

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İLÂHİYAT ANABİLİM DALI
İSLAM MEZHEPLERİ TARİHİ BİLİM DALI

**TUNCELİ ALEVİLİĞİNDE İNANÇ ve İBADET
(SARI SALTİK OCAĞI ÖRNEĞİ)**

Yüksek Lisans Tezi

Talip TUĞRUL

İstanbul, 2006

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İLÂHİYAT ANABİLİM DALI
İSLAM MEZHEPLERİ TARİHİ BİLİM DALI

**TUNCELİ ALEVİLİĞİNDE İNANÇ ve İBADET
(SARI SALTİK OCAĞI ÖRNEĞİ)**

Yüksek Lisans Tezi

Hazırlayan:
Talip TUĞRUL

Tez Danışmanı:
Prof. Dr. Metin YURDAGÜR

İstanbul, 2006

Marmara Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Tez Onay Belgesi

İLAHIYAT Anabilim Dalı İSLAM MEZHEPLERİ TARİHİ Bilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi TALİP TUĞRUL'ın TUNCELİ ALEVİLİĞİNDE İNANÇ ve İBADET (SARI SALTİK OCAĞI ÖRNEĞİ) adlı tez çalışması, Enstitümüz Yönetim Kurulunun 22.06.2006 tarih ve 2006-6/13 sayılı kararı ile oluşturulan jüri tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

İmzası

Tez Savunma Tarihi : 04.07.2006
1) Tez Danışmanı : PROF. DR. METİN YURDAGÜR
2) Jüri Üyesi : PROF. DR. MUSTAFA ÖZ
3) Jüri Üyesi : YRD. DOÇ.DR. ALİ ULVİ MEHMEDOĞLU

ÖNSÖZ

Alevîlik, 1980'lı yıllardan itibaren ülkemizde en fazla gündeme gelen, üzerine yazılar yazılıp araştırmalar yapılan konulardan birisidir. Türklerin Müslüman oluş serüvenleri konusunda önemli bir yere sahip olan Alevîliğin günümüzdeki halini tespit etmeye ve tarihteki bağlarını araştırmaya gayret ettiğimiz bu çalışmada, Alevîliğin Tunceli yöresindeki yerel durumunu incelemeye çalıştık.

Her meselede olduğu gibi bu meselede de tarafsız ve ilmî yaklaşımların bu topraklardaki barışa katkı sağlayacağına; insanların birbirlerine ön yargılarla değil de doğru kanaatlerle yaklaşmalarına vesile olacağına inanıyoruz.

Doğudaki Alevîler (gittikçe silikleşmeye yüz tutmuş -biraz pejoratif bir- tabirle Kızılbaşlar) arasında merkezî bir öneme sahip Tunceli Alevîliği, sahip olduğu bu sosyal ve dinî özellikler açısından araştırmaya değer bir önem arz etmektedir. Tarihte ve günümüzde birçok Alevî ocağına Tunceli ili -bir merkez olarak- ev sahipliği yapmıştır.

Tunceli Alevîliğinde İnanç ve İbadet (Sarı Saltık Ocağı Örneği) başlığını taşıyan tezimizin konusu, isminden de anlaşıldığı gibi Sarı Saltık Ocağı özelinde Tunceli yöresindeki Alevîliğin yerel anlamdaki inanç ve ibadet boyutlarıyla ilgilidir. Çalışmamız bir giriş ve dört bölümden oluşmaktadır.

Giriş bölümünde, öncelikle Alevîlik hakkında kısa bilgiler verilmiş ve daha sonra araştırmamızla ilgili yöntem bilgileri aktarılmıştır.

Birinci bölümde, Dedelik Kurumu ve menşei, dedelerin nitelikleri ve işlevleri, dedeliğin tarih içindeki serüveni ve günümüzdeki durumu; ayrıca Ocak Kültü, Tunceli'deki Alevî Ocakları, Sarı Saltık Ocağı; Sarı Saltık'ın hayatı ve dinî çalışmaları - ana hatlarıyla- ele alınmıştır.

İkinci bölümde, Sarı Saltık Ocağına bağlı Alevîlerde genel İslâmî inançlar ve diğer dinlerin tesiriyle oluşan inançlar işlenmiştir.

Üçüncü bölümde, genel İslâmî anlayış çerçevesindeki ibadetler, dinî hayat, âyinler ve erkân incelenmiştir.

Dördüncü bölüm ise Sarı Saltık Ocağı'na bağlı Alevîler üzerine yapılan ankete dayalı bulgular ve değerlendirmeye tahsis edilmiştir.

Ekler bölümüne ise Tunceli'deki Sarı Saltık Ocağı dedesi Ahmet Yurt ile yapılan mülâkatın metni, yörede sınırlı sayıda uygulayabildiğimiz katılımcıyla anketin soruları, araştırmayla ilgili resmî belgeler, araştırmayla ilgili fotoğraflar, Tunceli-Hozat Sarı Saltık Türbesi'nin kitâbe metni ve Sarı Saltık Ocağı cemi görüntüleri (cd) gibi gerekli ekler konulmuştur.

Bu çalışmam boyunca vaktini ve pek kıymetli katkılarını benden esirgemeyen muhterem tez danışman hocam Prof. Dr. Metin Yurdagür'e; çalışmanın başından itibaren yardımlarını esirgemeyen ve tezimi titizlikle yönlendiren Anabilim Dalı Başkanımız, saygıdeğer hocam Prof. Dr. Mustafa Öz'e; yüksek lisansa başladığım günden itibaren kendisinden çok şey öğrendiğim sevgili hocam Doç. Dr. Mazlum Uyar'a; kendisine her başvurumda sıcak ilgisini gördüğüm ve anket sorularının yorumlanmasında bana yardımcı olan Yrd. Doç. Dr. Ali Ulvi Mehmedoğlu'na, araştırmanın alan çalışmasını yaparken yakın ilgi ve âlicenaplık gösterip beni evinde misafir eden ve sorularıma sabırla ve içtenlikle cevap veren, yaptığım anket çalışması sırasında yardımlarını esirgemeyen Tunceli Sarı Saltık Ocağı Dedesi Ahmet Yurt Dede'ye; hazırladığım anketin sorularında çalışmalarından istifade ettiğim Dr. Ahmet Taşgın'a; anketin hazırlanmasına yardımcı olan Prof. Dr. Zeki Arslantürk'e; tezin yazıya geçirilmesinde yardımcı olan değerli dostum Mehmet Aydemir'e, zengin kütüphanelerinden ve birimlerinden yararlandığım TDV İSAM yetkililerine; ankete katılan bütün dost Alevîlere; tahsil hayatım boyunca beni sürekli destekleyen aileme ve tüm yakınlarıma teşekkürü borç bilirim.

Talip TUĞRUL

Mayıs, 2006

İstanbul

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	I
İÇİNDEKİLER	III
TABLOLAR LİSTESİ.....	IX
KISALTMALAR.....	XII
GİRİŞ	1
ARAŞTIRMA İLE İLGİLİ YÖNTEM BİLGİLERİ	10
I. Araştırmanın Konusu, Alanı ve Seçimi.....	10
II. Araştırmanın Önemi ve Amacı.....	10
III. Araştırmanın Kaynakları ve Problemleri.....	11
IV. Araştırmanın Metodu.....	11

BİRİNCİ BÖLÜM

ALEVİLİK’TE DEDELİK KURUMU, OCAK KÜLTÜ ve SARI SALTIK

I. ALEVİLİK’TE DEDELİK KURUMU.....	13
I. A- Dede Kavramının Menşei.....	13
I. B- Dedelik Kurumunun Kökeni ve Oluşumu.....	14
I. C- Dedelik Kurumu, Soy ve Soyağaçları.....	17
I. C. 1- Dedelik Kurumu ve Soy.....	17
I. C. 2- Geleneksel Açıdan Dedelerin Soy.....	19
I. C. 3- Dedelik Kurumu ve Şecerele.....	20
I. D- Dedelerin Nitelikleri ve İşlevleri.....	22
I. D. 1- Dedelerin Nitelikleri.....	22
I. D. 2- Dedelerin İşlevleri.....	25
I. E- Alevî toplumu ve Hiyerarşisi.....	27
I. F- Tarihte ve Günümüzde Dedelik.....	29

II. ALEVÎLİKTE OCAK KÜLTÜ.....	32
II. A- Ocak Kültü.....	32
II. B- Ocak Sistemi.....	34
II. C- Alevî Ocaklarının Listesi.....	35
II. D- Tunceli'deki Alevî Ocakları.....	35
II. E- Tunceli-Hozat Sarı Saltık Ocağı.....	39
II. E. 1- Sarı Saltık Ocağı Hakkında Genel Bilgiler.....	39
II. E. 2- Sarı Saltık Ocağı ve Soy Meselesi.....	42
II. E. 3- Sarı Saltık Hakkındaki Efsaneler (Rivâyetler)	43
II. E. 4- Sarı Saltık Ocağının Şeceresi.....	44
II. E. 5- Sarı Saltık Ocağı Dedesi Ahmet Yurt Dede.....	46
III. SARI SALTİK.....	47
III. A- Sarı Saltık'ın Hayatı.....	47
III. A. 1- Sarı Saltık'ın Hayatının Tarihî Yönü.....	48
III. A. 2- Sarı Saltık'ın Hayatı'nın Menkıbevî Yönü.....	52
III. B- Sarı Saltık'ın Dinî Hüviyeti ve Dinî Faaliyetleri.....	56
III. B. 1- Sarı Saltık'ın Dinî Hüviyeti.....	56
III. B. 2- Sarı Saltık'ın Dinî Faaliyetleri.....	59
III. B. 2. a- Sarı Saltık'ın Açtığı Tekkeler.....	60
III. C- Sarı Saltık'ın Türbeleri.....	61
III. D- Sarı Saltık'ın Menâkıbnâmesi (Saltuk-nâme)	63

İKİNCİ BÖLÜM

SARI SALTİK OCAĞINA BAĞLI ALEVÎLERDE İNANÇ

I. GENEL İSLÂMÎ ANLAYIŞ ÇERÇEVESİNDEKİ TEMEL İNANÇLAR.....	66
I. A- Allah İnancı.....	68
I. B- Peygamber İnancı.....	69
I. C- Melek, Cin, Şeytan v.b. Gaybî Varlıklarla İlgili İnançlar.....	70

I. D- Kur'ân-ı Kerîm ve Diğer Semâvî Kitaplarla İlgili İnançlar.....	71
I. E- Kıyamet, Hesap Günü, Cennet ve Cehennem ile İlgili İnançlar.....	71
I. F- Kader İnanıcı.....	72
II. DİĞER BELİRGİN TEMEL İNANÇLAR.....	73
II. A- Tasavvufî İçerikli İnançlar.....	73
II. A. 1- Hak-Muhammed-Ali İnanıcı.....	73
II. A. 1. a- Allah-Âdem İlişkisi.....	74
II. A. 1. b- Allah-Ali İlişkisi.....	75
II. A. 2- İnsân-ı Kâmil İnanıcı (Üçler, Beşler, Yediler, Kırklar)	77
II. A. 3- Dört Kapı, Kırk Makam.....	78
II. A. 4- Üç Sünnet, Yedi Farz, On İki Farz.....	80
II. A. 5- Vahdet-i Vücûd İnanıcı.....	81
II. B- Eski Türk Dininin Tesiriyle Oluşan İnançlar.....	82
II. B. 1- Tabiat Kültürleri.....	83
II. B. 1. a- Gök Kültü ve Güneşin Hz. Muhammed'i, Ayın da Ali'yi Temsil Ettiği İnanıcı.....	83
II. B. 1. b- Yer-Su Kültü.....	85
II. B. 1. c- Dağ-Tepe Kültü.....	85
II. B. 1. d- Ağaç Kültü.....	86
II. B. 1. e- Uğurlu-Uğursuz Hayvanlar Kültü.....	87
II. B. 2- Tabiat Kuvvetlerine ve Ateşe Hâkim Olmak.....	89
II. B. 3- Kemiklerden Diriltmek.....	89
II. B. 4- Hastaları İyileştirmek.....	90
II. B. 5- Tahta Kılıç ile Mücadele.....	91
II. C- Uzak Doğu ve İran Dinlerinin Tesiriyle Oluşan İnançlar.....	91
II. C. 1- Ruh Göçü (Tenâsüh)	92
II. C. 2- Don (Şekil) Değiştirme (Metamorfoz)	95
II. C. 3- Mehdi İnanıcı.....	96
II. C. 4- Ejderha ile Mücadele.....	97
II. C. 5- Dört Unsur.....	97
II. C. 6- Ateş Kültü.....	98

II. D- Şifliğin Tesiriyle Oluşan İnançlar.....	99
II. D. 1- Ehl-i Beyt İnanıcı.....	100
II. D. 2- On İki İmam İnanıcı.....	100
II. D. 3- On Dört Masûm-i Pâk ve On Yedi Kemerbest İnanıcı.....	101
II. D. 4- Tevellâ-Teberrâ.....	102
II. D. 5- Sır Saklama-Takiyye.....	103
II. E- Kitâb-ı Mukaddes Tesiriyle Oluşan İnançlar.....	103
II. E. 1- Irmak veya Denizin Üstünde Yürümek.....	104

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SARI SALTIK OCAĞINA BAĞLI ALEVÎLERDE

İBADET, DİNÎ HAYAT ve ERKÂN

I. GENEL İSLÂMÎ ANLAYIŞ ÇERÇEVESİNDEKİ İBADETLER.....	107
I. A- Maddî ve Mânevî Temizlik.....	107
I. B- Namaz.....	107
I. C- Oruç.....	109
I. D- Zekât.....	110
I. E- Hacc.....	110
II. DİNÎ HAYAT.....	112
I. A- Kurban.....	112
II. B- Ziyaret Kültü.....	115
II. C- Aşure Günü.....	120
II. D-Bayramlar.....	121
II. D. 1- Ramazan ve Kurban Bayramı.....	121
II. D. 2- Sultan Nevruz Bayramı.....	122
II. D. 3- Hıdrellez Bayramı.....	123
II. E- Cenaze Kaldırma.....	124
II. F- Evlilik, Nişan ve Düğün Törenleri.....	126
II. G- Tesettür (Örtünme).....	129

II. H- İçki, Kumar ve Diğer Kötü Alışkanlıklar.....	130
II. H. 1- İçki.....	130
II. H. 2- Kumar	130
II. H. 3- Diğer Kötü Alışkanlıklar.....	130
III. ÂYINLER ve ERKÂN.....	132
III. A- Cem Âyini.....	132
III. A. 1- Âyin-i Cem'in Alevî Geleneğine Göre Menşei.....	132
III. A. 2- Âyin-i Cem'de On İki Hizmetli.....	134
III. A. 3- Âyin-i Cem'in Yapılışı.....	136
III. A. 4- Âyin-i Cem'in Çeşitleri.....	151
III. A. 4. a- Musahiplik (İkrâr) Cemi.....	151
III. A. 4. b- Görgü Cemi.....	152
III. A. 4. c- Abdâl Mûsâ Kurbanı.....	154
III. A. 5- Âyin-i Cem'in Menşei.....	155
III. A. 6- Günümüzde Âyin-i Cem	156
III. B- Duâ.....	157
III. C- Niyâz.....	160
III. D- Musâhiplik.....	161
III. E- Kirvelik.....	164
III. F- Muharrem Mâtemi.....	165
III. G- Hızır Orucu.....	166
III. H- Çıralık (Çerağ) Hakkı.....	168
III. I- Düşkünlük.....	169

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SARI SALTİK OCAĞINA BAĞLI ALEVÎLER ÜZERİNE YAPILAN ANKETE DAYALI BULGULAR ve DEĞERLENDİRME

I. ÖRNEKLEM GRUBUNUN SOSYO-DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİ.....	172
II. ALEVÎLİK ve DEDELİK KURUMU İLE İLGİLİ BULGULAR.....	176

III. GENEL İSLÂMÎ ANLAYIŞ ÇERÇEVESİNDEKİ TEMEL İNANÇLAR ve DİĞER BELİRGİN TEMEL İNANÇLARLA İLGİLİ BULGULAR.....	183
IV. GENEL İSLÂMÎ ANLAYIŞ ÇERÇEVESİNDEKİ İBADETLER ve DİNÎ HAYATLA İLGİLİ BULGULAR.....	190
V. YOL ERKÂNI İLE İLGİLİ BULGULAR.....	195
VI. ALEVÎ OLMAYANLARLA İLİŞKİLER ve TALEPLERİ İLE İLGİLİ BULGULAR.....	198
SONUÇ	202
BİBLİYOGRAFYA	211

EKLER

EK I: TEZİMİZİN MÜLÂKAT METNİ.....	1
EK II: ANKET FORMU (Sorular).....	46
EK III: ARAŞTIRMAYLA İLGİLİ RESMÎ BELGELER.....	52
EK IV: ARAŞTIRMAYLA İLGİLİ FOTOĞRAFLAR.....	55
EK V: TUNCELİ-HOZAT SARI SALTİK TÜRBESİ KİTÂBE METNİ.....	62
EK VI: SARI SALTİK OCAĞI CEMİ GÖRÜNTÜLERİ (CD)	

TABLolar LİSTESİ

- Tablo 1: Ankete Katılanların Cinsiyetlerine Göre Dağılımı
- Tablo 2: Ankete Katılanların Yaşlarına Göre Dağılımı
- Tablo 3: Ankete Katılanların Yaşadıkları Yerleşim Birimlerine Göre Dağılımı
- Tablo 4: Ankete Katılanların Eğitim Durumlarına Göre Dağılımı
- Tablo 5: Ankete Katılanların Meslek Durumlarına Göre Dağılımı
- Tablo 6: Ankete Katılanların Ekonomik Durumlarına Göre Dağılımı
- Tablo 7: Ankete Katılanların Ocaktaki Konumlarına Göre Dağılımı
- Tablo 8: Ankete Katılanların Kendilerini Tanımlamalarına Göre Dağılımı
- Tablo 9: Ankete Katılanların Dini Bilgilerini Alma Kaynaklarına Göre Dağılımı
- Tablo 10: Ankete Katılanların Alevîliği Tanımlama Biçimlerine Göre Dağılımı
- Tablo 11: Ankete Katılanların Alevîliği Tanımlama Biçimleri ve Yaşlarına Göre Dağılımı
- Tablo 12: Ankete Katılanların Alevîlik ile Bektaşîliği Kıyaslamalarına Göre Dağılımı
- Tablo 13: Ankete Katılanların Alevîlik ile Şia Farkına Dair Görüşlerine Göre Dağılımı
- Tablo 14: Ankete Katılanların Dedelerin Konumlarına Bakış Açıklarına Göre Dağılımı
- Tablo 15: Ankete Katılanların Dedelik Kurumu Hakkındaki Görüşlerin Göre Dağılımı
- Tablo 16: Ankete Katılanların Dedelik Kurumu Hakkındaki Görüşleri ve Eğitim Durumlarına Göre Dağılımı
- Tablo 17: Ankete Katılanların Sorun Çözümlemesinde Başvurdukları Mercilere Göre Dağılımı
- Tablo 18: Ankete Katılanların Hacı Bektaş-ı Veli Hakkındaki Görüşlerine Göre Dağılımı
- Tablo 19: Ankete Katılanların Sarı Saltık Hakkındaki Görüşlerine Göre Dağılımı
- Tablo 20: Ankete Katılanların Sarı Saltık Hakkındaki Görüşleri ve Yaşlarına Göre Dağılımı

- Tablo 21: Ankete Katılanların Hz. Muhammed’le İlgili Kanaatlerine Göre Dağılımı
- Tablo 22: Ankete Katılanların Hz. Ali’yle İlgili Düşüncelerine Göre Dağılımı
- Tablo 23: Ankete Katılanların “Kur’ân-ı Kerîm’in Değişikliğe Uğradığı”
Düşüncesiyle İlgili Görüşlerine Göre Dağılımı
- Tablo 24: Ankete Katılanların “Kur’ân-ı Kerîm’in Değişikliğe Uğradı”
Düşüncesiyle İlgili Görüşleri ve Eğitim Durumlarına Dağılımı
- Tablo 25: Ankete Katılanların Kıyamet Günü ve Hesapla İlgili İnançlarına Göre
Dağılımı
- Tablo 26: Ankete Katılanların Ahiret, Cennet ve Cehennemle İlgili İnançlarına
Göre Dağılımı
- Tablo 27: Ankete Katılanların Kaderle İlgili İnançlarına Göre Dağılımı
- Tablo 28: Ankete Katılanların Hz. Ali ile İlgili Nefese Dair Görüşlerine Göre
Dağılımı
- Tablo 29: Ankete Katılanların Hz. Ali ile İlgili Nefese Dair Görüşleri ve
Yaşlarına Göre Dağılımı
- Tablo 30: Ankete Katılanların “Hak, Muhammed, Ali” İnancıyla İlgili Görüşlerine
Göre Dağılımı
- Tablo 31: Ankete Katılanların “Allah Kendini Âdem’de Göstermiştir” İnancıyla
İlgili Görüşlerine Göre Dağılımı
- Tablo 32: Ankete Katılanların “Güneş Muhammed’i Ay Ali’yi Temsil Eder”
İnancıyla İlgili Görüşlerine Göre Dağılımı
- Tablo 33: Ankete Katılanların “H. Bektaş’ın Hz. Ali Donunda Geldiği” İnancıyla
İlgili Görüşlerine Göre Dağılımı
- Tablo 34: Ankete Katılanların “Bizim Namazımız Niyâzımızdır” İnancıyla İlgili
Görüşlerine Göre Dağılımı
- Tablo 35: Ankete Katılanların Namazla İlgili Tutumlarına Göre Dağılımı
- Tablo 36: Ankete Katılanların Oruçla İlgili Tutumlarına Göre Dağılımı
- Tablo 37: Ankete Katılanların Hacca Gitmeyle İlgili Düşüncelerine Göre Dağılımı
- Tablo 38: Ankete Katılanların Kurban Bayramındaki Kurban Kesmekle İlgili
Tutumlarına Göre Dağılımı
- Tablo 39: Ankete Katılanların Türbe Ziyaretiyle İlgili Tutumlarına Göre Dağılımı

- Tablo 40: Ankete Katılanların Aşureyle İlgili Tutumlarına Göre Dağılımı
- Tablo 41: Ankete Katılanların Ramazan ve Kurban Bayramlarını Kutlamalarıyla İlgili Tutumlarına Göre Dağılımı
- Tablo 42: Ankete Katılanların İçki Hakkındaki Düşüncelerine Göre Dağılımı
- Tablo 43: Ankete Katılanların Kumar Hakkındaki Düşüncelerine Göre Dağılımı
- Tablo 44: Ankete Katılanların İkrâr Cemine Katılmayıp Musâhibi Olmayanın Alevî Sayılıp Sayılamayacağına Dair Kanaatlerine Göre Dağılımı
- Tablo 45: Ankete Katılanların İkrâr Cemine Katılmayıp Musâhibi Olmayanın Alevî Sayılıp Sayılamayacağına Dair Düşünceleri ve Eğitim Durumlarına Göre Dağılımı
- Tablo 46: Ankete Katılanların Çıralık Hakkıyla İlgili Tutumlarına Göre Dağılımı
- Tablo 47: Ankete Katılanların Sünnîler Hakkındaki Düşüncelerine Göre Dağılımı
- Tablo 48: Ankete Katılanların Sünnîlikle Alevîlik Kıyaslamasına Dair Düşüncelerine Göre Dağılımı
- Tablo 49: Ankete Katılanların Sünnîlerle Kız Alıp Vermeye Dair Düşüncelerine Göre Dağılımı
- Tablo 50: Ankete Katılanların Sünnîlerle Komşuluk İlişkilerine Göre Dağılımı
- Tablo 51: Ankete Katılanların Alış-Veriş İhtiyaçlarını Karşılamalarıyla İlgili Tutumlarına Göre Dağılımı
- Tablo 52: Ankete Katılanların “Türkiye’de Alevîlerin İbadetlerini İcra Edecekleri Cem Evleri Yapılmalıdır” Fikri Hakkındaki Düşüncelerine Göre Dağılımı
- Tablo 53: Ankete Katılanların Diyanet Hakkındaki Düşüncelerine Göre Dağılımı
- Tablo 54: Ankete Katılanların Diyanet Hakkındaki Düşünceleri ve Yaşlarına Göre Dağılımı

KISALTMALAR

a.g.e.	:Adı geçen eser
a.g.mak.	:Adı geçen makale
a.g.mad.	:Adı geçen madde
bk.	:Bakınız
AÜİFD	:Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
c.	:Cilt
çev.	:Çeviren
DİA	:Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
h.	:Hicrî
İSAV	:İslâmî İlimler Araştırmalar Vakfı
Haz.	:Hazırlayan
Hz.	:Hazreti
m.	:Miladî
mad.	:Maddesi
Matb.	:Matbaası
MEB.	:Milli Eğitim Bakanlığı
Nşr.	:Neşir; neşreden
ö.	:Ölümü
s.	:Sayfa
ss.	:Sayfa sayıları
sy.	:Sayı
s.a.s.	:Sallâllahu Aleyhi ve Sellem
TDK	:Türk Dil Kurumu
TDV.	:Türkiye Diyanet Vakfı
trc.	:Tercüme; tercüme eden
ts.	:Tarihsiz
TTK	:Türk Tarih Kurumu
vb.	:Ve benzeri
yay.	:Yayıncısı

GİRİŞ

“Alevî” kelimesi, sözlükte “Ali’ye mensup” anlamında olup çoğulu “Alevîyyûn”, “Alevîyye” şeklindedir. İslâm kültür tarihinde bir terim olarak, “Hz. Ali soyundan gelenler” mânasında siyasî, tasavvufî ve itikadî bağlamda kullanılmıştır. Bu terimin asıl anlamını kazandığı ve yaygın olarak kullanıldığı saha, Hz. Ali hakkındaki inançlarla ilgilidir.¹ “Alevî” tabiri İslâm Mezhepleri Tarihi’nde Hz. Ali’yi en üstün sahabî olarak gören ve onun Hz. Muhammed’den sonra, Allah’ın ve Peygamber’in tayini ile halife olması gerektiğini kabul edenler için kullanılan “Şîa” terimi ile aynı anlamda kullanılmıştır.² Çağımızda Alevîler olarak anılan iki itikadî mezhep vardır. Bunlardan biri günümüzde Lübnan, Suriye ve Hatay yörelerinde varlığını sürdüren Nusayrîlik, ikincisi ise XIII. yüzyılda Anadolu’daki etnik, dinî ve sosyal kaynaşmaların bir sonucu olarak ortaya çıkan ve XVI. yüzyılda Safevîlerin propagandası ile gelişen Kızılbaşlıktır.³ Biz bu çalışmada incelemelerimizi ikinci grup olan Alevî/Kızılbaşlık çerçevesinde ele alacağız.

“Alevî” kelimesi, bu zümre için XIX. yüzyıldan itibaren kullanılmaya başlanmıştır.⁴ Öncesinde ise “Kızılbaş” tabiri kullanılmaktaydı.⁵

“Kızılbaş” adı ise X. yüzyıldan itibaren İslâmiyet’i kabul etmeye başlayan ve yeni dini, önceki birtakım inanç ve gelenekleriyle kendilerine has biçimde bağdaştıran konar-göçer Türkmenler için kullanılan isimlerden biridir. Bu adın eski Türkler’de bir baş giysisi olan kızıl börk ile ilgili olduğu, siyah kalpak giyen bir Türk boyunun “Karakalpak” veya “Karapapak”; Kıpçaklar’dan bir bölümün “Karabörklü” ve Buhara mektebine mensup bir sûfî ekolün de “Yeşilbaş” adıyla anıldığı bilinmektedir. Önceleri birçok Türkmen oymağı kızıl başlık kullandığı halde, yaygın İslâmî anlayışa mensup kesimlerin zamanla “kızıl börkü” terk etmesi üzerine, sonraları Alevî adıyla anılacak zümrelere “Kızılbaş” denilmeye başlandığı ifade edilmektedir.⁶

¹ Ahmet Yaşar Ocak, “Alevî”, *DİA*, II, 368-369.

² Ethem Ruhi Fırlalı, *Türkiye’de Alevîlik Bektaşîlik*, s. 7.

³ Ahmet Yaşar Ocak, “Alevî”, *DİA*, II, 368-369.

⁴ İlyas Üzüm, *Günümüz Alevîliği*, s. 3. Bu konuyla ilgili bk: Irene Melikoff, *Türkiye’de Alevîler, Bektaşîler, Nusayriler, İSAV Tartışmalı İlmi Toplantılar Dizisi*, s.19; Ahmet Yaşar Ocak, *Türkiye’de Alevîler, Bektaşîler, Nusayriler, İSAV Tartışmalı İlmi Toplantılar Dizisi*, s. 31.

⁵ Ahmet Yaşar Ocak, *a.g.e.*, s. 31.

⁶ İlyas Üzüm, “Kızılbaş”, *DİA*, XXVI, 546. Ayrıca bk: Abdülbaki Gölpınarlı, “Kızılbaş”, *İA*, VI, 789-795.

“Kızılbaş” isminin belirli bir dinî ve sosyal grubu nitelemek için ilk defa ne zaman kullanıldığına dair kesin bir kayıt yoksa da, bu niteleme XV. yüzyılın son çeyreğinden itibaren ortaya çıkmıştır.¹ Şâh İsmâil’in babası Şeyh Haydâr’ın (ö. 894/1488) talebelerine On İki İmam’ı temsilen on iki dilimli kırmızı börg² giydirmesi ve zamanla bu kullanımın yaygınlık kazanmasına sebep olmuştur. Ancak günümüzde bu kelimenin yerine daha çok Alevî kelimesi kullanılmaktadır.³

Alevîler ise “Kızılbaş” tabirini Hz. Ali’ye bağlamakta⁴ ve bu ismin menşei hakkında bazı rivayetler aktarmaktadırlar.⁵ Alevîler, “Kızılbaş” tabirine olumsuz-yerici bir anlam yükleyenlere şöyle cevap verirler:

Yezit oğlan bize Kızılbaş demiş,
Bahçede açılan gülde kırmızı.
İncinme ey gönül! Ne derlerse desinler,
Kitabı derc eden dilde kırmızı.⁶

Bektaşîlik ise XIII. yüzyılda Kalenderîlik içinde teşekkül etmeye başlayıp XV. yüzyılın sonlarına doğru Hacı Bektâş-ı Velî an’aneleri etrafında ortaya çıkan bir tarikattır. Bektaşî de bu tarikata bağlı kişi ya da topluluk anlamına gelmektedir.⁷

Bektaşîlik ile Kızılbaşlık inanç ve erkân hususlarında birbirlerine benzemekle birlikte sosyal yapı itibariyle ayırdırlar. Kızılbaşlar/Alevîler yüzyıllar boyunca - genellikle- aşiret yapısı içinde kırsal alanda yaşayan gruplar olup; Bektaşîler ise şehir merkezlerinde yaşayan kimselerin oluşturduğu bir yapıdır.⁸ Diğer bir fark da Hacı Bektâş-ı Velî’ye bakış açısıyla ilgilidir ki her iki grup da Hacı Bektâş-ı Velî’yi mürşit kabul etmesine rağmen Alevîler, Hacı Bektâş Dergah’ına değil, Evlâd-ı Resûl soyundan geldiklerine inanılan ocaklara bağlıdır. Bektaşîler ise Hacı Bektâş’ın soyundan geldiklerini düşündükleri Çelebilere ya da mânen onun temsilcisi kabul ettikleri

¹ İlyas Üzüm, “Kızılbaş”, *DİA*, XXVI, 547.

² Kırmızı Börg için bk: Mehmet Eröz, *Alevilik-Bektaşîlik*, s. 26-28.

³ İlyas Üzüm, *Günümüz Aleviliği*, s. 3; Irene Melikoff, *Türkiye’de Aleviler, Bektaşîler, Nusayriler, İSAV Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi*, s.23; Ethem Ruhi Fığlalı, *a.g.e.*, s. 12; Cemal Şener, *Alevilik Olayı*, s. 81; Kutluay Erdoğan, *Alevi- Bektaşî Gerçeği*, s. 22; Fuat Bozkurt, *Aleviliğin Toplumsal Boyutları*, s.50.

⁴ Rıza Zelyut, *Öz Kaynaklarına Göre Alevilik*, s. 124.

⁵ Mustafa Ekinci, *Anadolu Aleviliği*, s.205-206.

⁶ Sezai Öztürk, *Tunceli’de Alevilik Üzerine Sosyolojik Bir Deneme*, s. 84. Ayrıca bk: Abdülbaki Gölpınarlı, *Tasavvuf’tan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*, s.204.

⁷ Ahmet Yaşar Ocak, “Bektaşîlik”, *DİA*, V, 373; Ethem Ruhi Fığlalı, *a.g.e.*, s. 9.

⁸ İlyas Üzüm, *a.g.e.*, s. 4.

babalara bağılı olmasıdır. Çok önemli diğere bir fark da Alevîliğin soya, Bektaşîliğin ise isteğe bağılı olmasıdır.¹ Yani Alevî olmak için Alevî bir aileye mensup olmak gerekirken; isteyen herkes nasip alıp Bektaşî tarikatına girebilir.² Başka bir ayırım ise dinî yapı itibariyledir. Bektaşîlik daha çok tarikat özelliği göstermesine rağmen Alevîlik tam anlamıyla tarikat niteliği göstermez.³ Alevîlik daha ziyade -etnik değil- bir çeşit kavmî mezhep hüviyetindedir.⁴ Alevî geleneği ise kendisini “yol” olarak tanımlamaktadır.⁵

İslâmiyet’i kabul etmeden önce değişik inanç ve geleneklere sahip olan Türkler, X. yüzyılda İslâm’ı kabul etmeye başlamışlardır. Orta Asya’da ilk olarak İslâm’ı kabul eden Türk boyu Balasagun ile Mirki arasında yaşayan Türkmenler olduğundan “Türkmen” adı, Mâverâünnehir Müslümanları arasında “iman etmiş Türk” anlamında ve onları gayr-i müslimlerden ayırt etmek için kullanılmıştır. Bu adlandırma XIII. yüzyıldan itibaren yaygınlaşmış ve “Türkmen” kelimesi “Oğuz”un yerini almıştır. Bu sırada “Türkmen” tabiri, konar-göçer Türklere ad olmuş, bu yönüyle onları, yerleşik Türklerden, diğere yandan da Müslüman olmayan göçebe Türklerden ayıran bir ad haline gelmiştir.⁶

Türk boylarının İslâmiyet’i kabul etmeden önce de muhtelif dinlere girdikleri ve eski inançları ile benimsedikleri yeni inançları çatıştığında, çatışan unsurları yeni dinden aldıkları motiflerle besleyerek yaşadıkları görülmüştür.⁷ Bu durum sadece Türklere has bir hal olmamakla beraber, eski dinlerin tesiri Türkler içinde de devam edegelmiştir.⁸

İslâm dinini kabul eden Türkler, Şamanizm, Budizm, Mazdekizm ve girdikleri diğere dinlerin tesirlerini Anadolu’ya kadar taşımışlardır.⁹ Eski inançların izleri, bir

¹ Bu şart Sarı Saltık Ocağı Dedesi tarafından kabul edilmemektedir. Bk: Tezimizin Mülâkat Metni, s. 33-34.

² İlyas Üzüm, *a.g.e.*, s. 4; Abdülbaki Gölpınarlı, *Alevî Bektaşî Nefesleri*, s. 4; Sönmez Kutlu, *Alevîlik-Bektaşîlik Yazıları*, s. 153.

³ Ahmet Yaşar Ocak, *Türkiye’de Aleviler, Bektaşîler, Nusayriler, İSAV Tartışmalı İlmi Toplantılar Dizisi*, s. 29.

⁴ İlyas Üzüm, *a.g.e.*, s. 4. Ayrıca bk: Abdülbaki Gölpınarlı, *Alevî Bektaşî Nefesleri*, s. 5.

⁵ Adil Ali Atalay, *İmam Cafer-i Sadık Buyruğu*, s. 113.

⁶ İlyas Üzüm, *a.g.e.*, s. 5.

⁷ Ahmet Yaşar Ocak, *Alevî ve Bektaşî İnançlarının İslâm Öncesi Temelleri*, s. 53.

⁸ Yaşar Kalafat, *Doğu Anadolu’da Eski Türk İnançlarının İzleri*, s. 9.

⁹ Jean-Paul Roux, *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, s. 26.

kısmı değişime uğrayarak bir kısmı da aynen yaşayarak varlığını devam ettirmiştir.¹ Bu tesirler daha çok, Mâverâünnehir, Hârezm, Horasan gibi muhtelif bölgelerde Müslüman olduktan sonra çeşitli vesilelerle -özellikle Karahitay-Hârzemşah mücadelesi ve XIII. yüzyıldaki Moğol istilası sebebiyle- Anadolu'ya göç eden Türklerden İslâmiyet'i sathî bir şekilde kabul eden konar-göçer Türkmenler arasında görülmüştür.² Gök Tanrı kültü, tabiat kültürleri ve atalar kültü gibi eski Türk inançlarının tesirleri konar-göçer Türkmenler arasında yaşaya gelmiştir.³ Orta Asya'da Müslüman olan Oğuzlarla, olmayanları ayırt etmek için Müslüman olan Karluk, Çiğil ve Yağmalara "Müslüman Türk anlamında" Türkmen dendiğini Kaşgarlı Mahmûd kaydetmektedir.⁴ Bu konar-göçer Türkmen zümre, göçebe hayatın tesiriyle kitabî İslâm ile yüz yüze gelememiş, Müslümanlığı "Halk İslâmı" diye nitelendirebileceğimiz bir çerçevede; ayrıca eski inanç ve gelenekleriyle mezcederek sürdürmeye çalışmıştır.⁵ İşte bu konar-göçer Türkmen zümre, bugünkü Alevî-Bektaşî çevrelerinin atalarıdır.⁶

Türkmenlerle, yerleşik ahalinin dini algılayışları farklılık arz ediyordu. Daha IX. ve X. yüzyıllarda İslâmiyet, Türklerin arasında yayılmaya başladığı ilk günden itibaren, sosyal ve kültürel ortama göre birbirinden farklı iki ayrı nitelik kazanmaya başlamıştı. Şehirli ahali, medreselerde öğretilen kitabî İslâm'ı, başka bir deyişle Sünnî İslâm'ı; konar-göçer Türkmenler ise kendilerine, önce İranlı sonra da Türk sufiler tarafından getirilen tasavvuf ağırlıklı bir mistik İslâmî anlayışı benimsemişti. Kısa zamanda geleneksel inanç yapılarının rengini alan bu Müslümanlık tarzı, Sünnî Müslümanlıktan birçok bakımdan farklılaştı. Büyük çoğunluğu okuma yazma bilmeyen konar-göçer Türkmenler, Sünnî İslâm'ın karmaşık inanç esaslarını; ayrıca abdest, günde beş vakit namaz, Ramazan ayında bir ay oruç vb. türden yerleşik hayatın sağlayabileceği ve bir intizamı gerektiren şer'î ibadetleri fazla önemsemiyorlardı. XI. yüzyıldan itibaren Anadolu'ya göç eden Türkmenler, Vefâî, Yesevî, Kalenderî ve Haydarî Türkmen babalarının etrafında odaklaştı.⁷ Bu Türkmen babalarına ortak olarak

¹ Yaşar Kalafat, *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri*, s. 5.

² Ahmet Yaşar Ocak, *a.g.e.*, s. 54.

³ Ethem Ruhi Fıçlalı, *Türkiye'de Alevîlik-Bektaşîlik*, s. 84.

⁴ Ethem Ruhi Fıçlalı, *a.g.e.*, s. 85.

⁵ Ethem Ruhi Fıçlalı, *a.g.e.*, s. 87.

⁶ İlyas Üzüm, *Günümüz Alevîliği*, s. 5.

⁷ Ahmet Yaşar Ocak, *Babailer İsyanı*, s. 45-46.

“Abdalân-ı Rûm” denir.¹ Bu Türkmen babaları, çok samimi bir şekilde İslâm’a adanmış ve bağlanmış olmalarına rağmen; konar-göçer Türkmenlere, geleneksel hurafelerle karışmış, basitleştirilmiş bir tasavvuf anlayışını aktarıyorlardı. Sünnî Müslümanlığın, kadın ve erkeğin bir arada oturmasını hoş görmeyen anlayışına karşılık bu babalar, yaşadıkları göçebe hayatın gereği gün boyu kadın ve erkeğin bir arada bulunduğu Türkmenlerin, kökü eski Türk dinine dayanan kadın-erkek bir arada icrâ edilen, cezbe dolu, müzikli ve raksli dinî âyinlerini yönetiyorlardı.²

Türkmenlerin İslâm anlayışı, gerek dayandığı sosyal taban gerekse bu tabanın yapısal nitelikleri ve buna bağlı hayat tarzının oluşturduğu yorum şekli bakımından, Sünnî İslâm yorumundan birçok önemli farklılıklar taşıyordu. Bu İslâm yorumunu “**heterodoks İslâm**” olarak adlandırmak yanlış olmayacaktır.³ Heterodoks teriminin üç boyutu vardır. Birincisi siyasî boyut olup, bu yönüyle heterodoksi siyasî iktidarın desteğindeki ortodoksinin aksine siyasî iktidar desteğinden yoksundur. İkincisi sosyal boyut olup, ortodoksinin sosyal tabanı -tepede siyasî iktidar olmak üzere- yerleşik halktır. Ancak heterodoksinin sosyal tabanı, özellikle Türk tarihi söz konusu olduğunda konar-göçer Türkmenlerdir. Üçüncüsü ise teolojik boyuttur. Ortodoksi bir dinin en yaygın yorumu ve fraksiyonunun doğru olarak kabul ettiği doğmalara bağlılığını ifade etmektedir.⁴ Halbuki heterodoksi, daha ziyade senkretik, yani “birçok inançların bağdaştırılmasından oluşan bir yapı” sergiler. Türk tarihinde heterodoks İslâm, konar-göçer zümrelerin şifahî kültürüne dayalı İslâm öncesi Şamanizm, Budizm, Zerdüştlük ve Maniheizm gibi dinlerin kalıntılarının zaman ve mekân içinde bağdaşmasından oluşmuştur.⁵

Heterodoksinin bu şekildeki tanımının ışığı altında Alevî-Bektaşî inancının heterodoks-senkretik (bağdaştırıcı) bir yapı arzettiği söylenebilir. Bu hususu bir kısım Alevî yazar ve dedeler de⁶ kabul etmektedir.⁷

¹ Ahmet Yaşar Ocak, *Alevî ve Bektaşî İnançlarının İslâm Öncesi Temelleri*, s. 26; Abdal kavramı için bk: Süleyman Uludağ “Abdal”, *DİA*, I, 59-61.

² Ahmet Yaşar Ocak, *Babailer İsyanı*, s. 45-46.

³ Ahmet Yaşar Ocak, *Türkler, Türkiye ve İslâm*, s. 43.

⁴ Niyazi Öktem, *Türkiye’de Alevîler, Bektaşîler, Nusayriler, İSAV Tartışmalı İlmi Toplantılar Dizisi*, s. 223.

⁵ Ahmet Yaşar Ocak, *Babailer İsyanı*, s. 78.

⁶ Tezimizin Mülâkat Metni, s. 21.

⁷ Reha Çamuroğlu, *Değişen Koşullarda Alevîlik*, s. 53, 74.

Eski dinleri ile atalarına ait inançlarından birçok unsuru muhafaza eden konar-göçer Türkmenler XIII. yüzyılda âdetâ Anadolu'yu tıka basa doldurmuşlardı.¹ Bu zümrelerin sıkı tabiat şartlarıyla boğuşmak zorunda kalan bir hayat sürdürdükleri, daha çok hayvancılıkla geçindikleri bilinmektedir. Bu zümrelerin koyun, at ve deve sürüleri vardı. Bu sürüler, onları her yaz yaylalara çıkıp mera aramaya, kış mevsimlerinde ise soğuktan korunmak için daha sıcak yerlere inmeye mecbur kılıyordu. Bu gidiş-gelişler sırasında bazen devletin müdahalesini gerektirecek problemler-kavgalar yaşanıyor.² Zira yeni göçlerle nüfus artmış, araziler yetersiz hale gelmeye başlamıştı. Yerleşik hayata geçip, buna alışan ve ellerindeki arazileri yeni gelenlerle paylaşmak istemeyenler arasında çeşitli problemler yaşanıyor, yönetim yeni gelen konar-göçer Türkmenleri uygun bir beldeye yerleştirmekte zorlanıyordu. Üstelik Selçuklu Devleti halka ağır vergiler de yüklemişti.³

Hayat tarzları, yerleşik hayata geçmiş Türklerle büyük ölçüde farklılıklar arzeden konar-göçer Türkmenler, sosyal açıdan birçok problem yaşıyor, bu durum yerleşik Türklerle söz konusu zümre arasında bir zıtlık, karşılıklı hor görme ve düşmanlığa sebep oluyordu. Devrin müellifleri, Türkmenleri belirlemek ve onları yerleşik hayattakilerden ayırt etmek için “Etrâk-ı bî-idrak” (anlayışsız, idraksiz, akılsız Türkler) gibi tabirler kullanıyordu. Selçuklular devlet işlerinde Türkmenlere sırt çevirerek İranlı unsurları tercih etmiş; devletin ana demografik gücünü oluşturan Türkmenler bir tür “istenmeyen vatandaş” konumuna düşmüştü.⁴

Yukarıda açıklamaya çalıştığımız sosyal, siyasî, iktisadî ve dinî sebeplerin bir sonucu olarak 1240 yılında Baba İlyas'ın önderlik ettiği “**Babaîler İsyanı**” gerçekleşmiştir. Bu isyandan sonra, II. Beyazıd döneminde Şah İsmail lehine yapılan Şahkulu İsyanı (1511); Şah İsmail ve Yavuz Sultan Selim arasındaki mücadele ve Yavuz'un sefere giderken bazı kaynaklarda kırk bin dolaylarında olduğu ifade edilen Kızılbaş'ı öldürmesi;⁵ aradan bir yıl geçmeden Şah İsmail'in halifelerinden Nûr Ali'nin önderlik ettiği 1512 yılındaki isyan; bundan sonra Bozoklu Celal, Süklüm Koca ve Baba Zünnûn ayaklanmaları (1518-1527); Osmanlının en büyük köylü-çiftçi ayaklanması

¹ Ahmet Yaşar Ocak, *a.g.e.*, s. 58

² Ahmet Yaşar Ocak, *a.g.e.*, s. 41.

³ Ahmet Yaşar Ocak, *a.g.e.*, s. 40.

⁴ Ahmet Yaşar Ocak, *a.g.e.*, s. 43.

⁵ Mustafa Ekinci, *Anadolu Aleviliğinin Tarihsel Arka Planı*, s. 164.

olarak nitelendirilen Kalenderoğlu Ayaklanması (1527); II. Mahmud'un Yeniçeri Ocağı'nı kaldırıp Bektaşî tekkelerini kapatması (1826);¹ 1891 yılında doğu illerinde Hamidiye Alaylarının kurulması ve Doğudaki Alevîler -özellikle de Tunceli Alevîleri üzerinde- baskı kurulması;² geçmişin en önemli ayaklanmalarından olan 1908 yılındaki isyan;³ 27 Mart 1916'da Kureyşan Aşireti'nin önderliğini yaptığı isyan;⁴ 8 Mart 1921 Koçgiri İsyanı;⁵ 1937/1938 yılları arasında devam eden isyan⁶ önceden var olan birçok ayrıştırıcı etmenlerin üzerine bir de ayaklanma geleneğini ekleyerek, genelde Alevî-Bektaşî zümrede, özelde ise Tunceli yöresinde kendisini resmî statüko ile ciddi olarak ayrıştıran “**muhalefet geleneği**”nin doğup benimsenmesine sebep olmuştur.

XIII. ve XVI. yüzyıllar Alevî-Bektaşî inançlarının oluşmasında önemli dönüm noktalarıdır. XIII. yüzyılda Türkmenlerin Anadolu'ya göçü ve Yesevî, Vefaî, Kalenderî ve Haydarî Türkmen babalarının etkisiyle mistik bir İslâmî anlayış benimsenmiştir. Böylece Anadolu'nun dinî, sosyal ve siyasî hayatı büyük ölçüde değişime uğramıştır.⁷ XV. yüzyılın sonlarına kadar bu konar-göçer Türkmenlerin On İki İmam, Hz. Ali, Ehl-i Beyt ve Kerbelâ mâtemi kültü gibi Şîî motiflerle henüz ilgisi olmadığından bu zümreye, bugün anladığımız mânada Alevî -başka bir tabirle Kızılbaş- demek mümkün değildir.⁸ Ancak bütün Türkmenler arasında olmasa da doğu bölgeleri ve Kuzey Suriye'de yaşayan Türkmenler, Şîî propagandası ile daha erken tanışmıştır.⁹

XVI. yüzyıla kadar Alevîler, Yesevî, Vefaî, Kalenderî,¹⁰ Haydarî,¹¹ Hurûfî, Abdal ve Bektaşî unvanlarıyla anılmıştır. XIII. yüzyıldan itibaren adı geçen dinî oluşumlar Alevîliğe nüfuz etmiştir. Örneğin Hurûflilik¹² XV. yüzyıl öncesine kadar yokken Alevî-Bektaşî inancında izleri de yoktu. Daha sonraki yıllarda Hurûfliliğin

¹ İlyas Üzüm, *a.g.e.*, s. 10.

² M. Şerif Fırat, *Doğu İlleri ve Varto Tarihi*, s. 123; Tunceli Alevîleri bugün itibariyle de diğer Alevî bölgelerine göre daha fazla baskı gördüklerini ifade etmektedirler, bk: *I. Ehl-i Beyt Kurultayı*, Derleyen: Mehmet Çelebi, s. 68-69, İstanbul, 1997.

³ Nazmi Sevgen, *Zazalar ve Kızılbaşlar*, s. 73.

⁴ Nazmi Sevgen, *a.g.e.*, s. 79.

⁵ Nazmi Sevgen, *a.g.e.*, s. 227.

⁶ Munzur Çem, *Dersim'de Alevilik*, s. 41.

⁷ Ethem Ruhi Fığlalı, *a.g.e.*, s. 97.

⁸ Ahmet Yaşar Ocak, *Türkler, Türkiye ve İslâm*, s. 46.

⁹ Ahmet Yaşar Ocak, *Babailer İsyanı*, s. 47.

¹⁰ Bu fırka için bk: Nihat Azamat, “Kalenderiyye”, *DİA*, XXIV, 253-256.

¹¹ Haydariyye için bk: Tahsin Yazıcı, “Haydariyye”, *DİA*, XVII, 35-36.

¹² Bu akım için bk: Hüsametdin Aksu, “Hurûflilik”, *DİA*, XVIII, 408-412.

Alevî-Bektaşî inançlarına tesiri görülmektedir. Aynı durumu Bâtınîlik¹ için de söyleyebiliriz ki² Alevî düşünce yapısını etkileyen cereyanların en önemlilerinden biri Bâtınîliktir. Bu akımın öz itibarıyla anlayışı; Kur'ân-ı Kerîm'in bir zâhir, bir de bâtın yüzü taşıdığıdır.³ Kur'ân'ın bâtınî yönünü bilme derecesine ulaşan kimsenin, onun zâhirine uymasına gerek yoktur.⁴ Alevîlikte inanç ve ibadetle ilgili birçok husus batınî bir tarzda yorumlanmıştır.

XVI. yüzyılda ise Bektaşî-Kızılbaş ayrımı gerçekleşmiş,⁵ bu dönem heterodoks İslâm yorumu için en mühim dönüm noktasını oluşturmuştur.⁶ XV. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Bektaşî-Kızılbaş zümre, Safevî propagandası -bu konuda Şeyh Cüneyd'in (ö. 1460) Anadolu'ya gelerek düşüncelerini yayması önemlidir- etkisi sonucunda On İki İmam Şiîliğiyle yüz yüze gelmiştir,⁷ bu anlayıştan kendi inanç sistemine birtakım öğeler almıştır. Nitekim günümüz Alevîliğinde önemli bir yeri olan "Hz. Ali, Ehl-i Beyt, tevellâ-teberrâ ve takiyye" gibi hususlar bu dönemde Alevîlik inancına dâhil olmuştur.⁸ Alevîlik bu yüzyılda bütün kurumlarıyla oluşmuştur.⁹

Alevî-Bektaşî zümresi için dönüm noktası olan diğer bir yüzyıl ise XX. yüzyıldır. Bu yüzyıldan itibaren modernite ve çağdaş beşerî ideolojilerle tanışma, Alevî-Bektaşî zümresi üzerinde ciddi değişikliklere sebep olmuştur.¹⁰

XIII. yüzyıldan itibaren Tunceli'de yayılan İslâm, bu dinin Sünnî rengiyle değil heterodoks rengiyle yayılmış; XVI. yüzyıldan itibaren ise Safevî propagandasının etkisiyle bildiğimiz Alevîliğe dönüşmüştür.¹¹ Sözünü ettiğimiz inanç serüvenindeki bu oluşum sürecinin aynısını, araştırmamıza konu olan Tunceli Alevîliğinde, özelde ise Sarı Saltık Ocağı'nda da görmekteyiz.

Alevîlikle ilgili önemli bir mesele de kültürün aktarım şekli ile ilgilidir. İslâm'ı benimseyen Türk boylarının bir kısmı yerleşik, bir kısmı ise konar-göçerlerden

¹ Bu fırka için bk: Avni İlhan, "Bâtiniyye", *DİA*, V, 190-194.

² Ahmet Taşgın, *Ereğli ve Çevresindeki Alevilerde Sosyal ve Dini Hayat*, s. 7.

³ Rıza Zelyut, *a.g.e.*, s. 74.

⁴ Ethem Ruhi Fığlalı, *a.g.e.*, s. 300.

⁵ Irene Melikoff, *a.g.e.*, s. 19.

⁶ Ahmet Yaşar Ocak, *a.g.e.*, s. 49.

⁷ Mustafa Ekinci, *a.g.e.*, s. 82.

⁸ Ahmet Yaşar Ocak, *Türkiye'de Aleviler, Bektaşiler, Nusayriler, İSAV Tartışmalı İlmi Toplantılar Dizisi*, s. 386; İlyas Üzüm, *a.g.e.*, s. 85; Reha Çamuroğlu, *a.g.e.*, s. 22.

⁹ Rıza Zelyut, *Öz Kaynaklarına Göre Alevîlik*, s. 19.

¹⁰ Ahmet Yaşar Ocak, *Türkiye'de Aleviler, Bektaşiler, Nusayriler, İSAV Tartışmalı İlmi Toplantılar Dizisi*, s. 397-398; Reha Çamuroğlu, *a.g.e.*, s. 13-17.

¹¹ Ahmet Yaşar Ocak, *a.g.e.*, s. 392.

oluşmaktaydı. Yerleşik hayattakiler, hayat tarzlarının getirdiği bir avantajla okuma-yazma bilen, kitabî kültürle tanışmış bir özelliğe sahiptiler. İkinci kısım ise yerleşik hayata geçmemiş veya geçmekte gecikmiş, bunun bir sonucu olarak sürekli yer değiştiren ve İslâm'ı temel kaynaklardan öğrenebilme fırsatı olmayan, kitabî kültürden uzak Türk boylarından oluşmaktaydı.¹ Bu durum Alevî zümrenin geleneğinde hâkim unsurun sözlü kültür olduğunu ifade etmektedir. Alevîliğin heterodoks-senkretik bir yapı arzemesinin sebebi de yukarıda bahsedilen sebeplerdir.² Sözlü kültürün en güzel ifadesi olan nefesler, bu zümreleri tanımak için çok önemli ve ciddi kaynaktır.³ Sözlü kültür dedeler yoluyla nesilden nesile aktarılmıştır.⁴ Alevîlikte hâkim unsurun, sözlü kültür olduğu bir nefeste şöyle temeyyüz etmektedir:

Tâlib-i Hakk isen kitaba bakma
Okumak bilersen Kur'ân sendedir
(Rıza Tevfik Bölükbaşı)⁵

Alevî-Bektaşî yazılı kaynakları ise son derece kısıtlı olan *Vilâyetnâmeler*, *Buyruklar*, *Nefesler*, *Fütüvvetnâmeler*, *Erkânâmeler*, *Tercümânlar* ve *Menâkıbnâmeler*'den oluşup⁶ daha ziyade kendisine nispet edilenden sonra kaleme alınmıştır. Örneğin Vilâyetnâmelerin en meşhuru olan *Menakıb- Hacı Bektâş-ı Velî*, kendisinin vefatı 1271 iken, 1481- 1051 tarihleri arasında yazılmıştır.⁷ *Menâkıbu'l-Kudsiyye* ise Babaî isyanından bir asır gibi bir zaman sonra, Elvân Çelebi tarafından yazılmıştır.⁸ Yine araştırmamıza konu olan Sarı Saltık (ö. 1296-1300), hakkında yazılan *Saltuk-nâme* 1480 yılında, yani Sarı Saltık'ın vefatından takriben yüz seksen yıl sonra, Ebü'l-Hayr-i Rûmî tarafından kaleme alınmıştır.⁹

¹ Sönmez Kutlu, *a.g.e.*, s. 158.

² Ahmet Yaşar Ocak, *Babailer İsyanı*, s. 45, 78.

³ Irene Melikoff, *a.g.e.*, s. 22; Ahmet Yaşar Ocak, *Alevî ve Bektaşî İnançlarının İslâm Öncesi Temelleri*, s. 14.

⁴ Sönmez Kutlu, *a.g.e.*, s. 160.

⁵ Nefesin tamamı için bk: Abdullah Uçman, *Rıza Tevfik (Hayatı, Edebî Şahsiyeti, Şiirleri)*, s. 89-91.

⁶ Sönmez Kutlu, *a.g.e.*, s. 31.

⁷ Ahmet Yaşar Ocak, *Alevî ve Bektaşî İnançlarının İslâm Öncesi Temelleri*, s.32.

⁸ Ahmet Yaşar Ocak, *Babailer İsyanı*, s. 7.

⁹ Abülbaki Gölpınarlı, *Yunus Emre ve Tasavvuf*, s. 33; Diğer *Menâkıbnâmeler* için bk: Ahmet Yaşar Ocak, *Alevî ve Bektaşî İnançlarının İslâm Öncesi Temelleri*, s. 35-51.

ARAŞTIRMA İLE İLGİLİ YÖNTEM BİLGİLERİ

I. Araştırmanın Konusu, Alanı ve Seçimi

Alevîliğin inanç, ibadet ve erkânlarının menşeleri ve bunların günümüzdeki durumları konumuzun temelini teşkil etmektedir. Alevîlerin, inanç ve ibadetler konusunda Sünnîlerden farklı bir yoruma sahip oldukları tespit edilmiştir. Bu kesimin inanç ve ibadet konusunda başvurduğu farklı yoruma “**heterodoks İslâm yorumu**” denilebilir. Tezimizde bu husus yanında yöresel farklılıkların da ortaya konulmasına çalışılmıştır. Araştırmamızın ana konuları şöylece sıralanabilir:

- Alevîlikte dedelik kurumu
- Ocak kültü
- Sarı Saltık’ın hayatı ve dinî faaliyetleri
- Alevîlikte inançlar ve bunların oluşumları
- Alevîlikte ibadetler, erkân ve bunların oluşumları
- Günümüz Alevîliğindeki inanç, ibadet ve erkân.

Araştırmamızın alanı ise Tunceli ili Hozat ilçesinde bulunan Sarı Saltık Ocağı’na bağlı Alevîlerdir.

Çocukluğumdan beri komşularımız olan bu insanların inanç yapıları ve sahip oldukları sosyal özellikler ilgimi çekmiştir. Yüksek lisans tez konumu seçerken de bu ilgilim ve ikametgâhım itibariyle yöreye oldukça yakın bulunuşum etkili olmuştur. Ülkemizdeki farklı inanç guruplarına mensup insanları tanıma, tanıtırma ve bunlar hakkında ilmî çerçevede araştırma yapmanın toplumumuz için çok faydalı olacağı kanaatindeyim.

II. Araştırmanın Önemi ve Amacı

Tunceli ilimiz, Doğu’daki (Erzincan, Sivas, Gümüşhane, Bingöl, Malatya ve Elazığ) Kızılbaş Alevîliği bakımından tarihsel bir öneme sahip olup, anılan Alevî ocaklarının birçoğunun **merkezî** konumundadır. Adı geçen illerde yaşayan birçok Alevî, Tunceli ocaklarının talipleridir. Bu açıdan Tunceli Alevîliği genel Alevîlik içinde

haylice önemli bir yere sahiptir. Araştırmamızın amacı ise Tunceli Alevîliğinin, Alevîlik konusunda sahip olduğu merkezî yapıyı tespit etmek ve bunu bütün boyutlarıyla ortaya koymaktır.

III. Araştırmanın Kaynakları ve Problemleri

Dedelik Kurumu, Ocak Kültü ve Sarı Saltık'la ilgili literatür araştırmamızın kaynağını teşkil etmektedir. Alevîlik araştırmaları içinde bâkir bir alan olan Tunceli Alevîliğine mahsus çalışmaların yok denecek kadar az olması, Alevîliğin de gün geçtikçe etnik ve siyasi bir platforma çekilmeye çalışılması, araştırmamızın en temel problemini oluşturmaktadır.

IV. Araştırmanın Metodu

Öncelikle konumuzla ilgili yazılı literatürü tespit edip bunları taramakla çalışmamıza başladık. Tunceli Sarı Saltık Ocağı'nın Dedesi ve tâlipleriyle irtibata geçtik. Bu süreçte yapacağımız anket ve mülâkatın sorularını -tezimizin hipotezleri doğrultusunda- hazırladık. İslâm Mezhepleri Tarihi metodolojisinin öngördüğü üzere, bir görüşe mensup olanların görüşlerinin başkalarından değil, mümkünse bizzat kendilerinden öğrenilmesi, doğru bilgiye ulaşmanın en sağlıklı yolu olduğundan, Sarı Saltık Ocağı dedesi Ahmet Yurt Dede ile konumuzla ilgili hemen her meseleyi görüştük. Bu mülâkat, araştırmamızın önemli bir yerini oluşturmuştur. Ayrıca anket tekniği -zaman zaman da mülâkat metodu- ile Ocağa mensup tâliplerin görüşlerini de tespit etmeye gayret ettik. Mülâkat ve anket yapmak için Hozat'ta bulunduğumuz süre zarfında, Sarı Saltık Ocağı'na bağlı yöre Alevîlerinin Sarı Saltık'ın mezarını ziyaret edişlerini, kurban kesişlerini ve inanç-ibadet ile ilgili diğer hususları da gözlem metoduyla izlemeye ve fotoğraflamaya çalıştık bunları tezimizin ekler bölümüne koyduk. Çocukluğumuzdan bu yana birlikte yaşadığımız Alevîlerin inanç ve ibadet yapılarını katılımlı gözlem yoluyla aktarmaya çalıştık.

Anketimizi hazırlarken bu konuda uzman birçok bilim adamı ile görüştük. Muhatabın anlamasında güçlük çekebileceği ve gereksiz sayılabilecek bazı soruları anket formundan çıkarttık. Anket uygulamasına başlamadan önce referansına

başvurabileceğimiz kimselerle irtibata geçtik, gerekli referansları ve resmî izinleri aldıktan sonra da, anket bölgesine giderek hiçbir sorun yaşamadan anketimizi gerçekleştirdik.

Anketlerin değerlendirmesinde frekans tablolarının verilmesinin yanı sıra “**X² Tabloları**”nı da verdik. Bununla sabit değişkenler arasındaki ilişkiyi tespit etmeye çalıştık. Bu durum hipotezlerimizi desteklemek hususunda bize daha reel veriler sunmuştur.

Araştırmamız çerçevesinde test etmeye çalıştığımız hipotezler şunlardır:

- Alevîlik, Sünnî İslâm anlayışından farklı olarak heteredoks-senkretik bir yapı arz etmektedir.

- Alevîlerin XX. yüzyılda modernite ile tanışmaları sonucunda inanç, ibadet ve erkân yapılarında zayıflama ve bazı değişiklikler yaşanmıştır.

- Tunceli’de Alevîlik, yörenin sahip olduğu sosyal, coğrafi, tarihî ve dinî sebeplerden dolayı “**yol erkânı**”nın yoğun bir şekilde yaşandığı bir yapıya sahiptir.

BİRİNCİ BÖLÜM

I. ALEVİLİK'TE DEDELİK KURUMU

II. ALEVİLİKTE OCAK KÜLTÜ

III. SARI SALTİK

BİRİNCİ BÖLÜM

ALEVİLİK'TE DEDELİK KURUMU, OCAK KÜLTÜ ve SARI SALTIK

I. ALEVİLİK'TE DEDELİK KURUMU

I. A- Dede Kavramının Menşei

Anadolu Aleviliğinin dinî önderleri için kullanılan “dede” sözcüğü, Oğuzca kökenli bir kelime olup, edebî Türkçe’de baba, dede, ced, ihtiyar, amca ve dayı anlamlarında kullanılmıştır. Ancak biz burada bu sözcüğün toplumsal ve dinsel anlamını açıklayacağız. Dede sözcüğü, Orta Asya’da yaşayan Türk topluluklarında halka yol gösteren, tecrübeli ve bilgin kişiler için kullanılan “ata” ve “baba” sözcükleriyle aynı anlamda olup, bu sözcüğün diğerlerine göre daha sonraki dönemlerde kullanıldığı söylenebilir.¹ Zira Orta Asya’da din büyüklerine “dede” değil “baba” denilmiştir.² Bu sözcüğün, bir isimden önce kullanılışı bakımından bilinen ilk örnek, Oğuzların menkıbevî ozanı “Dede Korkut” adındaki kullanılıştır. Dede Korkut’un “Ürgeç Dede” unvanlı bir oğlunun olduğu da rivayet edilmektedir.³ Yine bu şekildeki bir başka kullanıma Germiyanoğulları’na ait bir tahrir defterinde rastlanmaktadır:

“... Resul Bey’den Dede Balı’ya miras değmiş. Dede Balı hizmetleri dahi ataları cânîçün vakfeylemiş...”⁴

Dede unvanlı bir diğer şahsiyet de XIII. yüzyılın ilk yarısında yaşamış olan Baba İlyas’ın şeyhi Dede Garkın’dır.⁵ Elvan Çelebi’nin “*Menâkıbü’l-Kudsîyye fi Menâsibi’l-Ünsîyye*” adlı eserinde bu ismi zikreden bir beyit vardır. Söz konusu bu beyitte Dede Garkın şu şekilde anlatılmaktadır:

¹ Ali Yaman, *Kızılbaş Alevî Dedeleri*, s. 15.

² Nejat Birdoğan, *Anadolu ve Balkanlar’da Alevî Yerleşimi*, s. 165.

³ Ali Yaman, *a.g.e.*, s. 16.

⁴ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal*, TTK Yay. 4.b., Ank. 1998, s. 160.

⁵ Ahmet Yaşar Ocak, *Alevî ve Bektaşî İnançlarının İslâm Öncesi Temelleri*, s. 30.

Dede Garkın ki cedd-i âlâdur,
Zikri onun kamudan evlâdur.¹

XIII. yüzyıldan itibaren “dede” unvanının Çiçek Dede, Hüsam Dede, Kırık Dede, Kasım Dede ve Söğüt Dede gibi şekillerde yaygın olarak kullanıldığı görülmektedir.²

Evliya Çelebi'nin “*Seyahatnâme*”sinde de “dede” unvanının yaygınlığı konusunda yeteri kadar örnek bulunmaktadır. Anadolu ve Balkanlarda dinî önderlere “âhî, baba, dede, şeyh, hoca, hacı, pîr, abdal, gazi, derviş” gibi unvanlara sıklıkla yer verildiğini görülmektedir. İngiliz araştırmacı F. W. Hasluck yukarıda sayılan unvanların, hem dinî hem de siyasî anlam içerdiği düşüncesindedir.³ Türkmen dervişlerin hem aşiret reisliği, hem de şeyhlik statüsünü bir arada taşıdıkları bilinen bir husustur. Bu çifte statünün kökeni, İslâm öncesi Orta Asya'ya kadar gitmektedir. Orada da şamanlar aynı konumda idiler. Bir şaman hem kabile hem de dinî reisliği yürütmekteydi. Bunun Moğollarda da aynı olduğunu bilinmektedir. Cengiz Han'ın ünlü şamanı Kökeçe, bunun tipik örneklerinden biriydi. Alevî dedeleri de Türkmen babalarının bu çifte kimliğini sürdürmüşlerdir. Araştırmamıza konu olan Sarı Saltık da aynı şekilde çifte statü sahibiydi.⁴ Tarih içinde Türkmen dervişlerin dinî yönü daha bir ön plana çıkmış, Alevî toplumunun dinî liderleri bu unvanlarla, özellikle de “dede” unvanıyla anıla gelmişlerdir.⁵ Alevîler zaman zaman, “dede” ile aynı anlamda olmak üzere, “pîr”, “pîro”, “mürşit”, “serçem” ve “seyyid” sözcüklerini de “dede” sözcüğünün yerine kullanmaktadırlar. Ancak bu konuda en yaygın kullanım “dede” sözcüğüdür.

I. B- Dedelik Kurumunun Kökeni ve Oluşumu

Türklerin Müslüman olmasıyla birlikte göçebe ve yarı göçebe bir şekilde yaşayan Türkmenler, Sünnî nitelik taşımaktan çok heterodoks niteliğe sahip olan bir

¹ Elvan Çelebi, *Menâkibü'l-Kudsiyye*, (Haz. İ. E. Erünsal-A. Y. Ocak), İ.Ü. Ed. Fak. Yay. İst, 1984, s. 61.

² Ali Yaman, *a.g.e.*, s. 17.

³ Ali Yaman, *a.g.e.*, s. 18.

⁴ Ahmet Yaşar Ocak, *SARI SALTİK: Popüler İslâm'ın Balkanlardaki Destanı Öncüsü*, s. 67.

⁵ Abdülbaki Gölpınarlı, *Tasavvuf'tan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*, s. 85; Süleyman Uludağ, “Dede”, *DİA*, IX, 76.

çeşit halk İslâm'ını benimsemişlerdir. Türkmen boyları, henüz sathî bir şekilde İslâmlaşmış olduklarından, eski şaman inançlarını ve atalarıyla ilgili bir takım kültürleri muhafaza etmekteydiler. Göçebe ve yarı göçebe bir hayat süren Türkmenlerle birlikte bulunan eski kam-ozanlara benzeyen babalar da bu toplumun dinî önderliğini yapmaktaydılar. Halk da bu önderlerle aynı inanç yapısına sahipti. Medrese menşeli fakihlerin öğrettiklerinden daha basit ve daha sade bir İslâmiyet anlayışı yayıyorlardı.¹ Türkmen dervişler ilâhiler okuyarak, Hakk rızası için halka cennetin yollarını gösteriyorlardı. Eski, kutsal kam-ozanlara benzeyen bu dervişlere halk ivedilikle uydu. Böylece eski kam-ozanların yerine atalar ve babalar yerleşti. İslâmiyet'in kabulüyle birlikte şaman-kam "baksi" iken baba, ata, derviş oldu.² Bunlar daha sonra Anadolu'ya gelerek "dede" adını aldılar.³

Göçebe toplum yapısı, kendi mantığı içinde sistemli bir boy (kabile) teşkilatına dayanıyordu. Genellikle dinî otoriteyi de ellerinde bulunduran bu kabile başkanlarının kabile fertleri üzerindeki nüfuzlarının büyüklüğünü ve etki alanlarının genişliğini tahmin etmek zor değildir. Bu kabile yaşantısının düzenini sağlayan, dinî ve siyasî otoritelere meşruiyet kaynağı teşkil eden şey, yüzlerce yıl yazıyla tanınmamış, tamamıyla şifahî bir nitelik taşıyan geleneksel bir mitolojidi.⁴

Söz konusu kabilesel yapı, bu yapıyı düzenleyen örf ve geleneklerin izahının yapıldığı mitolojinin unsurları incelendiğinde görülecektir. İşte "kam-ozan" yahut Batılı deyimle "şamanlar" kopuz çalan dinî-siyasî reisler, yazıya geçmemiş bu mitolojiyi en iyi bilen, onu kendilerinden sonrakilere taşıyan kişilerdi. VIII. yüzyılda Uygurlar başta olmak üzere muhtelif Türk boylarının Budizm ve Maniheizm gibi, biri Hintli, diğeri İranlı olmasına rağmen Türk boylarına İran ve daha çok Çin aracılığıyla nüfuz etmiş iki dinin kabulüyle, Şamanlıktan bu dinlerin rahipliğine geçen yeni unsurlar eklendi. Şamanizm'i sürdüren pek çok Türk boyunun yanında, Şamanlıktan Budist yahut Mani rahipliğine dönen bu yeni şeflerin yönettiği pek muhtelif kabileler bulunuyordu. Dedelik kurumunun tarihsel arka planını bu şahsiyetlerde aramak doğru olacaktır.⁵

¹ Ahmet Yaşar Ocak, *Babailer İsyanı*, s. 63.

² Kutluay Erdoğan, *Alevî-Bektaşî Gerçeği*, s. 73.

³ Nejat Birdoğan, *a.g.e.*, s. 23.

⁴ Ahmet Yaşar Ocak, *Türkiye'de Alevîler, Bektaşîler, Nusayriler, İSAV Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi*, s. 389.

⁵ Ahmet Yaşar Ocak, *a.g.e.*, s. 389.

Türk inanç sisteminde Tanrı, yardımcı iyeler¹, tabiat kültleri insanların hayatı ve yaşayışları üzerinde mühim bir rol oynar. İnsanlarla bu olağanüstü varlıklar arasında köprü görevi yapan, onlardan haber getiren ve insanların onlarla arasını iyileştiren kişilere eski Türkler “kam”, “ozan”, “baksi” gibi adlar vermişlerdir. Kamlık, soydan gelme mistik bir karakter taşır ve öğrenme yolu ile elde edilemez. Kam olması mukadder olan kimse, bunu hissettiği andan itibaren insan içinden çıkıp gider, ıssız ormanlara çekilir. Çılgınlık belirtileri gösterir, ateşe ve suya dalıp çıkar. Çok uzun bir azap-acı çekme devresi yaşar. Sembolik ölümler içinde görünür. Bu devreyi aşan kam adayı geri dönüp gelir. Orta Asya’daki kam elbiseleri tus (külâh, börk) kuka ve kuşaktan ibarettir. Kam adayı geri döndükten sonra kamlık töreni başlar. Kisvesini giyer, bunu sembolik bir at ve davul tamamlar. Kam, çoğu zaman bu at ile uçar. Tanrı’nın huzuruna yükselir. Elinde kutlu eşya cinsinden bir asa veya alaca değnek bulunur.² Tören dokuz gün sürer. Sonunda genç şaman keçe üzerinde havaya kaldırılır. Bu törenden sonra genç namzet, gerçek kam-şaman sayılır ve âyin idare etmeye başlar. Bu açıklamalar ışığında Kamlık-Şamanlık ile Alevîlik arasında iki ortak nokta buluyoruz. Bunlardan biri “asâ”, ikincisi “keçe üzerine oturtup havaya kaldırma” töresidir. Kayın ağacından yapılan “asâ” kamların âyin esnasındaki en mühim âletidir. Alevîlikte de “alaca değnek”, “tarik erkân değneği” adı verilen bu asânın gördüğü hizmet büyüktür, kutlu sayılır. Dedeler ve erkâncılar bu asa ile cemi idare ederler. İkincisi ise çok meşhur bir Türk töresidir. Gerek dinî gerek devlet liderliğine namzet olan kişiler, ak keçe üzerine oturtularak havaya kaldırılırdı. Bu törenden sonra kam adayı kam, hakan adayı ise hakan sayılırdı. Aynı törenin Anadolu Alevîliğinde de yakın zamana kadar yaşadığını biliyoruz. Antalya ve Isparta yöresinde yaşayan Tahtacılar “mürebbi” seçerken adayı ak keçe üzerine oturtup “ya Allah, ya Muhammed, ya Ali” diye üç kez havaya kaldırırlardı.³

Kam-şaman musikiyle cezbeye gelir. Bu hal iyelerle temas kurma anının en uç noktasıdır. Aynı cezbe durumunu Alevîlikte de görüyoruz. Dede kendini döve döve ortaya çıkar, tümüyle kendinden geçer, dizüstünde sıçrayarak halka ortasında döner. Cezbe (esrime) istem dışıdır. Her isteyen kişi esriyemez. Alevî toplumunca esrime

¹ “İye” kavramı korucu kuvvetler, ruhlar anlamına gelmektedir. Bk: Celal Beydili, *Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük*, s. 269-271.

² Yaşar Kalafat, *Doğu Anadolu’da Eski Türk İnançlarının İzleri*, s. 63.

³ Mehmet Eröz, *Alevîlik-Bektaşîlik*, s. 17-18.

kutsal sayılır ve esriyen kişi uluların soluğunu üzerinde toplamış kişi olarak görülür.¹ İşte bu örneklerde olduğu gibi kamlık-şamanlık ile dedelik arasında ciddi anlamda içerik ve şekil benzerliği bulunmaktadır.

Alevî geleneği “dedelik kurumu”nu İslâm’a dayandırır ve pîrliğin Hz. Ali’den kaldığını ifade eder.² Ali Yaman ise “dedelik kurumu”nun menşei hakkında şunları söylemektedir:

“Çoğu araştırmacılarca dedelik kurumunun kökeni, geleneksel bakış açısıyla soy konusuna dayanılarak salt İslâm kaynaklı değerlendirilmeye çalışılsa da, tarihsel ve sosyolojik veriler bunun böyle olmadığı yönündedir. Olaya dedelerin işlevleri bakımından bakılması köken meselesinin açıklanabilmesinde de açıklayıcı unsurlara sahiptir. Anadolu’da bugün yaygın olan saz geleneği, kadınlı erkekli törenler ve bu törenlerde yapılan “semâh” adı verilen dinsel danslar gibi “dedelik kurumu” da İslâmiyet öncesi Türk toplumuna ve daha sonra yaşanan tarihsel ve sosyo-kültürel sürece dayanmaktadır. Bunların kökenini salt İslâm’da aramak boşunadır.”³

Dedelik kurumu, Dede Garkın, Sarı Saltık gibi On İki İmamlar soyundan geldikleri kabul edilen, maddî ve manevî nüfuz sahibi dervişlerin efsanevî şahsiyetleri sonucu doğmuş olup, Alevîlerce saygı gösterilen bir yapı halini almıştır. Bu yapı Ahmet Yaşar Ocak’ın tasnifiyle XVI. yüzyıl başlarından itibaren Safevî propagandasıyla başlayan “*Şah İsmail’den sonraki devre*” olarak nitelendirilebilecek dönemde heterodoks kesimler tarafından Şamanizm’in tesiriyle ihdas edilmiştir.⁴ Alevîlik bu yapılanmanın üzerine kurulmuştur.

I. C- Dedelik Kurumu, Soy ve Soyağaçları

I. C. 1- Dedelik Kurumu ve Soy

Soy olgusunu tahlil ederken, bunu eski çağlarda ifade ettiği değer bakımından ele almak gerekir. Eski çağlarda asil bir soydan gelmek, çeşitli imtiyazları da beraberinde getirmekteydi. Bu çağlarda soy ile övünme önemli bir toplumsal gelenektir.

¹ Fuat Bozkurt, *Alevîliğin Toplumsal Boyutları*, s. 88.

² Adil Ali Atalay, *İmam Cafer-i Sadık Buyruğu*, s. 136.

³ Ali Yaman, *Alevîlikte Dedeler Ocakları*, s. 51.

⁴ Ahmet Yaşar Ocak, *a.g.e.*, s. 387, 393.

Eski Çinliler, Yunanlılar, Romalılar ve Yahudiler arasında soy kutsallaştırılır, soy ile övünülür ve şecereler düzenlenirdi.¹ Eski Türklerde de dinî ve siyasî liderlik soya bağlıydı. Kam-şaman soyundan gelmeyenler asla kam olamazlardı.² Çoğu zaman şaman, kendi çocukları içinden en kabiliyetli olanı seçer, onu yetiştirir ve “geleneğe dayanan gizli bilgiyi” ona aktarırdı. Şaman olması mukadder olanlar, gençliklerini mesleğin doktrin ve tekniklerini öğrenmeye vakfederlerdi.³ Bu durumu Anadolu Alevîliğinde de görmekteyiz. Türkiye’de ocak denilen dede soylarının en istidatlı ve hevesli çocuğu posta oturur. Dedenin en ehliyetli çocuğu onun yerine geçer.⁴ Aşiret/kabile olarak dede soyundan gelmeyenler ise asla dedelik vazifesini icra edemezler.

Alevî dedelerinin bağlı olduğu ocaklar, Dede Garkın, Sarı Saltık ve Seyyid Mahmûd-i Hayrânî gibi Alevî-Bektaşî geleneğinin kutsal kabul ettiği dervişlerin adlarını taşımakta ve Alevî dedeleri bu kutsal kişilerin soylarından gelmektedir.⁵

Alevî geleneğince kabul edilen Evlâd-ı Resûl olma şartı, Safevî propagandası sonrasında gelişmiş ve dedelik kurumundaki bugünkü bilinen halini almıştır.⁶ Dedelik kurumunda soy olgusunun ön plana çıkışı daha ziyade Şah İsmail döneminde olmuştur. Safevîler, Anadolu’daki Alevîler üzerinde nüfuzlarını arttırıp sağlamlaştırmak için sürekli bir şekilde seyyidlik konusunu kullanmış, Şeyh Cüneyd’den başlamak üzere seyyidlik iddiasında bulunmuşlardır. Safevî propagandası ile birlikte Anadolu’ya giren Hz. Ali, On İki İmam ve Kerbelâ Mâtemi gibi kültler, bu soy olgusunun pekişmesinde önemli bir rol oynamıştır.⁷

¹ Ali Yaman, *Kızılbaş Alevî Dedeleri*, s. 29.

² Mehmet Eröz, *a.g.e.*, s. 14; Nejat Birdoğan, *a.g.e.*, s. 162.

³ Mehmet Eröz, *a.g.e.*, s. 15.

⁴ Mehmet Eröz, *a.g.e.*, s. 14.

⁵ Ali Yaman, *Alevikte Dedeler Ocaklar*, s. 57.

⁶ Ali Yaman, *a.g.e.*, s. 57.

⁷ Ali Yaman, *a.g.e.*, s. 58.

I. C. 2- Geleneksel Açından Dedelerin Soyu

Alevî geleneğinde dedelerin Evlâd-ı Resûl, yani Peygamber soyundan oldukları kabul edilir. Ocakların kurucuları On İki İmamlar soyundan gelen seyyidlerdir. Alevî geleneğinin en temel kitabı olan “*Buyruk*”ta¹ şöyle geçmektedir:

“İmam-ı Cafer Sadık buyurdu ki: Bir kişi Hakka talip olsa Evlâd-ı Resûl’den başkasına kendini teslim eylese, yani bilmediği yerden biat ve inâbe kılsa onun meşrebi ve tuttuğu eteği, silsilesi Evlâd-ı Resûl’e ve Muhammed-Ali hazretlerine çıkmasa o kişinin şeyhi şeytan olur. Hz. Peygamber buyurdu ki: “Benim evladımdan başkasını pîr edinenlerin pîri şeytandır.”²

Yine, *Buyruk*’a göre Evlâd-ı Resûl olmayanın pîrliği-dedeliği câiz olmaz ki, bu konu şöylece ifade edilmiştir:

“Ol zamandan bugüne kadar, şeriat, tarikat, marifet, hakikat ve pîrlik secde Muhammed Ali’den kaldı. Ol sebepten, Evlâd-ı Resûl’den gayrisine pîrlik etmek ve talip olmak caiz değildir. Yediği içtiği haramdır. Murtadı tarikat, murtadı hakikattir. Ve hem irşadı ve biatı ve tövbesi makbul değildir. Çünkü Evlâd-ı Resûl’den biatı yoktur.”³

Türk soyundan gelen dedelerin nasıl Evlâd-ı Resûl sayıldığı konusu su götürür bir konudur. Bugün için yanıtlanması zor olan bu konuyu Alevî dedeleri şöyle cevaplamaktadır: Ali evladı, Emevî ve Abbasî dönemlerinde zulüm gördüklerinden dolayı Hicaz topraklarında barınamayıp İran’a sığındılar. Ama onlara en sıcak yüreği Horasandaki Türk boyları açtı. Ehl-i Beyt soyuna mensup bu insanlar Türklerin arasına karıştılar. Kimileri Türklerle evlenerek bir soy oluşturdular. Bu nedenle Türklerin arasında bulunan Evlâd-ı Resûl salt Alevîler arasında değil diğer mezhep ve tarikatlar arasında da önemli dinî görevler üstlenmişlerdir. Alevî geleneği, Alevî dedelerinin Evlâd-ı Resûl oluşunu bu şekilde açıklamaktadır.⁴

¹ Alevî-Bektaşî kitâbîyatının en önemli eserlerinin başında gelen “*Buyruk*” hakkında bilgi için bk: Sönmez Kutlu, *Alevîlik-Bektaşîlik Yazıları*, s. 160; İlyas Üzüm, *Kültürel Kaynaklarına Göre Alevîlik*, s. 24-27.

² Adil Ali Atalay, *Buyruk*, s. 75.

³ Adil Ali Atalay, *Buyruk*, s. 26.

⁴ Ali Yaman, *Kızılbaş Alevî Dedeleri*, s. 33-34; Nejat Birdoğan, *a.g.e.*, s. 138.

Alevî geleneğine göre ocak-zâde dedeler üçe ayrılır: Birinci gurup Hacı Bektâş-ı Velî soyundan gelen Çelebilerdir. İkinci gurup Babağan Kolu diye anılan, daha çok İstanbul ve Arnavutluk'ta bulunan Alevî-Bektaşîlerdir. Üçüncü gurup On İki İmamın soyundan geldiklerine inandıkları bağımsız ocak-zâdelerdir. Bu gurupta olanlar Hacı Bektâş-ı Velî'yi serçeşme, yani yolun menbaı ve tüm evliyaların önderi kabul ederler. Deyişlerinde Hacı Bektâş-ı Velî'nin adını Hz. Muhammed, Hz. Ali ve On İki İmamın adlarıyla birlikte saygıyla anarlar.¹ XVI. yüzyıldan itibaren Safevî propagandasının yoğunlaştığı dönemlerde bu gurubun Hacı Bektâş Dergâhı ile bağlantıları daha zayıftı. Ancak zamanla Safevî nüfuzunun zayıflaması, bu ocak-zade ailelerin Hacı Bektâş Dergâhındaki Çelebilerle ilişkilerini yoğunlaştırmıştır. Bu süreç sonucunda kimi ocak-zade dede ailelerinin Çelebilerden etkilenerek cem âyininin işleyişinde bazı değişikliklere gittikleri görülmüştür. Pençeli-erkânlı ocaklar da bu şekilde ortaya çıkmıştır. “Dönük Ocaklar” denilen ve cem âyininde “pençe” kullanan; “Purut Ocaklar” denilen ve cem âyininde “tarîk/erkân” kullanmaya devam eden ocak ayrımı bu şekilde oluşmuştur.²

I. C. 3- Dedelik Kurumu ve Şecereler

Soy ile ilgili diğer önemli bir konu da soyağaçları/şecerelerdir. Çünkü asil soy iddiasında bulunanlar için şecereler, meşruiyet sağlayıcı yegâne belgelerdir. İslâmiyet öncesi Araplarda soya önem verilir, her kabilenin nesebnâmelerini (şecerelerini) ezberleyen nessâblar bulunurdu. Bu âdet, Arapların İslâm'ı benimsemeleri sonrasında da devam etmiştir.³ Bu gelenek Türklerin Müslüman oluşuyla birlikte Araplardan Türklere geçmiştir. Alevî-Bektaşî geleneği de dedelerin Evlâd-ı Resûl oldukları iddiasından dolayı şecere olgusuna bir hayli önem göstermişler ve seyyid olduklarını kanıtlamak üzere **Nakîbü'l-Esrâflar**'ın (Ali Evladı Müfettişi) onaylarını taşıyan belgeler, yani şecereler edinmişlerdir.⁴ Alevîlerin ruhanî liderliğini teşkil eden Alevî

¹ Ethem Ruhi Fırlı, *Türkiye'de Alevîlik-Bektaşîlik*, s. 306-307.

² Ali Yaman, *Alevîlikte Dedeler Ocaklar*, s. 38.

³ Ali Yaman, *a.g.e.*; s. 59.

⁴ Ali Yaman, *a.g.e.*, s. 40.

dede soyları, halk üzerinde daha etkili olmak için şecereleri saklamakta oldukça titiz davranmışlardır.¹

Hz. Peygamber'in soyu Hz. Ali evladından devam etmiştir. Bunlardan Hz. Hasan'ın soyundan gelenlere şerîf, Hz. Hüseyin'in soyundan gelenlere ise seyyid denilmiştir. Bu iki kol tarihte ayrı ayrı değerlendirilmesine rağmen, zamanla ortak bir isimle anılmaya başlamış ve her iki soydan gelenler için sadece "seyyid" tabiri kullanılmıştır.

Osmanlılar, devletin ilk günlerinden itibaren seyyid ve şeriflerin işleriyle ilgilenmiş, Evlâd-ı Resûllerin neseplerini, doğum ve ölüm kayıtlarının takibini yapmak, onların işleriyle ilgilenmek ve sahte seyyidlikleri ortaya çıkarmak için 1400 yılının Mayıs ayında Yıldırım Beyazıd devrinde "**Sâdât Nezareti**" adıyla bir daire kurmuşlardır.² Osmanlılar peygamber evlatlarına büyük saygı göstermiş, onları vergi ve rüsumdan uzak tutarak ellerine beratlar vermişlerdir. Bu insanların Evlâd-ı Resûl olduklarını ifade eden ve adına "**Siyadet Hüceti**" denilen belgeler vermişlerdir. Bu kurumun "Nakîbü'l-Eşrâflık" ile anılması ise bu adın İslâm dünyasında yaygınlaşmasından kaynaklanmıştır.³

Nakîbü'l-Eşrâflar, eyalet ve sancaklarda kendi kaymakamları vasıtasıyla Anadolu'daki bütün peygamber evlatlarının defterlerini tutarlardı. Bu deftere "Şecere-i Tayyibe" denirdi.⁴

Anadolu'da soyağaçlarını ilk dağıtan Anadolu Selçuklu Sultanı Alaaddin Keykubat'tır (m.1220-1237). Alaaddin Keykubat 1230 yılında Harzem hükümdarı Celaledin Harzemşah'ı Erzincan yöresindeki Yassıçemen bölgesinde yenilgiye uğrattı. Sefer dönüşünde kaleleri Moğol akımlarına karşı güçlendirirken, bir taraftan da Türkmen boylarını disiplin altına almak için kalıcı dinsel önlemler almaya başladı. Bunun en keskin yönü ise aslen Horasan'a ve Orta Asya'ya dayanan dinî önderlere "Siyâdet Berati" vermesiydi. Evlâd-ı Resûller Horasan illerinde Türkmenlerle karışmış ve onlarla beraber Anadolu'ya kadar gelmişlerdir. Ancak "Siyâdet Berati" verilenlerin gerçekten bu soydan gelip-gelmedikleri yüzyıllardır tartışılmaktadır. Alaaddin Keykubat'ın bu

¹ Sezai Öztürk, *Tunceli'de Alevilik Üzerine Sosyolojik Bir Deneme*, s. 34.

² Nakîbü'l-Eşrâflık ile ilgili olarak bk: A. Havemann, "Nakîb al-Ashrâf", *EF*, VII, 926-927; Murat Sarıcık, "Osmanlı Devleti'nde Nakîbü'l-Eşrâflık Kurumu", *TÜRKLER*, X, 385-393.

³ Murat Sarıcık, *a.g.e.*, s. 386.

⁴ Nejat Birdoğan, *a.g.e.*, s. 137.

yöntemiyle oymaklar belli bir kişi etrafında disiplinize edilmişlerdir.¹ Eski kabile şefleri ve dinî reisler olan Türkmen babaları, böylece Hz. Ali'nin soyundan geldikleri kabul edilen seyyidler ve dedeler halini almışlardır.² Her dinî öndere on iki oymak bağlanmış ve “Çıralık hakkı” (çerağ hakkı) adı altında “Hakkullah” verilmesi başlatılmıştır. Keykubat'ın ne kadar soy ağacı imzalayıp mühürlediği bilinmemektedir. Ancak elimizde, gerçekten o döneme ait soy ağaçları bulunmaktadır. Gerek bu soy ağaçları gerekse başka yerlerden alınan veya Osmanlının verdiği soy ağaçları bugün itibarıyla Alevî dedelerinin elinde mevcuttur. Bu belgeler gül ağaçlarından, kayın ve ardıçtan yapılan sandıklarda, yeşil kılıflar içinde muhafaza edilmektedir.³ Bu soy ağaçlarının evden dışarıya çıkartılması Alevî dede ailelerince uğursuzluk sayıldığından bunlara ulaşmak oldukça güçleşmiştir.

Nakîbü'l-Eşrâflık Kurumu zamanla bozulmaya yüz tutup istismara uğramıştır. Öyle ki para ile soy ağaçları dahi dağıtılmıştır. Sırf Antep bölgesinde 1790-98 yılları arasında bu belgelerden bine yakın dağıtıldığı tespit edilmiştir. Bugün Türkiye’de böyle belgelerin verildiği söylenemez. Ancak Kerbelâ’da bu işin devam ettiği, itina gösterilmeden soy ağaçlarının verildiği rivayet edilmektedir.⁴

Alevî dedelerinin, Baba Mansûr, Üryân Hızır ve Hıdır Abdal gibi ocak ulularının soylarından geldikleri daha ilmî görünmektedir. Zira Alevî dedelerinin ellerinde bulunan şecerelerde zikredilen isimler bunu teyit edici yöndedir. Şecereler, elde edilmiş amaç ve biçimleri bakımından ihtiyatla yaklaşılması gereken, ancak çok önemli bilgilerin sağlanabileceği belgelerdir.⁵

I. D- Dedelerin Nitelikleri ve İşlevleri

I. D. 1- Dedelerin Nitelikleri

Dedelerin niteliklerini ifade etmesi açısından “*İmam Cafer Buyruğu*” Alevî geleneğinin en önemli eseridir. *Buyruk*'a göre, dedeler şu niteliklere sahip olmalıdır:

¹ Nejat Birdoğan, *a.g.e.*, s. 185.

² Ahmet Yaşar Ocak, *Türkler, Türkiye ve İslâm*, s. 49.

³ Nejat Birdoğan, *a.g.e.*, s. 185.

⁴ Nejat Birdoğan, *a.g.e.*, s. 141.

⁵ Ali Yaman, *Kızılbaş Alevî Dedeleri*, s. 36,38.

- a. Evlâd-ı Resûl (ocak-zâde) olmaları
- b. Eğitici, terbiyecisi (mürebbi) olmaları
- c. Bilgi sahibi ve örnek insan (mürşîd-i kâmil) olmaları

a. Evlâd-ı Resûl (ocak-zâde) olmaları: Alevî geleneğine göre dedeler Evlâd-ı Resûl olmak zorundadır. Peygamber soyundan gelmeyen kimseler asla dinî önderlik yapamazlar. *İmam Cafer Buyruğu* bu şartı net bir şekilde ifade etmektedir:

“Evveli Muhammed-Ali’dir. Ahiri Muhammed-Ali’dir. Savmı, salât, hac, zekât, kelime-i şahadet, fitregâhı kâinat, cümlesi Muhammed-Ali olduğu için Evlâd-ı Resûl’den gayrisine pîrlük etmek caiz değildir. Manası nedir dersin, ol sebeple caiz değildir ki Allah Teâla ve Tekaddes Hazretleri Muhammedi sevdi. Cemi âlemi onun aşkıyla halketti. Çünkü, Muhammedi sevdi Muhammed oldu ve Ali’yi sevdi Ali oldu. Onun sevdiği sırrı-sırrullah ve sırrı-babaullah olduğu için irşat, kavi, biat, talip ve mürit cümlesi Evlâd-ı Resûl’e gelmiştir. Evlâd-ı Resûl’den gayrisine şeyhlik, meşâyihlik ve pîrlük etmek, talip tutmak, iradet getirmek caiz değildir.”¹

Alevî geleneğine göre dedelik Evlâd-ı Resûl olma şartına bağlıdır. Dinî önderlikteki söz konusu bu soy şartı Şamanizm’de de görülmektedir. Şaman olmak için şaman soyundan gelmek gerekmektedir.²

Dedelerin mücerret olması, yani evlenmemesi erkân değildir diye ifade edilmiştir.³ Kızılbaş Alevîlerinde “süreğin” böyle bir kurumu bulunmaz. Mücerretlik, Balım Sultan’dan itibaren Bektaşî Tekkesine girmiştir. Bu durum Bektaşîlik ile Kızılbaşlık arasında önemli bir ayrım oluşturmuştur. Mücerretliğin tesiri hakkında iki görüş bulunmaktadır:

1- Mücerretlik, Balım Sultan tarafından Hıristiyanlıktaki ruhbanlıktan esinlenerek oluşturulmuştur.⁴

2- Mücerretlik, Mani Dini’nin tesiriyle Anadolu’ya geçmiştir.⁵

¹ Adil Ali Atalay, *Buyruk*, s. 28-29.

² Fuat Bozkurt, *a.g.e.*, s. 90.

³ Adil Ali Atalay, *Buyruk*, s. 164, 179.

⁴ Fuat Bozkurt, *a.g.e.*, s. 146.

⁵ Nejat Birdoğan, *a.g.e.*, s. 110.

b. Eğitici, terbiyeci (mürebbi) olmaları: Dedelerin diğer önemli bir özelliği ise eğitici, mürebbi olmalarıdır. Bu yön, dedelik kurumunun “mürebbi” kelimesiyle ifade edilişiyle ön plana çıkmaktadır. *Şeyh Safi Buyruğu*'nda bu şart şöyle açıklanmaktadır:

“Ve tarikat, babların ve hikmetlerin ve beyanların ve ayetlerin tamamını bilmeyince erkân dahi gayet öğrenmeyince ve bildirmeyince onların pîrliği caiz olmaz. Yedikleri haramdır.”¹

c. Bilgi sahibi ve örnek insan (mürşid-i kâmil) olmaları: Yine Alevî geleneğine göre dedelerin bilgili, okur yazar, manaya aşina olmaları ve gönderilen kitabı bilmeleri gereklidir. Nitekim “kitapsız pîr şeytandır” denilmiştir.² Dedelerin insân-ı kâmil olmaları yönündeki zaruret *İmam Cafer Buyruğu*'nda ise şöylece ifade edilmiştir:

“Pîr olan kimselere gerektir ki, kâmil olalar. Dört kapı nedir bileler. Evvel şeriatı, ikinci tarikatı, üçüncü marifeti, dördüncü hakikatı bilmek gerektir ki, bunlar nereden geldi; neden hâsıl oldu ve aslı nedir. Bunların edebi nedir; udu nedir; hayâsı nedir; erkânı nedir; tevbesi nedir; farzı nedir; sünneti nedir; nafilesi nedir; işlemesi nedir, bunları bile... Eğer bu dört erkânı böylece bilmezse o pîrin pîrliği caiz olmaz.”³

Diğer önemli bir husus da kıyafetle ilgilidir. Alevî dedeleri eski dönemlerde birtakım özel kıyafetler giymişlerdir. Kullanılan bu kıyafetler ve takılar; hırka, maske, toka, başlık, kemer, tennure, haydariye, cilbend, teslim taşı, dizgin taşı, kanberkiye, asa ve taç olarak sıralanabilir. Ancak uzun bir zamandan beri bu kıyafetler kullanılmamaktadır.⁴

Bu kıyafetlerin benzerlerinin Şamanist din adamları tarafında da kullanıldığı bilinmektedir. Orta Asya'da bazı Türk boylarının hala daha kullandıkları bu kıyafetlerin, Şamanizm'in tesiriyle Alevîliğe geçtiğini söylemek mümkündür.⁵

Doğu illerinde Alevîlere “Kızılbaş” denilmesi kıyafetten kaynaklanan bir isimlendirmedir. Başa takılan giysiye Alevîler, “taç” veya “Hüseynî taç” demektedirler.

¹ *Şeyh Safi Buyruğu*, s. 75-77. (Ali Yaman, *a.g.e.*, s. 51.)

² Adil Ali Atalay, *Buyruk*, s. 41.

³ Adil Ali Atalay, *Buyruk*, s. 30,31; ayrıca bk: s. 21.

⁴ Mehmet Eröz, *a.g.e.*, s.19; Fuat Bozkurt, *a.g.e.*, s. 109-113; ayrıca bk: Bedri Noyan, *Alevîlik-Bektaşîlik Nedir?*, s. 87-96.

⁵ Bk: Mehmet Eröz, *a.g.e.*, s. 19-28; Fuat Bozkurt, *a.g.e.*, s. 109-113.

Bu taç genellikle kıvılcık renklidir.¹ Şâh İsmail'in babası Şeyh Haydar'ın, daîlerine (davetçilerine) On İki İmam'ı temsilen 12 dilimli kırmızı börg giyindirmesi onlara tabi olanlara bu ismin yakıştırılmasına sebep olmuştur.²

Alevîlerde, “kemer kuşanmak” (eski deyimiyile “şed bağlamak”, “kemerbest olmak”) manevî bakımdan olgunluk “kemal” işareti sayılmaktaydı. Eski fütüvvet erbâbı Âhilerde de “şed bağlamak” bulunmaktaydı. Hz. Ali'nin bizzat kemer kuşattığı dostlarına da Alevîler “On Yedi Kemerbest” demektedir.³

Kılık kıyafetle ilgili önemli bir konu da sakal ve bıyık meselesidir. “Bıyıksız dede olmaz bıyık erkeğin nişanıdır”⁴ diyen Alevîler, Hz. Ali'nin sakal ve bıyık kesmediği için kendilerinin de yüzlerine ustura vurmadıklarını ve sakal ile bıyık kesmenin Muâviye'den kaldığını söylemektedirler. Ancak bıyık kesmemenin -ağzı hafifçe kapatacak kadar uzatılmasının- “ağzın mühürlü olmasının” yani “sır tutma”nın bir remzi olduğu iddiası bulunmaktadır.⁵

I. D. 2- Dedelerin İşlevleri

Alevî toplumunun önderliğini yapan dedelerin işlevleri günümüz toplumunda azalsa da gelenekte çok ciddi işlevleri bulunmaktadır. Zira dedeler oluşum sürecinden itibaren Alevî toplumu içerisinde çifte statü -aşiret reisliği ve dinî önderlik- ile var olagelmıştır. Dedelerin temel işlevleri şu şekilde sıralanabilir:

- a. Sosyal ve dinî olarak topluma önderlik edip, irşat hizmetlerini görme.
- b. Dinî âyinleri idare edip, sünnet, düğün ve cenaze gibi törenleri idare etme.
- c. Toplumdaki suçluları yargılayıp, gerekenleri düşkün haline getirme.⁶
- d. Hastaları iyileştirme.

a. Sosyal ve dinî olarak topluma önderlik edip, irşat hizmetlerini görme:
Dedelerin işlerinin başında toplumu irşad etmek, dinî ahlâkî olguları topluma aktarmak

¹ Mehmet Eröz, *a.g.e.*, s. 27.

² İlyas Üzümlü, *a.g.e.*, s. 3.

³ Mehmet Eröz, *a.g.e.*, s.25.

⁴ Bk: Balçıçek Pamir, “Dedelerin sözü kalbe geçmiyor”, *Sabah Gazetesi*, 18/04/2005.

⁵ Nazmi Sevgen, *Zazalar ve Kızılbaşlar*, s. 175.

⁶ Ali Yaman, *a.g.e.*, s. 56.

gelir.¹ Dedeliğin oluşum sürecini anlatırken ifade ettiğimiz gibi dedeler, toplumun hem siyasî hem de dinî önderliğini yapan statü sahibi insanlardır. Dedeler, toplumun tüm kesimleri tarafından hürmet görür.² Dedelerin toplumda önder olmalarının en temel sebebi, onların asıllarının Hz. Ali soyuna dayandığı yönündeki inançtır. Dede bir yere gittiğinde kendisinden büyükler dahi onun elini öperler. Araştırmalarımız sırasında özellikle yaşlı kitlenin dedelere saygı göstermesini bizzat gözlemledik.

Dedeler, her yıl -genellikle mahsulün toplandığı, işlerin kısmen hafiflediği sonbahar ve kış aylarında- taliplerini gezer, yoklar ve onları irşat ederler. Bu geziler sırasında kendilerine büyük konukseverlik gösterilir.³

Ayrılma zamanında ise konuk olunan aile dedeye çıralık/çerağ⁴ hakkı verir. Çıralık verme, din adamının dinî hizmetleri yerine getirmesi içindir.⁵

b. Dinî âyinleri idare edip, sünnet, düğün ve cenaze gibi törenleri idare etmek: Dedelerin en önemli işlevlerinden biri de cem törenlerini idare etmek, kendilerinin ulaşamadıkları yerlere “dikme dede” tayin etmektir.⁶ Nişan ve benzeri törenlerde “Emr-i Hakk”ı yerine getirmek genellikle dedeler tarafından icra edilip, duâlar da Türkçe olarak yapılır.⁷

c. Toplumdaki suçluları yargılayıp, gerekenleri düşkün haline getirme: Alevî toplumu içinde dedelerin önemli bir diğer işlevi de yargılamadır. Hakkı ile haksızı birbirinden ayırt etmek ve adil bir karar vererek sorunu çözmek dedelerin yükümlülüklerindedir. Verilen karar genellikle bağlayıcı olur. Karşı tarafa zarar veren kişi, içinde bulunduğu koşullara göre maddi tazminat ödemeye mahkûm edilir. İşlenen suçun ve yapılan haksızlığın ağır olması veya verilen karara uymama halinde dede yahut rehber başka bir şekilde ceza verme yoluna gidebilir.⁸

¹ Adil Ali Atalay, *Buyruk*, s. 36.

² Ali Yaman, *a.g.e.*, s. 56.

³ Munzur Çem, *Dersim’de Alevilik*, s.16.

⁴ Yörede “Çıralık hakkı” yerine, genellikle “Çerağ Hakkı” kullanılmaktadır.

⁵ Munzur Çem, *a.g.e.*, s.16. Çıralık Hakkı konusunda daha geniş bilgi için bk: Üçüncü Bölüm, III. H-Çıralık (Çerağ) Hakkı.

⁶ Ali Yaman, *a.g.e.*, s. 59-60.

⁷ Nazmi Sevgen, *a.g.e.*, s. 117.

⁸ Munzur Çem, *a.g.e.*, s. 17.

Alevî geleneğine göre adam öldürmek, zina yapmak, hanımını boşamak, hırsızlık yapmak, Kur'ân'da evlenmesi yasak olan kimselerle evlenmek, ikrârdan dönmek, yalan söylemek, sırrı fâş etmek, pîr ve ocak hakkını ödememek gibi suçlar en ağır suçlar olup affedilmez. Bu suçları işleyen kimse “yol”da düşkün kabul edilir. Bunun için yargılama yapılan meydana “düşkünlük meydanı” denir.¹ Düşkün kabul edilen kimsenin evine dedesi yedi yıl boyunca gitmez. Böyle bir kimse yedi yıl süresince cem âyinine de alınmaz.²

d. Hastaları iyileştirme: Dedelerin önemli işlevlerinden biri de hastaları iyileştirmektir. Sayrılarını sağaltmak, hastalara muska yazmak, nefes yoluyla tedavi etmek tarihten beri Alevî dedelerinin yapageldikleri şeylerdir. Dedeler tıpkı bir Şaman gibi doktordur, üfürükçüdür, büyücüdür ve ozandır.³ *Vilâyetnâme-i Otman Baba*'da, Otman Baba'nın misafir olduğu Musa Beğ adındaki zatın, tekkesi civarındaki hastaları yanına çağırdığı ve onları iyileştireceğini ilan ettiği hikâye olunur.⁴ Yine nefes yoluyla hasta okuyan, muska yazan dedeler Tunceli'de derecelere ayrılır. Geçmişte bunun en yetkin ismi Sarı Saltık Ocağından Seyfi Dede olarak bilinirdi.⁵

I. E- Alevî toplumu ve Hiyerarşisi

Alevî-Kızılbaş topluluklarında “yol”, “sürek”, “görgü” ve bunların gösterdiği hiyerarşi şifahi bir kültüre dayanır. Alevî toplumunun hiyerarşisi içerisinde dört mertebe bulunmaktadır:

- a. Mürşitlik
- b. Pîrlik (Dedelik)
- c. Rehberlik
- d. Tâlîp

¹ Ethem Ruhi Fıçlalı, *a.g.e.*, 374-375.

² Düşkünlükle ilgili daha geniş bilgi için bk: Üçüncü Bölüm, III. I- Düşkünlük

³ Fuat Bozkurt, *a.g.e.*, s. 90-91.

⁴ Ahmet Yaşar Ocak, *Alevî ve Bektaşî İnançlarının İslâm Öncesi Temelleri*, s. 147.

⁵ Nazmi Sevgen, *a.g.e.*, s. 95.

Alevî içtihadına göre, en zirvedeki mürşit, Hz. Ali ile Hz. Peygamber'dir. Daha sonraki mertebede ise mürşit Hz. Hünkâr Hacı Bektâş-ı Velî gelir. Pîr, Hz. Hüseyin'dir, rehber ise Cebrail'dir.¹

a. Mürşitlik: Alevî toplumu ve Hiyerarşisin temeli olan “dedelik kurumu”ndaki en üst makam mürşitliktir. Mürşit, pîrin pîrine denilir.² Alevî ocaklar, son tahlilde Hacı Bektâş-ı Velî'yi mürşit olarak görürler.³ Ancak her pîrin yaşayan bir pîri bulunur. Hiç kimsenin başıboş bırakılmaz.⁴

b. Pîrlik (Dedelik): Alevî-Kızılbaş toplumunda cemaatin dinî önderi dedelerdir. Mürebbilik dedelerin işidir. Bir Alevî'ye göre mürşidin nefesi, Hak nefesidir. Dedeler belirli ocaklara ve pîrlere bağlıdırlar. Düzenli olarak taliplerini gezerler.⁵ Dede olan bir kişinin Evlâd-ı Resûl olma şartı vardır. Dedelere “**seyyid**” denilir. Mürit üzerinde kendisini kabul ettirmiş, edebe, erkâna bağlı ve de bağlı olduğu ocağın başındaki kişiye dede denir.⁶

Bu dedelerin haricinde bir de “dikme dedeler” vardır. Bunlar, pîr ve rehberin bağlı oldukları ocaklarda uzun müddet hizmet ettikten sonra dedeleri tarafından artık bilgi ve görgüleri yeterli görülerek kendilerine “dikmelik” payesi verilen kimselerdir. “Dikme dedelik” için Evlâd-ı Resûl olma şartı aranmaz.⁷

c. Rehber: Rehber, yol göstericidir. Köy köy dolaşarak olup bitenleri pîre bildirir. Rehber halkla sürekli ve yoğun temas içindedir. Bir nevi gözcüdür. Gittiği yörenin sorunlarını, problemlerini tespit eder ve dedeye bildirir.⁸ Rehber ocak soyundan olabileceği gibi dedenin görev verdiği yörede kendisini kabul ettirmiş ehliyetli biri de

¹ Tezimizin Mülâkat Metni, s. 19; Mülâkat fotoğrafı için bk: Ekler Bölümü, Fotoğraf: 1.

² Tezimizin Mülâkat Metni, s. 38.

³ Tezimizin Mülâkat Metni, s. 19, 38.

⁴ Tezimizin Mülâkat Metni, s. 18.

⁵ Ethem Ruhi Fığlalı, *a.g.e.*, 312-313.

⁶ Tezimizin Mülâkat Metni, s. 38.

⁷ Sezai Öztürk, *a.g.e.*, s. 50.

⁸ Sezai Öztürk, *a.g.e.*, s. 50.

olabilir. Yani rehberlikte Evlâd-ı Resûl olma şartı aranmaz.¹ Rehberde de çıralıktan pay verilir. Halk arasında rehberde “rayber” de denilir.²

d. Tâlip: Bu kelime sözlük anlamı açısından talep eden kişi demektir. Terim olarak sırat-ı müstakimi talep eden kişi, yola, edebe, erkâna istekli olan anlamına gelir.³ Alevîler içerisinde Evlâd-ı Resûl olmayanların tamamına talip denilir.⁴ Tâlibin görevi, evliyâ eteğini tutmak ve ikrâr verip canı gönülden iman getirmektir.⁵

Tâlibin, rehberin, pîrin ve mürşidin ayrı ayrı olarak hem rehberi hem pîri hem de mürşidi bulunur. Bunların hepsi birbiriyle bağlantılıdır. Rehberin rehberi, tâlibe pîr olur; pîrin rehberi ise tâlibe mürşit olur.⁶

I. F- Tarihte ve Günümüzde Dedelik

Dedelik kurumunun yetki ve işlevlerini yukarıda açıklamaya çalıştık. Geleneksel hayatta dedelerin yetki ve yaptırımlarını, dinî ve toplumsal liderliklerini ifade etmeye gayret ettik. Ancak modern hayatla beraber yaşanan siyasal ve sosyal dönüşüm ülkemizin toplum yapısında önemli ve köklü değişikliklere sebep olmuştur. Özellikle 1950’li yıllardan sonra hızlanan kente göç dalgası, köylerdeki eski toplumsal yapıyı parçalamıştır. Daha önce köylerde var olan toplumsal yapı geleneklere, örfelere dayanıyordu. Modern hayatla beraber dede-tâlip ilişkilerini sağlayan sosyal yapı da çözülmeye başlamıştır.⁷ Alevîlik-Bektaşîlikte önemli bir yeri olan dedelik kurumu geleneksel yapının bozulmaya yüz tuttuğu dönemle birlikte büyük bir darbe almıştır. Dedeler kendilerini yeterli derecede yetiştirememiş, dolayısıyla toplumu eğitememiş; farklı inanç ve ideolojilerle yüz yüze gelen insanlar da dedelere fazlaca itibar etmemeye başlamışlardır.⁸

¹ Tezimizin Mülâkat Metni, s. 39. Ethem Ruhi Fığlalı, *a.g.e.*, s. 313.

² Munzur Çem, *a.g.e.*, s. 15.

³ “Talip” kavramının sözlük ve terim anlamı için bk: Esat Korkmaz, *Alevîlik ve Bektaşîlik Terimleri Sözlüğü*, s. 647.

⁴ Ali Yaman, *Alevîlikte Dedeler Ocaklar*, s. 49.

⁵ Adil Ali Atalay, *Buğruk*, s. 77.

⁶ Sezai Öztürk, *a.g.e.*, s. 49-50.

⁷ Ali Yaman, *Kızılbaş Alevî Dedeleri*, s. 72-73.

⁸ İlyas Üzüm, *Günümüz Alevîliği*, s. 194.

Değişimin bir sebebi de yurt dışı dalgasıyla başlayan modern hayatı tanımak olmuştur. 1960'lı yıllardan itibaren Alevî toplumu, modernleşmeyi bilinçli bir şekilde istemeye; ayrıca kendini tanıma ve tanımlama yolunda çaba göstermeye başlamıştır. Bu yıllardan itibaren Alevîliğin mistik teolojisi özellikle genç kuşakları tatmin etmemeye başlamış ve bunların bir kısmı ateizme kaymıştır.¹ Bu eğitilmiş genç kitle, gelenek ile modern ideolojiler arasında kalmıştır. Araştırmamız sırasında da genç kuşakların -dede soylu olanların dahi- nispeten mistik teolojiyi inkâr yönüne gittiklerini, hatta kendilerinin ateist olduklarını ifade ettiklerini gözlemlenmiştir. Ancak bu küllî bir durum olmayıp, genellemeyi gerektirici değildir.

Alevî toplumu değişime uğradıkça dedelerin rollerinde de değişiklikler olmuş, özellikle büyük kentlerde sadece semboller haline gelmişlerdir.² Gerek Alevî/Kızılbaşlar gerekse Bektaşîler arasındaki hiyerarşik yapının bugün büyük ölçüde özelliğini kaybettiği söylenebilir. Alevî yazarların da belirttiği gibi³ bugün itibarıyla dedelik kurumu eski fonksiyonunu büyük ölçüde yitirmiştir. Kırsal kesimde yer yer dedelerin etkili olduğu söylenebilirse de büyük şehirlerde ciddi çözümler gözlemlenmektedir.⁴ Hatta büyük şehirlerdeki örgütlenmelerde dedelerin karar alma sürecine katılmaları pek arzu edilmemektedir. Şahkulu, Karaca Ahmet, Garip Dede dergâhlarında dedelerin sadece maaşlı görevliler olarak sınırlı işlevler -sadece dinî hizmetler- yerine getirdikleri görülmektedir. Dedeler artık büyük kentlerde dernek yöneticilerinin aldıkları kararlara uymakla yükümlü olup diğer çalışanlarla aynı konuma gelmişlerdir.⁵

Bütün bunların yanısıra büyük kentlerde yapılan cem âyinlerinde, cem'i yönetecek kişinin erkânlı mı pençeli mi olduğuna da bakılmamaktadır. Ocaklar arasındaki farklar ve Alevî- Bektaşî ayrımı yavaş yavaş ortadan kalkmaktadır.⁶

Dedeliği geleneğe uygun şekilde sürdürenlerin yanında, istismar edenlerin de mevcut olması bu yapıyı bozan sebeplerin bir diğeridir. Hatta dedeliğin kârlı bir iş

¹ Ahmet Yaşar Ocak, *Türkiye'de Alevîler, Bektaşîler, Nusayriler, İSAV Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi*, s. 398.

² David S. Hankland, *Türkiye'de Alevîler, Bektaşîler, Nusayriler, İSAV Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi*, s. 321.

³ Ali Yaman, , s. 138.

⁴ İlyas Üzüm, *a.g.e.*, s. 103.

⁵ Ali Yaman, *Alevîlikte Dedeler Ocaklar*, s. 31, 129.

⁶ Nejat Birdoğan, *İSAV Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi*, s. 27.

olduğunu gören birçok açıkgöz kimse kendilerine dede ss vererek köy köy dolaşmaya, insanların dinî duygularını istismar etmeye ve bu yolla halkı soymaya gayret etmektedirler. Bu sebeple Alevîlerin gönlünde dedelere karşı eski sıcaklık kalmamıştır. Bu yüzdendir ki birçok dede soyundan gelen kimse, dedeliği bırakarak çiftçilik ve benzeri işlerle uğraşmaya başlamıştır.¹

şunu da belirtmek gerekir ki, dedelik kurumunun zayıflamasından Alevî dedeler de yakınmaktadır.²

¹ Sezai ztrk, *a.g.e.*, s. 51.

² Tezimizin Mülâkat Metni, s. 12; Ali Yaman, *a.g.e.*, s.149,151; Bk: Balçıçek Pamir, “Dedelerin sözü kalbe geçmiyor”, *Sabah Gazetesi*, 18/04/2005.

II. ALEVİLİKTE OCAK KÜLTÜ

II. A- Ocak Kültü

Türklerin eski dini Şamanizm’de, yaşayan insan ile ölmüş ataları arasında çok yakın bir münasebetin var olduğuna inanılırdı. Ölülerin yiyip içen canlı varlıklar oldukları düşünülürdü. İnanca göre ocak ve ateş, ataların canını temsil ederdi. Ölmeyi bu şekilde telakki edip, ölen canların -insanlar gibi- yaşayışlarını devam ettirdiklerine veya hayvan sûretinde yaşadıklarına inanan Türkler, ocak çevresinde düğümlenen bir külte sahiplerdi. Buna “Atalar Kültü” denmektedir. Atalar kültünden “Ocak Kültü” doğmuştur. Ocağın tütmesi, ateşin devamlı yanması, ataların o ocakta, o yurтта, o çadırda devamlı bir şekilde bulunması anlamına geliyordu. Ataların canları ocağın ateşi içinde tecelli ediyordu. Bundan dolayı eski Türkler, ocağı ve ateşi kutlu sayıyor, bunlara secde ediyorlardı. Ocağa ve ateşe gösterilen bu aşırı saygının ve tapınmanın sebebi, atalara olan saygıdan kaynaklanıyordu.¹

Ateş kültü, Şamanizm’e İran veya Hint etkisiyle geçmiştir. Ancak bunun tamamen İran-Hint etkisiyle oluştuğunu düşünmek eksik olacaktır. Ateşin bozkır göçebe hayatındaki yeri göz önüne alınırsa, ta başlangıçtan beri eski Türklerin ateşle ilgili birtakım inançlarının olması gerekir. Bütün bunlar Şamanizm’de birleşmiştir.²

Eski Türklerde ocak ve ateş iyesine bir saygı işareti olarak ocaktaki ateş söndürülmez, ona olan saygı ömür boyu sürdürülürdü. Ateş, ocak içinde küle gömülerek uyutulurdu. Ocağa pis ve kötü şeyler atılmasından, su ile söndürülmesinden sakınılırdı. Hatta eski Türkler ocaktaki ateşin başka boylardaki kişilere verilmesini dahi uğursuzluk sayarlardı.³ Bir anlamda evin ocağı, gerek maddî gerek mânevî olarak evin merkezini oluştururdu. Bu gelenek İran’daki Ehl-i Hakk -ki bu fırkayla Tunceli Alevîliği arasında bir paralelliğin mevcudiyeti kabul gören bir husustur-⁴ fırkası içinde de devam etmekte

¹ Mehmet Eröz, *a.g.e.*, s. 67-69; ayrıca bk: Günay Tümer; “Atalar Kültü”, *DİA*, IV, 42-43.

² Ahmet Yaşar Ocak, *Alevî ve Bektaşî İnançlarının İslâm Öncesi Temelleri*, s. 248.

³ Yaşar Kalafat, *a.g.e.*, s. 51; ayrıca bk: Hikmet Tanyu, “Ateş”, *DİA*, IV, 52-55.

⁴ Nejat Birdoğan, *a.g.e.*, s. 101; Ali Kaya, *Tunceli (Dersim) Kültürü*, s. 232; Munzur Çem, *a.g.e.*, s. 30; Ahmet Taşgım, *Ereğli Ve Çevresindeki Alevîlerde Sosyal Ve Dini Hayat*, s. 30; bu fırka için ayrıca bk: Hamid Algar, “Ehl-i Hak”, *DİA*, X, 513-515.

ve burada da ocak, ailenin mutluluğunu simgelemektedir.¹ Ocak kültü bu şekilde oluşmuş ve Türkler arasında bu kült “aile ocağı”, “asker ocağı”, “ocağına incir dikmek”, “ocağı tütme”, “ocağı bozulmak” gibi tabir ve deyimlerle devam edegelmiştir.²

Bugün Tunceli yöresinde de ateş ve ocak kutsal sayılmaktadır. Bir ailenin ocağında ateşinin sönmesi uğursuzluk addedilmektedir. Ateşin su ile söndürülmemesine dikkat edilir. Ateşe bevetmek günah sayılır. Tunceli’de ocak kültü “ocağın kül tutmasını”, “ocağına incir ağacı dikilsin”, “ocağın kurusun”, “ocağın batsın” gibi deyimlerle³ ve ocağın kutsal sayılıp ocağa arka dönülmemesi, tükürülmemesi, ocağın üzerine yemin edilmesi ve ocağa el sürülüp yüze götürülmesi şeklinde devam etmektedir.⁴

Ayrıca Alevî ocaklarından bazılarının doğrudan ateşe egemen olma gücüne sahip olduklarına inanılır. Bu konuda en meşhur ocak “Kureşan” ocağıdır ki, daha çok Tunceli ve Erzincan yöresinde yayılmıştır. Ocaklı dedelerin bir bölümü kızgın demir ve kızgın sobayı dilleriyle yalarlar. Ateşe egemen olma inancı eski Türk dininde de bulunan bir öğedir. Örneğin bir şaman ateşe egemen olabilir, onun yakma etkisini yok edebilir.⁵

Eski Türklerden beri devam eden ocak ile ateşin kutsal sayılması olgusu Anadolu’ya kadar gelmiş; öyle ki kutsal sayılan dinî kurum ve mekânlara dahi ad olmuştur.⁶ Ayrıca dede soylu aileler bu unvanla anılmıştır.⁷ Bu kült Alevî geleneğine, ocağın kutsal sayılması ve ona niyâz edilmesi şeklinde yansımıştır.⁸ Eski Türklerdeki ocağa secde olgusu, Alevîlerde sağ eli ocağa sürüp dudaklara değdirme şeklindeki “niyâz”a dönüşmüştür.⁹ Ocağın kutsal sayılmasıyla birlikte eşik de kutsal sayılmıştır. Eşiğin üzerine basılmaz ve oturulmaz. Alevîlerde, eşiğin altında Ali, üstünde Fatıma, iki yanında ise Hasan ve Hüseyin’in durduğuna inanıldığı yönünde bir rivayet vardır.¹⁰

¹ Jean-Paul Roux, *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, s. 180.

² Mehmet Eröz, *a.g.e.*, s. 72.

³ Munzur Çem, *a.g.e.*, s. 21, 105.

⁴ Ali Kaya, *a.g.e.*, s. 231.

⁵ Fuat Bozkurt, *a.g.e.*, s. 93-94.

⁶ Kutluay Erdoğan, *a.g.e.*, s. 24.

⁷ Ali Yaman, *a.g.e.*, s. 49.

⁸ Adil Ali Atalay, *Buyruk*, s. 123, 215.

⁹ Ahmet Yaşar Ocak, *a.g.e.*, s. 250.

¹⁰ Sezai Öztürk, *a.g.e.*, s. 101; Adil Ali Atalay, *Buyruk*, s. 215.

II. B- Ocak Sistemi

Alevî-Bektaşî topluluklarının cemaat yapılanması ocak disiplinine bağlıdır. Alevî ocakları Dede Garkın, Sarı Saltık ve Kara Donlu Can Baba gibi Alevî geleneğinin Evlâd-ı Resûl (seyyid) kabul ettiği din büyüklerinin adlarını taşımaktadır. Ocaklar, bu dervişlerin soylarından gelenlerce kurumsallaştırılmış ve bu soydan gelenlere ocak-zade denilmiştir.¹

Alevî ocakları arasında bir alt-üst ilişkisi bulunmaktadır. Bu durum tarih boyunca tartışılmasına rağmen henüz daha netleşmiş bir konu değildir. Her ocak Evlâd-ı Resûl olmasına rağmen aynı yetkilerle donatılmamıştır. “En yetkili ocak İmam Zeyne’l-Âbidîn’e bağlı olanlardır” görüşü yer yer itiraz gören bir görüş haline gelmiştir. Bu ocaklar kendilerini mürşit ocağı olarak görmektedir. Mürşit ocaklarının dedeleri, kendilerini daha üstün görmekte ve diğer ocakları talipleri saymaktadırlar. Bu ocaklar, soylarını İmam Musa-ı Kazım’dan başlayarak Tâcü’l-Ârifin Ebü’l-Vefâ’ya kadar dayandırmaktadırlar. Bunlara Malatya’nın Mineyik Köyündeki Zeynel Âbidînliler Ocağı, Elazığ’ın Sün Köyü ve Tunceli’nin Hozat İlçesinin Bargın köyündeki Ağu İçen Ocakları örnek verilebilir.²

Ocaklar hiyerarşisiyle ilgili ikinci tartışma da, bağımsız Alevî/Kızılbaş ocakların, Cemalettin Efendi’nin bu ocakları Hacı Bektâş Ocağına bağlamak için gösterdiği gayret neticesinde çıkmıştır. Cemalettin Çelebi, I. Dünya Savaşı için asker toplamak amacıyla Tunceli’ye kadar gitmiş ve bazı ocakları Çelebilere bağlamayı başarmıştır. Dönük ocaklar-purut ocaklar ayrımı ile, cem âyininde pençe-tarik kullanma farkı bu şekilde çıkmıştır.³

Alevîlikteki ocak sistemine göre, hangi ocağın kimlere pîrlük edeceği; ayrıca bir tâlip aşiretinin pîrlilerinin kimler olduğu belirlidir. Taksime riayet etmek erkândır. Bir tâlibin kendi atasının pîrini bırakıp başkasını tutması câiz görülmemiştir.⁴

Alevî toplumu, dede/ocak-zâde ve tâlip aşiretleri olmak üzere ikiye ayrılır. Dede soylu aşiretler, kendilerinin “Evlâd-ı Resûl” ve diğer aşiretlerden üstün olduklarını kabul ederler. Tunceli yöresinde dede soylu aşiretler şunlardır: Ağu İçenliler, Ali

¹ Ali Yaman, *Kızılbaş Alevî Dedeleri*, s. 38.

² Nejat Birdoğan, *a.g.e.*, s.144-145.

³ Ali Yaman, *a.g.e.*, s. 41.

⁴ Adil Ali Atalay, *Buyruk*, s. 32.

Abbaslılar, Baba Mansurlular, Derviş Abdallılar, Derviş Beyazlılar, Derviş Cemalliler, Kızıldeliller, Kureşanlılar, Pilvenkliler, Pîr Sultanlılar, Seyyid Kemallılar, Seyyid Saburlular, Sultan Munzurlular, Sarı Saltıklılar, Şih Hasanlılar ve Üryan Hızırlılar olarak sıralanır.¹

II. C- Alevî Ocaklarının Listesi

Alevî ocaklarının, asıl itibariyle on iki tane oldukları, diğerlerinin ise sonradan ortaya çıktığı rivayet edilmektedir.² Bu artış zaman ilerledikçe coğrafyanın genişleyip ve gerek ocak nüfusunun gerekse taliplerin artmasıyla beraber yeni ocakların kurulmasıyla olmuştur.³

Anadolu'daki ocakların listesini Ali Yaman şöyle sıralamıştır: Ağu İçen Ocağı, Baba Mansûr Ocağı, Celal Abbas Ocağı, Dede Garkın Ocağı, Derviş Cemal Ocağı, Garip Musa Ocağı, Güvenç Abdal Ocağı, Emirbeyliler Ocağı, Hıdır Abdal Ocağı, Hubar Sultan Ocağı, Hüseyin Abdal Ocağı, İmam Zeyne'l-Âbidîn Ocağı, Kanber Ocağı, Kara Pirpad Ocağı, Koca Haydar Ocağı, Koca Leşker Ocağı, Kureşan Ocağı, Munzur Abdal Ocağı, Pîr Sultan Ocağı, Sarı Saltık Ocağı, Seyyid Ali (Kızıl Deli) Ocağı, Seyyid Baba Ocağı, Seyyid Mahmûd Hayran Ocağı, Seyyid Sabun Ocağı, Sinemil Ocağı, Sultan Onur Ocağı, Şah İbrahim Ocağı, Şeyh Ahmet Ocağı, Şeyh Çoban Ocağı, Şeyh Delil Berhican Ocağı, Şeyh Hasan Ocağı, Şeyh Samut Ocağı, Üryan Hızır Ocağı, Yalıncık Abdal Ocağı, Yan Yatır Ocağı.⁴

II. D- Tunceli'deki Alevî Ocakları

Alevî/Kızılbaş yapılanması açısından Tunceli, tarihten günümüze değin merkezî bir misyon yüklenmiş; bir çok ocak bu yörede kendisine yer bulabilmiştir. Bu da yörenin coğrafi yapısı ve Alevî nüfus yoğunluğu ile alâkalıdır.

¹ Sezai Öztürk, *a.g.e.*, s. 46.

² Ali Yaman, *Alevilikte Dedeler Ocakları*, s. 139.

³ Nejat Birdoğan, *a.g.e.*, s. 144.

⁴ Ali Yaman, *a.g.e.*, s. 86-88; Alevî Ocakları Listesi için bk: Nejat Birdoğan, *a.g.e.*, s. 177; Ali Yaman, *Kızılbaş Alevî Dedeleri*, s. 44.

Vadilerinin dikliği, yamaçlarının sarplığı, zirvelerinin yüksekliği ve müteakip sırtlarının bir birine yakın ve hemen her tarafının ormanlarla kaplı olması Tunceli arazisine ayrı bir hususiyet vermektedir. Harita üzerinde iki nokta arasındaki on kilometrelik bir mesafe, gerçekte bu miktarın çok üstündedir. Müsait arazide saatte 4-5 km yol alınması normal sayılırken, Tunceli arazisinde bu nispet saatte iki kilometreye kadar düşmektedir.¹ Bölgenin bu denli dağlık olması saldırılara karşı bir mukavemeti de beraberinde getirmiştir. Bölgenin dağlık ve sarp yapısı sonucu adeta doğal bir kale görünümü arzeden Dersim yöresine hiçbir güç tam anlamıyla nüfuz edememiştir². Yöredeki aşiretler, 13. yüzyıldaki Moğol saldırısı sırasında dağ eteklerine kaçarak kurtulmuştur. Daha sonra yaşanan Timur'un ve Yavuz'un bölgeye düzenledikleri hareketlerde de coğrafyanın bu yönü ön plana çıkmıştır. Ancak Alevîliğin olgunlaşma sürecini yaşadığı 16. yüzyılda, Yavuz Sultan Selim'in yöreye yönelik harekâtı ve zamanla oluşan siyasî problemler buradaki Türkmen nüfusu ötekileştirmiş, -her fırsatta asıllarını Horasan'a dayandırıp Türk olduklarını ifade eden-³ bu insanlar Zazaca konuşup, Zaza veya Kürt olarak anılmaya başlamışlardır.⁴ Bu durum etnik kurcalamalara müsait bir problem olarak devam etmektedir.⁵

Türkiye'de Alevî nüfus yoğunluğunun en fazla olduğu yer Tunceli'dir. Verilen kaynaklarda Tunceli'deki Alevî nüfus oranı %80 ile %100 arasında değişmektedir.⁶

Bu iki durum; ayrıca içinde bulunulan siyasî ve sosyal yapı bu yörenin dış etkilere karşı daha kapalı olmasına ve Alevî "yol ile süreğinin" daha yoğun bir şekilde yaşanmasına vesile olmuştur.⁷ Bu da Tunceli yöresi Alevîliğini merkezî bir konuma getirip ocaklardan birçoğunun bu merkezden idare edilmesine sebep olmuştur.⁸

¹ Nazmi Sevgen, *a.g.e.*, s. 16.

² İbrahim Yılmazçelik, *XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Dersim Sancağı*, s. 18.

³ Tuncer Gülensoy-Ahmet Buran, *Tunceli Yöresi Ağızlarından Derlemeler*, s. 23,142; Nazmi Sevgen *a.g.e.*, s. 105; Kutluay Erdoğan, *a.g.e.*, s. 109; İbrahim Yılmazçelik, *a.g.e.*, s. 25.

⁴ M. Şerif Fırat, *a.g.e.*, s. 23,24; Tezimizizin Mülâkat Metni, s. 2.

⁵ Ayrıca bu konuyla ilgili olarak bk. Ali Kaya, *Deylem'den Dersim'e*, s. 31; Nazmi Sevgen, *a.g.e.*, s.9-34; Nejat Birdoğan, *a.g.e.*, s. 99, 102; İsmail Engin, *Türkiye'de Alevîler Bektaşiler Nusayriler İSAV Tartışmalı İlmi Toplantılar Dizisi*, s. 295; Cemal Şener, *Alevilik Olayı*, s. 159; İbrahim Yılmazçelik, *a.g.e.*, s. 1-27; İlyas Üzüm, *a.g.e.*, s. 13; Munzur Çem, *a.g.e.*, s. 78, 112; İsmail Beşikçi, *Doğu Anadolu'nun Düzeni*, s. 310; Nuri Dersimi, *Kürdistan Tarihinde Dersim*, s. 21.

⁶ İlyas Üzüm, *a.g.e.*, s. 21-22; Sezai Öztürk, *a.g.e.*, s. 101; Ali Kaya, *a.g.e.*, s. 120.

⁷ Munzur Çem, *a.g.e.*, s. 3, 107.

⁸ Hüseyin Kınağu-Hüseyin Gündüz, Kürt Alevî Ocaklarının Oluşumu, *Dersim Dergisi*, Yıl. 5, Sayı. 9, 1999, s. 30-34.

XIII. yüzyıldan itibaren oluşan birçok Alevî ocağına Tunceli ev sahipliği yapmıştır. Bu ocaklar, şöyle sıralanabilir: Baba Seyyid Cemal Ocağı, Gül Cemal Ocağı, Hacı Kureyş Ocağı, Ağu İçen Ocağı, Baba Mansur Ocağı, Sarı Saltık Ocağı, Derviş Cemal Ocağı, Seyyid Sabun Ocağı ve Ali Abbas Ocağı.¹

Anılan ocaklardan hali hazırda beş ocak varlığını sürdürmektedir:

- a. Ağu İçen Ocağı² (Karadonlu Can Baba)
- b. Baba Mansur Ocağı
- c. Derviş Cemal Ocağı (Seyyid Cemal)
- d. Kureyşan Ocağı (Seyyid Mahmûd-i Hayrânî)
- e. Sarı Saltık Ocağı³

- a. Ağu İçen Ocağı

Ocağın merkezi Hozat'ın Bargini köyündedir. Ocağın kurucusu ise Seyyid Hasan olup, mezarı da bu köydedir. Ocağın kurucusu hakkında herhangi bir bilgiye sahip değiliz. Ocağın binası taştan olup, ikiye ayrılır. Öndeki zaire kısmı, gece konaklamalarına mahsustur. Ziyaretgâh kısmında ise üç mezar bulunmaktadır. Mezarlardan ikisinde kitabeler olmasına rağmen okunacak durumda değildir.⁴

Önceleri bağımsız bir ocak olan Ağu İçen ocağının, Kureyş veya Baba Mansur ocaklarının birinden ayrıldığı düşünülmektedir. Ocak, ismini Sultan Abdülmecit döneminde yaşanan bir olay üzerine almıştır. Rivayet şöyledir: Ocağın pîrlerinden Seyyid Mahmut birkaç müridiyle İstanbul'da padişahın huzuruna çıkar. Kendisine sunulan bir kâse zehirli şerbeti içip parmaklarından sızdırarak keramet gösterir. Bunun üzerine Padişah Seyyid Mahmut'u⁵ hediyelerle ödüllendirir. Bu olaydan sonra Ağu İçen ismiyle anılan ocağın Bektaşîliğe bağlandığı muhtemeldir. Zehir içme teklifinin talipleri tarafından da yapıldığı rivayet edilmektedir.⁶ Bu olay, 1839-1861 yılları arasında yaşanmıştır. Ocakla ilgili olarak "Tarik-Pençe" tartışmaları yaşanmıştır.⁷ Ağu İçen

¹ Ali Kaya, *a.g.e.*, s. 232-233.

² Ağu İçen Ocağı yörede Ağuçan ocağı olarak da anılmaktadır. T.T.

³ Tezimizizin Mülâkat Metni, s. 3; Sarı Saltık Ocağı, II. E maddesinde müstakil olarak işlenecektir.

⁴ Nazmi Sevgen, *a.g.e.*, s. 194.

⁵ Seyyid Mahmut Ağu İçen Baba ve Üryân Hızır Baba olarak anılır; bk: Ali Yaman, *Alevilikte Dedeler Ocaklar*, s. 92.

⁶ Nazmi Sevgen, *a.g.e.*, s. 195.

⁷ Hüseyin Kınağu-Hüseyin Gündüz, *a.g.mak.*, Yıl. 5, Sayı. 9, 1999, s. 32-33.

Ocağı, çocuğu olmayan aileler tarafından ziyaret edilir; türbenin ön kısmındaki bölümde bir veya üç gün yatılarak ziyaret tamamlanır. Ziyaretler daha çok Cuma gecesinde ve Sonbaharda yapılır. Ziyarete gelenler mutlaka kurban keserler.¹ Ocağın talipleri Tunceli, Malatya, Sivas, Elbistan, Haymana, Divriği, Hafik ve Akçadağ'da bulunmaktadır.²

b. Baba Mansûr Ocağı

Ocak, Tunceli'nin Mazgirt ilçesinin Muhindi nahiyesinde dir. Baba Mansur'un mezarı da buradadır. Bu zatın Tunceli'ye ise Horasan'dan geldiği rivayet edilmektedir. Kendisine izafe edilen bir keramet rivayetine göre Baba Mansûr, vahşi bir ayıya binip, bu hayvanı bir yılanla kamçıl原因an Hacı Kureyş'i görünce, kendisinin henüz yapmakta olduğu duvara binip, yürüterek onu karşılar. Bunun üzerine Hacı Kureyş: "Ben canlıya bindim, sen ise cansıza binerek onu yürüttün" der ve Baba Mansûr'a ittiba eder.

Kureyşan Ocağı, Hacı Kureyş'in Baba Mansûr'a ittiba etmesinden dolayı Baba Mansûrluları mürşit kabul etmektedir. Koçgiri ve Hıran aşiretleri bu ocağa bağlıdır.³

c. Derviş Cemal Ocağı

Ocağın merkezi, Hozat'ın Derviş Cemal köyünde olmakla beraber, Derviş Cemal'in mezarı Tercan'ın 30 km güneybatısındaki Bulmuş köyündedir. Şeyh Hasan aşiretleri Derviş Cemal'in müritleridir.⁴

d. Kureyşan Ocağı

Asıl ocak Malatya'nın Adıyaman tarafındadır. Tunceli'deki ocak ise Mazgirt ilçesinin Düzgün Baba Dağı civarındaki "Büyük" köyündedir. Hacı Kureyş'in, Moğol istilası sonrasında Horasan'dan gelip Tunceli'ye yerleştiği rivayet edilmektedir. Kureyşan Ocağı ruh hastalıklarına şifa bulma amacıyla ziyaret edilen bir ocaktır.⁵

¹ Nazmi Sevgen, *a.g.e.*, s. 195.

² Hüseyin Kınağu-Hüseyin Gündüz, *a.g.mak.*, s. 32.

³ Nazmi Sevgen, *a.g.e.*, s. 197; Munzur Çem, *a.g.e.*, s. 167.

⁴ Nazmi Sevgen, *a.g.e.*, s. 197-198.

⁵ Nazmi Sevgen, *a.g.e.*, s. 196-197.

Kureyşan aşireti, Baytiyarlar, Lolanlar, Sisanlar, Erzincan'ın Cibice Boğazı'ndaki Balabanlar, Kuzican'daki Çarekanlılar Kureyşan Ocağının müritleridir.¹

Tunceli yöresinde en büyük dede soyu aşireti Kureyşan'dır.² Kureyşan isminin Horasan kelimesinin muharrefi olduğu şeklinde bir görüş de vardır.³

II. E- Tunceli-Hozat Sarı Saltık Ocağı

II. E. 1- Sarı Saltık Ocağı Hakkında Genel Bilgiler

Sarı Saltık Ocağı Tunceli'nin Hozat ilçesindedir. Sarı Saltık'ın mezarı ise Hozat'a 8 km uzaklıkta ve 2276 m. yüksekliğindeki Sarı Saltık Dağı'nın zirvesindedir. Türbesi sade taştan ve ağaçtan yapılmış olup boyu 10 m, 30 cm; eni 65 cm; yüksekliği ise 80 cm'dir. Türbe ve yanında ikamet için inşa edilen bir ev Mengücek beylerinden olan ve Sağman köyünde metfun bulunan Hüsrev Bey tarafından yaptırılmıştır.⁴ Sarı Saltık'ın türbesi 1937 yılında Saltık evlatlarından Karacalı Seyyid Ali Zâdeler'den merhum Seyyid Kasım'ın oğlu Seyyid Ali tarafından onarılmıştır. Türbe 1947 yılında Sarı Saltık evlatları tarafından tekrar yapılmıştır. Türbe'ye giden araç yolu ise yakın tarihlerde Ocağın hali hazırdaki dedesi Ahmet Yurt Dede'nin gayretleriyle yaptırılmıştır.⁵ Ayrıca 2002 tarihinde Hozat Kaymakamlığı tarafından bir kitabe yazdırılarak Sarı Saltık'ın türbesine asılmıştır.⁶

Yörede Sarı Saltık'a bağlı birçok köy bulunmaktadır. Sarı Saltık ocağı dedeleri ise Sarı Saltık Dağı'nın eteğinde bulunan Akören (Ağveran) ve Karaca köylerinde ve Hozat ilçesinin merkezinde yaşamaktadırlar.⁷ Diğer Tunceli ocaklarından biraz ayrılarak Hacı Bektâş Dergâhına bağlılıklarını ifade etmektedirler.⁸ Ocak büyükleri

¹ Nazmi Sevgen, *a.g.e.*, s. 196-197.

² Munzur Çem, *a.g.e.*, s. 160.

³ Nazmi Sevgen, *a.g.e.*, s. 28.

⁴ Nazmi Sevgen, *a.g.e.*, s. 50.

⁵ Tezimizin Mülâkat Metni, s. 16.

⁶ Hozat Kaymakamlığı'nın yazdırmış olduğu kitabe metni için Ekler Bölümüne bakınız; ayrıca "Hozat Sarı Saltık Türbe" fotoğrafları için bk: Ekler Bölümü, Fotoğraf: 2, 3, 4, 5.

⁷ Ahmet Yaşar Ocak, *SARI SALTİK*, s. 123.

⁸ Nejat Birdoğan, *a.g.e.*, s. 45.

Hacı Bektâş-ı Velî İle Sarı Saltık arasındaki bağı, Hz. Peygamber (s.a.s.) ile Hz. Ali arasındaki (lahmüke lahmî, demüke demî...’de ifade edilen) bağa benzetirler.¹

Sarı Saltık’ın mezarı, ağız ve göz hastalıkları, ayrıca adak kurbanı kesmek için Alevî kesim tarafından yoğun bir şekilde ziyaret edilmektedir.² Sarı Saltık Ocağından olan ve kendisine 1921-22 yıllarında Nakîbü’l-Eşrâflık verilen³ Seyfi Dede, halka muska yazma ve hasta insanları okuması ile yörede şöhret bulmuştur.⁴

Sarı Saltık soyundan başka dede kolları da ayrılmıştır. Ahmet Dede’nin verdiği bilgilere göre bu kollar şunlardır: Seyyid Ali Zâdeler, Molla Mustafa Zâdeler, Rehberler ve Temmuz Oğulları, Budalalar ve Menteş Oğulları, Fındık Oğulları, Kokum Oğulları, Kara Seyyid Oğulları.⁵ Ayrıca Sarı Saltık Ocağı, Derviş Cemal Ocağının pîrlüğünü yapmaktadır.⁶

Tunceli’de Sarı Saltık talibi zamanla azalmıştır. Buna, çıkan kargaşalardan dolayı Sarı Saltık ocağı müritlerinin yöreyi terk edip başka yerlere göç etmeleri sebep olmuştur. Bugün Sarı Saltık müritlerinden 100 hâne Erzurum’un Horasan kazasının Endek ve Müşkü köylerinde, 350 hâne Eskişehir’in Beylik Ağa nahiyesinin Hoşmat köyünde; 80 hâne Elazığ’ın Koruk köyünde; 70 hâne Pülümür’ün Göbrüğe köyünde; 50 hâne Gümüşhane’nin Şiran ilçesinin İnöz köyünde; 50 hâne Gümüşhane’nin Kelkit ilçesinin Çorak köyünde; 70 hâneye yakını Erzincan civarında; yaklaşık 150-200 hâne ise Sivas’ın değişik köylerinde bulunmaktadır.⁷

Sarı Saltık ocağı dedelerinden Seydi Efendi, Sarı Saltık’ı anlatan şiiri:

Elhamdülillahî, Muhammed Ali,
Rabbil âlemîni, Ahmed-i Velî,
İçirir elinde, aşika dolu,
Erenler serdarı Pîr Sarı Sultan.

Horasandan zuhur etti erleri,
Hem Rum’a geliben, hem kıldı vatani,
Ağaç ile iki böldü ejderi,
Erenler serdarı Pîr Sarı Sultan.

¹ Ahmet Yurt Dede’nin Özel Notları, s. 19.

² Ali Yaman, *Alevilikte Dedeler Ocaklar*, s. 97.

³ Ahmet Yaşar Ocak, *a.g.e.*, s. 123.

⁴ Nazmi Sevgen, *a.g.e.*, s. 95.

⁵ Ahmet Yurt Dede’nin Özel Notları, s. 18.

⁶ Tezimizin Mülâkat Metni, s. 38.

⁷ Tezimizin Mülâkat Metni, s. 18.

Yetmiş yedi yerde hem nişanın var,
Ağaçtan elinde Zülfikar'ın var,
Dertlilere derman, Şahım sende var,
Erenler serdarı Pîr Sarı Sultan.

Seyyid Meşhur derler, hem senin atan,
Erdebil şehrinde, ceddindir yatan,
Hosrof'u Moskof'ta kurtarıp alan,
Erenler serdarı Pîr Sarı Sultan.

Kırk sene padişah oluben gezdin,
Nice müskillerin dertlerin yazdın,
Şehadet edenlere fermanlar yazdın,
Erenler serdarı Pîr Sarı Sultan.

El emanı mürvet, kapına geldim,
Kabul kıl günahım, elime aldım,
Cömertsin, ganisin, sultansın bildim,
Erenler serdarı Pîr Sarı Sultan.

Cemal, Barak, Taptuk senin irşadın,
Hünkâra demişsin pîrim, mürşidim,
Ateşsiz su ile Rum'u pişirdin,
Erenler serdarı Pîr Sarı sultan.

Kul kusur işler, Sultan bağışlar,
Hem sana ayandır, bu cümle işler,
Kan olmuş akıyor, didemde yaşlar,
Erenler serdarı Pîr Sarı Sultan.

Seyyid Mehmet Buhârî'dir, hem senin ismin,
Arşı muallâda yazılmış, resmin,
Bel hayat yatıyor, dünyada cismin,
Erenler sultanı Pîr Sarı Sultan.

Horasandan zuhur, Dersim'e geldin,
Er Mustafa Dağında, karargâh kurdun,
On iki er ile ikrarbend oldun,
Erenler sultanı Pîr Sarı Sultan.

Belgrat'ta nice Zülfikar, çaldım,
Kâfiri kırıben kaleyi, aldın,
Uryan Hızır ile, aşına oldun,
Erenler sultanı Pîr Sarı Sultan.

Üç yüz erin başı, Bektâş-ı Velî,
Horasan'da çağırdı, hem Akpınar'ı,
Yadetme dergâhında, kulun Haydar'ı,
Erenler sultanı Pîr Sarı Sultan.¹

II. E. 2- Sarı Saltık Ocağı ve Soy Meselesi

Sarı Saltık'a izafe olunan on altı türbenin bulunduğu bilinmektedir. Bunlar Tunceli-Hozat; Diyarbakır, Niğde-Bor; Kütahya-Tavşanlı; İznik; İstanbul-Rumeli Feneri; Kırklareli-Babadağı; Edirne; Sinop; Denizli-Nazilli; Romanya-Dobruca; Kırım; Lehistan; Bulgaristan; Bosna Hersek ve Dimatoka'daki türbelerdir. Ancak Tunceli Alevîleri ve Ocakzâdeler, Sarı Saltık'ın asıl mezarının Hozat'ta olduğuna inanmaktadır. Ahmet Yurt Dede'nin anlattığına göre Sarı Saltık Anadolu'ya geldiğinde ilk olarak Hozat'ın Akören köyüne yerleşmiştir.²

Tarihî ve menkıbevî kaynaklarda Sarı Saltık'ın Tunceli'de yaşadığına dair hiçbir işaret bulunmadığı halde, Tunceli Alevîlerinin Sarı Saltık'ın asıl mezarının Hozat'ta bulunduğu dair inançlarının nereden kaynaklandığı hususu henüz çözüme kavuşturulamamış bir problemdir. Sarı Saltık'ın Hozat'a yerleştiğine dair tarihî herhangi bir kayıt da mevcut değildir. Ancak bu konuda bazı ihtimaller düşünülebilir. Bunlardan birincisi, muhtemelen XVI. yüzyılda Sarı Saltık müritlerinden veya evlatlarından birilerinin Tunceli yöresine bu kültü taşımış olabileceğidir.³ Zira Rumeli bölgesinde Çirmen Sancağındaki Ağcakızanlık kazasında, Köstendil Sancağındaki Radovişte kazasında; Selanik Sancağındaki Laznaka nahiyesinde; Paşa Sancağındaki Edirne ve Dimetoka kazalarında “Saltık”, “Saltıklar” “Saltuklu” adını taşıyan birtakım oymaklara rastlanmaktadır.⁴ M. Şerif Fırat ise, Dimetoka'dan Tunceli'ye bir göçün vuku olduğundan bahsetmektedir.⁵ Bu iki bilgiyi yan yana getirdiğimizde birinci ihtimalin kuvvet kazandığı görülmektedir. Konuya dair ihtimallerin ikincisi ise XVI. yüzyılda Bektaşîliğin doğuya doğru yayılma sürecinde bu kültün Alevî geleneği açısından önem arzeden Tunceli'ye taşınmış olabileceği ihtimalidir.⁶

¹ Tezimizin Mülâkat Metni, s. 14-15; Ahmet Yurt Dede'nin Özel Notları, s. 12-13.

² Ahmet Yurt Dede'nin Özel Notları, s. 15.

³ Ahmet Yaşar Ocak, *a.g.e.*, s. 124.

⁴ Ahmet Yaşar Ocak, *a.g.e.*, s. 68.

⁵ M. Şerif Fırat, *a.g.e.*, s. 28.

⁶ Ahmet Yaşar Ocak, *a.g.e.*, s. 124.

II. E. 3- Sarı Saltık Hakkındaki Efsaneler (Rivâyetler)

Sarı Saltık'ın türbesinin yapımıyla ilgili olarak yörede şöyle bir rivâyet anlatılmaktadır: Mengücek beylerinden Hüsrev Bey (yörede Hosrof olarak bilinmektedir) Osmanlı döneminde Rusya'ya esir düşer. Esaretinin yedinci senesinde kendisine otlatması için bir domuz sürüsü teslim edilir. Yedi senelik esirlik hayatı sonrasında acze düşen Hüsrev Bey'in aklına memleketinin Akören köyü yakınlarındaki dağda türbesi olan Sarı Saltık isimli evliya gelir. O sırada manevi bir galeyana kapılıp: "Ey gerçek er! Beni bu dertten halâs eyle!" der. Bu esnada sarı sakallı, uzun boylu bir atlının karşısında hazır bulunduğunu görür. Hüsrev Bey: "Siz kimsiniz?" diye sorar. Sarı Saltık: "Biraz önce kimi çağırdınız?" diye karşılık verir. Hüsrev Bey: "Sarı Saltık'ı çağırdım, sen ne istiyorsun?" deyince gelenin Sarı Saltık olduğu anlaşılır. Sarı Saltık ona ne istediğini sorar. O da: "Ey gerçek er! Beni bu dertten kurtar! Eğer bunu yaparsan, evime gitmeden önce senin mezarının üzerine türbe yaptıracağıma dair ikrâr veriyorum" diyerek talebini bildirir. Sarı Saltık, Hüsrev Bey'i atının terkisine bindirip gözünü yummasını ister. Hüsrev Bey gözünü açtığı anda memleketi Çemişgezek'e geldiğini anlar. Etrafına bakıp o eri arar, ancak o çoktan sır olmuştur.

Hüsrev Bey şehre inip özel berberinin yanına gider. Berber birkaç müşteriyi tıraş ettikten sonra sıra Hüsrev Bey'e gelir. Bey'in sağ yanağında bir ben vardır ve berber, tıraş esnasında o beni görünceye kadar Hüsrev Bey'i tanıyamaz. Önündeki müşterinin yedi sene önce kayıplara karışan Hüsrev Bey olduğunu anlayan berber bir anda ürperir ve elindeki usturayı düşürür. Hüsrev Bey: "Korkma! Evime git. Dolabın içinde bir elbisem var, onu al ve hamama getir" der ve halka kendisinin geldiğini haber vermesini ister. Halk, Hüsrev Bey'i tezahüratla karşılar. Bilahare kendisinin yola çıkmak niyetinde olduğunu anladıklarında ona, evine gidip gitmeyeceğini sorarlar. Hüsrev Bey: "Hayır! Bir ahdim var. Beni Rusya'dan kurtaran Sarı Saltık'ın türbesini yapmam lazım" diyerek Akören'e doğru hareket eder. O gün mezarın üzerine bir türbe yapar. Gecesinde ise Sarı Saltık'ı rüyasında görür. Sarı Saltık ona: "Benim üzerime toprak atmadan türbemi sadece taş ve ağaçtan yap" diye uyarır. Hüsrev Bey, sabah kalkar ki ne görsün! Türbenin üzerindeki toprak kuzey tarafa dökülmüş. Ancak Hüsrev

Bey türbeyi ikinci defa aynı şekilde yapar ve yine aynı rüyayı görür. Üçüncü kez türbe yapımı ve aynı rüyanın tekrarlanmasından sonra türbeyi sırf taş ve ağaçtan inşa eder.¹

II. E. 4- Sarı Saltık Ocağı'nın Şeceresi²

Ocağa göre Sarı Saltık'ın soyu, Peygamber sülalesine dayanmaktadır. Silsile içerisinde Battal Gazi de yer almaktadır. Şecere şöyledir:

1. İmam Ali b. Ebi Tâlib
2. İmam Hüseyin b. İmam Ali (k.v.)
3. İmam Zeyne'l-Âbidîn b. İmam Hüseyin
4. Zeydu'l-Enver b. Zeyne'l-Âbidîn
5. Hüseynü'l-Ekber b. Zeydu'l-Enver
6. Yahyâ el-Erdişir b. Hüseynü'l-Ekber
7. Muhammet Erdişir b. Yahya el-Erdişir
8. Likabî Rabi b. Muhammet Erdişir
9. Ali Zeydî b. Likabî Rabi
10. Aliyyü'l-Madeni b. Ali Zeydî
11. Rabiî Enver b. Aliyyü'l-Madeni
12. Seyit Ali b. Rabiî Enver
13. Seyit Hüseyin b. Seyit Ali
14. Seyit Battal Gazi b. Seyit Hüseyin
15. Seyit Hasan b. Seyit Battal Gazi
16. Seyit Hüseyin b. Seyit Hasan
17. Seyit Meşhur b. Seyit Hüseyin
18. (Sarı Saltuk) Şerif Hızır b. Seyit Meşhur
19. Seyit Nebi b. Sarı Saltuk
20. Seyit Abdal Seyit b. Seyit Nebi
21. Seyit Seyit Muhammet b. Abdal Seyit
22. Seyit Hüseyin b. Seyit Seyit Muhammet

¹ Tezimizin Mülâkat Metni, s. 16; Ahmet Yurt Dede'nin Özel Notları, s. 6- 7.

² Bu şecere, Ahmet Yurt Dede'nin Özel Notlarından iktibas edilmiştir; şeceredeki özel isimlerin imlâsında metne uyulmuştur, s. 9-10; Sarı Saltık Ocağı Şeceresi için ayrıca bk: Veli Saltık, *İz Bırakan Erenler ve Alevî Ocakları*, s. 90-113.

23. Seyit Ali b. Seyit Hüseyin
24. Seyit Hasan b. Seyit Ali
25. Seyit Ebu'l-Kasım b. Seyit Hasan
26. Seyit Ebu'l-Vefa b. Seyit Ebu'l-Kasım
27. Seyit Seyit Enver b. Seyit Ebu'l-Vefa
28. Seyit Hasan b. Seyit Seyit Enver
29. Seyit Hüseyin b. Seyit Hasan
30. Seyit Nesîmî ve Mustafa Molla b. Seyit Hüseyin
31. Seyit Mehemmet b. Seyit Molla Mustafa
32. Seyit Mustafa b. Seyit Mehemmet
33. Seyit Ahmet b. Seyit Mustafa
34. Seyit Hıdır b. Seyit Ahmet
35. Seyit (Dede) Mustafa b. Seyit Hıdır
36. Seyit Ahmet b. Seyit (Dede) Mustafa (Şu andaki Dede)
37. Seyit Ali Rıza, Ali Ekber b. Seyit Ahmet

Yukarıdaki şecere, Sarı Saltık'ın bugüne kadar devam eden soyunu göstermektedir. Otuzuncu soyda Seyit Hüseyin'in iki evladı olmuştur. Bunlar Nesîmî ve Molla Mustafa'dır. Seyit Nesîmî, Molla Mustafa'nın büyük kardeşidir ve Akören köyünün altındaki Türbe ona aittir. Seyit Nesîmî'den gelen soy ise aşağıdadır:

1. Seyit Nesîmî b. Seyit Hüseyin
2. Seyit İsmail b. Seyit Nesîmî
3. Seyit Kasım b. Seyit İsmail
4. Seyit Ali b. Seyit Kasım
5. Seyit Kasım b. Seyit Ali
6. Seyit Ali b. Seyit Kasım
7. Seyit Nihat b. Seyit Ali
8. Seyit Cihan b. Seyit Nihat

II. E. 5- Sarı Saltık Ocağı Dedesi Ahmet Yurt Dede

Ahmet Yurt Dede, 1934 yılında Tunceli'nin Ovacık ilçesinin Güney Kova köyünde doğmuştur. Babasının ismi Mustafa'dır. 1938 yılında, Dersim hadiseleri sebebiyle dedesi Ovacık'ta, 31 yakını da Hozat'ta öldürülmüştür. Bu hadiselerden sonra ailesiyle birlikte, zorunlu ikamet için Bilecik'in Gölpazarı kazasının Polatlı köyüne gönderilmiştir. İlkokulu Gölpazarı'nda okuyan Ahmet Dede 1947 yılında geri dönüş izni çıkması sonrası ailesiyle birlikte Hozat'a dönmüş ve oraya yerleşmiştir.

Kendi gayretiyle Kur'ân okumayı ve Osmanlıcayı öğrenen Ahmet Dede, ailesinden aldığı bilgiler ve kendine yetiştirmesiyle etrafındaki insanlara dedelik yapmaya başlamıştır. Halen (2006) Tunceli'nin en sayılı dedelerinden olan Ahmet Yurt Dede, Tunceli Cem Evi'nin görevli dedesi olup Tunceli'de ve civarındaki cem âyinlerini idare edip dedelik hizmetini devam ettirmektedir.

Dedeler arasında dahi önemli bir yeri olan Ahmet Yurt Dede, bu konumunu dokuz ocak dedesini Sarı Saltık ceminde toplayarak göstermiştir.¹ 2000'li yıllarda CHP'nin ilçe başkanlığını yürütmüştür. 2001 yılında Hozat'ta Sarı Saltık Derneği'ni kurmuştur. Ayrıca çiftçilik ve hayvancılıkla uğraşan Ahmet Yurt Dede, sekiz çocuk babasıdır.

¹ Bk: Balçiçek Pamir, "İşte Anadolu Cem'i", *Sabah Gazetesi*, 18/04/2005. Bu cem'le ilgili fotoğraf için bk: Ekler Bölümü, Fotoğraf: 6.

III. SARI SALTİK

Sarı Saltık¹, XIII. yüzyılın ikinci yarısında İslâm'ın Balkanlar'a girişine ve bunun sosyal tabanını teşkil eden bir Türk iskânına adı karışan, gerçek kimliği menkıbe ve efsanelerle iç içe geçmiş bir şahsiyettir.²

III. A- Sarı Saltık'ın Hayatı

Sarı Saltık'ın asıl adının ne olduğu konusunda çeşitli rivayetler vardır. Muhammed Buhârî, bunlardan biridir.³ Evliya Çelebi'ye göre Sarı Saltık'ın asıl adı budur.⁴ *Saltuk-nâme*'ye göre ise asıl adı Şerif Hızır'dır.⁵ Şerif Hızır'ın Saltık adını alışı ise onun cihada başladığı dönemlere rastlar. Gazaların birinde, Alyon-ı Rûmî adlı Hıristiyan cengâverini yenerek onu Müslüman eder; onunla yakın arkadaşlık kurar ve adını İlyas-ı Rûmî koyar. O da karşılık olarak Şerif Hızır'a kendi dillerinde “çok güçlü erkek” anlamına gelen “Saltık” adını verir.⁶

Sarı Saltık'taki “Sarı” unvanına gelince; kaynaklar, bunun asıl ad olmayıp bir mahlas olduğu konusunda birleşmektedir. Türklerde her boyun, birtakım sembolik manaları olan bir renge sahiplendiği bilinmektedir. Boylar, daha çok “ak”, “kıızıl”, “kara” ve “gök” gibi renk isimleriyle anılırlar. “Sarı” renginin ise Türklerde ve Çinlilerde hakanlık rengi olduğu belirtilmektedir.⁷ “Sarı” lakabı böyle bir Türk boyunun ve beyinin unvanını ifade etmektedir. Bu da Sarı Saltık'ın Bir Türk boyunun lideri olduğunu göstermektedir. Tarihte bu şekilde anılan -Akkoyunlular, Karakoyunlular gibi- birçok Türk boyu bulunmaktadır.⁸

¹ Sarı Saltık'ın isminin telaffuzu konusundan ortak bir kullanım yoktur. Sarı Saltık ve Sarı Saltuk şeklinde kaynaklarda geçmesine karşın, biz daha yaygın olanını (Sarı Saltık) kullanmayı tercih ettik. T.T.

² Ahmet Yaşar Ocak, *a.g.e.*, s.VII.

³ M. Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, s. 54.

⁴ Kemal Yüce, *Saltuk-nâme'de Tarihi, Dini ve Efsanevi Unsurlar*, s. 77.

⁵ Şükrü Haluk Akalın, *Ebü'l-Hayr-ı Rûmî Saltuk-nâmesi, Türk Kültürü Araştırmaları*, yıl- XXXII/ 1-2 s. 64.

⁶ Kemal Yüce, *a.g.e.*, s. 73; Ahmet Yaşar Ocak, *a.g.e.*, s. 39; Şükrü Haluk Akalın, *a.g.mak.*, s. 64.

⁷ Kemal Yüce, *a.g.e.*, s. 75.

⁸ Kemal Yüce, *a.g.e.*, s. 77.

III. A. 1- Sarı Saltık'ın Hayatının Tarihî Yönü

Sarı Saltık'ın hayatıyla ilgili tarihî kayıtlar oldukça sınırlıdır. Evliya Çelebi'ye göre Buhârâ'lı olan¹ Sarı Saltık'ın soyu Battal Gazi'ye dayanmaktadır.² M. 1210-1215 yıllarında Batı Karadeniz Bölgesi'nde doğup, XII. yüzyılın sonlarına doğru 1296-1300 yıllarında bugünkü Romanya'nın Dobruca bölgesinde şehit edildiği tahmin edilmektedir.³ *Saltuk-nâme*'ye göre ise Sarı Saltık, doksan dokuz yıl yaşamış ve düşmanları tarafından zehirlendikten sonra hançerlenerek şehit edilmiştir.⁴

Babasının adı Seyyid Hasan olup, Melik Danişmend Gazi'nin⁵ gazalarından biri olan Amasya Kalesi Kuşatması'nda şehit düşmüştür.⁶ Sarı Saltık üç yaşındayken babasız kalmış, yetiştirilmesini Seravil adındaki bir lala üstlenmiştir. Bu şahıs onu devrin ulemâsından Abdülaziz adındaki bir zata teslim etmiş, Sarı Saltık da ondan ilim tahsil etmiştir. Babasının ölümüyle “dirliği” kesilen Sarı Saltık, geçim sıkıntısına düşer. Sebüktekin soyundan gelen Sultan Süleyman Şah'tan ona dirlik bağlaması rica edilir. O da babasının dirliğini o sırada on dört yaşına ulaşmış olan Sarı Saltık'a bağlar.⁷

Sarı Saltık'ın tarih sahnesinde ilk görünüşü, Anadolu Selçuklu Devleti'nin Moğol hâkimiyeti altına girmesinden itibaren başgösteren saltanat mücadeleleri dönemine rastlar. 1240 yılındaki Babaîler İsyanı'nın akabinde zayıflama emareleri gösteren Anadolu Selçuklu Devleti, 1243 Köseadağ savaşı ile fiilen Moğollara yenik düşer. O sırada tahta oturan II. Gıyaseddin Keyhusrev acz içerisindeydi. Moğollar, Anadolu topraklarını peyderpey almaya başladılar. 1246'da ölen II. Gıyaseddin Keyhusrev, arkasında üç şehzade bırakır. II. Gıyaseddin Keyhusrev'in küçük oğlu Alaaddin'i veliaht tayin etmesine rağmen, dönemin dirayetli veziri Celalettin Karatay'ın önerisiyle üç şehzadenin birlikte tahta oturmasına karar verilir. Vezir Celalettin Karatay da saltanat nâibi olur. Ancak diğer devlet adamlarının bazıları taht

¹ Franz Babinger-Fuad Köprülü, *Anadolu'da İslâmiyet*, s. 37; Kemal Yüce, *a.g.e.*, s. 77.

² Abûlbaki Gölpinarlı, *Manâkıb-ı Hacı Bektâş-ı Velî*, s. VII.

³ Kemal Yüce, *a.g.e.*, s. 100.

⁴ Şükrü Haluk Akalın, *a.g.mk.* s. 65.

⁵ Melik Danişment Gazinin gazalarının merkez üssü olan Harcanevan olup, bugünkü Amasya şehrine tekabül etmektedir. Kemal Yüce, *a.g.e.*, s. 83.

⁶ Ahmet Yaşar Ocak, *a.g.e.*, s. 39

⁷ Ahmet Yaşar Ocak, *a.g.e.*, s. 39

konusundaki farklı düşüncelerinden dolayı kargaşa başlar. Bunun akabinde Anadolu Selçuklu Devleti'nde uzun bir müddet devam edecek olan taht kavgaları başgösterir.¹

Dönemin bazı devlet adamları Rükneddin'i (II. Kılıçarslan), tek başına tahta çıkarmak için harekete geçerler. Celaleddin Karatay ise ağırlığını İzzeddin'den (II. İzzeddin Keykavus) yana koyar. En küçük şehzade olan II. Alaaddin Keykubat ise Moğolların desteğiyle tahta tek başına oturma planı yaptığı şüphesiyle ağabeyleri tarafından öldürtülür. Böylece Selçuklu tahtı iki sultana kalmış olur. Ne var ki, iki devlet adamının arasının açılması sonrasında taht kavgası devam eder. Uzun mücadeleler ve savaşlara sahne olan -toplam on altı sene- taht kavgasından sonra, Moğolların desteğiyle IV. Rükneddin Kılıçarslan galip gelir. Annesi Bizans imparatorluk ailesine yakın bir rahibin kızı olan II. İzzeddin Keykavus, karısı, iki oğlu, annesi ve meşhur iki dayısı Kir Haya ve Kir Kedid ile Antalya'ya geçer. Burada, anne tarafından yakınlığı olan Bizans İmparatoru VIII. Mihail Paleologos'a elçi göndererek kendisini, ailesini ve yakın adamlarını yanına alması için ricada bulunur. Talebi olumlu karşılanınca II. İzzeddin Keykavus, Bizans başkentine ayak basar.²

Bizans İmparatoru'ndan ciddi yakınlık ve iltifat gören II. İzzeddin Keykavus, belirli bir zaman sonra İmparator'un huzuruna çıkıp şehir hayatının kendilerini sıktığını, kendilerine kışın kışlayacak, yazın da yazlayacak bir arazi tahsis edilmesini ve buraya Anadolu'dan kendilerine tabi Türkmenleri getirtip birlikte yerleşmek istediklerini ifade eder. İmparator VIII. Mihail, Türkmen boylarının getirtilme talebinden şüphelense de, bu arzuyu kabul ederek onlara Bizans ile Deşt-i Kıpçak arasındaki -bugün bir kısmı Bulgaristan bir kısmı Romanya sınırlarında Karadeniz'e sahili olan- o vakitler gayri meskûn olan Dobruca arazisini tahsis eder. İşte yaşanan bu olaylardan sonra 1263-64 yıllarında Sarı Saltık'ın liderliğindeki "Türkmen İskânı" başlamış olur.³

Yaklaşık on-on iki bin kişilik Çepnilerden oluşan bir Türkmen aşireti bu iskânı gerçekleştirir.⁴ Bu Çepniler, Balıkesir yöresinde Karasioğulları havalisinde yaşayan

¹ Ahmet Yaşar Ocak, *a.g.e.*, s. 18,-19.

² Ahmet Yaşar Ocak, *a.g.e.*, s. 19, 26.

³ Grace M. Smith, *Sarı Saltuk'un Bazı Türbeleri/ Makamları (Erken bir Anadolu Türk Gazisi) Turcica*, c. 14, s. 216; Ahmet Yaşar Ocak, *Sarı Saltuk ve Saltuk-nâme, Türk Kültürü*, 1978, sayı: 197 yıl: XVII s. 266; Ahmet Yaşar Ocak, *SARI SALTUK*, s. 26, 30.

⁴ Franz Babinger, "Sarı Saltık Dede" *İA*, X, 220-221; Abülbaki Gölpınarlı, *Yunus Emre ve Tasavvuf*, s. 28.

Türkmenlerdir.¹ İşte Sarı Saltık, bu gurubun liderliğini yaparak II. İzzeddin Keykavus'un isteğiyle bu iskânı gerçekleştirmiştir. Ancak II. İzzettin'in neden Sarı Saltık'ı bu konuda tercih ettiği hususunda kaynaklarda herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Bu konuda şöyle bir tahmin yürütülebilir: II. İzzeddin Anadolu'da Moğol hâkimiyetine karşı bir politikadan yana tavır takınmış olduğundan kendisi gibi Moğollardan hoşlanmayan Türkmenlerle yakınlık kurmuştur. II. İzzeddin'in Sarı Saltık'ı seçmesi bu çerçevede gerçekleşen bir ilişkiden kaynaklanmış olabilir.²

Sarı Saltık, yönetimindeki Türkmen aşiretiyle hemen Dobruca'ya gitmemiş, önce Konstantinopolis'e uğramıştır. İskân gerçekleştikten sonra II. İzzeddin, Bizans İmparatoru'na düzenlemeye çalıştığı komplodan dolayı tutuklanmıştır. II. İzzeddin, Altın Ordu Devletinin Han'ı Berke Han tarafından kurtarılmıştır. Akabinde II. İzzeddin ve Dobruca'daki Türkmenler, Deşti Kıpçak'a yerleştirilmiştir. Burası da tıpkı Dobruca gibi steplerle kaplı bir bölgedir. II. İzzeddin Altın Ordu Devleti'nin başkenti Saray'da on beş sene yaşadıkdan sonra vefat etmiştir. II. İzzeddin'in vefatından sonra Berke Han'dan müsaade alan Türkmenler Sarı Saltık'ın liderliğinde Dobruca'ya geri dönmüşlerdir. Sarı Saltık, bu Türkmen gurubunun hem dinî hem de siyasî liderliğini yapan biridir.³

Sarı Saltık'ın Dobruca iskânı öncesi ve sonrası dönemde yaptığı faaliyetler hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır. Sarı Saltık hakkında ilk bilgileri -yaygın kanaate göre- İbn Batuta vermiştir. Onun hakkında daha sonra bilgi verenler, Yazıcıoğlu'nun *Tevârih-i Âl-i Selçuk*'u, Seyyid Lokman'ın *Oğuznâme*'si, Evliya Çelebi'nin *Seyahatnâme*'si, İbn Kemal'in *Târih-i Âl-i Osmân* ve Münecimbaşı Derviş Ahmed'in *Câmiu'd-Düvel*'idir.⁴ Machiel Kiel, *İbn Batuta Seyahatnâmesi*'nden çok önce 1316 yılında kaleme alınmış bir yazma esere ulaşarak bu konuda eser verenler arasında İbn Batuta'yı ikinci sıraya düşürmüştür.⁵

¹ Michael Kiel, *Sarı Saltık ve Erken Bektaşilik Üzerine Notlar*, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 1980/2 sayı 9, s. 27; M. Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, s. 55.

² Ahmet Yaşar Ocak, *SARI SALTİK*, s. 71.

³ G. Leiser, "Sarı Saltık Dede", *EF*, IX, 62; Ahmet Yaşar Ocak, *SARI SALTİK*, s. 67.

⁴ Kemal Yüce, *a.g.e.*, s. 20; M. Fuad Köprülü, *Ebü'l-Hayr-ı Rûmî, Saltuk-nâme*, TTK, c. VIII, sayı: 27 s. 430.

⁵ Ahmet Yaşar Ocak, *a.g.e.*, s. 4.

Türkiye’de tarihi kaynakların dışında, bilimsel anlamda Sarı Saltık’tan ilk bahseden kişi Şemsettin Sami’dir. *Kamûsu’l-Âlam*’ında Sarı Saltık’ın Rumeli’de kerametler gösteren ve gazalarda bulunan bir evliya olduğunu söylemektedir.¹

Yukarıda belirtildiği üzere Sarı Saltık hakkında ilk bilgi verenlerden biri olan İbn Batuta’nın *Seyahatnâme*’sinde konuyla ilgili kısa bir bölüm bulunmaktadır:

“Nihayet Baba Saltık adıyla tanınan Türklerin yaşadıkları toprakların sonu olan yere geldik. Baba, bütün Barbarlarda olduğu gibi aynı kavramı ifade etmektedir. Yalnız bunlar “ba”yı kalın söylemekte idiler. Kendi inançlarına göre Saltuk insanüstü birtakım güçlere sahip imiş. Ancak anlatılanların dinimizin kaideleri ve umdeleri ile bağdaşmasına imkân yoktur.”²

Belki İbn Batuta’nın asıl notlarının kaybolması sonucu yazılan bu eserde, Sarı Saltık hakkında fazla bir bilgi bulunmamaktadır. İbn Batuta’nın yukarıdaki ifadelerinden, Sarı Saltık’ın ölümünden yaklaşık elli yıl sonra Sarı Saltık’ın yaşadığı yerlere gittiği ve Sarı Saltık isminin de bu süreçten sonra bir kült haline geldiği görülmektedir.

Sarı Saltık’ın bu bölgede itibar gören biri oluşu, Bizans İmparatoru tarafından rehin alınan ve rahip olarak yetiştirilmeye çalışılan II. İzzettin’in oğlunu rica edip geri almasıyla ortaya çıkmaktadır. Çocuk, Sarı Saltık eliyle yeniden İslâm’a dönmüş ve onun müridi olmuştur. Daha sonradan Barak Baba diye ünlenen İsmailî derviş işte budur.³

Balkanlar’da Sarı Saltık’ın faaliyetleri sonucu oluşan bir İslâmlaşma sürecinden bahsedilebilir. Bu zât iskân reisi olarak -maiyetindekilerle birlikte- etrafa birtakım gazalar düzenlemiştir. Ancak Sarı Saltık sistemli bir şekilde İslâm propagandası yapan bir misyoner değildir. Sarı Saltık, hayatının sonuna kadar Dobruca’da -diğer Türkmen babaları gibi- İslâmlaştırma gayretinde olan bir Alperen-gazi derviştir.⁴

¹ Kemal Yüce, *a.g.e.*, s. 50.

² İsmet Parmaksızoğlu, *İbn Batuta Seyahatnâmesinden Seçmeler*, s. 102.

³ Ahmet Yaşar Ocak, *a.g.e.*, s. 80; ayrıca bk: Ahmet Yaşar Ocak, “Barak Baba”, *DİA*, V, 61-62.

⁴ Ahmet Yaşar Ocak, *a.g.e.*, s. 127.

III. A. 2- Sarı Saltık'ın Hayatının Menkıbevî Yönü

Sarı Saltık'ın efsanevî-menkıbevî şahsiyetini ortaya koymak, onun tarihî şahsiyetini inşa etmekten daha kolaydır. Zira Sarı Saltık'ın şahsiyeti efsaneleşmiş ve onunla ilgili tarihî kaynaklarda yer bulamayan birçok olay aktarılagelmiştir. Gerçek hayatı ile menkıbevî hayatı iç içe girmiştir. Bu menkıbelerde Sarı Saltık'a bazı olağanüstü güçler atfedilmiştir.

Saltuk-nâme'de onun on iki dili yazıp okuduğu kayıtlıdır. Bu, Allah tarafından ona verilmiş bir lütuftur. Ayrıca İncil'i okuyup, Hıristiyanlara vaaz ettiğinde onları kendinden geçirecek derecede usta birisi olduğu ifade edilmiştir.¹

Sarı Saltık'ın menkıbevî şahsiyetinde en fazla ön plana çıkan husus onun, tahta kılıçlı² bir mücahit evliyâ oluşudur. Yeryüzünde Sarı Saltık'ın gaza etmediği hemen hemen hiçbir yer yoktur. *Saltuk-nâme*'ye göre onun gezdiği yerler şunlardır: Batı Anadolu toprakları, Trakya, Bulgaristan, Romanya, Karadeniz'i kuzeyden çevreleyen yerler ve Deşt-i Kıpçak bölgesi, Portekiz, İspanya, Almanya, Lehistan, Çekoslovakya, Yunanistan, Rusya, İran, Türkistan, Afganistan, Çin, Fas, Cezayir, Tunus, Libya, Mısır, Habeşistan ve Arabistan'ı içine alan hemen hemen bütün eski dünya.³ Sarı Saltık'ın gazalarının bu kadar yaygınlık arzemesi, Sarı Saltık'ın dinî ve siyasî etkinliğinin bir ifadesi olarak Alevî kültürüne “**Sarı Saltık Kültü**” olarak yansımıştır.

Sarı Saltık bir destan kahramanında bulunması gereken bütün özelliklere sahiptir. Tek başına düşman içerisine girmekte ve düşman kalelerini fethetmektedir. Ancak o, aman dileyene karşı çok merhametlidir. *Saltuk-nâme*'de mübalağalı bir şekilde üstün güçlerinden bahsedilmektedir. Buna göre o çok uzaklarda olsa bile, aleyhinde söylenenleri işitebilmekte, oturduğu yerde bir kılıç darbesiyle düşmanı öldürebilmekte, bir diyardan bir diyara bir anda gidebilmekte, ancak düşmanları ona hiçbir şekilde tesir edememektedir. Ok atarlar batmaz, kılıç vururlar kesmez, sihir yaparlar tesir etmez, suya atarlar boğulmaz, ateşe atarlar yanmaz. Bütün cinler ve melekler Sarı Saltık'ın

¹ Ebü'l-Hayr-i Rumî, *a.g.e.*, I, 31.

² Tahta kılıç ögesi eski Türklerin dinlerinde var olan bir silüettir. Şamanlar, törenler sırasında tahta kılıç kullanır, kötü ruhlarla savaşmak için kullanırdı. Türk destan edebiyatında bu türden özel silah kullanmak bir gelenektir. Bk: Fuat Bozkurt, *a.g.e.*, s.97; Ahmet Yaşar Ocak, *a.g.e.*, s. 43.

³ Ahmet Yaşar Ocak, *Sarı Saltuk ve Saltuk-nâme, Türk Kültürü*, 1978, sayı: 197, yıl: XVII, s. 271.

yardımcısıdır. Hatta cinlerden birisiyle “âhret kardeşi” bile olmuştur. Düşmanları ise kâfirler, zâlimler, cadılar, devler, ejderhalar ve kötü cinlerdir.¹

Lalasının eğitimiyle kısa sürede ata binmeyi, ok atmayı, kılıç kullanmayı öğrenen Sarı Saltık, bir gece rüyasında Battal Gazi’yi görür. Atası ona, yerini tarif ettiği bir mağarada kendi ünlü atı Aşkar’ın onu beklediğini, silahlarının da orada durduğunu, bu arada Dahhak’ın kılıcının, Güştasb’ın kalkanının ve Hz. Hamza’nın silahlarının orada bulunduğunu, gidip onları almasını söyler. Sarı Saltık tarif edilen mağarayı arar ve kendisini bekleyen emanetleri alır. Artık o genç yaşında kâfirlere karşı gaza ve cihad etmeye hazırdır. Bunun dışında daha detaylı pek çok efsaneyi *Saltuk-nâme*’den öğreniyoruz.²

Hacı Bektâş-ı Velî’nin *Vilâyetnâme*’ne göre Sarı Saltık, Hacı Bektâş’ın müridi olup İslâm’ı yaymak üzere Rumeli’ye gönderdiği bir Alperen-gazi dervişidir. *Vilâyetnâme*’de Sarı Saltık’ın hikâyesi kısaca şöyledir: Hacı Bektâş bir gün Arafat Dağı’ndaki çilehânedan çıkıp Zemzem Pınarı denilen pınarın yanına geldi ve orada bir çoban gördü. Hünkâr, çobanın yanına gelip arkasını sığadı ve adını sordu. Çoban: “Adım Sarı Saltuk’tur. Ne emredersiniz?” diye cevap verdi. Hünkâr: “Haydi seni Rum’a saldı” dedi. Sarı Saltık’ın gözünden perdeler kalktı, erlik mertebesine erdi. Hünkâr, Sarı Saltık’a bir yay, yedi ok verip beline tahta bir kılıç kuşattı. Yanına da Ulu Abdal ile Kiçi Abdal adlı iki dervişi yoldaş etti. Sinop üzerinden doğruca Karadeniz kıyısına gelen Sarı Saltık, seccadesini denize serip: “Ey erenler seccadesi! Erenler nereye götürürse o yana yürü” dedi. Böylece Gürcistan’a geldiler. Gürcü beyi o sırada sahilde gezintide iken gelenleri karşılar. Gelenlerin gerçek er olduğunu anlayan Gürcü beyi onlara iltifat eder. Sarı Saltık da onları imana çağırır, onları Müslüman eder ve Hüseyinî Tac giydirir. Sonrasında seccadesini yine denize sererek aynı şekilde gider. Kaligra Kalesi’ne varır. Kalenin surlarına yükselirken ayağını bastığı her taş hamurlaşır. İçerde yedi başlı bir ejderhanın olduğunu gören Sarı Saltık, ejderhaya saldırır ve yedi başına birer ok atar. Ejderha, Sarı Saltık’ı sıkıştırınca Hızır’ı çağırır. O sırada Hünkâr, Hızır ile sohbet ediyormuş. Hızır’a Sarı Saltık’ın imdadına yetişip ona kılıcını hatırlatmasını ister. Hızır gelip Sarı Saltık’a tahta kılıcını hatırlatınca, Sarı Saltık tahta kılıcıyla

¹ Şükrü Haluk Akalın, *a.g.mak.*, s. 65.

² Şükrü Haluk Akalın, *a.g.mak.*, s. 64.

ejderhayı öldürür. Bu olay ahali tarafından duyulur ve orayı terk eden beye haber verilir. Kalenin beyi canu gönülden Sarı Saltık'a muhib olup imana gelir.¹

Bu menkıbenin en eski versiyonu Ebü'l-Hayr-i Rûmî tarafından kaleme alınan *Saltuk-nâme*'deki versiyonudur. *Vilâyetnâme-i Hacı Bektâş-ı Velî*'den başka *Vilâyetnâme-i Otman Baba*'da ve Evliya Çelebi *Seyahatnâmesi*'nde de geçer. Son ikisinde diğerlerinden farklı olarak, ateşte kaynayan kazana girme motifi bulunmaktadır. Evliya Çelebi'nin *Seyahatnâmesi*'nde menkıbenin devamı özetle şöyledir: Gürcistan'dan sonra Sarı Saltık, Dobruca'daki Kaligra Kalesi'ne gelir. Kendisi de sarı olduğundan fark edilmeden binlerce insanı Müslüman eder. Bir ara Dobruca Kralı ile buluşur. Dobruca kralı ona bir ejderhanın kendilerine musallat olduğunu ve nice insanları yediğini, şimdi de sıranın kendisinin iki kızına geldiğini ve onları Dobruca ovasında bir direğe bağladıklarını söyleyerek onları bu deritten kurtarmasını rica eder. Sarı Saltık, Müslüman olmaları şartıyla bunu kabul eder. Kral, rehberlik etmesi için papazını kılavuz olarak verir. Sarı Saltık, ejderhayı öldürüp kızları kurtarır. Daha sonra Sarı Saltık, kızlarla beraber gelir, olup biteni anlatır. Ancak Kral şüpheye düşer. Çünkü papaz, ejderhayı kendisinin öldürdüğünü iddia etmektedir. Bunun üzerine Sarı Saltık, ejderhayı öldürmenin ancak bir kerametle mümkün olacağını ve kimin keramet sahibi olduğunun ortaya çıkması için bu papazla beraber kaynar bir kazanın içine girmeyi teklif eder. Papaz ile Sarı Saltık'ın ellerini bağlayıp ikisini de kaynar kazana koyarlar. O sırada Hacı Bektâş, Kırşehir'de bulunmaktadır. Bu durum ona malum olur, yanında oturduğu kayadan su çıkar, Hünkâr: "Bu Sarı Saltık'ın teridir" der. Bir müddet sonra kazanın ağzı açılınca Sarı Saltık tere batmış bir halde, Papaz ise yalnızca iskeleti kalmış halde bulunur. Bu kerameti gören Dobruca Kralı yedi bin kişilik tebaasıyla beraber Müslüman olur.²

Sarı Saltık'la ilgili olarak dikkat çeken önemli bir başka konu da, onun gömülmesi ile ilgili düzenlemedir. Rivayete göre Sarı Saltık, ölümünden sonra yedi tane tabut hazırlanmasını, bunları talep eden krallara verilmesini ancak naaşının hangi tabutta olduğunun bilinmemesini vasiyet etmiştir. Vasiyet şöyledir:

¹ Abülbaki Gölpınarlı, *Vilâyetnâme Manâkıb-ı Hünkâr Hacı Bektâş-ı Velî*, s. 44-46.

² Ahmet Yaşar Ocak, *SARI SALTİK*, s. 49-51.

“Ben giderem, beni siz yuyup kefenlen, alup çerağum katına (Babaeski’deki tekkeye) iletün. Eğer sizden çevre beğleri benim ölüm isteyeler, birer tabut düzün, bir gece tursun, adamlarına virün. Ben ol tabutta görineyim ve dahi benüm tabutumı her yirde kim koyasız, birez cinler götürürler, sizler girü sonra yire koydukları vakit götürsüz... Kâfirlere karşı ağlaman kim beni öldi deyü müselmanlara zahmet virmeyeler. Uş sonra oğlum Umur [Ömer ?] ve Osman gelür bu mülk-i Rûm’ı anlar zabt edüp İslâm birle tolmasına sebep olalar.”¹

Sarı Saltık’ın vefatından sonra Moskova, Polonya, Danimarka, Çekoslovakya ve İsviçre kralları birer tabut istemiş ve aldıkları tabutları kendi topraklarına gömmüşlerdir. Sarı Saltık’ın makamlarının bu kadar yaygın olmasının -ki bunların on beşin üzerinde yer olduğu ifade ediliyor- sebebi bu vasiyet olsa gerektir.²

Rivayet edilen bu menkıbeler Sarı Saltık’ın ölümünden sonra daha da yaygınlaşmış, yazılı risaleler halinde ve şifahî olarak da aktarılmıştır. Bu yoğun menâkıb Alevî-Bektaşî zümresi içinde yükselen “**Sarı Saltık Kültü**”nün oluşmasına ve birçok yerde -Sarı Saltık ile uzaktan yakından alâkası olmadığı halde- onun makamlarına rastlanmasına sebep teşkil etmiştir.³ Bugün Orta Anadolu’da özellikle, Sivas, Tokat, Divriği ve Tunceli Alevîleri arasında “Sarı Saltık Kültü” oldukça yaygındır.⁴

Sarı Saltık Kültü o kadar yaygınlaşmıştır ki, Hıristiyan dünyasında Sarı Saltık’ın Aya Nikola diye bir Hıristiyan azizi olarak tanındığını; Babaeski’de ona ait mezarın Aya Nikola’ya ait kabul edildiğini; Kaligra’daki türbesinin hem Müslümanlar hem de Hıristiyanlar tarafından ziyaret edildiğini; Korfo’da Aya Spyridon’a ait olarak gösterilen mezarın, bazı Bektaşîler tarafından Sarı Saltık mezarı olarak tanındığını; bazı yerlerde de onun, Aya Yorgi ve Aya Naorum olarak bilindiğini; ünlü müsteşrik Frederik William Hasluck’tan öğreniyoruz.⁵ Hıristiyan dünyada “Sarı Saltık Kültü”nün yaygınlığının bir ifadesi de, onların savaşlarda düşmana saldırırken Hz. Meryem, Hz.

¹ Ebü’l-Hayr-i Rumî, *a.g.e.*, III, 298-299.

² Grace M. Smith, *a.g.mk.*, s. 216.

³ Kemal Yüce, *a.g.e.*, s.47. Sarı Saltık’ın türbe ve makamları, bu bölümün, “III. C- Sarı Saltık’ın Türbeleri” başlığında işlenecektir; Ayrıca bk. Tezimizin Mülâkat Metni, s. 16.

⁴ Ahmet Yaşar Ocak, *Babailer İsyanı*, s. 193.

⁵ *Bektaşîlik Tetkikleri*, F. R. Haslok, trc. Ragıp Hulusi, MEB yay. 2000, s. 92- 96. (Bu ünlü müsteşrikin adı *DİA*’da: **Frederick William Hasluck** olarak kaydedilmiştir. Ancak MEB’in yayınladığı “Bektaşîlik Tetkikleri” adlı eserde ise **F. R. Haslok** olarak geçmektedir. Biz ise MEB’in kaynağını kullandığımız yerin dip notunda F. R. Haslok olarak, metinde ise ismin doğru şeklini, F. W. Hasluck olarak kaydettik. T.T. Bk: Christine Woodhead, “Hasluck, Frederick William”, *DİA*, XVI, 391-392)

İsa ve Saint Nicolas'ın adları yanında Sarı Saltık'ın adını da anıp ondan yardım istemeleridir.¹

III. B- Sarı Saltık'ın Dinî Hüviyeti ve Faaliyetleri

III. B. 1- Sarı Saltık'ın Dinî Hüviyeti

Sarı Saltık'ın Dobruca iskânından önce bu yörede 1950'li yıllarda Bulgar kökenli Bogomil adındaki bir papazın Pavloşçular'dan ayrılarak kurduğu ve Bizans yönetimi tarafından baskı altında tutulan Bogomil mezhebi yaygındı. Bogomilizm, ihtilalci toplumsal bir tepki hareketi özelliği arz ediyor, Paulisyanizm kanalıyla büyük ölçüde Maniehizm etkisi taşıyordu. Bogomilizm, Heterodoks bir toplumsal yapı görünümü taşıyor, ayrıca yüksek Ortodoks ruhban sınıfına karşı koyuyor; lüks hayatı, evliliği, hayvani gıdaları ve içki içmeyi protesto ediyor; Tevrat'ı kabul etmeyip Hz. Meryem'in kutsallığını da reddediyorlardı. Ayrıca haça hürmet etmeyi günah sayıyorlardı.²

İslâmlığa gelince, Osmanlı Türklerinin Avrupa'ya geçişinden birkaç asır önce İslâmiyet'in Güneydoğu Avrupa'ya nüfuz ettiği muhakkaktır.³ Bu bölge V. yüzyıldan itibaren Eurasya kökenli istilalarla gelen Türk kavimlerinin yerleştiği bir bölgeydi. İlk olarak Hunlar, ardından VI. yüzyılda Avarlar, VI ve VII. yüzyılda Bulgarlar, XI. yüzyılda Peçenekler ve Kıpçaklar gelmişlerdi. Bunların birçoğu Slavlara karışıp Hıristiyanlaştı. XIII. yüzyılın ilk çeyreğinde ise Deşti-Kıpçak'a yerleşen Moğollar, Altın Ordu Devleti'ni kurmuşlardı. Sarı Saltık'ın riyasetindeki Türkmen iskânıyla eski Türk nüfusun üstüne bir katman daha ekleniyordu.⁴

Bu topraklar, XI. yüzyıldan itibaren çeşitli Müslüman topluluklara ev sahipliği yapmıştır. Bunlar arasında İsmailîler dikkat çekmektedir. İşte Sarı Saltık böyle bir dinî görünüm arz eden Dobruca'ya iskân reisi ve dinî lider olarak gitmiştir.

¹ Ahmet Yaşar Ocak, *Sarı Saltuk ve Saltuk-nâme, Türk Kültürü*, 1978, sayı: 197 yıl: XVII s. 270.

² M. Tayyib Okiç, *Sarı Saltuk'a Ait Bir Fetva, AÜİFD*, 1952, I/1, s. 49-50; Ahmet Yaşar Ocak, *SARI SALTUK*, s. 94.

³ M. Fuad Köprülü, *Ebü'l-Hayr Rûmî, Saltuk-nâme*, TTK, c. VIII, sayı: 27 s. 430.

⁴ Ahmet Yaşar Ocak, *a.g.e.*, s. 34.

Anadolu'nun fethi yıllarında, askerî fethin yanında mânevî fetih denilebilecek bir gayret içerisinde, Horasan Erenleri, Ahiler ve benzeri gruplar içerisinde en önemli rolü “Gaziyan-ı Rûm” grubu üstlenmiştir. Sarı Saltık, bu grubun içerisinde önemli bir gazi-derviştir.¹

Sarı Saltık'ın dinî hüviyeti, tarihî şahsiyeti gibi esrarengizliğini korumuş, onun dinî hüviyeti hakkında çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Sarı Saltık, Evliya Çelebi'ye göre Ahmet Yesevî'nin müritlerindedir.² Sarı Saltık hakkında en eski kaynaklardan olan -ki kendisinden 50 sene sonra yazılmıştır- *İbn Batuta Seyahatnâmesi*'nde onun hakkında, bir evliya olarak görüldüğünü, ancak şeriata uymayan vasıflarının bulunduğu geçmektedir.³ İbn Batuta, bu ifadesiyle Sarı Saltık'ı Hıristiyan azizi olarak görmektedir.⁴

Sarı Saltık'ın dinî hüviyeti hakkında en ilginç değerlendirme, Kanuni Sultan Süleyman'ın Şeyhülislâm'ı Ebu's-Su'ûd Efendi'ye aittir. Kanuni Sultan Süleyman 1538 senesinde, Boğdan Seferi'ne giderken Sarı Saltık hakkında duyduğu efsaneler üzerine, işin hakikatini öğrenmek için Şeyhülislâm Ebu's-Su'ûd Efendi'den Sarı Saltık'ın durumunu aydınlatacak bir fetva istemiştir. Ebu's-Su'ûd bu fetvada tek bir cümleyle, “riyazet ile kadid (iskelet) olmuş bir keşiştir.” diyerek onu gayri İslâmî olarak gördüğünü ifade etmiştir. İbn Kemal ise, Sarı Saltık'ı büyük bir evliya ve keramet ehli biri olarak değerlendirmiştir.⁵ Evliya Çelebi ise “...Saltık namında bir rahip deyu iftira eylemiş ve âsim olmuşlardır...” şeklinde onu savunmuştur.⁶

Ölümü üzerinden uzun zaman geçmeden, Sarı Saltık'la ilgili menkıbelerle, Hıristiyan azizlerinin menkıbeleri birbirine karışmış ve Hıristiyanlarca takdis edilir hale gelmiş ve Sarı Saltık hem bir Müslüman evliya hem de Hıristiyan bir aziz olarak halk İslâm'ı ile Halk Hıristiyanlığının ortak malı halini almıştır. Sarı Saltık, Bulgaristan'da Saint Nicolas'la, Arnavutluk ve Korfu adasında Saint Spiridon'la ve Saint Georges'la

¹ Kemal Yüce, *a.g.e.*, s. 3.

² Grace M Smith, *a.g.mak.*, s. 217; Abülbaki Gölpınarlı, *Yunus Emre ve Tasavvuf*, s. 39; Kemal Yüce, *a.g.e.*, s. 30.

³ İsmet Parmaksızoğlu, *a.g.e.*, s. 102.

⁴ Franz Babinger, *a.g.mad.* s. 220.

⁵ M. Tayyib Okiç, *a.g.mak.* s. 56.

⁶ Ahmet Yaşar Ocak, *a.g.e.*, s. 73-74.

bir tutulur hale gelmiştir.¹ Türkmen babası ve İslâm velisi ile Hıristiyan aziz-keşiş tartışması yaygınlaşan menkıbeler zenginliğinden olsa gerektir.

Müneccimbaşı Derviş Ahmed'in *Câmiu'd-Düvel*'ine göre Sarı Saltık, Seyyid Mahmûd-i Hayrânî'ni müridi olan bir çobandır.²

Bektaşî kaynaklarına göre Hacı Bektâş-ı Velî'nin halifesi,³ Babinger'e göre Şîf-Batınî mezhebine mensup bir derviş olan Sarı Saltık,⁴ Ahmet Yaşar Ocak'a göre bir Kalenderî dervişidir.⁵ Zira *Saltuk-nâme*'de Sarı Saltık'ın üç yüz abdalla beraber Kırım şehrine geldiğini; burada kendisi için yapılan tekkeye yerleşip, abdalları yiyecek dilenmek için şehre gönderdiği ancak kimsenin bir şey vermediği, buna kızan Sarı Saltık'ın şehir halkına bedduâ ettiği kaydedilmiştir.⁶ Bu durum, karşı karşıya bulunduğumuz bu kişinin bir Kalenderî dervîşi olduğunu işaret etmektedir. Çünkü bu dilenme usulü, Müslüman tarikatları içinde sadece Kalenderîler'de vardır.⁷

Yine *Saltuk-nâme*'de Sarı Saltık'ın Sivas şehrinde Yusuf isminde bir gence âşık olduğu, babasının oğlunu kaçırıp götürmesine rağmen Sarı Saltık'ın onun peşinden gitmeyi sürdürdüğü geçmektedir.⁸ Bu olay da tipik bir Kalenderîlik âdetini işaret etmektedir. Çünkü bu vaka Kalenderîlik'te "cemal-perestlik" yahut "mahbup-perestlik" denilen olayın ta kendisidir. Kalenderiler, genç ve güzel delikanlıların Allah'ın cemalini yansıttığına inanmaktadırlar.⁹

Sarı Saltık'ın bir Kalenderî şeyhi olduğuna dair bir başka ipucu da Evliya Çelebi'nin *Seyahatnâmesi*'nde geçmektedir. Ejderha menkıbesini anlatan Evliya Çelebi, ejderhayı bekleyen Sarı Saltık'a diğer dervişlerin def ve kudümler çalarak eşlik ettiğini aktarmaktadır. Diğer bir ipucu da H. Kaleshi'nin derlediği menkıbede bulunmaktadır. Burada hükümdarın, kızını kurtaran Sarı Saltık'a kızıyla evlenmesini teklif ettiği, ancak Sarı Saltık'ın evlenmesinin mümkün olmadığı şeklinde, karşılık verdiği anlatılmaktadır. Bu da Kalenderîlik'teki "mücerretlik" (evlenmeme) erkânının bir işaretidir.¹⁰

¹ Ahmet Yaşar Ocak, *a.g.e.*, s. 74.

² Abûlbaki Gölpinarlı, *a.g.e.*, s. 27.

³ Abûlbaki Gölpinarlı, *Manâkıb-ı Hacı Bektâş-ı Velî*, s. 45.

⁴ Franz Babinger, *a.g. mad.* s. 220.

⁵ Ahmet Yaşar Ocak, *a.g.e.*, s. 76.

⁶ Ebü'l-Hayr-i Rumî, *a.g.e.*, c. II, s. 234.

⁷ Ahmet Yaşar Ocak, *a.g.e.*, s. 76. Ayrıca bk: Nihat Azamat, "Kalenderiyye", *DİA*, XXIV, 253-256.

⁸ Ebü'l-Hayr-i Rumî, *a.g.e.*, I, 45-46.

⁹ Ahmet Yaşar Ocak, *a.g.e.*, s. 77.

¹⁰ Ahmet Yaşar Ocak, *a.g.e.*, s. 77.

Sarı Saltık'ın gerçekten bir Kalenderî şeyhi olduğunu gösteren en önemli veri ise, onun Barak Baba ve Taptuk Baba ile olan bağlantısıdır. Sarı Saltık'ın halifesi Barak Baba'nın şathiyesinde geçen dört kelimelik bir söz "heyhâte heyhûd Saltık ata mistik Barak" ve Yunus Emre'nin çok iyi bilinen meşhur beytiyle bu bağlantı belgelenmektedir:

Yûnus'a Taptuk u Saltuk u Barak'dandır nasip
Çün gönülden cûş kıldı men nice pinhan olan

Bu kayıt, Sarı Saltık'tan Yûnus Emre'ye kadar olan tasavvufî bir silsile ortaya koymaktadır. Görüldüğü gibi Yûnus, Barak Baba, Taptuk Baba ve kendisinin intisap silsilesini Sarı Saltık'a bağlamaktadır. Sarı Saltık'ın en önemli halifesi olan Barak Baba'nın dinî hüviyeti açık bir şekilde belli olup, onun bir Kalenderî şeyhi olduğu malumdur.¹

III. B. 2- Sarı Saltık'ın Dinî Faaliyetleri

Michael Kiel'e göre Sarı Saltık, sistemli bir İslâm misyoneri olup Balkanların İslâmlaşmasında önemli bir yere sahiptir. Sarı Saltık'ın yaptığı çalışmalar sonrasında bu bölgede yayılacak olan Bektaşîliğin temelleri atılmıştır.²

Ahmet Yaşar Ocak'a göre ise Sarı Saltık, iskân reisi olarak maiyetindekilerle birlikte etrafa birtakım gazalar düzenlemiş olmasına karşın sistemli bir şekilde İslâm propagandası yapan bir misyoner değildir. Sarı Saltık, Dobruca'da hayatının sonuna kadar diğer Türkmen babaları gibi İslâmlaştırma gayretinde olan bir Alperen-gazi derviştir.³

Battal Gazi, Danişmend Gazi ve Sarı Saltık, İslâm öncesi "alp" tipindeki kişiler İslâmlaşma sonrasında "alp-eren" tipi şahsiyetlere dönüşmüşlerdir.⁴ Bu ve benzeri

¹ Ahmet Yaşar Ocak, *a.g.e.*, s. 84. Ayrıca bk: Franz Babinger-Fuad Köprülü, *Anadolu'da İslâmiyet*, s. 58.

² Michael Kiel, *a.g.mak.*, s. 26.

³ Ahmet Yaşar Ocak, *a.g.e.*, s. 127.

⁴ Kemal Yüce, *a.g.e.*, s. 2. Ayrıca bk: Orhan F. Köprülü, "Alp", *DİA*, II, 525.

kişiler, hiçbir siyasî maksat beklemeden İslâm için mücadele eden gazi-derviş hüviyetindedirler.¹

Sarı Saltık'ın yaptığı gazalar *Saltuk-nâme*'de destanî bir üslupla anlatılmaktadır.² *Saltuk-nâme*'ye göre Sarı Saltık, hayatı boyunca verdiği mücadele sonrasında doksan dokuz yaşında düşmanları tarafından zehirlendikten sonra hançerlenerek şehit edilmiştir.³ Sarı Saltık'ın vefatından sonra Altın Ordu Devleti'nin şehzadesi Nogay, Ruslar tarafından öldürülünce, *Saltuk-nâme*'nin ifadesiyle "Küffâr galebe geldi", Müslümanlardan bazıları Bizans'a iltica ettiler. İçlerinden Hıristiyan olanlar oldu. Bir kısmı Anadolu'ya göç etti. Anadolu'ya göç edenlerden bir kısmı Sarı Saltık'ın halifesi Halil Ece'yle beraber Karesi iline (bugünkü Balıkesir yöresi) yerleştiler.⁴

III. B. 2. a –Sarı Saltık'ın Açtığı Tekkeler

Sarı Saltık, Dobruca'ya yerleştiği günden vefatına kadar geçen içinde başta Dobruca'daki Babadağı (Baba Saltık) Tekkesi olmak üzere bizzat kendisinin açtığı tekkelerde dinî-tasavvufî faaliyetlerini yürütmüştür.

a. Babadağı (Baba Saltık) Tekkesi

Sarı Saltık'ın açtığı tekkelerin ilki olup, onun ilk yerleştiği ve kendi adını taşıyan Tuna kenarındaki tekkedir. Burası Sarı Saltık'ın en bilinen ikametgâhı olup, gerçek mezarı da buradadır.⁵ Evliya Çelebi'nin aktardığına göre Dobruca "kâfirlerin" eline geçtiğinde türbe tahrip edilmiş ve çöplük haline getirilmiştir. Ancak II. Beyazıd, Boğdan Seferi'ne giderken Babadağı'na uğramış, gördüğü bir rüya üzerine Sarı Saltık'ın tekkesini diğer müştemilatıyla birlikte yeniden inşa etmiştir.⁶ Bu görkemli eserin tümü XVIII. yüzyılda Rus savaşı sırasında yıkılmıştır. Geriye mütevazı bir

¹ M. Fuad Köprülü, *a.g.mak.*, s. 436.

² Şükrü Haluk Akalın, *a.g.mak.*, s. 68.

³ Şükrü Haluk Akalın, *a.g.mak.*, s. 65.

⁴ Kemal Yüce, *Saltuk-nâmenin Türk Kültür Tarihi Bakımından Önemi, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, yıl 1992, s. 63.

⁵ Ahmet Yaşar Ocak, *a.g.e.*, s. 112.

⁶ Ahmet Yaşar Ocak, *a.g.e.*, s. 103-104.

türbeden başka bir şey kalmamıştır.¹ Grace Smith de 1966 yazında Babadağı'nı ziyaret ettiğini ve II. Beyazıd'ın yaptırdığı külliyyeden geriye hiçbir şey kalmadığını aktarmaktadır.²

b. Kaligra Sultan (Yılan) Tekkesi

Sarı Saltık'ın, kralın kızlarını kaçırarak ejderhayı öldürmesini anlatan meşhur menkıbeye atıfla *Saltık-nâme*'de olarak anılan Yılan Tekkesi Varna'nın (Bulgaristan) kuzeyinde bulunmaktaydı. Sarı Saltık'ın türbesi de menkıbede ejderhanın yaşadığı mağara olarak bilinen mağaranın içindedir. XVI. yüzyılın ortalarında bu tekke hala Kalenderiler (Işıklar) bulunuyordu.³ Hasluck, tekkenin kendi zamanında harap olmasına rağmen Müslüman ve Hıristiyanlar tarafından ziyaret edildiğini aktarmaktadır.⁴

c. Kırım Baba Saltık Tekkesi

Bu tekke, II. İzzeddin Keykavus'un Berke Han tarafından Bizans esaretinden kurtarılıp Türkmen aşiretiyle Dobruca'dan Kırım'a götürüldüğü zaman Kefe yakınlarında Baba Saltık kasabasında açılmıştır.⁵ Ebü'l-Hayr-i Rûmî, bu kasabanın kâfirler tarafından yıkılıp tekkenin, Santa Maria adıyla bir kilise haline getirildiğini aktarmaktadır.⁶

III. C- Sarı Saltık'ın Türbeleri-Makamları

Sarı Saltık'ın, vefatından önce yedi tabut hazırlanmasını istediği ve her birinin kendi memleketine götürmesi için yedi krala verilmesini vasiyet ettiği *Saltuk-nâme*⁷ ve *Vilâyetnâme*'de⁸ aktarılmıştır. Evliya Çelebi'ye göre Sarı Saltık'ın yedi mezarı Moskova, Lehistan, Danzing-Bohemya, İsveç-Litvanya, Edirne-Babaeski, Moldovya-

¹ Michael Kiel, *a.g.mak.*, s. 30.

² Grace M Smith, *a.g.mak.*, s. 222.

³ Ahmet Yaşar Ocak, *a.g.e.*, s. 105-106.

⁴ F. R. Hasluck, trc. Ragıp Hulusi, *Bektaşilik Tetkikleri MEB yay.* 2000, s. 93.

⁵ Ahmet Yaşar Ocak, *a.g.e.*, s. 107.

⁶ Ebü'l-Hayr-i Rumî, *a.g.e.*, I, 155.

⁷ Ebü'l-Hayr-i Rumî, *a.g.e.*, III, 298-299.

⁸ Abülbaki Gölpınarlı, *Manâkıb-ı Hacı Bektâş-ı Velî*, s. 47.

Babadağı ve Dobruca-Kaligra'da bulunmaktadır.¹ Ancak daha sonra yaygınlaşan “Sarı Saltık Kültü”nden dolayı, bu türbelerin sayısı yedi rakamını bir hayli aşmıştır. Bu sebeple Anadolu'nun birçok yerinde de Sarı Saltık'ın türbe-makamlarına rastlanmaktadır. Bu durum sadece Sarı Saltık'a has olmayıp, Anadolu'da yaşamış diğer erenler² için de söz konusudur. Örneğin Yunus Emre'nin de dört-beş yerde türbesinin olduğu bilinmektedir.³

Sarı Saltık'ın tekkeleri anlatılırken Balkanlardaki türbeleri hakkında gerekli bilgiler verildiği için burada onun sadece Anadolu'daki türbeleri hakkında bilgi verilecektir.

a. İstanbul-Rumeli Feneri Sarı Saltık Türbesi-Makamı

Nazmi Sevgen, Rumeli Feneri içinde bir Sarı Saltık makamının bulunduğunu ve bunun Sarı Saltık'ın vefatından 705 yıl sonrasına ait kitabesinde onun Hacı Bayram evladından olduğunun kaydedildiğini aktarıyor.⁴

b. İznik Sarı Saltık Türbesi-Makamı

İznik'te Sarı Saltık'ın XIV. yüzyılda yapıldığı düşünülen bir türbesi bulunmaktadır. Bina kubbeli olup içerisinde bir kabirle iki kırık mezar taşı bulunmaktadır. Mezar taşları üzerinde herhangi bir isim veya tarih yoktur.⁵

c. Niğde-Bor Sarı Saltık Türbesi-Makamı

Niğde'nin Bor kasabasındaki türbeden ilk bahseden kişi, Yeşil Bor Gazetesi'nde bu konuyla ilgili iki makale neşreden Ragıp Önen'dir. Bu türbenin Sarı Saltık'a ait gerçek bir mezar mı yoksa makam mı olduğu bilinmemektedir. Grace M. Smith, Ragıp Ören'le görüşmüş, ondan çocukluk yıllarında bu türbenin bitişiğinde büyükçe bir Bektaşî tekkesinin bulunduğu bilgisini almıştır.⁶

¹ Abülbaki Gölpınarlı, *Yunus Emre ve Tasavvuf*, s. 39.

² Bu terim için bk: Süleyman Uludağ, “Erenler”, *DİA*, XI, 294-295.

³ Yusuf Ziya Yörükkan, *Anadolu'da Aleviler ve Tahtacılar*, s. 483.

⁴ Ahmet Yaşar Ocak, *a.g.e.*, s. 118.

⁵ Grace M. Smith, *a.g.mak.*, s. 221.

⁶ Grace M. Smith, *a.g.mak.*, s. 221.

d. Diyarbakır Sarı Saltık Türbesi-Makamı

Diyarbakır'a Urfa Kapısı'ndan girildiğinde sağ köşe tarafta, altıgen planlı, kesme taştan bir türbe, Sarı Saltık'ın makamı olarak bilinmektedir. Bunun 1966'lı yıllarda insanların duâ etmek için akın ettikleri bir yer olduğunu, türbenin üzerinde herhangi bir kitabenin olmadığını, türbenin içerisinde iki mezarın olduğunu ve kabirlerin yeşil örtülerle kaplandığını yine Grace M. Smith aktarmaktadır.¹

Hozat Sarı Saltık Türbesi hakkında gerekli bilgi Hozat Sarı Saltık Ocağını anlatılırken verilmiştir.²

Bunlardan başka Anadolu'da, Kütahya-Tavşanlı, Kırklareli, Edirne, Sinop, Denizli-Nazilli'de Sarı Saltık'a ait türbe-makamlarının bulunduğu bilinmektedir.³

III. D- Sarı Saltık'ın Menakıbnâmesi (*Saltuk-nâme*)

Saltuk-nâme, Fatih Sultan Mehmed'in Şehzadesi Cem Sultan tarafından yazdırılmıştır. Fatih Sultan Mehmed, Uzun Hasan'la savaşmak üzere -1473- Acem seferine çıktığında oğlu Cem Sultan'ı Edirne'ye gönderir. Edirne'den Babadağı'na geçen Cem Sultan, Sarı Saltık'ın müritlerinden onun menkıbelerini dinler. Bu menkıbelerden çok etkilenen Cem Sultan, maiyetindeki Ebü'l-Hayr-ı Rûmî'yi bu sözlü menkıbeleri derleyip kitaplaştırmakla görevlendirir.⁴

Ebü'l-Hayr-ı Rûmî, Rumeli ve Anadolu'da Sarı Saltık'la ilgili tekkeleri dolaşır, onun türbe ve makamları da gezmiş; ayrıca oralardaki dervişler ve gazilerle konuşup onlar arasında yaşamakta olan bütün rivayetleri toplamıştır. Bu rivayetleri derlemeci bir mantıkla bir araya getirmiş ve kitabını yedi yılda tamamlanmıştır.⁵ Müellif, eseri oluştururken daha önce yazılmış menâkıbnâmelerden de faydalanmıştır.⁶ Nitekim kitabın muhtelif yerlerinde, daha Sarı Saltık'ın sağlığında bazı menkıbelerin

¹ Grace M. Smith, *a.g.mak.*, s. 222.

² Bk: Birinci Bölüm, II. E. 1- Sarı Saltık Ocağı Hakkında Genel Bilgiler.

³ Tezimizin Mülâkat Metni, s. 16.

⁴ Şükrü Haluk Akalın, *a.g.mak.* s. 66-67; M. Fuad Köprülü, *a.g.mak.*, s. 432; Grace M Smith, *a.g.mak.*, s. 218.

⁵ M. Fuad Köprülü, *a.g.mak.*, s. 432; Orhan Hançerlioğlu, *İnanç Sözlüğü Dinler-Mezhepler-Tarikatlar-Efsaneler*, s. 553.

⁶ Şükrü Haluk Akalın, *a.g.mak.*, s. 67.

kaleme alındığı bilgisi verilmektedir.¹ Fatih'in, Uzun Hasan'la savaşa gitmesi 1473'te olduğunda göre, *Saltuk-nâme*, 1480'da tamamlanmıştır.²

Saltuk-nâme'nin bilinen üç yazma nüshası bulunmaktadır. Ancak bu üç nüsha da aynı müellifin bir yazmasının istinsahlarıdır. Bilinen ilk nüsha, Topkapı Sarayı Müzesi (Hazine) Kütüphanesi'nde, 1612 no'da kayıtlı olup³ 425x280 mm ebadında ve 618 varaktan ibarettir. İkinci nüsha ise Bor'daki Halil Bey Kütüphanesi'ndedir. Burada 17292 no'da kayıtlı olan bu nüsha 182x115 mm ebadında ve 449 varaktan oluşmaktadır. Son nüsha ise Ankara Milli Kütüphanesi'nde 664 no'da kayıtlıdır. Bu nüshanın ebatları 270x210 mm olup, 283 varaktır.⁴

Eser, tertibi, mahiyeti, muhtevası, ideolojisi itibarıyla *Battalnâme*⁵ ve *Dânişmendnâme*'ye⁶ benzemekte,⁷ masalsı ve destansı unsurlar taşıyan bir yapı arz etmektedir.⁸ Eser halkın konuştuğu sade nesir diliyle yazılmış olup,⁹ cümle yapısı itibarıyla büyük ölçüde klasik Osmanlı nesrinde çok sık kullanılan ki'li birleşik cümle kullanılmış ve tahkiye üslubu benimsenmiştir. Bu sıralı cümleler arasında ses ahengi bulunup okuyucuyu monotonluktan kurtaracak bir yapı bulunmaktadır.¹⁰

Fuad Köprülü, eserin kuvvetli bir sanatkârın eline düşmediği için iki ayrı tabakadan tereküp eden ve birbirine gerektiği şekilde bağlanmamış, epizotların gelişigüzel sıralanmasıyla teşekkül ettirildiğini, yani iyi kritize edilmediğini¹¹ ve eserde kronolojik tertip açısından birtakım karışıklıkların bulunduğunu ifade etmektedir.¹²

Eserde eski Türk cihangirlik mefkûresi ile İslâmî anlayışın sentezi hissedilmektedir.¹³ *Saltuk-nâme* Türklerin yeni yurtlara yerleşmesini destansı bir şekilde anlatan bir eser olup¹⁴ Türkiye dışındaki Türklerin kültür hayatı için önemli bir kaynak durumundadır. Eserde Kırım Türkleri, Anadolu Selçuklu-Mısır ilişkileri, Moğollar,

¹ Ebü'l-Hayr-i Rumî, *a.g.e.*, II, 246.

² Abülbaki Gölpinarlı, *Yunus Emre ve Tasavvuf*, s. 33.

³ Müjgan Cumbur, *Milli Kültür*, Yıl 1, c. I, Sayı 1, Ocak 1977, s. 54.

⁴ Kemal Yüce, *Saltuk-nâme'de Tarihi, Dini ve Efsanevi Unsurlar*, s. 5-9.

⁵ Bu eser için bk: Ahmet Yaşar Ocak, "Battalnâme", *DİA*, V, 206-208.

⁶ Bu eser için bk: Ahmet Yaşar Ocak, "Dânişmendnâme", *DİA*, VIII, 478-480.

⁷ M. Fuad Köprülü, *a.g.mak.*, s. 433.

⁸ Kemal Yüce, *Saltuk-nâmenin Türk Kültür Tarihi Bakımından Önemi, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, yıl 1992, s. 61.

⁹ Şükrü Haluk Akalın, *a.g.mak.*, s. 74.

¹⁰ Şükrü Haluk Akalın, *a.g.mak.*, s. 81.

¹¹ M. Fuad Köprülü, *a.g.mak.*, s. 441.

¹² M. Fuad Köprülü, *a.g.mak.*, s. 433.

¹³ Kemal Yüce, *a.g.mak.*, s. 66.

¹⁴ Müjgan Cumbur, *a.g.mak.*, s. 52.

Akkoyunlu ve Karakoyunlu devletleri ve Osmanlılar¹ hakkında epeyce bilgi bulunmaktadır. Ayrıca ahî gazi ve şeyhlerle gerçekleşen İslâmlaşma süreci, bunların dinî ve kültürel faaliyetleri eserden öğrenilebilir.²

Saltuk-nâme yazarı Ebü'l-Hayr-ı Rûmî, Sarı Saltık'ı bir Sünni olarak göstermeye gayret etmiştir.³ *Saltuk-nâme*'de, Sarı Saltık'ın Kalenderîleri sevmediğine dair bir metin bulunmaktadır. Bu pasaj, ya doğrudan ya Ebü'l-Hayr-i Rûmî tarafından ya da elimizdeki nüshanın müstensihî tarafından Osmanlı İmparatorluğu'nda XV. yüzyılda gelişmeye başlayan Râfizîlik antipatisinin katkısıyla Kalenderîlere duyulan tepkinin bir sonucu olarak, esere yansımış olmalıdır.⁴

Sonuç olarak, *Saltuk-nâme*, dinî, tarihî ve edebî önemli bir kaynak olup, Anadolu Türk destanlarının en seçkinlerinden biri olarak karşımızda durmaktadır.

¹ Müjgan Cumber, *a.g.mak.*, s. 53.

² Kemal Yüce, *a.g.mak.*, s. 62.

³ Abûlbaki Gölpinarlı, *a.g.e.*, s. 44.

⁴ Ahmet Yaşar Ocak, *a.g.e.*, s. 85.

İKİNCİ BÖLÜM

I. GENEL İSLÂMÎ ANLAYIŞ ÇERÇEVESİNDEKİ TEMEL İNANÇLAR

II. DİĞER BELİRGİN TEMEL İNANÇLAR

İKİNCİ BÖLÜM

SARI SALTİK OCAĞINA BAĞLI ALEVÎLERDE İNANÇ

İnancın, dinin en önemli ögesini oluşturduğu bilinen bir husustur. Yüzyıllar boyunca belli bir dine mensup olmuş ve onun içinde yoğrulmuş, sonra birtakım sebeplerle başka bir dine geçmiş insan topluluklarının, bu geçiş sırasında -uzun zamanlar sonra bile- eski dinleriyle ilgilerini tamamen kesmedikleri, ona ait bazı unsurları olduğu gibi, bazılarını da yeni dinin kalıplarına uydurarak muhafaza ettikleri bilinen sosyolojik bir vâkıadır. Şüphesiz aynı vâkıa değişik yer ve zamanlarda İslâm dinine giren çeşitli Türk boylarında da yaşanmıştır. Bu Türk boylarının İslâmiyeti kabul etmeden önce de muhtelif dinlere girdikleri ve eski inançları ile, benimsedikleri yeni inançları çatıştığında, çatışan unsurları yeni dinden aldıkları motiflerle besleyerek yaşadıkları görülmüştür.¹ Bu durum sadece Türklere has bir hal olmamakla beraber, eski dinlerin tesiri Türkler içinde de devam edegelmiştir.²

İslâm dinini kabul eden Türkler, Şamanizm, Budizm, Mazdekizm ve girdikleri diğer dinlerin tesirlerini Anadolu'ya kadar taşımışlardır.³ Eski inançların izleri, bir kısmı değişime uğrayarak bir kısmı da aynen yaşayarak varlığını devam ettirmiştir.⁴ Bu tesirler daha çok, Mâverâünnehir, Hârezm, Horasan gibi muhtelif bölgelerde Müslüman olduktan sonra çeşitli vesilelerle -özellikle Karahitay-Hârzemşah mücadelesi ve XIII. yüzyıldaki Moğol istilası sebebiyle- Anadolu'ya göç eden Türklerden İslâmiyet'i sathî bir şekilde kabul eden konar-göçer Türkmenler arasında görülmüştür.⁵ Gök Tanrı kültü, tabiat kültürleri ve atalar kültü gibi eski Türk inançlarının tesirleri konar-göçer Türkmenler arasında yaşaya gelmiştir.⁶ Orta Asya'da Müslüman olan Oğuzlarla, olmayanları ayırt etmek için Müslüman olan Karluk, Çiğil ve Yağmalara "Müslüman Türk anlamında" Türkmen dendiğini Kaşgarlı Mahmûd kaydetmektedir.⁷ Bu konar-göçer Türkmen zümre, göçebe hayatın tesiriyle kitabî İslâm ile yüzyüze gelememiş,

¹ Ahmet Yaşar Ocak, *Alevî ve Bektaşî İnançlarının İslâm Öncesi Temelleri*, s. 53.

² Yaşar Kalafat, *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri*, s. 9.

³ Jean-Paul Roux, *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, s. 26.

⁴ Yaşar Kalafat, *a.g.e.*, s. 5.

⁵ Ahmet Yaşar Ocak, *a.g.e.*, s. 54.

⁶ Ethem Ruhi Fırlı, *Türkiye'de Alevîlik-Bektaşîlik*, s. 84.

⁷ Ethem Ruhi Fırlı, *a.g.e.*, s. 85.

Müslümanlığı “halk İslâmı” diye nitelendirebileceğimiz bir çerçevede; ayrıca eski inanç ve gelenekleriyle mezc ederek sürdürmeye çalışmıştır.¹ İşte bu konar-göçer Türkmen zümre, bugünkü Alevî-Bektaşî çevrelerinin atalarıdır.²

¹ Ethem Ruhi Fığlalı, *a.g.e.*, s. 87.

² İlyas Üzüm, *Günümüz Alevîliği*, s. 5.

I. GENEL İSLÂMÎ ANLAYIŞ ÇERÇEVESİNDEKİ TEMEL İNANÇLAR

Alevîliğin inanç yapısı, homojen bir özellik arzetmez. Sözelimi Alevîliğin önemli kaynaklarından olan deyiş ve nefesler,¹ belli inanç konularında yer yer birbirinden farklı özellikler taşıdığı gibi, bir ozanın muhtelif zamanlarda söylediği deyişler de farklılık arzedeabilmektedir. Aynı esnek yapı Alevî ocakları ve günümüz Alevî örgütlenmeleri ile bireyleri arasında da görülmektedir. Örneğin bu gruplar içinde âhiretin varlığını kabul etmeyen kesimler olduğu gibi, oldukça güçlü ahiret inancına sahip olanlar da bulunmaktadır.²

Biz ise bütün bu konuları, Sarı Saltık Ocağı özelinde ele almaya çalışacağız:

I. A- Allah İnancı

Genelde Tunceli Alevîliği, özelde ise Sarı Saltık Ocağına göre Allah'ın varlığı ve yaratıcılığı konusundaki inanç, Ehl-i Sünnet anlayışındaki Allah inancından pek farklı değildir. Ancak farklı bir tasavvufî-Batınî nitelik taşımaktadır. Alevîlikte inanç ve Allah, kâdir-i mutlak olup yaratandır.³ Allah'a çoğu zaman “Hakk” denilir.⁴ Hakk Teâlâ hazretlerinin gizli adı da “Hû” olarak bilinmektedir.⁵

Tevhid, iki kısımdır; tevhîd-i hâs (havâs), tevhîd-i avâm. Tevhîd-i avâm, “lâ ilâhe illallah-Allah'tan başka ilah yoktur” demektir. Tevhîd-i hâs ise, bunu kabul etmekle beraber, Allah'tan gayrı tüm eşyanın Allah Teâlâ'nın varlığı karşısında hükümsüz olduğuna inanmaktır.⁶

Ocağa göre Allah inancında öne çıkan en önemli hususlardan biri, Allah'a “korku” penceresinden değil de, daha çok “sevgi” penceresinden bakılmasıdır. Temel felsefe ve evren görüşü “varlığın birliği”dir. Allah inancı “taşa bak, toprağa bak, insana bak, hepsinde Hakk'ı göreceksin” şeklinde açıklanabilecek vahdet-i vücûd düşüncesi

¹ Mehmet Eröz, *a.g.e.*, s. 30; Irene Melikoff, *a.g.e.*, s. 22; Ahmet Yaşar Ocak, *Alevî ve Bektaşî İnançlarının İslâm Öncesi Temelleri*, s.14; Kutluay Erdoğan, *Alevî- Bektaşî Gerçeği*, s. 223.

² İlyas Üzüm, *a.g.e.*, s. 67.

³ Tezimizin Mülâkat Metni, s. 11.

⁴ Munzur Çem, *a.g.e.*, s. 96.

⁵ Adil Ali Atalay, *İmam Cafer-i Sadık Buyruğu*, s. 158

⁶ Adil Ali Atalay, *Buyruk*, s. 232.

üzerine kurulmuştur. Bu inanca göre her varlık, birliğe işarettir. İnsanın yaratılışının özü ve amacı budur. Yani amaç, Tanrı ile aynîleşmektir. Dünyadaki imtihanda başarılı olan Tanrı ile aynîleşip insân-ı kâmil mertebesine çıkandır.¹ İnsan ile Tanrı, birbirinden uzak değildir. Bir kişi, Hak ile hak olduktan sonra Allah'a eşdeğerdur. İnsan-ı kâmilde her şey mevcuttur. Hak ondan uzak değildir. Cenâb-ı Hak, kendi sûretine bakarak Âdem'i yaratmıştır. İnsan-ı kâmil, Tanrı'nın tâ kendisidir. Hz. Ali, insân-ı kâmil olarak görüldüğünden dolayı kendisine Allah denilmektedir. Şair Edip Harâbî'nin deyiimiyle ise "Ali Hak'tır, Allah değildir."²

Allah inancını, Hatâyî mahlaslı Şah İsmail bir şiirinde şöyle ifade etmektedir:

Evvel ol Allah'ın adı söylenür
Cümle ibadetin başıdır tevhid
Pîrim Şeyh Sâfi'den bize kalmıştır
Sufi kardeşlerin kanıdır tevhid
....
Can Hatâyim tevhid, derya denizdir
Tevhid etmeyenler bizim nemizdir
Pîrim Şeyh Sâfi'den sermayemizdir
On İki İmamın erkânı tevhid.³

I. B- Peygamber İnancı

Sarı Saltık Ocağı'na göre Hz. Muhammed (s.a.s), yirmi yedi mürsel peygamberden farklı olup, daha bir ön planda tutulmaktadır. Son Peygamber olmakla beraber ilktir de. Nübüvvet nûrûnun sahibidir. Ocağa göre Hz. Muhammed'e batınî bir çerçeveden bakılır. Mükevvenâtın kuruluşunda "kûn" emriyle var olmuş, O'nun nûru Hz. Âdem'den itibaren teselsülen bütün peygamberlere geçmiştir. Zahirî âlemde bir anne ve babadan doğması pek önem arzetmez ve bu durum sadece bir vesile olarak görülür.⁴

Halk arasında Hz. Muhammed'in, Hz. Ali'nin yerine peygamber olduğu söylentisine rastlansa da, Ocak büyükleri bu düşünceye itibar etmemektedir. Ocağa göre Hz. Ali'yle Hz. Peygamber arasında pek fark yoktur. Sadece görevleri ayrıdır, biri

¹ Sezai Öztürk, *Tunceli'de Alevilik Üzerine Sosyolojik Bir Deneme*, s. 6.

² Tezimizin Mülâkat Metni, s. 20.

³ Ethem Ruhi Fığlalı, *a.g.e.*, s. 280.

⁴ Tezimizin Mülâkat Metni, s. 7.

nübüvvetin, diğeri ise velâyetin sahibidir. Her ikisi de “musâhib”tir. Hz. Peygamber’in Veda Haccı’ndan sonra Gadîr-i Hum¹ denilen yerde okuduğu hutbesindeki “Ali bendendir, ben Ali’denim. Ben ilmin şehriysem Ali onun kapısıdır. Ali’ye varmadan bana gelinmez. Ali benim kanımdandır. Ali benim canımdandır, tenimdendir, ruhumdandır. Ben kimin mevlâsıysam Ali de onun mevlâsıdır. Her kim Ali’ye düşmanlık ederse, bana eder. Bana düşmanlık edense Allah’a düşmanlık eder” ifadeleri Muhammed-Ali birliğini ifade etmektedir.² Hz. Muhammed ile Hz. Ali, ayrı vücutlara sahip olmalarına karşın bir görülürler. Zira aynı nûrdan yaratılmışlardır.

Hz. Ali ile Hz. Peygamber yan yana konulduğunda ise Hz. Peygamber’in nübüvvet makamı olmasına karşın, Allah ile Hz. Peygamber arasında aracı olan vahiy meleği Cebrail bulunmaktadır. Hz. Ali ile Allah arasında ise aracı melek yoktur. Sanki bu durum, Hz. Ali’nin Hz. Peygamber’den daha üstün görüldüğünü yansıtmaktadır.³

Peygamberlere iman etmekle ilgili olarak *İmam Cafer-i Sadık Buyruğu*’nda şu ifadeler geçmektedir:

“Yüz yirmi dört bin peygamber ve bir rivayette iki yüz yirmi dört bin peygamber gelmiştir. İçinde üç yüz on üçüne Resûl derler, ondan mâadasına Nebî derler. Nebî deyü ilhâm-ı ilâhisi olup da kitabı olamayana derler. Resûl deyü ilhâm-ı ilâhisi olana derler. Her er’in ve her avretin üzerine farz-ı ayındır hangi dinde hangi mezhepte ve hangi millette ve hangi peygamberin ümmeti olduğunu bilüp; dîn neye derler ve iman neye derler, bilmek farz-ı ayn’dır.”⁴

I. C- Melek, CİN, Şeytan v.b. Gaybî Varlıklarla İlgili İnançlar

Bu varlıklar konusundaki inanç, Ehl-i Sünnet inancıyla bir ayrılık arzetmez. Meleğin, cinin ve şeytanın var olduğuna inanılır. Bölgede ve ocakta meleklerin yaratılışıyla ilgili bazı efsaneler anlatılmaktadır.⁵ Cinlerin, toplumun mânevî yaşamı üzerinde önemli bir yeri vardır. Cinler gözle görülmez. Genellikle aç gezer ve evlerden yiyecek çalarlar. Bundan dolayı her yiyecek maddesinden bir miktar alındıktan sonra besmele ile yiyeceğin üzeri kapatılır. Cinlerin iyi ve kötü olmak üzere iki kısım

¹ Bk: Ethem Ruhi Fığlalı, “Gadîr-i Hum”, *DİA*, XIII, 279-280.

² Tezimiz Mülâkat Metni, s. 8.

³ Tezimiz Mülâkat Metni, s. 11.

⁴ Adil Ali Atalay, *Buyruk*, s. 12.

⁵ Tezimiz Mülâkat Metni, s. 9; Sezai Öztürk, *a.g.e.*, s. 40.

olduğuna inanılır. Ne var ki iyi cinler de bazen insanların malına ve canına zarar verebilirler. İyi cinlerin “Avde’l-Mursa” isminde bir komutanı olduğuna inanılır.¹

I. D- Kur’ân-ı Kerîm ve Diğer Semâvî Kitaplarla İlgili İnançlar

Kur’ân-ı Kerîm, diğer semâvî kitaplar ve suhufların Allah katından inzâl olduğuna inanılır.² Ocağa göre ilk üç kitap (Tevrat, Zebûr, İncil) tahrif edilmiştir. Kur’ân-ı Kerîm’in ise Emevîler ve Abbasîler döneminde bazı bölümlerinin çıkarıldığına dair bir kanaat bulunmaktadır.³ Nitekim Kur’ân’da 6666 âyet olmayıp, 6336 âyet vardır denilmektedir.⁴ Bununla beraber Kur’ân’ın Hz. Peygamber’e vahiy yoluyla gönderildiği ve korunarak hiç bir harfî, kelimesi ve cümlesinin dahi bozulmadığına inanılmaktadır. Ayetlerin zâhirî ve bâtinî anlamlarının olduğuna; ayrıca Kur’ân-ı Kerîm’in mânasının tamamının Fatıha suresinde, dahası besmelede, ondan da ötesi besmelenin “ba” harfinde, daha daha ötesinde “ba” harfinin altındaki noktada var olduğuna inanılmaktadır.⁵

I. E- Kıyamet, Hesap Günü, Cennet ve Cehennem ile İlgili İnançlar

Âhiretin, cennet ve cehennemin varlığına dair inanç, Ehl-i Sünnet inancından farksızdır.⁶ Hesap gününe inanan Ocak bağlıları, âhirette rahat bir şekilde hesap vermek için bu hesabın dünyada verilmesinin faydasına inandıklarından dolayı, Cem âyinde tâliplerin görgüleri yapılır. Taliplerin sorgularının yapıldığı bu cemlere “Görgü Cemi” denilmektedir. Sorguda rızalık sağlanmadıkça gerçek mümin olunamayacağına inanılır.⁷ Bu bağlamda toplumun rızası gözetilmiş, bu durum “eline, diline, beline sahip olma” şeklinde sloganlaştırılmıştır.⁸ Bu üçlü ilkenin Maniheizm’deki “üç mühür” kuralından

¹ Munzur Çem, *a.g.e.*, s. 22.

² Tezimizin Mülâkat Metni, s. 8.

³ Tezimizin Mülâkat Metni, s. 10, 21.

⁴ Tezimizin Mülâkat Metni, s. 4.

⁵ Tezimizin Mülâkat Metni, s. 21.

⁶ Tezimizin Mülâkat Metni, s. 10.

⁷ Rıza Zelyut, *a.g.e.*, s. 56.

⁸ Adil Ali Atalay, *Buğruk*, s. 96.

geçtiği düşünülmektedir.¹ “Toplum rızası” olgusu “kul hakkı” meselesinde ön plana çıkmaktadır. “Kul hakkını” ifa etmek erkândan görülmüş, Allah’ın huzuruna kul hakkıyla gitmemeye özen gösterilmiştir.² Türklerin eski dini olan Şamanizm’de de âhîret inancı ile cennet ve cehennem inancı bulunmaktadır.³

I. F- Kader İnancı

Sarı Saltık Ocağının -diğer iman esaslarında Ehl-i Sünnet itikadına yakın bir inanca sahipken- kader inancında onların Şîî-Mutezilî anlayışı benimsedikleri anlaşılmaktadır. İnsan, eli kolu bağlı pasif bir varlık değildir.⁴ Tabîî bir afet kader olarak görülürken, Hz. Hüseyin’in şehit edilmesi gibi bilinçli olarak yapılan olaylar kader sayılmaz. Allah Teâlâ, insanı aklıyla, fikriyle ve düşüncesiyle mükâfatlandırmış; her iki yolu da ona açıklamıştır.⁵ Allah’ı “kötülükten tenzîh” etme anlayışı, Alevîlerin başucu kitabı konumundaki “*Hüsniye*” ve “*Buyruk*” kitaplarında da görülmektedir.⁶ Aslında Şîî olan “*Hüsniye*”nin yazarı, Şîî-Mutezilî bir bakış açısıyla bu konuyu şöyle ifade etmiştir: “Hayır ve şer Allah’tan değil; sadece hayır Allah’tandır.”⁷ Günümüz Alevî yazarlarından Rıza Zelyut ise “Hayır ve şer Allah’tandır” anlayışını, eski yöneticiler tarafından istismar edilerek, her yaptıklarının “Allah’ın kazası” olarak gösterilmesine sebep teşkil ettiğini, ancak Alevî düşüncenin bunu reddettiğini ifade etmektedir.⁸

¹ Rıza Zelyut, *a.g.e.*, s. 246.

² Adil Ali Atalay, *Buyruk*, s. 71, 73, 120.

³ Mehmet Eröz, *Alevîlik Bektaşîlik*, s. 10, 122,

⁴ Munzur Çem, *a.g.e.*, s. 11.

⁵ Tezimizin Mülâkat Metni, s. 10.

⁶ Ethem Ruhi Fığlalı, *a.g.e.*, s. 285.

⁷ İlyas Üzüm, *a.g.e.*, s. 85.

⁸ Rıza Zelyut, *a.g.e.*, s. 100.

II. DİĞER BELİRGİN TEMEL İNANÇLAR

II. A- Tasavvufi İçerikli İnançlar

Ocağa bağlı Alevîlerde inançlar, büyük oranda bâtınî-tasavvufî bir yorum arz etmektedir. “Yol” ehli, eli açık ve gözü tok olmalıdır. İyiliği kötülükle değil, kötülüğü iyilikle karşılamalıdır. Yol ehlinde bir lokma, bin kişiye bölünür; senlik-benlik ayrımı yerine dirlik-birlik vardır. Esas olan, hırs, nefis, tamah, buğz, adâvet, kin, kibir vb. huylardan uzaklaşmaktır. İşin özü eline, diline ve beline sahip olmaktır.¹

II. A. 1- Hak-Muhammed-Ali İnanıcı

Hak-Muhammed-Ali inancı, ocağın inanç yapısı içinde en temel taşı oluşturmaktadır ki, buna “üçler” denilmektedir. Bu üçlü inançta bir birlik vardır ve nûr üçe ayrılmıştır. İnanca göre Allah’ın nûru “azimet” olup müphemdir. Muhammed’in nûru “nübüvvet” olup, mana âleminde Âdem’e intikal etmiş; Âdem’den teselsülen Hz. Peygamber’in dedesi Abdulmuttalib’e kadar gelmiş ve onda ikiye ayrılmıştır. Nübüvvet nûru, Hz. Peygamber’in babası Abdullah’tan kendisine geçmiştir. Velâyet nûru ise Hz. Ali’nin nûru olup Ebû Talib’ten Hz. Ali’ye geçmiştir.²

Bu nûrun varlığı ile ilgili bir sanı aktarılmaktadır: “Yer su iken, gök duman iken boşlukta asılı duran bir kandil varmış. Kudret ve kuvveti akıllara sığmayan, şeriksiz ve kadir, ibtidâsız ve intihâsız olan³ Hak Teâlâ, ilâhî gücünün varlığını göstermeyi murad eder ve o anda denize bakar. Deniz bu denli hârikulâde “mutlak güzellik” karşısında duygulanmaya, coşmaya ve dalgalanmaya başlar. Bu dalgalanma anında giz dolu bir nûr su üstüne çıkar. Tanrı bu nûru, biri yeşil, diğeri ak iki parçaya ayırır. İkisini birden kubbe biçimindeki kandile koyar ve birleştirir. Kandil içindeki yeşil nûr Hz. Muhammed’in; ak nûr ise Hz. Ali’nindir.” Muhammed-Ali’nin nûru⁴ bütün peygamberlere geçip en nihayetinde kendi vücutlarında biçimlenerek

¹ Tezimiz Mülâkat Metni, s. 13; Ali Kaya, *a.g.e.*, s. 121.

² Tezimiz Mülâkat Metni, s. 7.

³ M. Şerif Fırat, *a.g.e.*, s. 38.

⁴ Rıza Zelyut, *a.g.e.*, s. 97.

Muhammed-Ali olarak evrene gelmiştir. Tanrısal nûr Muhammed- Ali’de somutlaşarak evrene gelmiştir. Tanrı’nın bir gösterişi olarak dünyaya gelmiş sonra gitmişlerdir. Muhammed ve Ali’nin ruhları, öncesizlik ve sonrasızlık içinde (ezelî ve ebedî) olup devamlıdır. Bu nûrun “**kudret kandili**”¹ olduğuna inanılmaktadır.²

Bu üçlemenin, Hıristiyan kaynaklı bir teslis inancı olduğu kabul edilmezken³ bu inancın Türklerin eski dinindeki “üçlü Tanrı (gök, yer, su)” inancıyla ilintili olduğu ifade edilmektedir. Bunun Doğu uygarlıklarından etkileşim yoluyla Batıya geçtiği, Mezopotamya, Mısır, Anadolu, Ege ve Roma inançlarında devam ettiği düşünülmektedir.⁴

II. A. 1. a- Allah-Âdem İlişkisi

Allah ile Âdem ilişkisi genel olarak Alevilikte, özel olarak Sarı Saltık Ocağı’nda önemli bir yere sahiptir. Kur’ân’da, “Allah’ın insana ruhundan nefhâ üfürdüğünü belirten âyet”⁵; ayrıca “Andolsun ki Biz, âdemoğlunu mükerrem kıldık”⁶ âyeti ve Hz. Peygamber’in “Allah’ın Âdem’i kendi sûretinde yarattığını” bildirdiği hadisi⁷ sebebiyle, Allah ile Âdem arasında yakın bir ilişki kurulmuştur. Allah’ın kendi sûretini Âdem’e vererek onu yarattığına ve insanın Tanrı’nın sembolü olduğuna inanılır. Ayrıca insan kalbinin Tanrı’nın evi ve gerçek kıblenin de insan olduğuna olan inançtan dolayı insanın kutsal olduğuna inanılmaktadır.⁸ Bütün bunlardan dolayı insân-ı kâmil Tanrı’nın tâ kendisi olarak görülmüştür.⁹

Secde kıl simây-ı hüsnünü subh u şâm
Muhammed-Ali’dir andan münceli
Mirâtı kudrettir, sûreti Âdem
Ali Muhammed’dir, Muhammed Ali

¹ Kudret kandili için bk: *Vîrânî Divanı ve Risalesi (Buyruğu)*, Derleyen: Adil Ali Atalay Vaktidolu, s. 43.

² Sezai Öztürk, *a.g.e.*, s. 38-40.

³ Tezimizin Mülâkat Metni, s. 7.

⁴ Kutluay Erdoğan, *a.g.e.*, s. 116; Munzur Çem, *a.g.e.*, s. 97.

⁵ el-Hicr 15/29; el-Sad 38/72.

⁶ el-İsrâ 17/70.

⁷ Buhârî, “İsti’zân”, 1.

⁸ Rıza Zelyut, *a.g.e.*, s. 99.

⁹ Tezimizin Mülâkat Metni, s. 20.

Alevîler arasında söylenegelen bu kıta, insan sûretine tapmanın remzi olarak görülmektedir.¹ Âşık Dâimî'nin aşağıdaki deyişi de Allah-Âdem ilişkisini anlatan ve Âdem'e bir tür ulûhiyet atfeden inanışa ilişkin somut bir örnektir:

Kâinatın aynasıyım
Mademki ben bir insanım
Hakk'ın varlık deryasıyım
Mademki ben bir insanım

İnsan Hakk'da, Hakk insanda
Ne ararsan bak insanda
Çok marifet var insanda
Mademki ben bir insanım

Tevrat'ı yazabilirim
İncil'i dizebilirim
Kur'ân'ı çözebilirim
Mademki ben bir insanım

Dâimîyim harap benim
Ayaklarda turâb benim
Aşk ehline şarap benim
Mademki ben bir insanım²

II. A. 1. b- Allah-Ali İlişkisi

Genel olarak Tunceli Alevîliğinde, özel olarak Sarı Saltık Ocağı'nda Hz. Ali'nin müstesna bir mevkiî bulunmaktadır. Üçlerin içinde velâyet nûrunun sahibi olan Ali'dir.³ Alevî zümre Hz. Ali'ye, Sünnilerin ona, Hz. Peygamber'in damadı, dördüncü halife olması ve İslâm için gösterdiği fedakârlıklardan kaynaklanan bir sevgiyle bakmasından daha fazla Hz. Ali'ye muhabbet besler. "Ali" adı anılınca secdeye kapanırcasına, ana-babasına sarılırcasına sevgi duyar. Tüm kalbi ve ruhuyla onunla birleşir. Onun beşerî âlemdeki konumu önemli değildir. Onu sadece Ali olduğu için sever.⁴ Bu aşkın sevgi şu deyişle anlatılmaktadır:

¹ Nazmi Sevgen, *a.g.e.*, s. 99.

² Munzur Çem, *a.g.e.*, s. 96-97.

³ Tezimizizin Mülâkat Metni, s. 7.

⁴ Celalettin Ulusoy, *Hünkâr Hacı Bektâş-ı Velî ve Alevî-Bektaşî Yolu*, s. 211-212.

Sultan-ı din, kible-i imandır Ali
Ehl-i yakîne rahmet-i Rahmandır Ali¹

Yukarıda bahsedilen insân-ı kâmilin Hz. Ali olduğuna inanılarak, ona ulûhiyet atfedilir ve şair Edip Harâbî'nin deyiimiyle bu inanç: "Ali Hak'tır, Allah değildir" şeklinde ifade edilir.² Hz. Ali, insanüstü bir insan olarak görülür.³ Eski Türklerin inançlarında çok gelişkin yeri olan⁴ "Gök tanrı İnancı" XVI. yüzyıl başlarından itibaren Safevî propagandasının etkisiyle bir "**Hz. Ali Kültü**" ne dönüşmüştür.⁵ Sarı Saltık Ocağının Hz. Ali'ye karşı inançlarını anlatan ve ona ulûhiyet atfeden ve cemlerde söylenen bir nefesi aşağıda veriyoruz:

Cihan derya iken, âlem su iken,
Arşta yeşil kandil, nûr olmadı mı?
Zühre yıldızında hey hey, kırk bin yıl evvel,
Kudretle bir top, nûr olmadı mı?

Ol nûr idi üç mürşidin atası,
Allah âşık, Muhammed'dir putası.
Allah, Muhammet, Ali'den ötesi,
Ol zaman ikisi bir olmadı mı?

On ikisi kudret topun atalı,
İşaret eyleyip, kendi tutalı,
Dedi, kaç saattir şuben öteli,
Dedi, sana kırk bin yıl olmadı mı?

Kırk bin yıl olduğu Haydar, ol demde bildi.
Mübarek eline bir elma aldı,
Tek bir eyledi, hem yedi dildi,
Ol zaman arifler bir olmadı mı?

Arif sundu tuttu, cihanı biçti,
Cebrail çok vakit, deryada uçtu.
Hak Teâlâ bir avuç toprak deryaya saçtı,
Deryada süzülüp de, yer olmadı mı?

¹ Nazmi Sevgen, *a.g.e.*, s. 73.

² Tezimizin Mülâkat Metni, s. 20; Nazmi Sevgen, *a.g.e.*, s. 177.

³ Tezimizin Mülâkat Metni, s. 45.

⁴ Ahmet Yaşar Ocak, *a.g.e.*, s. 67.

⁵ Ahmet Yaşar Ocak, *Türkiye'de Alevîler, Bektaşîler, Nusayrîler, İSAV Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi*, s. 396; Irene Melikoff, *a.g.e.*, s. 399.

Kun deyince yerin binasın kurdu,
Nice yüz bin evvel bu yolu sürdü,
Muhammet Üveysi'nin gözünü gördü,
Dost dostu âşık olup seyr olmadı mı?

Hakikatte men bu sırta erenler,
Muhammed Ali'nin kavline girenler,
Aynı yerin durağını soranlar,
Üçler makamında dar olmadı mı?

Üçler, Beşler, Kırklar medet Yediler,
Bir ikrar üstüne, bina kurdular.
Dünkü gelen âşık, bu mu dediler?
Elestü ervâhı bir olmadı mı?

Benim der elestü, ervâhım birdir,
Fenerim Hak'tandır, kandilde nûrdur.
On İki İmamlardan, esrarım vardır,
Hüseyn-i Kербela pîr olmadı mı?¹

II. A. 2- İnsân-ı Kâmil İnancı (Üçler, Beşler, Yediler, Kırklar)

Tunceli Alevîliğinde özelde ise Sarı Saltık Ocağı'nda insân-ı kâmil inancı büyük önem arz etmektedir. Hakk Teâlâ kâinatı yaratmadan evvel Hz. Muhammed, Hz. Ali, Hz. Fâtıma, Hz. Hasan, Hz. Hüseyin ve On İki İmamın ervâhını yaratmış, kendi nûrundan bunlara vermiş ve bunların hatırına kâinatı yaratmıştır. “Andolsun ki Biz, Âdemoğlunu mükerrem kıldık”² âyetindeki anlam bu şekilde hayat bulmuştur.³

Bu inanç, yörede anlatılan bir sanıda özetle şöyledir: “Yer su iken, gök duman iken, Allah Teâlâ Cebrail diye bir melek yarattı ve ona: “Sen kimsin, ben kimim” diye sordu. Melek ise: “Sen sensin, ben de benim” diye cevap verince Hak Teâlâ gazaba gelip meleği helak etti. Aradan altı bin yıl geçtikten sonra Cebrail'i tekrar yarattı ve tekrar aynı soruyu sordu. Bu kez Cebrail soruyu yanıtlayamayınca nereden geldiği bilinmeyen bir emirle ona uçması ve küreyi gezmesi emredildi. Gezerken kubbe-i Rahman'a rastlayan Cebrail içerden: “Sen kimsin?” diye bir seda duydu. Cebrail: “Sen

¹ Sarı Saltık Ocağının cemlerinde geçen Hz. Ali'yle ilgili diğer nefes ve deyişler için bk: Tezimizin Mülâkat Metni, s. 41-45.

² el-İsrâ 17/70.

³ M. Şerif Fırat, *a.g.e.*, s. 38.

sensin, ben benim” diye cevap verdi. Geri geldiğinde kanatları yanmıştı. Allah Teâlâ onu tekrar sağlığına kavuşturdu ve: “Sen de ki; sen halıksın, ben mahlûkum, sen yaratıcısın, ben yaratılanım” buyurdu. Bunun üzerine Cebrail gidip kubbenin üzerinde durdu. Sen kimsin diye nidâ edilince, “sen halıksın, ben mahlûkum, sen yaratıcısın, ben yaratılanım” diye cevap verdi. Bir kapı açıldı ve Cebrail içeri girdi. Altın bir köşk üzerinde, Fâtıma’nın oturduğunu gördü. Başında taç, Hz. Muhammed; belinde kemer, Hz. Aliyye’l-Murtaza; kulağında küpe, Hasan ve Hüseyin ve On İki İmamın ruhları orda asılı durmakta. Her biri bir renk almış, biri yeşil, biri kırmızı, biri mavi, zaman ve devran döndükçe zuhura gelirler.”¹

Ocağa göre “üçler” Allah, Muhammed, Ali; “beşler” Allah, Muhammed, Ali, Hasan ve Hüseyin; “yediler” Hz. Muhammed, Hz. Hatice, Hz. Ali, Hz. Fatıma, Hz. Hasan, Hz. Hüseyin ve Ali’nin Kanber’idir. “Kırklar” ise On İki İmam ve yirmi sekiz mürsel peygamberdir.²

II. A. 3- Dört Kapı, Kırk Makam

Tunceli Alevîliğinde ve Sarı Saltık Ocağı’nda inanç ve felsefe “Dört Kapı, Kırk Makam” ilkelerinde somutlaşmıştır. Bu ilke, Alevîliğin temel kitabı olan *Buyruk*’ta ayrıntılı bir şekilde anlatılmaktadır.³ “Yol nedir?” sorusunun cevabı Dört Kapı, Kırk Makamda gizlidir.⁴

Şeriat kapısı, rehber kapısıdır. Tarikat kapısı, pîr kapısıdır. Mârifet kapısı, mürşîd kapısıdır. Hakikat kapısı ise musâhib kapısıdır.⁵

1- Şeriat Kapısı

Şeriat kapısı, Muhammed Mustafa’dan kalmıştır. Hakkı bâtıldan ayıran ulu kapıdır.⁶ Bu kapı, İslâmiyet’in başlangıç noktasını ifade eder. Hacı Bektâş-ı Velî’ye

¹ Tezimizin Mülâkat Metni, s. 7-8; Sezai Öztürk, *a.g.e.*, s. 40-41; Bu konuda bk: Adil Ali Atalay, *Buyruk*, s. 232-236.

² Tezimizin Mülâkat Metni, s. 7, 45.

³ Adil Ali Atalay, *Buyruk*, s. 31, 81.

⁴ Adil Ali Atalay, *Buyruk*, s. 133.

⁵ Tezimizin Mülâkat Metni, s. 34.

⁶ İlyas Üzüm, *a.g.e.*, s. 88.

göre şeriatın tamamlanması için on koşulu yerine getirmek gerekir.¹ Şeriat kapısının makamları şunlardır: 1- İman etmek. 2- İlim Öğrenmek. 3- İbadet etmek. 4- Haramdan uzaklaşmak. 5- Aileye faydalı olmak. 6- Çevreye zarar vermemek. 7- Peygamberin emirlerine uymak. 8- Şefkatli olmak. 9- Temizliğe dikkat etmek. 10- Yaramaz işlerden uzak durmak.²

2- Tarikat Kapısı

Alevî inancına göre tarikat kapısı Hz. Ali'den kalmıştır.³ İslâmiyet'in gerçek anlamına ulaşmak için tutulan özel yolun adına tarikat denir. Tarikatta hedef, dinin özüne ve mânevî derinliğine ulaşmak olduğundan bu hedefi yakalamak için önderlere ihtiyaç vardır. Alevî yolunda bu önderliği dedeler yapar.⁴ Tarikat kapısının makamları ise şunlardır: 1- Tövbe etmek. 2- Mürşidin isteğine uymak. 3- Temiz giyinmek. 4- İyilik yolunda savaşmak. 5- Hizmetli olup hizmeti sevmek. 6- Haksızlıktan korkmak. 7- Ümitsizliğe düşmemek. 8- İbret almak. 9- Nimet dağıtmak. 10- Özünü fakir görmek.⁵

3- Mârifet Kapısı

Bu kapı, hakikat kapısının öncüsüdür.⁶ İnsanın zahirî ve batınî bilgiyi donanması sürecidir.⁷ Marifet kapısının da on makamı vardır ve şunlardır: 1- Edep (eline, diline ve beline sahip olmak). 2- Mâsivadan (Tanrı'dan başka her şeyden) uzaklaşmak. 3- Perhizkârlık. 4- Sabır ve kanaat. 5- Hayâ. 6- Cömertlik. 7- İlim. 8- Hoşgörü. 9- Özünü bilmek. 10- Âriflik.⁸

4- Hakikat Kapısı

İslâm'ın gerçek anlamına ulaşmak için son kapı, hakikat kapısıdır. Bu kapının durak noktası insanın toprak olmasıdır. Toprak olan insan ise “insân-ı kâmil”dir. Bu şekilde insanın, aslına, yani toprağa döndüğüne vurgu yapılır. Alevî felsefesinde hedef

¹ Rıza Zelyut, *a.g.e.*, s. 77.

² Celalettin Ulusoy, *a.g.e.*, s. 216.

³ Fuat Bozkurt, *Alevîliğin Toplumsal Boyutları*, s. 86.

⁴ Rıza Zelyut, *a.g.e.*, s. 77-78.

⁵ Celalettin Ulusoy, *a.g.e.*, s. 217.

⁶ İlyas Üzüm, *a.g.e.*, s. 90.

⁷ Rıza Zelyut, *a.g.e.*, s. 78.

⁸ Celalettin Ulusoy, *a.g.e.*, s. 217.

“insân-ı kâmil” yetiştirmektir.¹ Hakikat kapısının makamları da on tane olup şunlardır. 1- Tevâzu. 2- Kimsenin ayıbını görmemek. 3- Yapabileceği hiçbir şeyi esirgememek. 4- Allah’ın her yarattığını sevmek. 5- Tüm insanları bir görmek. 6- Birliğe yönelmek ve yöneltmek. 7- Gerçeği gizlememek. 8- Mânayı bilmek. 9- Sırrı öğrenmek. 10. Allah’ın varlığına ulaşmak.²

II. A. 4- Üç Sünnet, Yedi Farz, On İki Farz

Alevî inancına göre İmam Cafer-i Sâdık tarafından belirlenen ve inanılması mutlaka lâzım gelen üç sünnet, yedi farz vardır.³

a- Üç Sünnet

1. Sûfî olan kimse Allah’ın kelâmını dilinden düşürmemeli; Kelime-i Tevhîd kalbinden eksik olmamalıdır.
2. Kalbinden adâveti (düşmanlığı) gidermelidir.
3. Sözü hakkın kudreti olmalı, kimseyle kavga ve düşmanlık etmemelidir.

b- Yedi Farz

1. Sufî olan kimse çok sır saklamalı, zahid kimsenin dinini şeytandan sakındığı gibi “yol”unu sakınmalıdır.
2. Dest-i kudret makamına iletmiş olmalı. Yani candan geçe haktan dönmeye.
3. Hakkın terazisine itaat etmeli, yaptığı bir günaha bin özür dilemeli, kimsenin gyibetini etmemeli, yalan yere yemin içmemeli ve yalan söylememelidir.
4. Mürebbi olan kimseye itaat edip ondan tövbe almalıdır.
5. Halifeden müsâhib hakkını cemiyete getirmelidir.
6. Halifeden hırka giyinip el almalıdır.
7. Halifeden taç unutmaktır.⁴

¹ Rıza Zelyut, *a.g.e.*, s. 78.

² Celalettin Ulusoy, *a.g.e.*, s. 218.

³ Ethem Ruhi Fığlalı, *a.g.e.*, s. 296.

⁴ Adil Ali Atalay, *Buyruk*, s. 160; Ayrıca bk: Mehmet Eröz, *a.g.e.*, s. 38.

c- On İki Farz

Yolun üç sünnet, yedi farzdan ayrı olarak bir de on iki farzı bulunmaktadır. On iki farz ise şunlardır:

1. Haktan korkmaktır. Yani tâlibe gerektir ki evvel hakkında doğru sözlü ola ve doğru işli ve helal lokmalı ola. Hz. Muhammed Mustafa (s.a.s) itaat etmiş ola.
2. Kimseye nahak söz etmeye, kendi özünü cümleden aşağı göre.
3. Halka şefkat ve nasihat kıla.
4. Ehl-i tazarrû ola, yani Âdem'i aziz göre ve izzet ile her birine hürmet kıla, hakir tutmaya.
5. Rızaya teslim ola, Tanrıdan gelene razı ve belalara sabır ede ki Hakkı inkâr etmeye.
6. Tevekkel ola, cihan esbabına meşgul olmaya.
7. Her şeye tahammül kıla. Hakk Teâlâ görücüdür (bile.)
8. Haktan sakınır ola ki, kaza-i âsumân erişmeye. Çok kaza hâsıl olur.
9. Kanaat ehli ola, aza kanaat ede ki çoğu bula.
10. Haktan gelecek rızık için gam yemeye.
11. Uzlettir, halka karışmamak gerekir.
12. Talib olan da Hakk sermayesi ola.¹

II. A. 5- Vahdet-i Vücûd İnanç

Alevîlikte² önemli bir yere sahip olan bu inanç, “Tanrı inancıyla” ilişkilidir. Tanrı, varlıkların birliği düşüncesinden hareketle anlaşılabilir, varlıkların birliği “Tanrı”yı anlatır.³ Var olan her şey, Tanrı’nın zahirî yansımasından ibarettir. Canlı, cansız her şey Tanrı’nın bir aynaya yansıyan görüntüsü gibidir. İnsan ise Tanrı’nın görüntüsü olması itibarıyla kutsaldır.⁴ Cenâb-ı Hak, insanın yaratılışını Cebrail’e emrediyor; Cebrail, boyun kısmından aşağı bölümü yaptığı halde, baş bölümünü yapamıyor. Hak Teâlâ da onun ustası Benim, onu ancak Ben yapabilirim diyerek, kendi

¹ Adil Ali Atalay, *Buyruk*, s. 127.

² Bu sayfadan itibaren “Tunceli Alevîliği, özelde Sarı Saltık Ocağına mensup Alevîler” yerine sadece “Alevîler” ibaresi kullanılacaktır. T.T.

³ Reha Çamuroğlu, *a.g.e.*, s. 67; İlyas Üzüm, *a.g.e.*, s. 70.

⁴ Rıza Zelyut, *a.g.e.*, s. 105-106.

sûretinde insanı yaratıyor. Dolayısıyla Hakk, Âdem'den; Âdem, Hakk'tan uzak değildir. “Andolsun ki Biz, âdemoğlunu mükerrerem kıldık”¹ ve “Biz insana şah damarından daha yakınız”² âyetleri bunu ifade eder.³

Bu inancın oluşumunda ilk olarak Anadolu Antik inanç sisteminin,⁴ ikinci olarak da Hurûfiliğin etkili olduğu düşünülmektedir.⁵

II. B- Eski Türk Dininin Tesiriyle Oluşan İnançlar

Türklerin en eski dini konusundaki tartışma henüz bitmiş değildir. Şimdilere kadar Şamanizm'in Türklerin en eski dini olduğu varsayımı bulunuyordu. Ancak bu varsayım hem yerli hem de yabancı araştırmacılar tarafından artık iltifat görmemektedir. Bununla beraber Şamanizm'in Türk toplulukları arasında hiç görülmediği söylenemez. Klan topluluklarının, sihirbazlığından farklı bir vecd tekniği; ateşe hükmetme; kendinden geçme; göklerde uçma; ölümlerle, cinlerle ve tabiat ruhları ile temasa geçme olarak tanımlanabilecek Şamanizm'in,⁶ Türkler arasında sonradan yayıldığı varsayımı daha doğru olduğu görünmektedir. Bu büyü sistemi, yerleşip yayılırken Türklerin inançları arasında daha önce mevcut olan “Gök Tanrı inancı”, “atalar kültü” ve diğer “tabiat kültleri” yanında Budizm ve Maniheizm gibi dinlerin bir kısım inanç ve merasimlerini de benimsemek durumunda kalmış, bugün bilinen anlamdaki “Şamanizm” haline gelmiştir.⁷

Bu şekilde anlaşılacak Şamanizm'in etkileri Türklerin kabul ettikleri Budizm, Mazdekizm, Yahudilik ve Hıristiyanlık gibi dinlerden sonra görüldüğü gibi, İslâmiyet'i kabulünden sonra da Türklerin arasında görülmeye ve iz bırakmaya devam

¹ el-İsrâ 17/70.

² el-Kaf 50/16.

³ Tezimizin Mülâkat Metni, s. 20.

⁴ Niyazi Öktem, *Türkiye'de Aleviler, Bektaşiler, Nusayriler, İSAV Tartışmalı İlmi Toplantılar Dizisi*, s. 235.

⁵ Irene Melikoff, *a.g.e.*, s. 400.

⁶ Mehmet Eröz, *a.g.e.*, s.13. Jean-Paul Roux, *a.g.e.*, s. 37; ayrıca bk: Michel Perrin, *Şamanizm*, İletişim Yay., İst,2001.

⁷ Ahmet Yaşar Ocak, *a.g.e.*, s. 71-73; Bu konuda bk: Mehmet Eröz, *a.g.e.*, s. 9; Kutluay Erdoğan, *a.g.e.*, s. 19.

etmiştir.¹ Bu izler bazen öyle etkili ve güçlü olabilmektedir ki yüzyıllar geçmesine rağmen varlığını çeşitli şekillerde sürdürebilmektedir.

Fuad Köprülü, Mehmet Eröz, Ahmet Yaşar Ocak ve Ethem Ruhi Fıçlalı gibi araştırmacılar, ağırlıklı olarak Alevîliği, Şamanizm-İslâm senkretizmi olarak görmektedirler.² Tunceli ile ilintili olan bir kısım Alevî yazar da Şamanizm'in Alevîliğe tesirini kabul etmektedir.³ Alevî dedelerin de buna katıldığını görülmektedir.⁴

II. B. 1- Tabiat Kültleri

Eski Türklerdeki tabiat kültürünün, Alevî inancı üzerinde ciddi tesirlerinin bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu tesirleri kısaca şöylece sıralayabiliriz:

II. B. 1. a- Gök Kültü ve Güneşin Hz. Muhammed'i, Ayın da Ali'yi Temsil Ettiği İnancı

Eski Türkler ve bugünkü Alevî/Kızılbaşlar gökyüzüne; ay, güneş ve yıldızlara büyük değer vermekte ve bunları kutsal saymaktadırlar. Buna **“Gök Kültü”** denilmektedir. Hun Türklerinin göğe büyük saygı gösterdiklerini Çin kaynaklarından öğrenmekteyiz. Hunların **“Gök Tanrı Dini”** güneş ve ay kültürünün oluşmasına sebep teşkil etmiştir. Çin kaynakları, Hunların gökyüzüne, güneşe ve aya gösterdikleri bu hürmeti, “güneşe ve aya taparlar” cümlesiyle ifade etmektedir.⁵ Altaylılar, ayın altıncı gök katında, güneşin ise yedinci gök katında olduğuna inanmış ve dolunaya ibadet etmişlerdir. Teleüt Şamanları daima dolunaya niyâz etmiş ve gökyüzü seyahatlerinde ay ve güneşe ibadet etmişlerdir. Yâkut ve Tunguz Şamanları, elbiselerinde ay, güneş ve yıldızları simgeleyen demir parçaları taşımışlardır.⁶

¹ Jean-Paul Roux, *a.g.e.*, s. 228.

² Bk: M. Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*; Mehmet Eröz *Alevîlik-Bektaşilik*; Ethem Ruhi Fıçlalı, *Türkiye’de Alevîlik- Bektaşilik*; Ahmet Yaşar Ocak, *Alevî Bektaşî İnançlarının İslâm Öncesi Temelleri*.

³ Bu konuda bk: Fuat Bozkurt, *Alevîliğin Toplumsal Boyutları*; Mehmet Yaman, *Alevîlik*; Cemal Şener, *Alevîlik Olayı*; Kutluay Erdoğan, *Alevî-Bektaşî Gerçeği*; Baki Öz, *Alevîlik Tarihten İzler*.

⁴ Tezimizin Mülâkat Metni, s. 21.

⁵ Mehmet Eröz, *a.g.e.*, s. 108.

⁶ Mehmet Eröz, *a.g.e.*, s. 115.

Gök Tanrı mefhumu, vaktiyle göğün kendisi ile ilintiliyken zamanla müşahhasan mücerrede doğru, maddî olmaktan çıkarak teşekkül etmiştir. Tanrı mefhumu maddî gökten ayrılmış, her şeye hâkim mutlak bir varlık şekline dönüşmüştür.¹

Gök Tanrı kültü, Alevîlikte Hz. Ali kültüne dönüşmüştür.² Alevî inancına göre gök, güneş ve ay kutsaldır. Güneş Hz. Muhammed'in nûru, ay ise Hz. Ali'nin nûru olarak kabul edilir.³ Bunun yanısıra Zühre (Çoban) yıldızının Hz. Fâtıma'nın nûru olduğuna inanılır.⁴ Bundan dolayı Alevîler, ay ve güneşin karşısında duâ ve niyâz ederler.⁵ Güneşin ışınları yeryüzüne değmeden kalkmak gerektiğine, aynı şekilde güneşin ışıklarının Tanrı'nın yeryüzüne inen nûru olduğuna inanılır ve güneşin ilk ışıklarının değdiği taş ve kayalar öpülüp bunlara saygı gösterilir.⁶ Ayrıca güneşe ve aya karşı kirli su, çöp ve kül dökmekten, tükürmekten ve bevletmekten kaçınılır.⁷

Güneşin Hz. Muhammed'i, ayın ise Hz. Ali'yi temsil ettiğini Pîr Sultan Abdal şöyle anlatmaktadır:

Var dükkâna pazar eyle
Hışımdan kork hazar eyle
Aya güne nazar eyle
Ay Ali, gün nûr içinde

Ay Ali'dir, gün Muhammed
Üçyüzaltmışaltı sünnet
Balıklar da suya hasret
Çarh dönerler göl içinde

Ay Ali'dir, gün Muhammed
Kılasın farz ile sünnet
Yedi tamu, sekiz cennet
Bülbül oynar gül içinde⁸

Eski Türklerde de ay ile güneşin kutsal olduğu ve bir totem kabul edilerek bunlara ibadet edildiği bilinen bir husustur.¹ Hun Türklerinin de güneşin ilk ışıklarına

¹ Ahmet Yaşar Ocak, *Alevî ve Bektaşî İnançlarının İslâm Öncesi Temelleri*, s. 68.

² Ahmet Yaşar Ocak, *a.g.e.*, s. 114.

³ Sezai Öztürk, *a.g.e.*, s. 100.

⁴ Mehmet Eröz, *a.g.e.*, s. 115; Munzur Çem, *a.g.e.*, s. 102.

⁵ M. Şerif Fırat, *a.g.e.*, s. 216.

⁶ Yaşar Kalafat, *a.g.e.*, s. 30.

⁷ Yaşar Kalafat, *a.g.e.*, s. 32.

⁸ Mehmet Eröz, *a.g.e.*, s. 116.

hürmet gösterdiği tespit edilmiştir.² Bu bilgilerden sonra Alevîlikteki güneşin, Hz. Muhammed'i; ayın ise Hz. Ali'yi temsil ettiği inancının eski Türk dininin izlerini taşıdığı söylenebilir.

II. B. 1. b- Yer-Su Kültü

Eski Türklerin inancına göre insanoğlu iki zıt kuvvetin (ışık ile karanlık) tesiri altındadır. Bunlardan birincisi tabii bir kuvvet olup gökte bulunur; yeryüzüne ışık ve iyilik saçar. İkinci kuvvet, arzın soğuk ve katılığı üzerinde barınan karanlıktır. Kötülüğün ve ölümün kaynağı budur. Çatışan bu iki kuvvet arasında üçüncü bir kuvvet da vardır ki Türkler buna “yersub” (yer-su) demektedirler. İnsana maddî hayatı idame ettirmek için gerekli olan bütün nesnelere veren; onun yiyecek, elbise ve ikametgâhını bol bol temin eden yedi dağ ve deniz ile yer-sudur.³

II. B. 1. c- Dağ-Tepe Kültü

Yer-su ruhlarının en önemli temsilcisi dağdır.⁴ Dağlar ve tepeler tarihin bilinen en eski devirlerinden beri göğe yakınlıklarından dolayı insanların gözünde ululuk, yücelik ve ilahilik timsali kabul edilmiş, bu yüzden de insanüstü varlıkların, ilahların mekânı olarak düşünülmüştür. Yunanlıların Olimpos'u, eski Türklerin Ötüken'i, İslâm milletlerinin mitolojilerinin vazgeçilmez Kaf Dağı akla gelen ilk örnekler arasında sayılabilir.⁵ Şamanist Türklerde dağ kültürü, Gök Tanrı kültürü ile ilgili bir kültür olmuştur. Hunların eski vatanı olan Yeni-si-şan sıradağlarındaki Han-Yoan dağı, Hunların her yıl Gök Tanrı'ya kurban kestikleri bir dağdı. Aynı töre Göktürklerde de görülmektedir. Göktürk hakani Ötüken ormanındaki mağarada ataları için kurban keserdi.⁶

Dağ kültürünün Alevî zümrelerin dışında bile nisbî şekilde bir yer bulduğu görülür. Anadolu'nun hemen her tarafında bunun için örnekler bulmak mümkündür. Ancak kültür konusu olan dağların çoğu coğrafi manada dağ değil, yüksek tepelerdir.

¹ Mehmet Eröz, *a.g.e.*, s. 115.

² Yaşar Kalafat, *a.g.e.*, s. 31.

³ Mehmet Eröz, *a.g.e.*, s. 97-98.

⁴ Mehmet Eröz, *a.g.e.*, s. 98.

⁵ Ahmet Yaşar Ocak, *Alevî ve Bektaşî İnançlarının İslâm Öncesi Temelleri*, s. 114.

⁶ Mehmet Eröz, *a.g.e.*, s. 98-99.

Bunların pek çoğunun üzerinde bir “**yadır**” bulunmaktadır. Anadolu’nun her yanında bunlardan binlercesini tespit etmek mümkündür. Kült haline dönüşen bu ritüel bize tepelerin üzerindeki yatırlardan birçoğunun gerçek türbe olmadığını, bunların sadece birer makam olduğunu işaret etmektedir.¹

Tunceli Alevîliğinde bu inancın yansıması, çeşitli dağların kutsal sayılması, bu dağ tepelerinde yatırların bulunması ve bunların ziyaret edilerek buralarda kurban kesilmesi şeklinde görülmektedir.² Bu hüviyetteki ziyaretgâhlar şöylece sıralanabilir: Sarı Saltık dağındaki Sarı Saltık Türbesi, Ovacık ilçesinin Munzur dağlarının bir kolu olan Baba dağındaki Sultan Baba Türbesi, Sarı Saltık’ın maiyetindeki Kırk Abdal’ın Kırklar dağında bulunan kaleyi zapta gittiklerinde şehit olup oraya gömülmelerinden dolayı bu isimle anılan Kırklar dağı, Zel dağındaki Düzgün Baba Türbesi.³

II. B. 1. d- Ağaç Kültü

Yeryüzünde en yaygın kültürlerden biri olan ağaç kültürünün Orta Asya’da ve Türkler arasında oldukça yaygın olduğu bilinmektedir.⁴ Eski Türkler, ağaç ve ormanı insan hayatı üzerinde tesiri olan bir iye konumunda görmüşlerdir. Bunları memnun ettikçe saadetin artacağına, bolluk ve bereket olacağına ve huzurlu bir şekilde yaşayacaklarına inanmışlardır.⁵

Hunlar her yıl yaz bitiminde yaptıkları âyini, başkentlerinin yakınında yer alan bir dağ eteğinde bulunan büyük bir çam ağacının yanında icra ediyorlardı. Daha sonra burada bir dut ağacı yetişmiştir ki Hunlar, her ikisini de kutlu saymışlardır.⁶ Hunlar arasında bazı boylar, ağaçtan türediklerine inanmaktaydılar. Türk boylarından biri olan “Kıpçak”, ağaç kovuğu manasına gelmektedir.⁷ Ağaç kültürünün, diğer Türk boyları arasında da var olduğu bilinmektedir. Bu kültür halen Altaylarda aynen devam etmektedir.⁸ Bu kültür, *Dede Korkut Kitabı*’na da yansımıştır.¹

¹ Ahmet Yaşar Ocak, *a.g.e.*, s. 120-121; M. Şerif Fırat, *a.g.e.*, s. 216; Cemal Şener, *Alevilik Olayı*, s. 111, 128; Kutluay Erdoğan, *a.g.e.*, s. 24.

² Munzur Çem, *a.g.e.*, s. 20.

³ Ali Kaya, *a.g.e.*, s. 229; Nazmi Sevgen, *a.g.e.*, s. 94.

⁴ Ahmet Yaşar Ocak, *a.g.e.*, s. 129-130.

⁵ Yaşar Kalafat, *a.g.e.*, s. 46.

⁶ Ahmet Yaşar Ocak, *a.g.e.*, s. 131-132.

⁷ Mehmet Eröz, *a.g.e.*, s. 104.

⁸ Ahmet Yaşar Ocak, *a.g.e.*, s. 131-132.

Eski Türklerdeki ağaç kültü, Alevî/Kızılbaş inancına girmiş ve “tarik/alaca değnek”in -özellikle kayın ağacının- kutsal sayılmasına sebep teşkil etmiştir. Hemen hemen her Kızılbaş köyünde, kutsal sayılan bir ağaç dalı bulunur ve buna “erkân” denir. Erkân, en titiz bir şekilde evde saklanır. Ağacın kutsal sayılması, araştırmamızın alanı olan Tunceli’de de halen canlılığını devam ettirmektedir.² Bugün Anadolu’da “ağaç kovuğundan çıkmak” biçimindeki deyim de bu kültürün bir yansımasıdır.³

II. B. 1. e- Uğurlu-Uğursuz Hayvanlar Kültü

Alevîlikte uğurlu ve uğursuz sayılan bazı hayvanlar bulunmaktadır. Hayvanlara atfedilen uğurluluk ve uğursuzluk da Türklerin eski dini Şamanizm’in tesiriyle oluşmuştur.⁴

1. Uğurlu Sayılan Hayvanlar

a. Turna

Alevî inancında uğurlu sayılan hayvanların başında turna gelir. Turna aynı zamanda bir semâhın adıdır.⁵ Turna sesinin Hz. Ali’nin sesi olduğuna inanılmaktadır. Pîr Sultan Abdal, “Hz. Şah’ın avazı, turna derler bir kuştadır” ifadesiyle bu inancı dile getirmiştir.⁶ Türk boylarından Başkırtlar’ın bir kısmı turna kuşuna tapmaktaydılar.⁷ Hacı Bektâş-ı Velî’nin *Vilâyetnâmesi*’nde de turnaya büyük önem atfedilmiştir.⁸

b. Güvercin

Güvercin de uğurlu bir hayvan sayılıp avlanması hoş karşılanmaz. Hacı Bektâş-ı Velî’nin Horasan’dan Anadolu’ya güvercin donunda geldiğine, evliyaların

¹ Jean-Paul Roux, *a.g.e.*, s. 123.

² Fuat Bozkurt, *a.g.e.*, s. 126-128.

³ Rıza Zelyut, *a.g.e.*, s. 239.

⁴ Mehmet Eröz, *a.g.e.*, s. 124-140.

⁵ Fuat Bozkurt, *a.g.e.*, s. 130.

⁶ Mehmet Eröz, *a.g.e.*, s. 134.

⁷ Mehmet Eröz, *a.g.e.*, s. 133.

⁸ Abülbaki Gölpınarlı, *Manâkıb-ı Hacı Bektâş-ı Velî*, s. 15.

güvercin donuna girdiğine inanılır. Güvercin, eski Türklerde de uğurlu sayılan, Tanrı görülen kuşlardandır.¹

c. Geyik

Alevîlikte uğurlu sayılan hayvanlardan biri de geyik olup, avlanması günah sayılır. Birçok erenin geyik donuna girdiğine inanılır. Geyiğin kutlu sayılması sadece Alevîlikte değil, aynı zamanda Sünnî halk kitlesinde de görülmekte olup, eski Türk inancı kaynaklıdır. Geyikli Baba'nın geyiğe binerek gezmesi motifi, hemen aynıyla Türklerin eski dini Şamanizm'de de bulunmaktadır.²

d. Diğer Uğurlu Sayılan Hayvanlar

Kurt, at ve giderek önemini yitirmesine rağmen yılan uğurlu sayılan diğer bazı hayvanlardır. Bu hayvanlar eski Türklerde de uğurlu sayılmıştır.³

2. Uğursuz Sayılan Hayvanlar

a. Tavşan

Alevîlikte uğursuz sayılan hayvanların en başında tavşan gelir. Alevîler, tavşan eti yemezler. Bunun üç sebebinin olduğu ifade edilmektedir:

- Tavşanın biyolojik yapısı: Tavşanın eti, etten çok kan pıhtısı hüviyetindedir.
- Tavşanın kafası kedi kafasına, kulakları eşek kulağına, ayakları köpek ayağına, kuyruğu ise domuz kuyruğuna benzer. Ayrıca çok tırnaklılar gurubundan olup kadınlar gibi âdet (aybaşı) görür.

- Eski Türklerin kutsal saydıkları bir hayvanın eti yenmez, bu olgu zamanla totemleşirdi. Örneğin Tunceli Alevîleri, Munzur suyundaki balıkları kutsal saydıkları için bu balıkları yemezler. Tavşan da Boz-okların merkezî totemiydi.⁴ Altaylılara göre de tavşan, aya ait semavî bir hayvandır. E. Durkheim'in dediği gibi totemlerde hem cezb edici, hem de korkutucu bir yön bulunmaktadır. Çoğu zaman ikinci taraf ağır

¹ Fuat Bozkurt, *a.g.e.*, s. 131.

² Fuat Bozkurt, *a.g.e.*, s. 131.

³ Fuat Bozkurt, *a.g.e.*, s. 131-135; Mehmet Eröz, *a.g.e.*, s. 130.

⁴ Mehmet Yaman, *Alevîlik*, s. 127; Bu konuda bk: *İbn Batuta Seyahatnâmesinden Seçmeler*, s. 64.

basar. Burada da durumun böyle olduğu söylenebilir.¹ Keklik ve katır da Alevîlerce uğursuz sayılmaktadır.²

II. B. 2- Tabiat Kuvvetlerine ve Ateşe Hâkim Olmak

Ateşe egemen olma inancı eski Türk dininde de bulunan bir öğedir. Örneğin bir şaman ateşe egemen olabilir, onun yakma etkisini yok edebilir.³ Eski Türkler arasındaki tabiat kuvvetleri üzerinde hâkimiyet kurabilme telakkisi, İslâmiyetin kabulünden çok eskidir. Hunlarda hükümdarın semavî menşeli olduğuna inanıldığı için onun yağmur, kâr ve dolu yağdırabilme, fırtına çıkartabilme kudretinin olduğuna da inanılırdı. Bu inancın Göktürklerde de aynı olduğu bilinmektedir. İslâmiyetin kabulünden sonra da Müslüman Türklerde bu inanç devam etmiştir.⁴

Rivayet göre Sarı Saltık, kâfirler tarafından ateşe sokulmuş, ancak yanmadan kurtulunca bunu izleyenlerin hepsi Müslüman olmuştur.⁵

Ayrıca Alevî ocaklarından bazılarının doğrudan ateşe egemen olma gücüne sahip olduklarına inanılır. Bu konuda en meşhur ocak “Kureşan” ocağıdır ki, daha çok Tunceli ve Erzincan yöresinde yayılmıştır. Ocaklı dedelerin bir bölümü kızgın demir ve kızgın sobayı dilleriyle yalarlar.

II. B. 3- Kemiklerden Diriltmek

Çok eski zamanlardan beri kemik, insan ve hayvan vücudunun en devamlı unsuru olarak görülmüştür. Bazı kavimlerin inancına göre ölümsüz ruh, kemiklerde bulunmaktadır. Eski Türkler ve Moğollar, kemiği saygı duyulan bir nesne olarak telakki etmiş, kurban hayvanlarının kemiklerini titizlikle korumuşlardır. Bu telakkinin temelinde, yeniden dirilişin kemikler sayesinde olacağı düşüncesi yatmaktadır.⁶

İslâm öncesi dönemde Türkler ve Moğollar, kurbanların etlerini yedikten sonra kemiklerini kırıp parçalamamış, bunları ya gömmüş ya da yakmışlardır. Bu suretle

¹ Mehmet Eröz, *a.g.e.*, s. 115.

² Fuat Bozkurt, *a.g.e.*, s. 137.

³ Fuat Bozkurt, *a.g.e.*, s. 93-94.

⁴ Ahmet Yaşar Ocak, *a.g.e.*, 162-163.

⁵ Ahmet Yaşar Ocak, *a.g.e.*, 167.

⁶ Ahmet Yaşar Ocak, *a.g.e.*, s. 170.

kurbanın gökte yeniden dirilerek Tanrı'ya ulaşacağına inanmışlardır. Bu inanca bağlı olarak da, düşmanın tekrar dirilip güçlenmesine engel olmanın, ancak savaşta öldürülen düşmanların yakılması ile mümkün olacağına inanmışlardır. Bundan dolayı da Türkler ve Moğollar düşmanlarının cesetlerini gerekirse mezardan çıkartarak yakmışlardır. Cengiz Han'ın Gazneli Mahmut'un mezarını açtırarak kemiklerini yaktırması; Şah İsmail'in ise Dulkadirli beylerin, ayrıca İmam-ı Âzam Ebû Hanife ve Abdülkadir Geylanî'nin mezarlarını açtırarak kemiklerini yaktırması bu inanın tesiriyle vuku bulan davranışlardır. Yoksa -sanıldığı gibi- bunlar hakaret maksadıyla yapılmamıştır.¹

Kemiklerden dirilme inancı, bugün de Altaylı Şamanistlerde devam eden bir inançtır.²

Eski Türklerdeki kemiklerden diriltme inancı, Alevî-Bektaşî menkıbelerine yansımış³ ve Alevî ulularının güçlerinden sayılmıştır. Geçmişten günümüze birçok Alevî büyüğünün kemikleri dirilttiği söylenegelmiştir.⁴

II. B. 4- Hastaları İyileştirmek

İslâm öncesi Türk topluluklarında Şamanların sihir ve büyü ile uğraştıkları eski kaynaklarda nakledilmektedir. Tıpkı eski şamanlar gibi Türkmen babalarının da bu sihir kuvvetine irsiyet yoluyla sahip olduklarına inanılır. Onlar bu güçlerini geliştirmek için çileli ve uzun bir inziva dönemi geçirirlerdi. Tezimizin konusunu teşkil eden ocağın pîri olan **Sarı Saltık** için de “büyücü” anlamında “câdû” nitelemesi kullanılmıştır.⁵

Alevî toplumunun dini önderleri dedelerin de bu türden yetilerinin olduğuna inanılmaktadır. Dedeler, tıpkı bir Şaman gibi doktor, üfürükçü, büyüçü ve ozandır.⁶ *Vilâyetnâme-i Otman Baba*'da, Otman Baba'nın misafir olduğu Musa Beğ adındaki zâtin, tekkesi civarındaki hastaları yanına çağırdığı ve kendilerini iyileştireceğini onlara ilân ettiği hikâyeye olunur.⁷ Tunceli'de nefes yoluyla hastalara okuyan, muska yazan

¹ Ahmet Yaşar Ocak, *a.g.e.*, s. 173-174.

² Ahmet Yaşar Ocak, *a.g.e.*, s. 174.

³ Ahmet Yaşar Ocak, *a.g.e.*, s. 171.

⁴ Fuat Bozkurt, *a.g.e.*, s. 118.

⁵ Ahmet Yaşar Ocak, *a.g.e.*, s. 145-46.

⁶ Fuat Bozkurt, *a.g.e.*, s. 90-91.

⁷ Ahmet Yaşar Ocak, *a.g.e.*, s. 147.

dedeler derecelere ayrıldığı bilinmektedir. Geçmişte bunun en yetkin isminin, Sarı Saltık Ocağından Seyfi Dede olduğu kaydedilmektedir.¹

II. B. 5- Tahta Kılıç ile Mücadele

Alevî inançları içerisinde önemli bir motif de “tahta kılıç”tır. Bu figür Şamanizm kaynaklıdır. Şamanizm’de âyin yapılırken, Şamanların vecd haline girebilmesi için çaldıkları davuldan başka bir de tahta kılıç bulunurdu. Şamanlar bununla kötü ruhlara ve şer güçlere karşı savaşırdı.²

Hacı Bektâş-ı Velî Vilâyetnâmesi’nde Sarı Saltık’ın sade bir çoban iken, temiz yürekliliğini beğenen Hacı Bektâş’ın lutfuyla erenler mertebesine yükseldiği, Hacı Bektâş’ın halifesi olarak Rumeli’de İslâmiyet’i yaymakla görevlendirildiği bilgisine yer verilmektedir. Hacı Bektâş-ı Velî, yola çıkan Sarı Saltık’a Ulu Abdal ile Kiçi Abdal adında iki dervişi yoldaş ederken bir de beline “tahta kılıç” kuşatır. Sarı Saltık, Kaligra Kalesi’nde halka musallat olan ejderha ile mücadeleye tutuştuğunda bu kılıçla ejderhanın yedi başını kesecektir.³

Bir inanç motifi olarak “tahta kılıç” genelde Tunceli Alevîliğinde, özelde ise Sarı Saltık Ocağı’nda önemli bir yer işgal etmektedir.

II. C- Uzak Doğu ve İran Dinlerinin Tesiriyle Oluşan İnançlar

- Budizm

Hindistan’da Buda’nın fikirleri etrafında oluşan ve daha çok ahlâkî öğretiler bütünü görünümündeki Budizm,⁴ Türklerin girdiği yabancı dinler arasında en etkili olanlardandır. Türkler arasında Budizm, ilk kez II-III. yüzyıllarda Doğu Hunlar arasında, VI. yüzyılın ilk yarısında Göktürkler’de, VIII. yüzyılda Karluklar’da en

¹ Nazmi Sevgen, *a.g.e.*, s. 95.

² Ahmet Yaşar Ocak, *a.g.e.*, s. 179.

³ Ahmet Yaşar Ocak, *a.g.e.*, s. 180; Tahta kılıç ile mücadele eden diğer Türkmen Babaları için bk: Franz Babinger-Fuad Köprülü, *Anadolu’da İslâmiyet*, s. 63.

⁴ Bk: Günay Tümer, “Budizm” *DİA*, VI, 352-360; Rıza Zelyut, *a.g.e.*, s. 244-245.

önemlisi de –kesin olmamakla beraber- VII. yüzyıldan itibaren Uygurlarda görülmüştür. Budizm, Türk boyları içerisinde en fazla Uygurlar arasında yayılmıştır.¹

- Zerdüştlük, Mazdekizm ve Maniheizm

İyilik ve kötülük ilkelerinin mücadelesinin hakim olduğu İran dinlerinin tanrısı “Ahura Mazda”dır.²

Eski tarihlerden itibaren Orta Asya İran’la ilişkilidir. İranlı unsurlar, milattan önceki tarihlerde Orta Asya’ya sızmışlar, bilahare Türklerle diyaloga geçmişlerdir. Zaman zaman dostane zaman zaman da düşmanca ilişkileri olan bu iki toplum arasında sıkı bir kültür alış verişi yaşanmıştır. VIII. yüzyıldan itibaren Sasanî İmparatorluğu’ndaki dinî mücadeleler sırasında resmi din karşısında İran’da barınamayan Mazdekizm ve Maniheizm gibi sosyal bir tepki olarak doğan İran dinleri, Zerdüştlükle aynı metodu takip ederek Orta Asya’daki Türklerin arasına nüfûz etmeye başlamıştır. İlk olarak Zerdüştlük, sonra Mazdekizm daha sonra da senkretik bir yapı arzeden Maniheizm Türkler arasında yayılmış ve geniş bir taban bulmuştur.³

Özellikle Uygurlar arasında yayılan Maniheizm, “bir lokma, bir hırka” anlayışını benimseyen; şarap içilmesini, et yenilmesini, ağızdan kötü söz çıkmasını, cinsel birleşmeyi haram sayarak “üç mühür” kuralını benimsemiş, daha sonra Anadolu’da büyük ölçüde yayılacak olan Kalenderî ve Haydarî dervişlere kaynaklık etmiştir. Alevîlikteki “eline, diline, beline sahip olmak” prensibinin Maniheizm kaynaklı olduğu aşikârdır.⁴

II. C. 1- Ruh Göçü (Tenâsüh)

“Öldükten sonra ruhun bir başka bedende yeniden hayat bulması” şeklinde tanımlanabilecek tenâsüh,⁵ Budizm’in ana inancıdır. Canlılar, “Nirvana”ya (ebedî mutluluk) ulaşıncaya kadar öldükten sonra değişik kalıplarla dünyaya gelirler.⁶ Bu

¹ Ahmet Yaşar Ocak, *a.g.e.*, s. 74-78.

² Baki Öz, *Alevîlik Tarihinden İzler*, s. 111; Nejat Birdoğan, *a.g.e.*, s. 107.

³ Ahmet Yaşar Ocak, *a.g.e.*, s. 84-91.

⁴ Nejat Birdoğan, *a.g.e.*, s. 109; Rıza Zelyut, *a.g.e.*, s. 206.

⁵ Orhan Hançerlioğlu, *İslâm İnançları Sözlüğü*, s. 639; Ahmet Yaşar Ocak, *Babailer İsyanı*, s. 83; İ. A. Şamil, “Tenâsüh”, VI, 180-182.

⁶ Ahmet Yaşar Ocak, *Alevî ve Bektaşî İnançlarının İslâm Öncesi Temelleri*, s. 82.

inancın Türkler arasında da var olduğu Göktürk yazıtlarından anlaşılmaktadır.¹ Eski Türklerde bu konularla ilgili çeşitli menkıbeler anlatılmış ve bunlar, İslâm'ın kabul edilmesinden sonra da Ahmed Yesevî (ö. 562/1166)² ve benzeri evliyaların şahsiyetlerine uyarlanarak anlatılagelmiştir.³ Hatta İslâmiyet'in kabulünden sonra dahi batılı Türkler öldü yerine “şunkar boldo” (yani “şahin oldu”) deyimini kullanılmıştır. Yakutların inancına göre ise ölüm halinde ruh bedeni terk ederek kuş şeklini alarak kâinatı kaplayan dünya ağacının dalları üzerine konar. Orhun Abideleri'nde ve *Kaşgarlı Mahmud'un Divanı*'nda “cennet” kavramının, “uçmak” kelimesiyle açıklanması da bu bakımdan anlamlıdır. Alevîler, ölen insanın çeşitli şekillere, hatta hayvan şekline girebileceğine inanmaktadırlar. Ölümü bu şekilde telakki eden eski Türkler, ocak çevresinde düğümlenen atalar kültürüne sahip olmuş, yine bu inanç Alevîlerde “ocak kültürü” ve “atalar kültürü” olarak devam edegelmiştir.⁴

Menâkıb-ı Hacı Bektâş-ı Velî'de şöyle bir menkıbe nakledilmektedir: Hacı Bektâş'ın şeyhi Lokmân-ı Perende'nin hacdan dönüşünü kutlamak üzere gelen Horasan erenleri, o zaman henüz çocuk yaşta bulunan Hacı Bektâş'ın kerâmetlerine bir türlü inanamamaktadırlar. Kanaatlerince böyle küçük bir çocuğun bu mertebeye ulaşmasının imkânı yoktur. Bunun üzerine Hacı Bektâş sırrını izhâr edip, kendisinin aslında “şah” yani “Hz. Ali'nin sırrı” olduğunu bildirmek zorunda kalır. Bunun üzerine Horasan erenleri, Hz. Ali'nin biri avucunda, diğeri alnında iki yeşil beni bulunduğunu, eğer gerçekten dediği gibiyse bu nişanları göstermesini isterler. Hacı Bektâş derhal avucunu ve alnını açarak yeşil benlerini gösterir. Erenler, hakikati, yani Hz. Ali'nin Hacı Bektâş'ın bedeninde yaşadığını anlarlar ve ondan af dilerler.⁵

Otman Baba, Balkan dağı geçip Madara kasabasına gelmiş, bir tekkeye konuk olmuş, ancak beklediği ikramı görmeyince tekkenin şeyhine kızıp “bak bre çirkin, beni bilmedin ki Sarı Saltuk dedikleri server-i cihân ve maksûd-i insan benim” diyerek Sarı Saltık'ın ruhunun kendisinde yaşadığını ifade etmiştir.⁶

¹ Mehmet Eröz, *a.g.e.*, s. 68.

² M. Fuad Köprülü, “Ahmed Yesevî”, *İA*, I, 210-215.

³ Ahmet Yaşar Ocak, *a.g.e.*, s. 82.

⁴ Mehmet Eröz, *a.g.e.*, s. 68.

⁵ Abûlbaki Gölpinarlı, *Manâkıb-ı Hacı Bektâş-ı Velî*, s. 7.

⁶ Abûlbaki Gölpinarlı, *Yunus Emre ve Tasavvuf*, s. 32; Ahmet Yaşar Ocak, *SARI SALTİK*, s. 70.

Alevî-Bektaşî kitabiyatında yer alan tenâsühle ilgili bu menkıbeler, halka yansıyarak tenâsüh inancı Alevî zümreleri arasında görülmüştür.¹ Bu inanca göre insanlar, imtihan ve seyran için ervah âleminden bu dünyaya gelirler. Bu fani âlemde aldatıcı şeylerden, nefsin suflî duygularından sakınarak bir mürşîd-i kâmilin eteğinden tutunur ve nefsin karanlığından kurtulup benliklerini atar ve Tanrıyı öz yüreklerinde görürlerse ölmezler. Çünkü onlar sağlıklarında ölmüş ve Hakkı özlerinde görmüşlerdir. Dünyadaki imtihanını veremeyen, nefse ve şeytana uyup Hakkın buyruğunu yerine getirmeyen, eline-diline-beline sahip olamayan kimseler ise Hakkı burada göremediği için kör ve hayvan sûretlidirler. Onlar ölürlen ruhları bir hayvanın ruhuna geçer, işledikleri suçlara göre bir azap devresi yaşarlar.²

Sarı Saltık Ocağı'nın hali hazırdaki dedesi Ahmet Yurt Dede, Tunceli Alevîleri arasında yaygın olan günahkâr insanların hayvan sûretine dönüştürüleceği inancına katılmamaktadır.³ Bu konuda Alevî inancını anlatan bir şiiri aşağıda veriyoruz:

Kef-ü nun hitabı izhâr olmadan
Biz bu kâinatın ibtidâsıyız
Kimseler, vâsıl-ı dîdâr olmadan
Ol kaabe-i kavseynin ev ednâsıyız

Yok iken, Âdem'le Havvâ âlemde
Hakk ile Hak idik sırr-ı müphemde
Bir gececik mihman kaldık Meryem'de
Hazreti İsa'nın öz babasıyız.

Bize peder dedi tıfl-ı Mesîhâ
Rabbi erînî diye çağırdı Mûsâ
Len terânî diyen biz idik ana
Biz Tur-i Sina'nın tecellasıyız

Küntü kenz remzinin olduk, agâhı
Hakk al-yakin gördük, Cemalullah'ı
Ey Hoca! Bizdedir sırr-ı ilahî
Biz Hacı Hünkâr'ın fukarasıyız

¹ Tezimizin Mülâkat Metni, s. 26.

² M. Şerif Fırat, *a.g.e.*, s. 199-200; Munzur Çem, *a.g.e.*, s. 11.

³ Tezimizin Mülâkat Metni, s. 25; Tenâsüh inancıyla ilgili olarak bk: Tezimizin Mülâkat Metni, s. 19, 20, 25, 26, 45.

Zahida şânımız İna fetahna
 Harabî kemteri serseri sanma
 Bir kılı kırk yarar kâmiliz amma
 Pîr Balım Sultan'ın budalasıyuz¹

Alevîlere göre ulular ve yücelerin ruhları ölmez, devamlı olarak şekil değiştirirler. Kutsal kandil inancında ki Muhammed-Ali'nin nûru, vefatlarından sonra Fâtıma'da birleşmiş ve devrana devam etmektedir. Aşağıdaki şiir Hz. Ali'nin devranını, birçok kez dünyaya geldiğini anlatmaktadır:

Nice yüzbin yıllar kandilde durdun
 Atanın belinde anadan geldin
 Anunçün bu halkı gümana saldın
 Binbir dondan baş gösterdin yâ Ali²
 (Kul Himmet)

Alevîlerin bu inancı, üzerinde tabut bulunan bir deveyi çeken kişi ile tabutun içindeki kişinin Hz. Ali olduğunu resmeden tabloda yansıtılmakta; ayrıca bu tablolar birçok Alevînin evinde bulunmaktadır.³

Tenâsüh inancı, Mûsevîlik ve Hıristiyanlık gibi monoteist dinlerde reddedildiği gibi, İslâmiyet'te de kabul görmemiştir. Buna rağmen bu inancın Heterodox İslâm mezheplerinden ve tarikatlarından bazılarında geniş yer bulduğu görülmüştür. Meselâ Tunceli Alevîliğiyle benzerlik arzeden⁴ İran'daki "Ehl-i Hak" mezhebinde, Yezidîlik'te⁵ ve Nusayrîlik'te kuvvetlice yaşamaktadır.⁶

II. C. 2- Don (Şekil) Değiştirme (Metamorfoz)

"Ruhun sağ iken, daha insan ölmeden bir biçimden başka bir biçime yahut bir kalıptan başka bir kalıba geçmesi" olarak tanımlanabilecek "**don değiştirme**" Alevî

¹ Abdülbaki Gölpınarlı, *Alevî Bektaşî Nefesleri*, s. 233.

² Abdülbaki Gölpınarlı, *Alevî Bektaşî Nefesleri*, s. 113.

³ *Türkiye'de Alevîler, Bektaşîler, Nusayrîler, İSAV Tartışmalı İlmi Toplantılar Dizisi*, Kapak Fotoğrafi. Bu fotoğraf için bk: Ekler Bölümü, Fotoğraf: 7. Ayrıca bk: Tezimizin Mülâkat Metni, s. 20.

⁴ Nejat Birdoğan, *a.g.e.*, s. 101; Ali Kaya, *Tunceli (Dersim) Kültürü*, s. 232; Munzur Çem, *a.g.e.*, s. 30; Ahmet Taşgın, *Ereğli ve Çevresindeki Alevîlerde Sosyal ve Dini Hayat*, s. 30.

⁵ Bu için bk: TN. Menzel, "Yezidîler", *İA*, XIII, 415-423.

⁶ Ahmet Yaşar Ocak, *Alevî ve Bektaşî İnançlarının İslâm Öncesi Temelleri*, s.184, 197.

inancında yer bulan ve Uzak Doğu dinlerinden eski Türklere geçmiş, oradan da Anadolu'ya kadar ulaşmış bir inançtır.¹

Ünlü Dinler Tarihçisi Roux'a göre bu inanç Orta Asya'da, hayvanların toplumun iktisadî hayatındaki önemli rolünün Şamanizm'e yansımış halidir.²

Şekil (don) değiştirmenin, genellikle ya iyiliğe karşı bir mükâfat veya kötülüğe karşı bir ceza olduğu telakkisi vardır. Bektaşî menkıbelerinde “şahin, güvercin, geyik” donlarına girmekle ilgili figürler bulunmaktadır.³ *Menâkıb-ı Hacı Bektâş-ı Velî*'de erenlerin “turna, şahin” gibi şekillere; kötü niyetli insanların ise “köpek” şekline girdiğini anlatan bir menkıbe bulunmaktadır.⁴ Ayrıca Hünkâr Hacı Bektâş-ı Velî'nin “güvercin don”una girdiği anlatılmaktadır.⁵

II. C. 3- Mehdi İnancı

VIII. yüzyıldan itibaren Uygurlar başta olmak üzere muhtelif Türk boyları Budizm ve Maniheizm'in etkisine girmiş ve bu iki mistik dinin etkileri İslâmî dönemde dahi silinmeyecek izler bırakmıştır. Denilebilir ki Alevîlikteki güçlü Mehdici Mesiyaniğin telakkisi bu dönemde, milattan sonra III. yüzyılda kısmen eski Mezapotamya dinlerinden Gnostisizm, Müsevîlik gibi eski inançlardan, kısmen de Budizm'den etkilenecek senkretik bir yapı arzeden Maniheizm'in⁶ etkisiyle Türkler arasına girmiş ve Anadolu'ya kadar gelmiştir.⁷

Alevîler, Mehdî'nin On İkinci İmam Muhammed Mehdî olduğunu düşünüp, onun öldüğüne inanmazlar. Sadece “sır” olduğunu ve On İki İmamın kutsal nûrunun, son imam İmam Mehdî'yi ölümsüzlük tahtına oturttuğunu; onun kıyamete yakın ortaya çıkıp insanları irşad edeceğine ve kendilerini doğru yola yönelteceğine inanırlar.⁸

¹ Ahmet Yaşar Ocak, *Babailer İsyanı*, s. 83; Mehmet Eröz, *a.g.e.*, s. 125; Yaşar Kalafat, *a.g.e.*, s. 58.

² Jean-Paul Roux, *a.g.e.*, s. 143.

³ Bu konuda bk: Mehmet Eröz, *a.g.e.*, s. 124-132; Ahmet Yaşar Ocak, *Alevî ve Bektaşî İnançlarının İslâm Öncesi Temelleri*, s. 206-226.

⁴ Abülbaki Gölpinarlı, *Manâkıb-ı Hacı Bektâş-ı Velî*, s. 14-16.

⁵ Abülbaki Gölpinarlı, *Manâkıb-ı Hacı Bektâş-ı Velî*, s. 18.

⁶ Ahmet Yaşar Ocak, *Alevî ve Bektaşî İnançlarının İslâm Öncesi Temelleri*, s. 91.

⁷ Ahmet Yaşar Ocak, *Türkiye'de Alevîler, Bektaşîler, Nusayriler, İSAV Tartışmalı İlmi Toplantılar Dizisi*, s. 395-396. Ayrıca mehdî inancıyla ilgili olarak bk: Mustafa Öz, “Mehdilik”, *DİA*, XXVIII, 384-386; Avni İlhan, *Mehdilik*, İst, 1993, Beyan Yay; Tezimiz Mülâkat Metni s. 19.

⁸ Sezai Öztürk, *a.g.e.*, s. 39.

Sarı Saltık Ocağı'nın cem âyinlerinde “mehdî” ile ilgili söylenen iki pasajı aşağıda veriyoruz:

Hasanü'l-Askerî Şaha varalım
 Muhammed Mehdi'ye yüzler sürelim
 Masum-i Pâklara can baş verelim
 Hünkâr Hacı Bektâş Velî'den medet

.....

Hasanü'l-Askerî'nin gülleri bite
 Mehdi kalbimizin gamını ata
 Ezelden ettiğimiz kova gıybete
 Cemi günahlarımıza estağfirullah¹

II. C. 4- Ejderha ile Mücadele

Anadolu Alevîliği'nin inanç motiflerinden biri olan “ejderha ile mücadele” motifi, Sarı Saltık Ocağı'nda önemli bir yere sahiptir. Zira Alevî-Bektaşî menâkıb geleneğinde ilk sırayı Sarı Saltık'ın ejderhayla mücadelesi almaktadır.²

Menâkıb-ı Hacı Bektâş-ı Velî'de anlatılan Sarı Saltık'ın ejderhayla mücadelesi daha önce kısaca aktarılmıştı.³

Birçok kültürde bulunan bu, “kötülüğün ve şeytanî eğilimlerin sembolü” olan ejderha ile mücadele motifi İran ve eski Hint kaynaklı bir motiftir. Ejderha motifi, Göktürkler ve Uygurlar'da da görülmektedir.⁴

II. C. 5- Dört Unsur

“Anâsır” kelimesi sözlükte “asıl, kök, soy; şeref ve asalet” gibi manalara gelen **unsur** kelimesinin çoğuludur. **Anâsır-ı erbaa**, dört unsur demek olup⁵ Alevî inancına göre, toprak, su, ateş, havadan ibarettir. Âdem toprağa, Nûh suya, Mûsâ ateşe, Îsâ ise

¹ Bk: Ek VI- SARI SALTİK OCAĞI CEMİ GÖRÜNTÜLERİ (CD)

² Ahmet Yaşar Ocak, *Alevî ve Bektaşî İnançlarının İslâm Öncesi Temelleri*, s. 226.

³ Bk: Tez metni, Birinci Bölüm, III. A. 2- Sarı Saltık'ın Hayatının Menkıbevî Yönü.

⁴ Ahmet Yaşar Ocak, *Alevî ve Bektaşî İnançlarının İslâm Öncesi Temelleri*, s. 235-236.

⁵ H. Bekir Karlığa, “Ânasır-ı Erbaa”, *DİA*, III, 149-151.

havaya mazhar olmuştur. Hz. Muhammed ise bu dört unsurun dördünde de mutasarrıf olmuştur.¹

Dört unsur, ya da klasik deyimle “anâsır-ı erbaa” (toprak, su, hava, ateş) inancı, Maniheizm’in “beş öge” inancının tesiriyle Alevîliğe geçmiştir. Tarihî kaynaklar dört unsur inancının İslâmiyet’e girmeden çok önce Eski Türkler tarafından tanındığını belgelemektedir.² Anâsır-ı erbaa inancı, Hacı Bektâş-ı Velî’nin ve Kaygusuz Abdal’ın felsefelerince de temel kabul edilmektedir.³ Alevî inancına göre tabiatta en etkin unsurlar “çâr anâsır” olarak ifade edilmektedir,⁴ insan da bu dört unsurdan yaratılmıştır.⁵

II. C. 6- Ateş Kültü

İslâmiyet’e girmeden önce Eski Türklerde ateş kültürünün mevcudiyetini ortaya koyan veriler bulunmaktadır. Bu kültürün, “dört unsur” inancı içinde mütalaa edilmesinin gerektiği düşünülebilir. Ancak Eski Türklerde ateş, diğer üç unsuru gerilerde bırakarak ön plana çıkmıştır. Bu, Orta Asya’nın bozkır iklimiyle alâkalı olduğu kadar, Eski Türklerin Hint-İran dinleriyle sıkı ilişkisiyle de yakından alâkalıdır. Ateş kültürü, Zerdüştlük’ün ve Mazdekizm’in ana esasları olan ateşe ibadet etmeye dayanmaktadır. Zerdüştlük’e göre insanın yaratılışındaki en önemli unsur, ateştir. Yani insan ruhu ateşten yaratılmıştır. İnsan öldüğü zaman ruhu gökteki ilâhî ateşle birleşecektir. Bu ateş, Ahura Mazda’nın oğludur.⁶

Eski Türklerdeki ateşin ve ocağın kutsal sayılması kültürü, Anadolu’ya kadar gelmiş, öyle ki kutsal sayılan dinî kurum ve mekânlara ad olmuştur.⁷ Ayrıca dede soylu aileler bu unvanla anılmıştır.⁸ Bu kült, Alevî geleneğine, ocağın kutsal sayılması ve ona niyâz edilmesi şeklinde yansımıştır.⁹ Eski Türklerdeki ocağa secde olgusu, Alevîlerde

¹ Adil Ali Atalay, *Buyruk*, s. 134, 229.

² Ahmet Yaşar Ocak, *a.g.e.*, s. 239.

³ Baki Öz, *a.g.e.*, s. 110; Ahmet Yaşar Ocak, *a.g.e.*, s. 241.

⁴ Munzur Çem, *a.g.e.*, s. 12.

⁵ *Vîrânî Divanı ve Risalesi (Buyruğu)*, Derleyen: Adil Ali Atalay Vaktidolu, s. 293.

⁶ Ahmet Yaşar Ocak, *a.g.e.*, s. 241-247.

⁷ Kutluay Erdoğan, *a.g.e.*, s. 24.

⁸ Ali Yaman, *a.g.e.*, s. 49.

⁹ Adil Ali Atalay, *Buyruk*, s. 123, 215.

sağ eli ocağa sürüp dudaklara değdirme şeklindeki “niyâz” uygulanmasına dönüşmüştür.¹

II. D- Şîfliğin Tesiriyle Oluşan İnançlar

Türklerin Müslüman oluşundan sonra Sünnî İslâm oldukça erken sayılabilecek bir dönemde Mâverâünnehir’e girmiştir. Karahanlılar devrinde Buhara, Semerkant, Merv gibi büyük kültür merkezleri kısa zamanda Sünnî İslâm teolojisinin tedris edildiği merkezî bir konuma gelmiştir. Buralarda tüm İslâm dünyasını etkileyecek âlimler yetişmiştir. Örneğin Muhammed b. İsmâil el-Buhârî (ö. 256/869), Buhara’da yetişmiş olup İslâm dünyasının hadis bilginlerinin en önde gelenlerinden biridir.²

Yerleşik hayattaki Türklerin İslâmlaşması bu şekilde temellenirken, göçebe Türkmenler arasında ise İslâmiyet, büyük ölçüde İranlıların mistik yorumuyla yayılmıştır.³ Türklerin kitleler halinde İslâm’a girdikleri dönemde hâkim unsur olan Abbasîler, bir taraftan kendi iktidarlarının devamı için Semerkant, Taşkent, Fergana gibi Türk illerinden getirdikleri askerlerle ordularını oluşturmuş ve bu askerî gücü Gulât-ı Şîâ’nın çıkardığı problemleri giderme yolunda kullanmışlardır. Gulât-ı Şîâ, her fırsat ve mekânda, bölgenin en eski kültür ve inanışlarıyla mezcedikleri görüşlerini İslâm adı altında yaymaya çalışmıştır. Bu propagandadan İslâmlaşma sürecinde olan Türklerin ne kadar etkilendiğini tespit etmek için elimizde yeterli vesika bulunmamaktadır. Dolayısıyla Şîî etkilerin, Türkler arasında ilk günden itibaren yayıldığı yönündeki bilimsel tez henüz ispatlanmış değildir.⁴

Şîî inançların etkileri, genelde Türkler, özelde Alevîler arasında Şeyh Cüneyd ile başlayıp Şah İsmail ile doruğuna ulaşan Safevî propagandası sonrasında görülmüştür.⁵ Anadolu Alevîliğinde önemli yeri olan “**H.z. Ali kültü**”, “**Ehl-i Beyt kültü**”, “**tevellâ-teberrâ**” ve “**takiyye**” gibi inanç unsurları, Alevîlik inancına bu dönemde dâhil olmuştur.⁶

¹ Ahmet Yaşar Ocak, *a.g.e.*, s. 250.

² Ahmet Yaşar Ocak, *Türkler, Türkiye ve İslâm*, s. 54.

³ Ahmet Yaşar Ocak, *a.g.e.*, s. 32.

⁴ Ethem Ruhi Fırlı, *a.g.e.*, s. 80.

⁵ Irene Melikoff, *a.g.e.*, s. 21.

⁶ Ahmet Yaşar Ocak, *Türkiye’de Alevîler, Bektaşîler, Nusayriler, İSAV Tartışmalı İlmi Toplantılar Dizisi*, s. 386; İlyas Üzüm, *a.g.e.*, s. 85; Reha Çamuroğlu, *a.g.e.*, s. 22.

II. D. 1- Ehl-i Beyt İnancı

Şîf etkiyle Alevîliğe giren ve en önemli inanç olan “Hz. Ali kültü”, tezimizin “Allah-Ali İlişkisi” başlığında ele alınmıştır.¹ Şîfliğin tesiriyle Alevîliğe geçen önemli bir başka inanç da Ehl-i Beyt telakkisidir. Şîf telakkide Ehl-i Beytin Hz. Peygamber, Hz. Ali, Hz. Fâtıma, Hz. Hasan, Hz. Hüseyin’den ibaret olduğu anlayışı aynen Alevîliğe de intikal etmiştir. Alevî edebiyatında “**Pençe-i âli-i âbâ**” veya “**Ali pençesi**” diye meşhur olan bu beş kişi üzerine yazılmış birçok şiir bulunmaktadır. Alevî zümre içinde “pençe-i âli-i âbâ”dan Ali, Fâtıma, Hasan ve Hüseyin’e büyük sevgi beslenmektedir. Hz. Hüseyin’e gözyaşı dökmeyen hiçbir Alevî düşünülemez. Hz. Hüseyin’in Kerbelâ’da şehit edilişi olayı cem âyinlerinde tekrar tekrar anılır, bunun için gözyaşı dökülür ve başta Yezit olmak üzere Hüseyin’in katillerine lânet yağdırılır.² Bu sevgi, Alevî ailelerin, çocuklarına söz konusu isimleri vermeleri şeklinde tezahür etmiştir. Alevî toplumunda en fazla bulunan isimlerin bu isimlerin olduğunu söylemek yanlış olmaz.

Ehl-i Beyt inancı “beşler” olarak adlandırılır.³ Bu insanlar “**kutsal kandil**”den çıkan “**kutsal nûr**”un birer devamı olarak görülürler.⁴ Onların zâhirî anlamda bir anadan ve babadan dünyaya gelmiş olmaları sadece bir vesile olarak telakki edilir.⁵

II. D. 2- On İki İmam İnancı

Şîflikten Alevîliğe geçen bir diğer inanç da On İki İmam inancıdır. Şîflere göre Hz. Peygamberden sonra Müslümanların emiri olarak Hz. Ali belirlenmiş; Ali, oğlu Hasan’a, o da kardeşi Hüseyin’e biat edilmesini istemiş, bundan sonra her imam kendisinden sonra yerine geçecek imamı belirlemiş, böylece imamların sayısı on ikiye çıkmıştır. On ikinci imam Muhammed b. Hasan el-Askerî, küçük yaşta sır olmuş ve onun günün birinde mehdi olarak yeryüzüne döneceğine ve adaleti hakim kılacağına inanılmıştır. Alevî telakkisinde de On İki İmam, Şîâ’da aynı başlık altında sayılan

¹ Bk: Tez metni, İkinci Bölüm, II. A. 1. b- Allah-Ali İlişkisi

² İlyas Üzüm, *a.g.e.*, s. 85-86.

³ Tezimizin Mülâkat Metni, s. 7.

⁴ Sezai Öztürk, *a.g.e.*, s. 39.

⁵ Tezimizin Mülâkat Metni, s. 7; Ehl-i Beyt inancıyla ilgili olarak bk: Mustafa Öz, “Ehl-i Beyt”, *DİA*, X, 498-501; Rıza Zelyut, *a.g.e.*, s. 152.

kimselerdir. Tarih boyunca “dûvâzdeh imam”¹ başlığı altında -On İki İmamı anlatan- yüzlerce deyiş ve nefes okunmuştur.²

Alevîlerde On İki İmam inancı da “**kutsal nûr**” kavramıyla ilişkilidir. Hz. Muhammed ve Ali'nin ölümünden sonra ikiye ayrılmış olan nûrun Fâtıma'da tekrar birleştiğine ve teselsülen On İki İmama geçtiğine inanılır.^{3, 4}

II. D. 3- On Dört Masûm-i Pâk ve On Yedi Kemerbest İnanıcı

Şiîliğin tesiriyle Alevîliğe geçen inançlardan biri de On Dört Masûm-i Pâk⁵ ve On Yedi Kemerbest inancıdır. Alevîler tarafından kendilerine engin bir saygı duyulan diğer kimseler söz konusu On Dört Masûm-i Pâk ile On Yedi Kemerbest'tir.

On Dört Masûm-i Pâk, On İki İmamın soyundan olup henüz çocuk yaştaiken şehit edilen kimselerdir. Bunlar: Muhammed Ekber, Abdullah b. İmam Hasan, Abdullah b. İmam Hüseyin, Kâsım, Zeyne'l-Âbâ, Kâsım b. Zeyne'l-Âbidîn, Ali Eftâr, Abdullah b. İmam Câfer-i Sâdık, Yahya el-Hâdî, Sâlih, Tayyib, Câfer b. Muhammed Tâkî, Câfer b. Hasan el-Askerî ve Kâsım b. Muhammed Tâkîdir.⁶

On Yedi Kemerbest, Alevî inancında farklı şekillerde yorumlanmakta olan bu grubun kimlerden oluştuğu hususu netleşmiş bir konu değildir. Hz. Ali'nin bizzat kemer

¹ İçinde On İki İmam'ın adı geçen şiirlere “dûvâzdeh imâm” denir. Bu kelime Alevîler içinde “dûvâzmem” yahut kısaca “dûvâz” olarak telaffuz edilir, bk: Abdûlbaki Gölpinarlı, *Alevî Bektaşî Nefesleri*, s. 46.

² İlyas Üzüm, *a.g.e.*, s. 87.

³ Sezai Öztürk, *a.g.e.*, s. 39.

⁴ On İki İmamı anlatan nefeslerden birisi şöyledir:

1
Akıl ermez yaradanın sırrına
Muhammed Ali'ye indi bu kurban
Kurban olam kudretinin nûruna
Hasan Hüseyin'e indi bu kurban
3
Muhammed Tâkî'nin nûrunda idim
Aliyyu'n-Nâkî'nin sırrında idim
Hasanu'l-Asker'in dârında idim
Muhammed Mehdî'ye indi bu kurban
5
Tarikattan hakikata ereler
Cennet-i âlâya hülle sereler
Muhammed-Ali'nin yüzün göreler
Erenler aşkına indi bu kurban

2
Ol İmam Zeynel'in destinde idim
Muhammed Bakır'ın dostunda idim
Cafer-i Sadık'ın postunda idim
Musa Kâzım, Rıza'ya indi bu kurban
4
Aslı Şah-ı Merdân, Gürûh'u Nâcî
Gerçeğe bağlıdır bu yolun ucun
Senede bir kurban talibin borcu
Pîr-i tarikata indi bu kurban
6
Şah Hatâyî'm eder bilir mi her can
Kurbanın üstüne yürüdü erkân
Tırnağında tesbih, kanında mercan
Mümin Müslümana indi bu kurban (Hatâyî)
Mehmet Yaman, *a.g.e.*, s. 202.

⁵ Hamid Algar, “Çârdeh Ma'sûm-i Pâk”, *DİA*, VIII, 227-228.

⁶ Mehmet Yaman, *a.g.e.*, s. 290.

kuşatıp onları yanında savaşa götürdüğü şekilde görüşün tutarsız olduğu düşünülmüştür. Zira Hz. Ali ile sadece üç oğlu (Hasan, Hüseyin, Muhammed b. Hanefiyye) savaşa katılmıştır.¹ Yaygın kanaate göre ise On Yedi Kemerbest, İslâm'ın yayılıp güçlenmesi için Hz. Ali'ye ve Ehl-i Beyt'e yardım eden Selmân-ı Farisî ve Mâlik-i Eşter gibi kimselerdir.²

Çağdaş Alevî araştırmacılarından Mehmet Yaman, On Yedi Kemerbest'in Hz. Ali'nin bizzat bellerine kemer kuşattığı kimseler olduğunu ifade ederek bunların isimlerini şu şekilde sıralamıştır: İmam Hasan, İmam Hüseyin, Hâdî-i Ekber, Abdülvâhid, Tâhir, Tayyib, Tûrâb, Muhammed Hanefî, Abdürraûf, Ali Ekber, Abdülvahhâb, Abdülcelîl, Abdürrahîm, Abdülmuîn, Abdullah b. Abbas, Abdülkerîm ve Abdüssamed'dir.³

Virdî'nin bir dörtlüğünde On Dört Masûm-i Pâk ve On Yedi Kemerbest'e duyulan nadide saygı şöyle anlatılmaktadır:

On Dört Masûm-i Pâk Güruh'u Nâcî
On Yedi Kemerbest derdim ilâcî
Pîrim Hacı Bektâş serimin tacı
Hünkâr-ı evliya sana sığındım⁴

II. D. 4- Tevellâ-Teberrâ

Alevî yolunun en karakteristik telakkilerinden biri de, Şiflikten Alevîliğe geçen “tevellâ-teberâ” inancıdır. Tevellâ, “Ehl-i Beyt'i ve onları sevenleri sevmeyi; teberâ ise Ehl-i Beyte düşman olanlardan uzak durmayı” ifade eder.⁵

Bu inanç bir dörtlükte şöyle anlatılmaktadır:

Çırağ-ı şemimiz vermekte şule
Meydan-ı hünerde girdik usule
Tevellâmız ciddi zat-ı Resûle
Ervah-ı Yezid'in teberrâsıyız⁶

Perişan Baba

¹ Ethem Ruhi Fığlalı, *a.g.e.*, s. 274.

² Tezimizin Mülâkat Metni, s. 45.

³ Mehmet Yaman, *a.g.e.*, s. 290.

⁴ Ethem Ruhi Fığlalı, *a.g.e.*, s. 275.

⁵ Adil Ali Atalay, *Buyruk*, s. 203; İlyas Üzüm, *a.g.e.*, s. 88; Ethem Ruhi Fığlalı, *a.g.e.*, s. 235.

⁶ Ethem Ruhi Fığlalı, *a.g.e.*, s. 236.

II. D. 5- Sır Saklama-Takiyye

Şif kökenli bir başka bir inanç da, “sır tutma” ve “sırrı faş etmekten sakınma” şeklinde anlaşılabilir. Pîr Sultan Abdal, bir dörtlüğünde bu inancı şöylece ifade etmektedir:

Pîr Sultan'ım bu bir sırdır
Sırrını saklayan erdir
Ay da sırdır, gün de sırdır
Allah bir Muhammed Ali¹

Bu olgu, kanaatimizce günümüzde tarihî vasfını yitirmiştir. Alevîliğin bizzat Alevî yazarlar tarafından araştırılıp, inanç, edep ve erkânlarının kamuoyu ile paylaşılması; bunun için süreli yayınların çıkarılması, internet sitelerinin kurulması gibi çalışmaların yürütülmesi bu kanaati desteklemektedir. Böyle bir ortamda sır saklamaya artık gerek kalmamıştır.²

II. E- Kitâb-ı Mukaddes Tesiriyle Oluşan İnançlar

VIII. yüzyılda Kırgız, Uygur ve Karluklardan bazı kümeler Hıristiyanlığı benimsemiştir. Ancak benimsenen bu Hıristiyanlık Ortodoks mezhebine tepki olarak doğan Nasturilik mezhebidir.³

Türklerin Hıristiyanlığa kitleler halinde rağbet gösterdiği tek saha, Doğu Avrupa ve Balkanlardır. Bu bölgelerde yaşayan Peçenekler, Uzlar (Oğuzlar) ve Kumanlar (Kıpçaklar) Hıristiyanlığı kabul eden Türk boylarıdır.⁴

Anadolu'ya gelen Türklerin Hıristiyanlıkla münasebeti Nasturilik ile; ayrıca Anadolu'ya geldiklerinde karşılaştıkları Hıristiyanlarla sınırlı kaldığı ve bu ilişkilerde zayıf olduğu için, Hıristiyanlığın Türkler arasındaki tesiri oldukça zayıf kalmıştır.

¹ Mehmet Eröz, *a.g.e.*, s. 116.

² Rıza Zelyut, *a.g.e.*, s. 19, 92, 94; Fuat Bozkurt, *a.g.e.*, s. 114; Tezimizin Mülâkat Metni, 37; Bu konuda bk: Mehmet Eröz, *Alevilik-Bektaşilik*, s. 36; Ali Yaman, *Alevilikte Dedeler-Ocaklar*, s. 28; Adil Ali Atalay, *Buyruk*, s. 207.

³ Baki Öz, *a.g.e.*, s. 112; Rıza Zelyut, *a.g.e.*, s. 246; Nejat Birdoğan, *a.g.e.*, s. 109.

⁴ Ahmet Yaşar Ocak, *Alevî ve Bektaşî İnançlarının İslâm Öncesi Temelleri*, s. 100.

II. E. 1- Irmak veya Denizin Üstünde Yürümek

Su üstünde yürümek, muktedir olmak, Kitâb-ı Mukaddes'te rastlanan bir inanç motifidir.¹ Hz. İsa'nın Havarilerinden Petrus'un, Hz. İsa'nın izni ve himmetiyle denizin üzerinde yürüdüğü bilgisi Kitâb-ı Mukaddes'te geçmektedir.²

Bu inanç motifi, Sarı Saltık Ocağı'nda da oldukça önemli bir yere sahiptir. *Menâkıb-ı Hacı Bektâş-ı Velî*'de, Sarı Saltık'ın İslâm'ı yaymak için Rumeli'ye giderken önce Sinop kıyısından Gürcistan'a, yanındaki iki yoldaşıyla birlikte su üzerinde geçtiği hikâye edilmektedir.³

¹ Ahmet Yaşar Ocak, *a.g.e.*, s. 277-278.

² Matta, XIV, 22-23, *İncil*, s. 32.

³ Abülbaki Gölpınarlı, *Manâkıb-ı Hacı Bektâş-ı Velî*, s. 45.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

I. GENEL İSLÂMÎ ANLAYIŞ ÇERÇEVESİNDEKİ İBADETLER

II. DİNÎ HAYAT

III. ÂYINLER ve ERKÂN

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SARI SALTİK OCAĞINA BAĞLI ALEVÎLERDE İBADET, DİNÎ HAYAT ve ERKÂN

Dinî inançlardan sonra ikinci önemli ögeyi teşkil eden ibadetler, inanılan kutsala karşı duyulan sevgi ve saygının sunuluş biçimlerini ifade eder.¹ İslâm dininin ibadet boyutu, sadece herhangi bir mezhebe, tarikata ve cemaate mahsus değildir. Namaz, zekât, oruç ve hac gibi başlıca ibadetler, mezhepler ve tarikatlar ortaya çıkmadan önce Hz. Peygamber döneminde İslâm dininin ibadet boyutunun temeli olarak açıklanmış ve bu şekilde yaşanıp uygulanmış olan mezhepler ve tarikatlar üstü bir husustur. İbadetler, çeşitli dindarlık düzeyleri ve farklı tezahürleriyle birlikte Mutezilî, Hâricî, Sünnî, Şîî, Nakşî, Kadirî ve Alevî, tüm Müslüman kesimler tarafından ilâhi bir emir kabul edilmiştir. Bunların, Allahın emri olarak kabul edilmeleriyle, yerine getirilip getirilmemeleri hususu, daima birbirinden ayrı olarak algılanmıştır. İslâm'ın belli başlı ibadetleri olarak kabul edilen namaz, zekât, oruç, hac gibi hususlar, Alevî-Bektaşî kaynaklarınca da benimsenerek bunların yerine getirilmesi teşvik edilmiştir.²

Alevî-Bektaşî zümrenin inanç önderlerinin en önde gelenlerinden biri olan Hacı Bektaş-ı Velî, *Makâlât* adlı eserinde İslâm'ın başlıca şartlarını -hadislerde geçtiği gibi- şu şekilde sıralamıştır: “Namaz kılmak, zekât vermek, oruç tutmak, gücü yetince hacca gitmek”³. Alevî-Bektaşî kitabiyatının en önemli yapıtı olan *Buyruk*'ta da, dört kapının ilki olan şariat kapısının üçüncü makamı “ibadet etmek” şeklinde kayda geçmiş; namaz, zekât, oruç ve hac gibi temel ibadetler bu babta sayılmıştır.⁴

Alevî inançlarını, “yol”un esrarını, erkân ve geleneklerini içeren *Menâkibü'l-Esrâr*'ın diğer ismiyle “*Büyük Buyruk*” un⁵ yirmi sekizinci maddesi aynen şöyledir:

“Kimseye horluk ile bakmayup 72 millete yek nazar ile baka ve herkese muhabbet göstere, bu eyu bu kem dimeye, daima edep üzere ola, beş vakte

¹ İlyas Üzüm, *a.g.e.*, s.95.

² Sönmez Kutlu, *Alevîlik-Bektaşîlik Yazıları*, s. 175-176.

³ Sönmez Kutlu, *a.g.e.*, s.176.

⁴ Fuat Bozkurt, *Buyruk*, s. 126.

⁵ Mehmet Yaman, *a.g.e.*, s.156.

kaim (beş vakit namazı kılan) ve şer-i muhkem ola, cem-i enbiyâ ve evliyâ tarikına müridi pîr olan kişilere bu ahkâmları ve bu erkanları yerlü yerince bile ve göstere dahi amel ede, zira şeriatı kaim olmayan hakikatı dürüst olmaz”¹

Alevî-Bektaşî kaynaklarında İslâm’ın temel ibadetleri bu şekilde kabul edilmekle birlikte bunlar farklı şekilde yorumlanmıştır. Mehmet Yaman’ın aktardığına göre *Menâkibü’l-Esrâr*’ da şöyle geçmektedir:

“Seyyid Safi hazretleri buyurdu ki: Ve şeriat ehli olan kimseye lazım olan şunlardır: Namaz kılmak, oruç tutmak, hacca gitmek, gücü yeterse de malının zekâtını vermektir. Tarikat ehli olan kimseye lazım olan ise: Meskenet ıssı olup (kendi varlığından sıyrılıp, bütün anlamıyla yok olan bir can olup), bir kez can-ü gönülden yüzünü yere koyup tazarru-niyâz eylese (Tanrı’ya yalvarıp yakarsa), Hak katında makbule geçer. Ve Şeriat’a göre, namazı cemâatla kılmanın hayrı ve sevabı çoktur derler, nerede cemaat çoksa, oraya giderler. Tarikat’a göre ise: Mürşid huzurunda cem olup sohbet halkasında oturmak, günahını ele vermek (söylemek) ve bin günaha bir özür niyâz eylemek de böyledir.

....

Ve şeriat kavmi, gücü yeterse Hacc’a giderler, yol yürürler, gidip Beytullah’ı tavaf ederler. Ve hem cehennem ateşinden kurtulmak için, Kabe’nin içine girmeye çalışırlar.... Tarikat içinde Hacc’a gitmek, Mürebbî’nin gönlüne gitmemektir.”²

Bazı Alevîler, ibadetle ilgili farklı yorumlarını: “camiye gitmeyiz, çünkü mescidimiz var” şeklinde açıklarken, bazıları da bunu “yer, gök, su, baki birer ikrardır; bunların her biri hakiki manalarla yüklüdür. İşte biz, bu hakikati bilenlerdeniz” ifadeleriyle açıklama getirmektedir. Bu ifadeler, eski Türklerde görülen yerin, göğün ve suyun kutsiyeti hakkındaki inançlarının etkilerini çağrıştırmaktadır.³

İlke olarak, inancının gereklerini yerine getiren bir Alevî’ye göre hayatın kendisi de bir tür ibadettir. Durum böyle olunca namaz kılmak, oruç tutmak gibi şekli ibadetlere gerek yoktur. Alevî, aynı zamanda kendisi saydığı Tanrı’ya karşı ve kendi içindeki özüne karşı kendisini sorumlu hisseder. Alevîlikte ibadet, içten gelen sese uyarak ve kendi kendine yapılır.⁴

¹ Bisâti, *Menâkibü’l-Esrâr Behçetü’l-Ahrâr*, v. 14 a-b (Sönmez Kutlu, *a.g.e.*, s. 177.)

² Mehmet Yaman, *a.g.e.*, s. 156.

³ Nazmi Sevgen, *a.g.e.*, s. 174.

⁴ Reha Çamuroğlu, *a.g.e.*, s. 82; İbadet anlayışı için bk. Tezimizin Mülâkat Metni, s. 24, 36.

I. GENEL İSLÂMÎ ANLAYIŞ ÇERÇEVESİNDEKİ TEMEL İBADETLER

I. A- Maddî ve Mânevî Temizlik

“Alınmış abdestim aldırırlarsa
Kılınmış namazım kıldırırlarsa”¹
(Pîr Sultan Abdal)

Alevîlikte temizliğe önem verilmektedir. İç abdest ve dış abdest şeklinde bir tasnif yapıldıktan sonra; iç abdestin “eline, diline, beline sahip olmak” olduğu vurgulanır. Dış abdestin ise “suyla alınan abdest olduğu” ifade edilerek bu temizliğin önemi de şu şekilde dikkat çekilir: “Pâk, pâkı sever; Hak da pâkı sever”. Cem âyinlerine giderken gusül abdesti alan Alevîler, kendilerine bu konuda yöneltilen bazı ithamlara sitem etmekte;² bu konuya verdikleri önemi ise Hacı Bektaş-ı Velî'nin aşağıdaki sözleriyle açıklamaktadırlar:

“İnsan gerek ki suya yaraya. Su gerek ki abdeste yaraya. Abdest gerek ki namaza yaraya. Namaz gerek ki Hak Teâla'ya yaraya.”³

I. B- Namaz

Kur'ân-ı Kerîm'de birçok âyette emredilen namaz, yolun önderi ve sahibi olarak kabul edilen Hz. Ali'nin, Ehl-i Beyt'in diğer üyelerinin ve On İki İmam'ın hiçbir şekilde ihmal etmediği bir husus olduğu halde; Alevî topluluklarının namaz konusunda farklı ve çelişkili bir tutum sergileyebildikleri bilinmektedir.⁴

Hacı Bektaş-ı Velî'nin *Vilâyetnâmesi*'nde ise yer yer namazla ilgili ifadelerle rastlanmaktadır. *Vilâyetnâme*'ye göre Hacı Bektaş-ı Velî, Horasan erenlerine kerâmetini göstermek için seccadesini havaya sererek üzerinde iki rekât namaz kılmış, erenlerin

¹ Mehmet Yaman, *a.g.e.*, s.345.

² Tuncer Gülensoy-Ahmet Buran, *a.g.e.*, s. 142; Tezimizin Mülâkat Metni, s. 28.

³ Mehmet Yaman, *a.g.e.*, s. 347.

⁴ Ethem Ruhi Fığlalı, *a.g.e.*, s. 286.

hepsi de gelip Hünkâr'a teslim olmuşlardır.¹ Ayrıca müritleriyle birlikte Sulucakarahöyük'ün Alacık köyüne giden Hacı Bektâş, akşam namazının kâmet vakti geldiğinde köyün imamı Kara Fakı, Hünkâr'dan izin almadan mihraba geçip imamlığa başlar. Ancak Kur'ân'dan okumak üzere aklına hiçbir şey gelmez. Bunun üzerine cemaat, namazlarını bozarlar. Hünkâr da izinsiz imamlığa geçtiği için bu imama bedduâ eder.²

Şah İsmail ise namazın kılınması, hatta kazaya bırakılmaması gerektiğini aşağıdaki dörtlükte şöylece ifade etmektedir:

Şah Hatâyî'm eldür sırrını deme
Kıla gör namazın kazaya koma
Şu yalan dünyada hiç sağım deme
Tenin teneşirde senin saldadır.³

Alevî kitâbiyâtında -yukarıda örneğini verdiğimiz gibi- namaza teşvik eden şiirlere rastlandığı gibi, namazı ve namaz kılanları bîpervâ bir şekilde yeren bazı şiirlere de rastlanmaktadır:

Oruç, namaz, zekât, hacc cürm ü cinâyettir
Fakir bundan âzattır hâssü'l-havâs içinde⁴

Namazla ilgili olarak literatürde bu tür çelişkili temalar, Alevîlerin genellikle namaza ve camiye uzak durdukları bilinmektedir. İslâm'ı kabul edişlerinden itibaren konar-göçer Türkmenlerin, abdest alma ve beş vakit namaz kılmaya -zorluğundan dolayı- bir türlü alışamadıkları, kendilerine zor gelen bu ibadeti nâdiren yerine getirdikleri söylenebilir.⁵

Alevî kitlelerin namazı “bizim namazımız niyâzımızdır” şeklinde yorumladıkları bilinmektedir.⁶ Tezimizle ilgili gözlem ve anketlerimiz sırasında namazın farklı yorumlandığı görülmüştür. Nitekim ankete katılanlardan bir kısmı, “namaz bir duâdır”; “namaz ibadet ise günün uyku dışında kalan her zamanı Allah'ı

¹ Abdulbaki Gölpınarlı, *Manâkıb-ı Hacı Bektâş-ı Velî*, s. 8.

² Abdulbaki Gölpınarlı, *Manâkıb-ı Hacı Bektâş-ı Velî*, s. 33.

³ Sönmez Kutlu, *a.g.e.*, s. 179.

⁴ İlyas Üzüm, *a.g.e.*, s. 97.

⁵ Ethem Ruhi Fığlalı, *a.g.e.*, s. 288.

⁶ Mehmet Yaman, *a.g.e.*, s. 163, 172.

anıyorum”; “namaz kılanlara saygı duyuyorum, onun inancıdır. İbadet, namaz değildir”, “namazımız senede iki rekâttır”; “Allah’ı anmak, ondan yardım ve iyilik dilemek, namazdır” gibi ifadeleri kullanılmıştır.

Alevî zümre içinde namaz kılınmadığı ve camiye gidilmediği bizzat Alevî yazarlar tarafından da ifade etmektedir.¹ Araştırmamız sırasında da Alevîlerin namaza çok ilgi duymadıklarını gözlemledik. Örneğin Hozat’taki bir Cuma namazı esnasında cemaatin, birkaç Alevî dışında, hemen hemen tamamı yerli olmayan oluşmakta olduğu görülmüştür.²

I. C- Oruç

Kur’ân-ı Kerîm’de orucun önceki ümmetlerde olduğu gibi Müslümanlara da farz kılındığı bildirilmektedir.³ Bu ibadetin (Ramazan Orucu) farziyeti Hacı Bektâş-ı Velî’nin *Makâlât*’ında⁴ ve *Buyruk*’ta, dört kapının ilki olan Şeriat kapısının üçüncü makamında açıkça ifade edilmektedir.⁵

Kur’ân-ı Kerîm’de ve başta *Buyruk* olmak üzere diğer bütün Alevî kaynaklarında orucun farziyeti açık bir şekilde ifade edilmesine rağmen, bu kesimin oruç karşısındaki düşünce ve tutumları, onların namaz karşısındaki düşünce ve tutumları gibidir. Ramazan orucunun farziyeti kabul edilmekle beraber,⁶ uygulama genellikle Ramazan ayının başında, ortasında ve sonunda olmak üzere birer gün veya bu ayın 25, 26 ve 27. günlerinde olmak üzere peşpeşe üç gün oruç tutmak şeklindedir.⁷ Anketimize katılan Alevîlerden bazıları “oruçla ilgili tutum ve davranışımız aşağıdakilerden hangisine uygundur” sorumuza cevaplarken, Ramazan orucunu üç gün olarak tuttıklarını bizzat kendileri yazıyla ifade etmişlerdir.⁸

¹ Fuat Bozkurt, *Alevîliğin Toplumsal Boyutları*, 138; Kutluay Erdoğan, *Alevî-Bektaşî Gerçeği*, s. 35; Cemal Şener, *Alevîlik Olayı*, s. 174; Rıza Zelyut, *Öz Kaynaklarına Göre Alevîlik*, s. 110.

² Namazla ilgili bk: Tezimizizin Mülâkat Metni, s. 24, 36.

³ el-Bakara 2/183-185.

⁴ Sönmez Kutlu, *a.g.e.*, s. 176.

⁵ Fuat Bozkurt, *Buyruk*, s. 126.

⁶ Tezimizizin Mülâkat Metni, s. 24.

⁷ İlyas Üzüm, *a.g.e.*, s. 100.

⁸ Oruçla ilgili olarak bk: Fuat Bozkurt, *Alevîliğin Toplumsal Boyutları*, s. 140; Rıza Zelyut, *Öz Kaynaklarına Göre Alevîlik*, s. 358.

I. D- Zekât

Kur'ân-ı Kerîm'de hem müstakil olarak hem de namazla birlikte olmak üzere birçok âyette farzıyeti vurgulanan zekât,¹ İslâm'ın en önemli mâlî boyutlu ibadetidir.² *Buyruk*'ta³ ve *Makâlât*'ta⁴ olmak üzere ibadetler arasında zekât da yer verilmesine karşın, -tarihte ve günümüzde- Alevî kitlelerin zekât üzerinde pek az durmakta, zekât konusu bu kesimin genel İslâmî anlayıştan farklı bir şekilde yorumlanmaktadır.⁵

Her ne kadar Alevîler, mallarının kırkta birini hesaplayarak, sistemli bir şekilde zekât vermeseler de, muhtaç olanlara “yol kardeşliği” çerçevesinde yardımı esirgememektedir.⁶ Bu yardım kişinin elinden geldiği kadarıyla, para, eşya veya buğday şeklinde yapılabilmektedir.⁷

I. E- Hacc

Kur'ân-ı Kerîm'de imkânı uygun olanların yerine getirmesi gereken ve Allah'ın kulları üzerindeki bir hakkı olarak açıklanan hac ibadeti,⁸ Alevî kaynaklarında tıpkı diğer ibadetler gibi geçmektedir.⁹ *Vilâyetnâme*'ye göre, Hacı Bektaş-ı Velî, Türkistan'dan Rum ülkesine hareket ettiğinde hacca niyet etmiş, bazı kerâmetler göstererek Necef'e gelmiş, Necef'te bir müddet kalıp bir “erbaîn” çıkarmış sonra Kâbe'ye varmıştır. İmam Muhammed Bâkır'ın seccadesinin yanında üç yıl kalan Hacı Bektaş-ı Velî, oradan Medine'ye geçip bir “erbaîn” de orada çıkarmış ve daha sonra Kudüs'e ve Halep'e uğrayıp oralarda da birer “erbaîn” çıkarmıştır.¹⁰ Net ifadelerle sarih olmasa da Hünkâr'ın hac ibadetini icra ettiği ve bundan dolayı kendisinin “Hacı” unvanıyla “Hacı Bektaş-ı Velî” şeklinde anıldığı açıktır.¹¹

¹ M. Fuad Abdülbaki, *el-Mu'cemu'l-müfehres*, “Zekât”, mad.

² İlyas Üzüm, *a.g.e.*, s. 100.

³ Fuat Bozkurt, *Buyruk*, s. 126.

⁴ Sönmez Kutlu, *a.g.e.*, s. 176.

⁵ İlyas Üzüm, *a.g.e.*, s.100.

⁶ Fuat Bozkurt, *Alevîliğin Toplumsal Boyutları*, s. 141.

⁷ Tezimizin Mülâkat Metni, s. 28.

⁸ Âl-i İmrân 3/97.

⁹ Fuat Bozkurt, *Buyruk*, s. 126; Sönmez Kutlu, *a.g.e.*, s. 176. Ayrıca bk. Rıza Zelyut, *Öz Kaynaklarına Göre Alevîlik*, s. 359; Fuat Bozkurt, *Alevîliğin Toplumsal Boyutları*, s. 43.

¹⁰ Abdülbaki Gölpınarlı, *Manâkıb*, s. 17.

¹¹ İlyas Üzüm, *a.g.e.*, s. 101.

Sarı Saltık Ocağı'na bağlı Alevîlerde hac ibadeti İslâm'ın diğer ibadetlerine göre daha fazla önemsenmiştir. Ocağın bağlılarından hacca gidenler bulunmaktadır. Ocağa göre hacca gidilirken önce Hacı Bektaş Velî ziyaret edilir, ardından Mekke-i Mükerrerme'ye gidilir. Hac ibadetinin dönüşünde ise mutlaka Kerbelâ ve Necef'e uğranır.¹

Ziyaret kültürünün yoğunlukla yaşandığı Tunceli yöresinde “Hac İbadeti”nin yerini büyük ölçüde “erenleri ziyaret” şekline dönüştüğünü söylemek gerekir. Zira anketimize katılan ocak mensuplarının, “Hacca gitmeyi düşünüyor musunuz?” sorumuza “kendi erenlerimize” ibaresini ekleyerek cevap verdikleri, ayrıca kesim mensuplarının bir yatırı ziyarete giderken “haccınız mübarek olsun” ifadesini kullandıklarını müşahede edilmiştir. Bununla birlikte ocağın dedesi Ahmet Yurt Dede, hac ibadeti ile erenlerin ziyaretinin ayrı değerlendirilmesinin gerekliliğini ifade etmiştir.²

Tunceli yöresinde Hacı Bektaş'ın, hocası Lokman-ı Parende'ye Arafat'ta iken yemek götürmesine nazire olarak Munzur Efsanesi anlatılmaktadır.³

¹ Tezimizin Mülâkat Metni, s. 28.

² Tezimizin Mülâkat Metni, s. 31.

³ Nazmi Sevgen, *a.g.e.*, s. 17; Bu konu Üçüncü Bölümünün, II.B- Ziyaret Kültü başlığı altında detaylı olarak ele alınacaktır.

II. DİNÎ HAYAT

I. A- Kurban

Bütün dinlerde önemli bir yere sahip olan kurban ibadeti, Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. İbrahim'in, oğlu İsmail'i Rabbine adaması, Hak Teâlâ'nın rızası için onu kurban etmeye niyetlenmesi, Allah Teâlâ'nın da bir melek aracılığıyla -İsmail'e bedel olarak ona kurbanlık bir koç göndermesi şeklinde geçmektedir.¹ Hz. Peygamber (s.a.s) de kurbanın Hz. İbrahim'den kalan bir sünnet olduğunu ifade etmektedir.² Kurbandan kastedilen şey, Allah'a yakınlık kesbetmek, onun rızasını kazanıp onun isteğine boyun eğmektir.³

Alevîlikte bir hayli önemli yere sahip olan kurban uygulamasının birçok çeşidi bulunmaktadır. Bunların içinde en önemlisi, dinî törenlerde kesilen “**tercüman kurbanı**”dır. Bu kurban, kurban bayramında kesilenlerden ve diğer adak kurbanlarından farklıdır.⁴ Bunların dışında muharrem ayında kesilen “mâtem kurbanı”, düşkünlerin aklanması için düzenlenen törende kesilen “düşkün kaldırma kurbanı”; özellikle kış aylarında yapılan cemlerde kesilen “Abdal Musa kurbanı”; ölen bir canın hesabını kolaylaştırmak üzere kesilen “dârdan indirme kurbanı”; iki canın musâhip olacağı İkrâr Cemi'ndeki “musâhip kurbanı”; yılın 13, 14 ve 15 Şubat tarihlerine denk gelen Hızır orucunda kesilen “Hızır kurbanı”; 21 Mart'ı 22 Mart'a bağlayan ve Hz. Ali'nin doğum günü olarak kabul edilen gecenin sabahında kesilen “Sultan Nevruz kurbanı”; 6 Mayıs günü kesilen “Hıdrellez kurbanı” gibi kurbanlar bulunmaktadır.⁵

Tercüman kurbanı, Görgü Cemi'nde kişinin sorgusu yapıldıktan sonra kesilir. Kurbanın kesilip pişirilmesinden “kurbancı” sorumludur. Kesim sırasında kurbanın kanı dışarı akıtılmaz. Sakatat bölümünün dışarıya atılması, hayvanlara yedirilmesi kesinlikle yasaktır. Kurbanın yenilmeyen bütün kısımları kemikleri ve derisiyle birlikte

¹ es-Saffât 37/100-107.

² İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, XVII, 394.

³ Ali Bardakoğlu, “Kurban”, *DİA*, XXVI, 436-440; Saffet Köse, “Kurban”, III, 412-414.

⁴ Fuat Bozkurt, *Alevîliğin Toplumsal Boyutları*, s. 116.

⁵ Mehmet Yaman, *a.g.e.*, s. 281,282.

toprağa gömülür. Kemikler kırılmadan eklemlerinden ayrılarak pişirilir. Kurbanın çiğ dağıtılması söz konusu değildir.¹

Tekbir, kurban kesilirken (tığlanırken) kurbancı veya Dede tarafından şu şekilde getirilir:

“ Kurbanımızın kabulü için diyelim bir Allah, Allah...
Fermân-ı Celîl
Kurban-ı Halil
Delil-i Cebrâil
Cân-ı İsmail
Allahu Ekber, Allahu Ekber
La İlâhe İllallâhu Vallahu Ekber
Allahu Ekber
Ve Lillah'il- Hamd (3 kez)
La Fetâ illâ Ali
La Seyfe İllâ Zülfikâr
Bismillahi Tekbir Allahu Ekber”²

Kurban kesildikten sonra ise Dede şu duâyı yapar:

“Allah, Allah... Kurbanlarınız kabul, muratlarınız hasıl ola. Her tüyüne binbir sevap yazıla. Kazalara kalkan, belalara bekçi ola. İsmail peygamber'in kabul olduğu gibi, sizin de kurbanlarınız Ulu Dergah'a yazıla. Ağzımızın tadını bozmaya. İmam Hüseyin yardımcımız, Bozatlı Hızır gözcümüz ola. Gerçeğe Hû....”³

Kurbanın eti büyük bir kazanda pişirilir. Kurbancı etin piştiğini anlayınca kurban etinden bir tabak dolusu örnek alıp -ki buna **yoklama** denir- başta Dede olmak üzere cemaate getirir. Kurbanı bulgur salınması için Dede'den izin ister. Dede isterse kazanın başına gelir, bulgur saldıktan sonra kolunu kazanın içine daldırır. Kurbanın bir budunu bulup çıkarır. Böylece Dede kerâmet göstermiş olur. Kurban piştikten sonra sofralar kurulur, ayrı ayrı sofralarda kurban yenir.⁴

Tercüman Kurbanını sadece çocuklar ve “yol”a girmiş erginler yiyebilir. Bunların “Yol kardeşi” olmayanlar, “düşkünler” ve Alevî olmayanların yemesi

¹ Tezimizin Mülâkat Metni, s. 34; Fuat Bozkurt, *a.g.e.*, s.117.

² Mehmet Yaman, *a.g.e.*, s. 284.

³ Mehmet Yaman, *a.g.e.*, s. 284.

⁴ Fuat Bozkurt, *a.g.e.*, s. 117.

kesinlikle yasaktır. Bilinçli olarak yedirenlerin ve yiyenlerin başına mutlaka bir belâ geleceğine inanılır.¹

Alevîlikte, kurbanın kesilmesine “tığlama” , kurbanı da “dolu” denilmektedir.² Bu isimlendirmeleri eski Türklerde de görmekteyiz. Orta Asya Türkleri, kurbanı “tolu” veya “dolu” demişlerdir. Bir menkıbeye göre, dolu, şimşek ve yağmur ilahı olan “Tonay/Payan” kimsesiz bir kız çocuğuna, dolu ve buğday yedirdi. Bundan iki erkek çocuk meydana geldi. Mundus ve Tölöslerin onlardan türediğine inanılır. Bu boylar, ona kurban keserler. Ayrıca Güney Hunlar’da bir kadının dolu tanesinden gebe kaldığına inanılmaktadır.³ Şamanizm’de önemli bir yere sahip olan “dolu” tabiri Alevîlik ve Bektaşîliğe geçmiş Hak için kesilen kurbanı ve cemlerde içilen içkiye de ad olmuştur.⁴

Kurbanın kanını akıtma âdeti, kanın tabu olmasından kaynaklanmaktadır. Bu tabu “hayvanın canının veya ruhunun kanda bulunduğu” şeklindeki ortak inanca dayalı olmalıdır.⁵ Eski Türkler ve Moğollar, kurbanı tığlayarak kanının yere akmamasına önem vermişlerdir.⁶ Bu âdete uyarlanarak, hükümdar ailelerinin kanının akıtılması da tabu sayılmıştır. Bundan dolayı hükümdar ailelerinin kanı dökülmez, idam edilerek veya boğularak öldürülürlerdi.⁷

İslâm öncesi dönemde Türkler ve Moğollar kurbanların etlerini yedikten sonra kemiklerini kırıp parçalamaz, bunları ya gömer ya da yakarlardı. Bu suretle kurbanın gökte yeniden dirilerek Tanrı’ya ulaşacağına inanılırdı. Kemiklere zarar verildiği yahut birkaç kemiğinin eksik olduğu durumlarda hayvanın sakatlanacağı düşünülmekteydi. Türkler ve Moğollar’da bu inanca bağlı olarak yeni tutum geliştiği görülmektedir: Düşmanın tekrar dirilip güçlenmesine engel olmak, ancak savaşta öldürülen düşmanların yakılması ile mümkündür. Bu inancın tesiriyle Türkler ve Moğollar düşmanlarının cesetlerini gerekirse mezardan çıkartarak yakmışlardır. Cengiz Han’ın Gazneli Mahmût’un mezarını açtırarak kemiklerini yaktırması; Şah İsmail’in ise Dülkadirli beylerin, İmam-ı Âzam Ebû Hanife ve Abdülkadir Geylânî’nin mezarlarını

¹ Fuat Bozkurt, *a.g.e.*, s. 117.

² Ethem Ruhi Fırlalı, *a.g.e.*, s. 368-369; Fuat Bozkurt, *a.g.e.*, s. 117.

³ Mehmet Eröz, *a.g.e.*, s. 40.

⁴ Mehmet Eröz, *a.g.e.*, s. 41.

⁵ Mehmet Eröz, *a.g.e.*, s. 41.

⁶ Ethem Ruhi Fırlalı, *a.g.e.*, s. 368; Mehmet Eröz, *a.g.e.*, s. 42.

⁷ Mehmet Eröz, *a.g.e.*, s. 42.

açtırarak kemiklerini yaktırması bu inanışın tesiriyle vuku bulan davranışlardır. Yoksa sanıldığı gibi bunlar hakaret maksadıyla yapılmamıştır.¹

Şamanizm'deki kurbanlı âyin yapılamaması geleneğinin² aynısını Alevîlikte de görmekteyiz.³ Ayrıca eski Türklerdeki kurban kemiklerinin kırılmaması,⁴ kurbanın kanının yere akıtılmasından kaçınılması,⁵ etin pişirildiği kazana kurbandan başkasının yaklaşmaması,⁶ isim benzerliğinin mevcudiyeti,⁷ kurban kesilen törenlerde şiirlerin okunması,⁸ Alevîlikteki kurban anlayışının, Türklerin eski dininin tesiriyle oluştuğunu açık bir şekilde göstermektedir.⁹

Kurban bayramında kurban kesen Alevîler, adak kurbanına da büyük önem vermektedirler.¹⁰ Tunceli yöresinde yatırlara Sarı Saltık'a, Sultan Hızır'¹¹ a, Ağu İçen'e, ve diğer türbelere adak kurban kesilir.¹² Adak kurbanı kişinin bir dileğinin -çocuğunun olması, oğlunun gittiği yerden sağ salim gelmesi gibi- yerine gelmesi ve şükran ifadesi olarak genellikle bir yatırın başında kesilir. Eti fakire dağıtılır yahut pişirilip orada bulunan cemaate yedirilir. Adak kurbanı da Görgü Cemi'ndeki kurban gibi muamele görür. Alevîlerin yatırların başlarında kurban kesme âdeti, “**atalar kültürü**” ile bağlantılı bir tutumdur.¹³

II. B- Ziyaret Kültü

Ziyaret kültürü Alevîlerin hayatında büyük bir öneme sahiptir. Her ziyarette bir evliya veya melek bulunduğu inanılır. Melek ve evliyâlara insanüstü bir gözle bakılır,

¹ Ahmet Yaşar Ocak, *Alevî ve Bektaşî İnançlarının İslâm Öncesi Temelleri*, s. 173, 174.

² Mehmet Eröz, *a.g.e.*, s. 43.

³ Ethem Ruhi Fırlı, *a.g.e.*, s. 368.

⁴ Ahmet Yaşar Ocak, *a.g.e.*, s.173; Mehmet Eröz, *a.g.e.*, s. 45.

⁵ Mehmet Eröz, *a.g.e.*, s. 42.

⁶ Mehmet Eröz, *a.g.e.*, s. 48.

⁷ Rıza Zelyut, *a.g.e.*, s. 242.

⁸ Fuat Bozkurt, *a.g.e.*, s. 118.

⁹ Fuat Bozkurt, *a.g.e.*, s. 118.

¹⁰ Tezimizizin Mülâkat Metni, s. 28.

¹¹ Sultan Hızır, yörede daha çok Sultan Hızır olarak telaffuz edilir.

¹² Adak kurbanıyla ilgili fotoğraf için bk: Ekler Bölümü, Fotoğraf: 8.

¹³ Yaşar Kalafat, *a.g.e.*, s. 57, 95. Mehmet Eröz, *a.g.e.*, s. 99; Ayrıca bk: Ahmet Yaşar Ocak, *Türkler, Türkiye ve İslâm*, s. 45; ayrıca bk: Günay Tümer; “Atalar Kültü”, *DİA*, IV, 42-43.

bunların ölümsüz olduklarına inanılır. Ziyaretgâhlar yatırırlarla sınırlı kalmayıp bazen bir dağ, bazen bir kaya, göl, çeşme veya ağaç olabilmektedir.¹

Ziyaretgâhlar, çeşitli dilekler ve teberrük için ziyaret edilir. Ziyarete gidilirken yol boyunca oruç tutma geleneği bulunmaktadır. Ziyaret edilen türbe, bazılarınca bir kez, bazılarınca da üç kez dönülür ve her dönüşte yer yer öpülür. Bu üç sayısının Hak-Muhammed-Ali için olduğu ifade edilmektedir. Ayrıca ziyaret sırasında türbenin başında mum yakılır, lokma ve niyâz dağıtılır.² Mum yakılması, eski Türk inancının tesiriyle oluşan ve orada yatan kişinin ölümsüzlüğüyle ilgili bir inançtan kaynaklanmaktadır.³ Ziyaret ve nişangâhlara çaput bağlamak da rastlanan geleneklerden biridir.⁴

Tunceli yöresinde adak kurbanları kesilen ve bunun dışında başka amaçlarla ziyaret edilen mekânların başında mevcut “Ocak”ların türbeleri gelmektedir.⁵ Bunların dışında ziyaret edilen mekânlar ise şunlardır:

a- Bornek Ocağı Ziyareti

Hozat ilçesi Geyiksuyu nahiyesi Düzpelit (Bornek) köyündedir. Rivayete göre bu mekânda geviş getirerek “teberik” denilen şifalı toprak aktaran iki yılan vardır. Yöre halkı Çarşamba akşamı ve Perşembe günü sabahı burayı ziyaret ederler. Karıncalık denilen bir tür cilt hastalığına yakalananlar, vücutlarının rahatsız olan kısmını bu topraktan sürerler. Ayrıca ocak sahibi, karıncalık bölgesini iğne ile hafifçe kazır.⁶

b- Çoban Baba Ziyareti

Ziyaret Mazgirt ilçesindedir. Çoban Baba adıyla anılan bu yatırım türbesinin yanındaki çeşmeden Cuma günleri sütü andıran beyaz bir suyun aktığı rivayet edilmektedir. Yöre halkı tarafından çeşitli dilekler vesilesiyle ziyaret edilip adaklar kesilir.⁷

¹ Munzur Çem, *a.g.e.*, s. 20, 21.

² Ziyaret kültürü ve niyâz dağıtma konusuyla ilgili olarak bk: Tuncer Gülensoy-Ahmet Buran, *a.g.e.*, s. 144-151. Bu kültle ilgili fotoğraflar için bk: Ekler Bölümü, Fotoğraf: 9, 10, 11.

³ Mehmet Eröz, *a.g.e.*, s. 68; Yaşar Kalafat, *a.g.e.*, s. 57, 73, 106.

⁴ Munzur Çem, *a.g.e.*, s.22.

⁵ Tunceli Ocakları için bk: Birinci Bölüm, II. D- Tunceli’deki Alevî Ocakları. Ayrıca bkz: Kureşanlı Seyyid Kekil, *Peygamberler ile Seyyidlerin Şecereleri ve Aşiretlerin Tarihi*, s. 63.

⁶ Ali Kaya, *a.g.e.*, s. 230.

⁷ Ali Kaya, *a.g.e.*, s. 229.

c- Düzgün Baba Ziyareti

Nazimiye İlçesinin güneyinde türbesi bulunan Düzgün Baba'nın asıl adı Şah Haydar'dır. Bu zâtın Seyyid Mahmûd-i Hayrânî'nin torunu ve Munzur Baba'nın oğlu olduğuna inanılmaktadır. Efsaneye göre Haydar şu anda türbesinin bulunduğu dağda sır olmuş, bacısı Haskar diğer ismiyle Zel, kendisini aramaya gitmiş ancak o da sır olmuştur. Onun da sır olması üzerine bu dağa "Zel Dağı" denilmiştir. Şah Haydar'ın musâhibi Seyyid Ahmet, bu dağa gider ve onu bulur. " Beni baban gönderdi, haydi eve gidelim" deyince o: " Babam beni sorarsa ona keyfi **düğündür**, de" diye cevap verir. Bu diyalogdan dolayı kendisine "Düğüün Baba" denilmeye başlar.¹ Çocuğı olmayanlar ve hastalar tarafından ziyaret edilen bu ziyaretgâhta da adak kurbanları kesilmektedir.²

d- El Baba Ziyareti

Ovacık ilçesinin Ziyaret köyündedir. Bu ziyaretgâhta bir kaynak suyu bulunup genellikle romatizma hastaları tarafından ziyaret edilmektedir. Ayrıca burada da şifa dileğıyle adak kurbanları kesilmektedir.³

e- Kale Sipi (Beyaz İhtiyar) Ziyareti

Pülümür ilçesi Ağaşenliğı köyündedir. Hakkında Kale Sipi⁴ efsane anlatılan⁵ bu ziyaretgâh, kutsal bir mekân kabul edilmekte, burada da şifa niyetiyle adaklar kesilmektedir.⁶

f- Karaca Ziyareti

Ziyaret Hozat'ın Karaca köyündedir. Sarı Saltık Baba'nın bir pabucunun bu ziyarette olduğuna inanılmaktadır. Özellikle felçli hastalar tarafından ziyaret edilen bu mekânda bulunduğına inanılan bu pabuç, ziyaretçi felçlilerin rahatsız organların sürülerek şifa dilenmektedir.⁷

¹ Düğüün Baba efsanesiyle ilgili bk: Tuncer Gülensoy-Ahmet Buran, *a.g.e.*, s. 29-31.

² Ali Kaya, *a.g.e.*, s. 229.

³ Ali Kaya, *a.g.e.*, s. 229.

⁴ Yörede Hızır (a.s.)'a verilen isimlerden biridir. Munzur Çem, *a.g.e.*, s. 106.

⁵ Kale Sipi efsanesi ve Tunceli yöresindeki diğer efsaneler için bk: Ali Kaya, *Tunceli (Dersim) Kültürü*, s. 199-228.

⁶ Ali Kaya, *a.g.e.*, s. 230.

⁷ Ali Kaya, *a.g.e.*, s. 229.

g- Mihmandar Postu Hızır Ocağı Ziyareti

Türbesinin deryalar üstünde olduğuna, yeryüzündeki deryalarda gezen bütün deniz vasıtalarının onun kerâmetinin bir sonucu olarak yüzdüğüne inanılır.¹

h- Munzur Gözesi Ziyareti

Efsaneye göre, Munzur nehrinin şimdiki kaynağının bulunduğu Ziyaret köyünden Kara Hacı adlı birisi hacca gider. Kara Hacı'nın Munzur isminde bir çobanı vardır. Kara Hacı hacda iken, hanımı helva yapar ve Çoban Munzur'a ikramda bulunur. Munzur, ağası Kara Hacı'nın helvayı sevdiğini bildiği için kadına, bir tabak helva verirse onu ağasına götüreceğini söyler. Kadıncağız çobanın doymadığına hükmederek bir tabak daha verir. Munzur çoban, o sırada Arafat'ta bulunan Kara Hacı'nın yanına varıp helvayı verir ve bir şey söylemeden geri döner. Hacdan döndüğü zaman bütün köylüyle beraber çoban Munzur da Kara Hacıyı karşılamaya çıkar. O sırada Munzur'un elinde bir bakraç süt vardır. Kara Hacı kendisini karşılayanlara: "Hacı ben değilim, gerçek hacı Munzur'dur. Onu tebrik ediniz" der. Bunun üzerine Munzur, köye doğru koşmaya başlar ve koştukça da elindeki süt peyderpey dökülür. Sütün döküldüğü her yerde büyükçe bir göze oluşarak bunlardan su kaynamaya başlar. Çobanın kendisi ise Munzur dağında sır olur. Munzur nehrinin kaynağının bu gözeler olduğuna inanılır.² Tunceli'yi ikiye ayıran Munzur nehri hakkında bu nevi kültler teşekkül etmiştir.³

Yukarıdaki efsanenin Hacı Bektâş-ı Vefî'nin, Arafat'tayken hocası Lokman-ı Perende'ye yemek götürüşü ve sonradan kayboluşuna ve buna binaen kendisinin Hacı unvanını alışını nakleden menkıbeden mülhem olduğu düşünülmektedir.⁴

Şah İsmail'in, Munzur gözelerinde bir çeşme yaptırdığı rivayet edilmektedir.⁵ Munzur ziyaretgâhında, Munzur Baba tarafından dikilen ve kesildiği takdirde bir musibete sebep olacağı düşünülen simsiyah bir ağaç bulunmaktadır.⁶

Tunceli'de, Munzur dağından çıkan Munzur nehri suyunun, çocuğu olmayan kadınların kısırlıklarını giderdiğine inanılmaktadır.⁷ Yöre halkı Munzur nehrinin

¹ Ali Kaya, *a.g.e.*, s. 230.

² Nazmi Sevgen, *a.g.e.*, s. 17.

³ Nazmi Sevgen, *a.g.e.*, s. 14.

⁴ Nazmi Sevgen, *a.g.e.*, s. 17.

⁵ Nazmi Sevgen, *a.g.e.*, s. 18.

⁶ Nazmi Sevgen, *a.g.e.*, s. 18.

⁷ Yaşar Kalafat, *a.g.e.*, s. 75.

alabalığını da kutsal addetmekte ve bunların yenilmesini sakıncalı görmektedir. Ancak bu balıklar, çıkık ve kırıkları sarmakta ve çeşitli ilaçlar yapmakta kullanılabilir. ¹ Alabalığın kutsal sayılması ve bir totem olarak görülmesi, eski Türklerde de görülen bir inançtır. Ural Türkleri, alabalığı kendilerine totem yapmışlardır ve alabalığa “som” demişlerdir. Hatta Tunceli’nin eski adı olup 1936’da ² değiştirilen “Dersim” isminin Munzur’daki alabalığa izafeten türetilen “Diyâr-ı Som” isminden kaynaklandığı düşünülmekte ve bu adının zamanla Dersim şeklini aldığı ifade edilmektedir. ³

i- Sultan Baba Ziyareti

Ovacık İlçesindeki Munzur Dağlarının bir kolu olan, Sultan Baba dağındaki türbede yatan, Harzemşahların ünlü sultanı Celaleddin Harzemşah’tır. ⁴ Dağın önceki ismi Ağdat iken, Celaleddin Harzemşah muharebe esnasında burada ölünce burası Sultan Dağı ismiyle anılmaya başlamıştır. Halk tarafından şifa niyetiyle ziyaret edilmektedir. ⁵

j- Şeyh Sabun Ocağı Ziyareti

Elazığ’ın Karakoçan ilçesinin Delikan köyündedir. Bazı kerâmetleri anlatılan bu şahsın türbesi halk tarafından ziyaret edilmektedir. ⁶

Bunların dışında, Bağır Dağı, Buyere Gölü, Kızıl Yılan, Zele Dağı, Tasniye Taşı, Muhundu Duvarı, Pilvenk Evliyası ve Hızır Gölü yörede ziyaret edilen diğer mekânlardır. ⁷

Alevî “yol”unda yoğun olarak yaşanan bu ziyaret kültürünün kökenlerini, eski Türk inancındaki “atalar kültürü” ile Budizm’deki “aziz kültürü”nde bulabiliriz. Heterodoks Türk İslâm’ı, geçen iki şeyden mülhem olarak kendi içindeki “evliya kültürü”nü oluşturmuş ve bunları tabiatüstü birtakım güç ve yetkilerle donatmıştır. ⁸ İnanca göre bu

¹ Nazmi Sevgen, *a.g.e.*, s. 18.

² Ali Kaya, *Dersim Tarihi*, s. 332.

³ Nazmi Sevgen, *a.g.e.*, s. 24-25. “Dersim” ismiyle ilgili bk: İbrahim Yılmazçelik, *Dersim Sancağı*, s. 1-2; Nazmi Sevgen, *Zazalar ve Kızılbaşlar*, s. 21; Ali Kaya, *Dersim Tarihi*, s. 15.

⁴ Nazmi Sevgen, *a.g.e.*, s. 25.

⁵ Ali Kaya, *a.g.e.*, s. 229.

⁶ Ali Kaya, *a.g.e.*, s. 230.

⁷ Munzur Çem, *a.g.e.*, s. 21.

⁸ Ahmet Yaşar Ocak, *Türkler, Türkiye ve İslâm*, s. 45.

evliyalar, sıkışık anlarında insana yardım edebilirler.¹ Eski Türklerde göğe yükselen ata ruhları, yeryüzündekilerin ne yaptıklarını bilir. Bu önceleri atalara mahsus iken daha sonra genel bir hal almıştır. Söz konusu bu kült, genel olarak atanın bizzat kendisine tapınma mahiyeti taşımamakla birlikte, öldükten sonra ailesine yardım edeceği ve onu kötülüklerden koruyacağı telakkisinden dolayı onlara korku ve sevgi karışık bir davranış göstermeye sebep olmuştur.²

II. C- Âşûrâ Günü

Âşûrâ, Hz. Nuh'tan itibaren bütün Sâmi dinlerinde mevcut olan ve Hz. İbrahim'den beri önemli görülüp oruç tutulan bir gündür. **Âşûrâ gününde** Hz. Âdem'in tövbesinin kabul edildiği, Hz. Yunus'un balığın karnından çıkarıldığı Hz. Mûsâ ve Hz. İsâ'nın doğduğu, Hz. Süleyman'a mülkün verildiği, Hz. Dâvûd'un tövbesinin kabul edildiği, Hz. Peygamber'in geçmiş ve gelecek bütün günahlarının affedileceğine dair kendisine Allah tarafından teminat verildiği ve Mekke'den Medine'ye hicret ettiği gün olarak tavsif edilmişse de bunları ilmen doğrulamak imkânı olmadığı gibi bir kısmının yanlışlığı -Hz. Peygamber'in hicreti gibi, zira hicret 12 Rebûlevvel'de gerçekleşmiştir- ortadadır.³

Hz. Nûh'un gemisinin bugünde tufandan kurtulup Cudi dağının tepesine oturduğu ve **Aşure** adlı tatlının menşei de buna dayandığı söylencesi bulunmaktadır. Gemidekiler o günü kutlamak istemişler ve geminin ambarında arta kalan erzakı karıştırıp bir aş pişirmişlerdir. İşte aşure pişirme âdeti buradan kalmıştır.⁴

Alevîler, Hz. Hüseyin'in Kerbelâ'da şehit edildiği gün olan on Muharrem'i mâtem günü sayarlar ve Muharrem'in biri ile on ikisi arasında gülmez, et yemez, yeni elbise giymez, yeni bir işe başlamazlar. On Muharrem ise yas günüdür.⁵

Alevilikte aşure, daha çok Kerbelâ mâtemiyle alâkalı olarak yaygınlaşan, hatta kült haline dönüşen bir uygulamadır. Bazı Alevî yazarlar aşure pişirmeyi, Kerbelâ'da yaşanan facia neticesinde Hz. Hüseyin'in ve yakınlarının şehit düşmesine rağmen Ehl-i

¹ Mehmet Eröz, *a.g.e.*, s. 67.

² Ahmet Yaşar Ocak, *Alevî ve Bektaşî İnançının İslâm Öncesi Temelleri*, s. 63.

³ Yusuf Şevki Yavuz, "Aşure", *DİA*, IV, 25.

⁴ Şamil İ. A., *Şamil İA*, I, 174,

⁵ Ali Kaya, *Tunceli Kültürü*, s. 191; Mehmet Yaman, *a.g.e.*, s. 265.

Beyt'in soyunun kesilmeyip İmam Zeyne'l-Âbidin ile devam etmesinden dolayı duyulan sevincin izharı olarak açıklarlar.¹

Aşureye “On İki İmam çorbası” da denilir.² Muharrem'in onuncu günü yapılır ve konu komşuya dağıtılır. Alevî olan birisinin aşure yapmaması düşünülemez. Öyle ki aşure yapmayan kimse neredeyse yadırganıp ayıplanır. Aşure yapmaya gücü olmayana ise aşure yapabilmesi için yardım edilir.³

Aşure yenildikten sonra aşağıdaki duâ okunur:

“Bism-i Şâh, Allah... Allah... Allah, Muhammed, Ali, On İki İmam efendilerimizin ruhu revanları, şâd ve handan ola. Münkir ve münafık mat ola, müminler şâd ola. Lokmalarımız dertlere deva ola. Mâtem-i Hasan ve Hüseyin ola. Cümlemize haklı hayırlı kısmetler verilmesi için ... Nûr-u Neb-i, Kerm-i Ali, Pîrimiz Hünkâr Hacı Bektaş-ı Velî, gerçeğe Hü...”⁴

II. D- Bayramlar

Bayramlar, sevinç ve neşe günleridir. Bir inanç veya kültürel bir geleneğin yadedilmesi için düzenlenen bayramlar bütün toplumlarda var olagelmıştır. Bayramlar toplumsal kaynaşma açısından önemli bir yere sahiptir.⁵

II. D. 1- Ramazan ve Kurban Bayramı

Alevîlikte bayram kutlamaya bir hayli önem verilir. Araştırmamız sırasında Alevîlerin -Ramazan orucunu tutmadıklarından dolayı- Ramazan bayramına karşı biraz çekimser kaldıklarını gözlemledik. Ancak Sarı Saltık Ocağı dedesi Ahmet Yurt, Ramazan bayramının kutlanmasını şöyle açıklamaktadır: “Ramazanda orucu belki Sünnîler tutar ama bayramın en güzelini Alevîler yapar.” Konu komşuyla bayramlaşılar, mezarlığa gidilir, ölümlere Fatıha okunur.⁶

¹ Ali Kaya, *Tunceli Kültürü*, s. 191; Mehmet Yaman, *a.g.e.*, s. 265.

² Munzur Çem, *a.g.e.*, s. 24. Aşure için bk: Mehmet Yaman, *a.g.e.*, s. 265.

³ Tezimizin Mülâkat Metni, s. 30.

⁴ Mehmet Yaman, *a.g.e.*, s. 267.

⁵ Bayram kavramı için bk: Sargon Erdem, “Bayram”, *DİA*, V, 257-259.

⁶ Tezimizin Mülâkat Metni, s. 30.

Kurban bayramının biraz daha önemli görüldüğü Alevîlerde, kesilen kurbanla birlikte kişinin kötü duygularının da yok edildiğine inanılır. Toplum o kişinin elinden, dilinden ve belinden emin olmalıdır.¹

II. D. 2- Sultan Nevruz Bayramı

Nevruz bayramı, her yılın 21 Mart günü kutlanır. Hz. Ali'nin doğum günü olduğuna inanılan² bu günde şeker ve şerbet dağıtılır, deyişler okunur, semâh edilir ve Sultan Nevruz Bayramı Kurbanı diye isimlendirilen³ bir kurban kesilir.⁴

Bütün bayramların sultanı olarak kabul edilen Nevruz, baharın başlangıcı olarak görülür. Nevruz bayramı sabahı taze su içilir, yıkanılır, hayvanlara taze su verilir. Ayrıca bugün bir cem düzenlenir. Cemde bir tas süt iyice kaynatılıp tepsi üzerine konur. Sütün içine iki parça saman çöpü atılıp karıştırılır. Saman çöplerinin birleşmesi itikat birliğine delalet eder. Sonra dede “Nâd-i Ali” duâsıyla başlar⁵ ve üç deyiş ile üç düvazdeh imam okur.⁶ Nevruz bayramında okunan nevruziyelere bir örnek:

Gelin ey kardeşler seyran edelim
Ali'nin doğduğu eyyâm bu demdir
Bu zevkle münkiri hayran edelim
Ali'nin doğduğu eyyâm bu demdir.

Çerağlar uyansın kurulsun cemler
Gülbanklar çekilsin, sürülsün demler
Cümbüşe gelsinler cümle erenler
Ali'nin doğduğu eyyâm bu demdir

Hüsnü Baba eyler candan niyâzı
Dem sunsun sakiler kılsınlar bâz'ı
Okunsun nefesler, çalsınlar sazı
Ali'nin doğduğu eyyâm bu demdir.⁷

¹ Mehmet Yaman, *a.g.e.*, s. 283.

² Mehmet Eröz, *a.g.e.*, s. 96.

³ Mehmet Yaman, *a.g.e.*, s. 282.

⁴ Mehmet Yaman, *a.g.e.*, s. 274. Bu konuyla ilgili olarak bk: Munzur Çem, *a.g.e.*, s. 65.

⁵ “Nâd-i Ali” duâsı için bk: Adil Ali Atalay, *Buyruk*, s. 203.

⁶ Mehmet Yaman, *a.g.e.*, s. 275.

⁷ Mehmet Yaman, *a.g.e.*, s. 276.

Alevî ve Bektaşîlerde kutlanan Nevruz bayramı, Orta Asya'daki Türklerin bahar şenliğine benzeyip günümüzde de Orta Asya dâhil dünyanın birçok yerinde kutlanmaktadır.¹

II. D. 3- Hıdrellez Bayramı

Hızır ve İlyas isimlerinin halk ağzında aldığı şekilden ibaret olan Hıdrellez, kökü İslâm öncesi eski Orta Asya, Ortadoğu ve Anadolu yaz bayramlarına dayanan, Hızır ve İlyas kavramları etrafında dini bir muhtevaya bürünmüş olan bu halk bayramı,² Alevîlikteki önemli bayramlardan biri olup 6 Mayıs günü kutlanır.

Alevîlere göre Hıdrellez'de, ölümsüzlük sırrına ermiş biri karanın, diğeri denizin hâkimi Hızır ile İlyas bir araya gelip sohbet ederler. Bundan dolayı da bu günde müminler şenlik yaparlar.³ Ancak bu beraberlikte, ismi yaşatılmasına rağmen uygulamada İlyas'ın şahsiyeti tamamen silinerek Hızır motifi ön plana çıkmıştır. Dolayısıyla bu bayramda icra edilen bütün merasimler Hızır'la ilgilidir. Bunun temel sebebi, İslâm öncesi devirdeki insanüstü varlıkların daha çok Hızır'ın şahsiyetine uygun düşmesi ve onunla özdeşleşmesidir.⁴

Alevîler bu günde kurban keserler.⁵ Eski Türklerde de beşinci ayın ikinci yarısında bayram yapıldığı, kımızlar içilip şarkılar söylendiği ve gök tanrıya kurbanlar kesildiği bilinmektedir.⁶

Hıdrellez bayramının önemini anlatan bir Alevî nefesi şöyledir:

Zulmet deryasını nûr edip gelen
Hızır-İlyas, Şah-ı Merdan Âli'dir
Garibin, mazlumun halini bilen
Hızır-İlyas, Şah-ı Merdan Âli'dir

Merd-i meydan eylemektir iyi er
Gafîl olma kardeş çerağın söner
Her gördüğün Hızır bilmektir hüner
Hızır-İlyas, Şah-ı Merdan Âli'dir

¹ Mehmet Eröz, *a.g.e.*, s. 92.

² Ahmet Yaşar Ocak, "Hıdrellez", *DİA*, XVII, 313-315.

³ Mehmet Eröz, *a.g.e.*, s. 96.

⁴ Ahmet Yaşar Ocak, "Hıdrellez", *DİA*, XVII, 313-315.

⁵ Mehmet Yaman, *a.g.e.*, s. 282.

⁶ Mehmet Eröz, *a.g.e.*, s. 90.

Şükrü Metin Baba bu demden içer
Saki-i Kevserle sıratı geçer
Hızır'ı Âdem'de arayıp seçer
Hızır-İlyas, Şah-ı Merdan Âli'dir¹

II. E- Cenaze Kaldırma

Alevî toplumunda yerleşik olan toplumsal dayanışmanın bir gereği olarak hasta ziyaretine² ve cenaze kaldırmaya büyük önem verilir. Ölüme karşı herkeste sonsuz bir saygı ve korku vardır. Azrail'in, iyi ruhları şefkatle, kötü ruhları ise hışımla alacağına inanılır. “Ölüm Allah'ın emridir” yönlü telakki oldukça yaygındır.³ Bir yerleşim yerinde ölüm hadisesi vuku bulduğu zaman herkes cenaze evine yardıma gider. O gün iş yapmanın uğursuzluk getirdiğine inanılır.⁴ Cenazeyi duyan kimse –uzak veya yakın olsun- mümkün olduğu kadar cenazeye katılmaya gayret eder.⁵ Gelenler cenaze eviyle birlikte yas tutarlar. Eğer vefat, akşam üzeri vuku bulmuşsa cenaze kaldırılmaz, sabaha kadar yas tutulup ağıtlar okunur.⁶

Cenaze, İslâmî usullere göre yıkanır. Ölünün ayaklarının başparmakları ve çenesi bağlanır. Ölü genellikle bir hoca veya seyyid tarafından yıkanır.⁷ Ölünün defni için acele edilir. Ölü kefenlendikten sonra, teneşirden kaldırılmadan önce yanına büyükçe bir bez parçası yayılır ve başta aile fertleri olmak üzere orada bulunanlar o bezin üstüne bir miktar para bırakırlar. Bu para toplama işinin cenaze namazı kılındıktan sonra yapılması geleneği daha yaygındır.⁸ Toplanan bu para teçhiz işlerinde kullanılır. Ölünün elbiseleri, fakirlere, ölüyü yıkayana ve namazı kıldıran kimselere verilir.⁹ Sonra cenaze alayı hep birlikte mezarlığa doğru ilerler ve ölü mezarlıktaki musalla taşının üzerine konulur.¹⁰ Cenaze namazı, bir imam veya dede tarafından

¹ Mehmet Yaman, *a.g.e.*, s. 277.

² M. Şerif Fırat, *a.g.e.*, s. 207.

³ M. Şerif Fırat, *a.g.e.*, s. 208.

⁴ Sezai Öztürk, *a.g.e.*, s. 98.

⁵ Tezimiz Mülâkat Metni, s. 29.

⁶ Sezai Öztürk, *a.g.e.*, s. 98.

⁷ Nazmi Sevgen, *a.g.e.*, s. 124.

⁸ Tezimiz Mülâkat Metni, s. 29.

⁹ M. Şerif Fırat, *a.g.e.*, s. 208.

¹⁰ Sezai Öztürk, *a.g.e.*, s. 98.

kıldırılır. Niyette Sünnîlerden farklı olarak “On İki İmam’a uyduk” denilir.¹ Tunceli yöresinde cenaze genellikle tabutla gömülür. Cenazenin başı batıya, ayakları doğuya, yüzü de kibleye gelecek şekilde yan yatırılarak gömülür.² Mezarın başında Kur’ân okunur ve ölüye telkin verilir.³ Ancak Sarı Saltık Ocağı (evlat ve mürit) tabutla değil de kefenle gömer.⁴ Cenaze namazı kılındıktan sonra hep birlikte cenaze evine gidilerek taziye verilir.⁵ Taziyeye, genellikle üç gün⁶ devam edilir ve bu durum gelenlere göre uzatılır.⁷ Şayet ölen kişi bir aile veya aşiret reisiyse gelenlerin çokluğundan dolayı taziye günleri daha da uzatılır.⁸

Taziyeye gelenler ellerinde çay-şeker gibi bazı hediyelerle cenaze evine gelirler.⁹ Taziyeye gelenlere yemek verilmesi, taziye evi tarafından yapılır. Taziye evinde üçüncü ve kırkıncı gün “dardan indirme” adı verilen¹⁰ bir kurban kesilir ve gelenlere dağıtılır.¹¹ Bu kurban eti dağıtma işine “can aş” da denilmektedir.¹² Tunceli yöresinde vefatın 52. gününde de nâdiren bir kurban kesilerek ölünün 52’si çıkarılır.¹³

Bunlardan başka bir de mezar kaldırma töresi bulunmaktadır. Eski Türklerde de var olan bu töre, genellikle ölünün vefatından bir yıl sonra Haziran ayının üçüncü gününde yapılır. Ölüyü tanıyanlar ölünün mezarının başına toplanır ve her gelen beraberinde söğüş, kapama, helva ve peynir gibi yiyecekler getirir. Bir tören havasında geçen bu merasimden sonra ölünün asıl mezar taşı kabre dikilir. Bu törende de Kur’ân okunur. Mezar kaldırma töreninden sonra ölünün karısı veya kocası evlenebilir. Kardeşin, ölen kardeşinin karısıyla evlenmesi içtimaî bir borç olarak telakki edilmektedir. Ancak bu töre günümüzde nâdiren tatbik edilmektedir.¹⁴

¹ Tezimizin Mülâkat Metni, s. 29.

² Nazmi Sevgen, *a.g.e.*, s. 124.

³ M. Şerif Fırat, *a.g.e.*, s. 208; Tezimizin Mülâkat Metni, s. 29.

⁴ Tezimizin Mülâkat Metni, s. 29.

⁵ Nazmi Sevgen, *a.g.e.*, s. 124.

⁶ Nazmi Sevgen, *a.g.e.*, s. 124.

⁷ Tezimizin Mülâkat Metni, s. 29-30.

⁸ Sezai Öztürk, *a.g.e.*, s. 98.

⁹ Tezimizin Mülâkat Metni, s. 29.

¹⁰ Mehmet Yaman, *a.g.e.*, s. 337.

¹¹ Tezimizin Mülâkat Metni, s. 29.

¹² Nazmi Sevgen, *a.g.e.*, s. 125.

¹³ Tuncer Gülensoy-Ahmet Buran, *a.g.e.*, s. 25-26.

¹⁴ M. Şerif Fırat, *a.g.e.*, s. 209; Sezai Öztürk, *a.g.e.*, s. 99; Yaşar Kalafat, *a.g.e.*, s. 107.

Alevîlikte kabir ziyareti de önemli bir yere sahiptir. Özellikle bayram günlerinde ve sair zamanlarda kabirler ziyaret edilir.¹

Tunceli yöresinde mezar taşı olarak koç ve koyun başlı mezar taşlarına rastlanmaktadır.² Bu mezar taşlarının üzerine de geyik, kılıç ve bıçak motifleri işlenmiştir.³ Bu gelenek de eski Türk dinine dayanmaktadır. Eski Türkler, kabirlerin başına koyun, koç ve at başlı mezar taşları dikmişlerdir. Bu mezar taşlarının dikiliş sebebi ise öbür dünyada ölünün hizmetinde olmaları ve koruyucu ruhları temsil etmeleri içindir ki bunlara “balbal” adı verilmiştir.⁴

Doğu Anadolu'nun birçok ilinde bulunan koç ve koyun başlı heykellere en çok Tunceli'de rastlanmaktadır.⁵ Tunceli'de Pertek, Çemişgezek, Pülümür, Mazgirt ve Hozat ilçelerinin birçok köyünde (27 köy) bu mezar taşlarından bulunmaktadır.⁶ Koç ve koyun başlı mezar taşları Doğu Anadolu ve Tunceli'de, Akkoyunlu-Karakoyunlu devletlerinin hâkimiyeti döneminde ortaya çıkmıştır. Akkoyunlu ve Karakoyunlu devletlerinin bayraklarında koyun resimleri, mezarlarında da koyun motiflerinin bulunması eskiden beri var olan, İslâmiyet'ten sonra da terk edilmeyen “koyun totemi”nin bir işareti olarak kabul edilmektedir.⁷

II. F- Evlilik, Nişan ve Düğün Törenleri

Toplumun çekirdeği sayılan aileye ilk adım mahiyetindeki evlilik müessesine Tunceli'de büyük önem verilir. Evlenecek kızın ve erkeğin konuya ilişkin görüşü mutlaka kendisine sorulur. Yörede -tarihten beri- kadına hürmetkâr bir bakış açısı bulunmaktadır. Dinî önder konumundaki dedelerin eşlerine “ana” veya “taçlı bacı” denilir.⁸ Kadın, aile ve cemiyet içinde erkekle aynı konumdadır.⁹ Alevîliğin kadına bakış açısını Pîr Sultan Abdal'ın şu dörtlüğü anlatmaktadır:

¹ Tezimizin Mülâkat Metni, s. 30.

² Yaşar Kalafat, *a.g.e.*, s. 106.

³ Muhammed Beşir Aşan, *Elazığ, Tunceli ve Bingöl İllerinde Türk İskân İzleri*, s. 87.

⁴ Yaşar Kalafat, *a.g.e.*, s. 104-105.

⁵ Koç ve koyun başlı mezar taşlarının fotoğrafı için bk: Ekler Bölümü, Fotoğraf: 12.

⁶ Muhammed Beşir Aşan, *a.g.e.*, s. 89.

⁷ Nazmi Sevgen, *a.g.e.*, s. 126.

⁸ Fuat Bozkurt, *a.g.e.*, s. 105; Nejat Birdoğan, *Türkiye'de Alevîler, Bektaşîler, Nusayriler, İSAV Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi*, s. 268.

⁹ Nazmi Sevgen, *a.g.e.*, s. 112-113.

Gel benim ey servi çınarım
 Yüreğime ateş düştü yanarım
 Kiblem sensin, yüzüm sana dönerim
 Mihrabımdır kaşlarının karası¹

Alevîlikte çok evlilik uygulaması yoktur. Zaruret dışında evlenenler “düşkün” sayılırlar.²

Tunceli yöresinde “beşik kertmesi” denilen, çocukların küçükken ebeveynleri tarafından nişanlanmaları âdeti bulunmaktadır.³

Tunceli’de evlilik, söz kesme, nişan, nikâh ve düğün aşamalarından oluşmaktadır. Bu hayırlı işin ilk safhası, erkeğin ailesinin kızın ailesine müracaatıyla başlar. Aile kızın onayıyla da bu talebi kabul ederse söz kesilmiş olur. Buna Tunceli yöresinde “kelle kesmek” denir. Aradan çok geçmeden erkeğin ailesi birkaç akrabasıyla beraber, malî kudretine göre birtakım hediyeler alarak kız tarafını ziyaret eder ve nişan yapılır.⁴ Nişan eğlencesiz ve şatafatsız geçer. Bu, sadece “emr-i Hakk”ı yerine getirmek için yapılır. Emr-i Hakta dede, aşağıdaki Türkçe duâyı yapar: “Bismillahirrahmanirrahim. Allah’ın emriyle, Peygamberin kavliyle, hazırdaki cemaatin tanık ve şahitliğiyle, İmam Cafer mezhebi vekâleti hasebiyle filân kızı filâneysi, filân oğlu filâna verdin mi?” der. O da “evet” der. Bu sözler üç kez tekrar edilir. Üçüncü de herkes el çırpar, Alevî âdeti üzere On İki İmam’ın isimleri zikrolunarak bir duâ okunur, şerbet içilir ve böylece nişan merasimi biter.⁵ Nişanlı kalma süresi en fazla altı ay veya bir yıl kadardır. Zaman zaman ailelerin rızası olmayan evlilikler de vuku bulmaktadır.⁶

Düğünler genellikle sonbaharda yapılır.⁷ Düğün günü yaklaştıkça iki tarafın ileri gelenleri toplanarak davetlileri kararlaştırırlar. Davetiyeler düğün arifesinde gönderilir. Erkek tarafı düğünden bir hafta önce kız evine birtakım yiyecek maddeleri ve bir-iki hayvan gönderir. Bundan maksat düğün evinin yapacağı masrafları

¹ Rıza Zelyut, *a.g.e.*, s. 102.

² Nejat Birdoğan, *a.g.e.*, s. 151; Tezimizin Mülâkat Metni, s. 32; Rıza Zelyut, *a.g.e.*, s. 103; Fuat Bozkurt, *a.g.e.*, s. 105. Bu konuda bk: Nazmi Sevgen, *a.g.e.*, s. 115.

³ Tuncer Gülensoy-Ahmet Buran, *a.g.e.*, s. 55; Nazmi Sevgen, *a.g.e.*, s. 114; Yaşar Kalafat, *a.g.e.*, s. 91. Tunceli yöresindeki nişan düğün ve beşik kertmesi için bk: s. 55-56.

⁴ Nazmi Sevgen, *a.g.e.*, s. 116.

⁵ Nazmi Sevgen, *a.g.e.*, s. 117.

⁶ M. Şerif Fırat, *a.g.e.*, s. 212.

⁷ M. Şerif Fırat, *a.g.e.*, s. 112.

karşılacaktır.¹ Düğün alayı, erkek tarafında toplanır. Kız evine giderken cirit gibi oyunlar oynanır. Bu şekilde düğün merasimi şenliklerle icra edilir.² Kız evi evlatlarına malî kudretlerine göre çehiz hazırlarlar.³ Kızın evden çıkacağı gün, ailesi kazanlar dolusu et, pilav, helva ve hoşaf gibi yemekler hazırlayıp, düğün yemeği olarak misafirlere dağıtır. Yemekten sonra gelin alınır ve düğün alayı yola koyulur. Düğün alayı erkek evine yaklaşınca birtakım oyunlar, yârenlikler yapılır. Tüm cemaat damat evinin kapısında toplanır. Damat ve sağdıç ellerindeki yemişleri gelenlere –özellikle geline- doğru havaya atarlar. Gelin, kayınpederi tarafından binekten indirilir ve gelin, damat evine girerken bir alkış tufanı kopar. Kapıdan içeri girerken evin önünde bir testi kırar. Akabinde gelin istirahata geçer ve bu arada düğün akşama kadar devam eder. Yemekler yenir ve oyunlar oynanır.⁴ Nikâh ise düğünün son gününde öğleden sonra, dede veya bir hoca tarafından kıyılır.⁵ Nikâh şöylece kıyılır: Dede, önce geline sonra da damada üçer kez: “Allah’ın emri, Peygamberin kavli, İmam Cafer Sâdık’ın buyruğu üzere ve burada bulunan canlarımızın tanıklığı ile karşıdakini eş olarak kabul ediyor musun?” diye sorar. Bu icap ve kabul diyalogu bittikten sonra dede şöyle bir duâ yapar:

“Ya Rabbi Muhammed Mustafa’nın hakkı hürmeti için bu evliliği kutlu eyle, aralarında saygı ve sevgi daim ola. Aliyye’l-Murtaza’nın hakkı için aralarına fitne, fesat ve ayrılık girmeye. Her ikisinin arasındaki yakınlık Âdem ile Havva’nın arasındaki yakınlık gibi ola. Her ikisinin arasındaki yakınlık Muhammed Mustafa ve Haticetü’l-Kübra’nın arasındaki yakınlık gibi ola. Her ikisinin arasındaki yakınlık Aliyye’l-Murtaza’nın ve Fatimetü’z-Zehrâ’nın arasındaki yakınlık gibi ola. Ya Rab! Hasan Hulki Rıza’nın Şah Hüseyin-i Kerbela’nın hürmetine kendilerine sâlih evlat, devletine ve milletine hayırlı evlatlar ihsan eyle. İmam Zeyne’l-Eba, Muhammed Bâkır ve Câfer-i Sâdık hakkı için neslini dünyalar durana kadar daim eyle. İmam Musa-i Kazım’ın ve Şah-i Horasan Ali Rıza’nın hürmetine yuvasını şen, muratlarını hasıl eyle. Muhammed Tâkî, Ali el-Nâkî, Hasan el-Askerî ve Mehdi Sâhibu’l-Livâ’nın hakkı huzuru ve hürmetine soyundan devletine milletine, hayırlı ve yararlı evlatlar ihsan eyle. On Dört Mâsum-i Pâk, On Yedi Kemerbest efendilerimizin dest-i gîrini üzerine hâzır ve nâzır eyler. Pîrimiz, üstâdımız Hünkâr Hacı Bektâş-ı Velî’nin yolundan, erkânından ayırma. Nikâh hakkına, evliyâ keremine, gerçek erenler demine Allah eyvallah.”⁶

¹ Nazmi Sevgen, *a.g.e.*, s. 118.

² M. Şerif Fırat, *a.g.e.*, s. 213.

³ Nazmi Sevgen, *a.g.e.*, s. 119.

⁴ M. Şerif Fırat, *a.g.e.*, s. 214.

⁵ Nazmi Sevgen, *a.g.e.*, s. 120.

⁶ Ali Kaya, *Tunceli Kültürü*, s. 180-181.

Tunceli yöresinde gelin, damat evine getirilirken bir ırmak veya derenin üzerinden geçmeye özen gösterilir. Böylece eve gelen gelinin kötülüklerden korunacağına ve eve bereket getireceğine inanılır.¹

Alevîlikte boşanma, kesinlikle yasaktır. Eşini boşayan kimse “düşkün” olarak görülür.²

II. G- Tesettür (Örtünme)

“Tesettür”, örtmek, gizlemek, saklamak anlamlarına gelen ‘setr’ kökünden gelmektedir. Bir şeyi saklayan ve gizleyen nesnelere ‘setr’ denildiği gibi, kapatılması gereken bir şeyi gizlemeye de ‘setr’ denilir. Nitekim namazda ‘avret’ denilen, bedeninin gizlenmesi gereken kısımlarını örtmeye de “setr-i avret-avret yerlerini örtmek” denilmektedir. Bir fıkıh terimi olarak tesettür ise erkek veya kadının şer'an örtülmesi gereken yerlerini örtmesi demektir.³ Kelime ve kavram olarak bu şekilde tanımlanabilecek (tesettür) örtünme, Kurân-ı Kerîm’de Nûr⁴ ve Ahzap⁵ sûrelerinde geçmektedir.

Özellikle geleneksel hayat anlayışına mensup Alevî topluluklarında örtünmeye önem verilmektedir. Tesettürün gerekli olduğunu düşünen Alevîler, bunun önemini “açık saçıklığı benimsemiyoruz” sözleriyle ifade etmektedirler.⁶ Ancak modernite ile tanışıp, daha önce işaret edilen toplumsal değişim sürecine giren kesimlerin bu konudaki farklı uygulamaları gözlemlenmektedir.⁷

¹ Yaşar Kalafat, *a.g.e.*, s. 44.

² Adil Ali Atalay, *Buyruk*, s.32; Fuat Bozkurt, *a.g.e.*, s. 104; Munzur Çem, *a.g.e.*, s. 12; M. Şerif Fırat, *a.g.e.*, s. 214; Nejat Birdoğan, *a.g.e.*, s. 170.

³ Şamil İ.A., “Tesettür” *Şamil İA*, VI, 194-197.

⁴ en-Nûr 24/30-31.

⁵ el-Ahzâb 33/59.

⁶ Tezimizizin Mülâkat Metni, s. 31.

⁷ Örtünmeyle ilgili davranış çeşitleri için bk: Ek VI: SARI SALTİK OCAĞI CEMİ GÖRÜNTÜLERİ (CD)

II. H- İçki, Kumar ve Diğer Kötü Alışkanlıklar

II. H. 1- İçki

Şamanizm'deki kırmız âyinlerinde içilen “**tolu-dolu**”, Bektaşîliğe cem âyinlerinde içilen “**dem**” şeklinde geçmiştir. Bektaşîlerde cem âyinlerinde içilen içkiye “içki”, “rakı” veya “şarap” denilmeyip de “tolu-dolu” denmesi; bu etkileşimin bir ifadesidir.¹ Ancak Alevîlerde görülmeyen “dem” olgusu, Sarı Saltık Ocağı'na bağlı Alevîlerde de yoktur. İçki “dem” olarak görülmez. Ancak ibadetin dışında kişisel bir alışkanlık olarak içki içildiği vakidir.²

II. H. 2- Kumar

Nasıl sonuçlanacağı önceden belli olmayan ihtimalli bir şeye bağlı kalarak para veya mal karşılığı oynanan her oyun ve ortak bahis kumardır.³ Kumar, birçok Kur'ân ayetiyle yasaklanmıştır.⁴

Yoğun bir ahlâki öğretiye sahip olan Alevîlerde kumar, haram olarak telakki edilmektedir. Zira dört kapının birincisi olan şeriat kapısının dördüncü makamı, “haramlardan uzaklaşmaktır”.⁵ Halk arasında şans oyunlarının yaygınlığı ise “Alevî Öğretinin” zayıfladığını göstermektedir.

II. H. 3- Diğer Kötü Alışkanlıklar

Alevîlerdeki ahlâk anlayışı, toplumdaki olumsuz davranış ve tutumları kontrol etme eğilimindedir. Adam öldürmek, zina etmek, eşini boşamak, hırsızlık yapmak, Kur'ân'da evlenilmesi yasaklanan kimselerle evlenmek, yalan söylemek, dedi-kodu etmek, fesat çıkarmak, başkasının malını almak, borcunu ödememek, tecavüz gibi

¹ Mehmet Eröz, *a.g.e.*, s. 41; Fuat Bozkurt, *a.g.e.*, s. 157.

² Tezimizin Mülâkat Metni, s. 32; Munzur Çem, *a.g.e.*, s. 19.

³ Ali Bardakoğlu, “Kumar”, *DİA*, XXVI, 364-367; Şamil İ.A., “Kumar” *Şamil İA*, III, 403-404.

⁴ el-Bakara 2/188; en-Nisâ 4/29.

⁵ Celalettin Ulusoy, *a.g.e.*, s. 216.

suçlar, en ağır suçlar kabul edilip affedilmez. Bu suçları işleyen kimse “yol”da düşkün kabul edilir. Bunun için yargılama yapılan meydana “düşkünlük meydanı” denir.¹

Aslolan “eline, diline, beline sahip olmak”,² ‘ölmeden önce ölmek’³ dört kapının birincisi olan şeriat kapısının dördüncü makamı, gereğince “haramlardan uzaklaşmaktır”.⁴ “Yol ehli” olanın isteklerine gem vurması, rızasız lokmaya el uzatmaması, kendi hanımından başkasına bakmaması ve diğer bütün kadınları “bacısı” olarak görmesi gerekir.⁵

Cemlerde, mürşidinin önünde diz çökmüş, niyâz eden talipler şu öğütleri alırlar:

“Mürşidi Pîr’in vârisi ve gerçek baban, rehberini gerçek anan bil. Yalan söyleme. Haram yeme. Gıybet etme. Şehvetperest olma. Eline-diline-beline sahip ol. Kibir ve kin tutma. Kimseye haset etme. Garaz, buğuz, inad etme. Gördüğünü ört, görmediğini söyleme. İbretle bak, hilm ile söyle. Küçüğe izzet, büyüğe hürmet ve hizmet eyle. İkrârını sâf eyle. Hakk’ı kendi özünde mevcud bil. Erenlerin esrarına âgâh ol... Özünü bu yolda böylece sâbit kadem kıl...”⁶

Alevîlikteki bu ahlâkî, yapı, zina gibi adi suç görülen davranışlara ağır cezalar verilmesi,⁷ bu kesim hakkında gündeme konan “mum söndü” gibi incitici ithamların ne kadar yersiz olduğunu göstermektedir. Ayrıca mistik bir yapı arzeden Alevîliğin mensupları, bu tür çirkin ithamlardan oldukça rahatsızdır.⁸

¹ Ethem Ruhi Fığlalı, *a.g.e.*, s. 374-375; Nejat Birdoğan, *a.g.e.*, s. 168.

² Adil Ali Atalay, *Buyruk*, s. 96; Fuat Bozkurt, *a.g.e.*, s. 76.

³ Mehmet Eröz, *a.g.e.*, s. 16.

⁴ Celalettin Ulusoy, *a.g.e.*, s. 216.

⁵ Adil Ali Atalay, *Buyruk*, s. 97.

⁶ Bedri Noyan, “*Bektaşî ve Alevîlerde Hukuk Düzeni (Düşkünlük)*”, I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, IV, s. 192, Ankara, 1976.

⁷ Mehmet Eröz, *a.g.e.*, s. 38.

⁸ Tezimizin Mülâkat Metni, s. 12; Sezai Öztürk, *a.g.e.*, s. 82; İzzettin Doğan, *Türkiye’de Alevîler, Bektaşîler, Nusayriler, İSAV Tartışmalı İlmi Toplantılar Dizisi*, s. 317; Mehmet Yaman, *a.g.e.*, s. 91.

III. ÂYINLER ve ERKÂN

III. A- Cem Âyini

“Âyin-i cem” Farsça “âdet, görenek, ibadet şekli” anlamındaki “âyin” kelimesi ile Arapça “toplanmak, toplantı” manasındaki “cem” kavramının terkihiyle oluşan bu terim Alevîlerin temel ibadetini ifade etmek üzere kullanılır. Cem âyinine “kırklar meydanı” da denilmektedir. “Cem evi” ise bu ibadetin yapıldığı mekâna verilen addır.¹

Tunceli’de bu âyin, perşembeleri cumaya bağlayan akşamlarda yapılır.² Cemlerin dinî yönü ön plana çıkmakla beraber bunların, sosyal ilişkileri canlı tutma, kültürü ve ahlâki öğretileri genç nesillere aktarma, dargınları barıştırma ve toplumu bilgilendirme tarafı da önemlidir.³ Cemler genellikle sonbaharda başlar, Mart ayına kadar devam eder.⁴ En kalabalık cemler içerisinde ilk sırayı yılbaşında yapılan “Gağand cemi” alır. İkinci sırayı ise Hızır ayında yapılan “Hızır cemi” teşkil eder.⁵

Tunceli’de yapılan cemlerde Bektaşîlerin “**dem**” dedikleri sarhoşluk veren içkiler kesinlikle içilmez.⁶ Kadın erkek ise birbirinden ayrı oturur.⁷

III. A. 1- Âyin-i Cemin Alevî Geleneğine Göre Menşei

Âyin-i cemdeki mâna, kulun insanî benliğini bırakıp, kendisinde Allah’ın benliğini bulması olup⁸, Alevî içtihadına göre cem Hz. Peygamber (s.a.s.)’in miraç hadisesine dayanmaktadır.⁹ *Buyruk*’ta bu olay kısaca şöyle hikâye edilmektedir: Hz. Muhammed mirâca çıktığında, ansızın önüne bir aslan çıkar. Aslan kükreyerek hücum edince, Resûlullah telaşlanır. Tam o anda gaipten bir ses gelir: “Ey Muhammed! Aslan senden bir nişan ister. Yüzüğü ağzına ver.” Hz. Peygamber yüzüğü çıkarıp aslanın

¹ İlyas Üzüm, *a.g.e.*, s. 36, 37; ayrıca bk: Esat Korkmaz, *a.g.e.*, s.742.

² Sarı Saltık Cemi fotoğrafı için bk: Ekler Bölümü, Fotoğraf: 13.

³ Hayri Dede (Hasan Şanlı), *Dersim’de Cem*, s. 13.

⁴ Tezimizin Mülâkat Metni, s. 34.

⁵ Hayri Dede (Hasan Şanlı), *a.g.e.*, s.13.

⁶ Tezimizin Mülâkat Metni, s. 32; Hayri Dede (Hasan Şanlı), *a.g.e.*, s.7.

⁷ Hayri Dede (Hasan Şanlı), *a.g.e.*, s.13; ayrıca bk: Ek VI- SARI SALTİK OCAĞI CEMİ GÖRÜNTÜLERİ (CD)

⁸ Süleyman Uludağ, “Aynü’l-cem(âyin-i cem)”, *DİA*, IV, 257.

⁹ Adil Ali Atalay, *Buyruk*, s. 13; Tezimizin Mülâkat Metni, s. 34.

ağzına verince, ol zaman aslan sakinleşir. Hz. Muhammed yoluna devam edip, Sidretü'l-Müntehâ'ya erişir. Orada otuz bini şeriatla ilgili, gerisi Hz. Ali'de sır olacak doksan bin kelâm telaffuz edilir. O dem Hz. Muhammed'e bal, süt ve elma verilir. Zira Allah süte sevgiyi, bala aşkı, elmaya dostluğu bağışlamış, insanlara cennet nimeti olarak vermiştir.

Hz. Muhammed, miraçtan dönerken bir kubbe görüp, ilgiyle kapısına varır ve kapıyı tıklar. İçeride bulunan “Kırklar” : Kimsin, hâcetin nedir? diye sorunca, Hz. Peygamber: “Peygamberim, açın kapıyı içeri gireyim, siz erenler ile demi didâr göreyim” diye cevap verir. Onlar ise, “ Bizim aramıza peygamber sığmaz, peygamberliğini var ümmetine eyle” derler. Bunu duyan Hz. Muhammed, geri döndüp giderken, Hak Teâla nidâ buyurur: “ Yâ Muhammed ol kapıya var.” Hz. Muhammed tekrar kapıya varınca baştaki diyalog tekrar yaşanır ve tekrar geri döner. İşte o zaman bir elçi gelip, Hz. Resûl'e o kapıya varıp meclise dahil olmasını tavsiye eder. Kapıya varan Hz. Muhammed bu kez, “Sırrı'l-kayyûm, hâdimü'l-fükarayım, bir yoksulum.” diye seslenir. O anda kapı açılır, içerdeki “Kırklar” : Merhaba, ehlen ve sehlen, hoş deldin, kadem getirdin, gelmen mübarek olsun, diyerek onu karşılarlar, hürmet ederek yer gösterirler. İçeriye giren Hz. Resûl, mecliste yirmi ikisi erkek, yirmi yedisi kadın olmak üzere, otuz dokuz sahabenin oturduğunu görür. Meğer biri dışarıdaki Selmân-ı Fârisî imiş.

Hz. Muhammed, Hz. Ali'nin yanına oturmasına rağmen onu tanımaz ve sorar: “Siz kimlersiniz?”. “Biz Kırklarız” diye cevap verirler. Peki sizin küçüğünüz, ulunuz kimdir? Diye sorunca, “Kırklar”: “Bizim ulumuz da uludur, küçüğümüz de uludur. Bizim kırkımız bir, birimiz kırktr.” şeklinde cevapladılar. Hz. Muhammed, eksik olan canı sorunca, Selmân olduğunu ancak onun burada hazır olduğunu iddia ederler. Ol dem Şâh-ı Merdân Ali mübarek kolunu uzatır. Kırklardan biri destûr deyip, neşteri vurunca kan akıverir. Bununla beraber “Kırkların” her birinden de kan aktı meclisin ortasında cem olur. Bir damla kan da pencereden gelip erişir. Bu kan Selmân'ın kanı imiş. Hz. Ali'nin kolunu bağlayınca, hepsinin kanı birden durur.

Selmân-ı Fârisî de o sırada elinde bir üzüm tanesiyle çıkagelir ve bir üzüm tanesini Hz. Resûl'ün önüne koyar. Üzüm tanesinin kırklara pay etmesi istenilince, Hz. Resûl duraklar. O sırada Cebrâil'e cennetten bir tabak alıp yetmesi emredilir. Hz. Seyyid, o gün gibi şule veren tabak içerisinde üzüm tanesini ezerek, şerbet eyler.

Cenâb-ı Hakk'ın hikmetiyle o şerbetten içince hepsi mest olur ve oturdukları yerden ayağa kalkıp semâha başlarlar. Hz. Resul dahi onlarla beraber semâh eder. Hz. Resûl'ün semâh sırasında sarığı yere düşünce, o sarığı alıp kırka bölerler ve bellerine bağlarlar.

Hız. Muhammed, Kırklar'a pîrlerini ve rehberlerini sorar. Kırklar ise, "Pîrimiz, Şâh-ı Merdân Ali, rehberimiz ise Cebrâil'dir." derler. Bunun üzerine Hz. Muhammed, Hz. Ali'nin orda olduğunu anlar. Hz. Ali, Hz. Muhammed (s.a.s.)'in yanına varır. O sırada Hz. Muhammed, mirâca çıkarken aslanın ağzına verdiği yüzüğün Hz. Ali'nin parmağında olduğunu fark eder.

Sahâbe-i Kirâm, miraçta buyrulan hakikatleri beyan etmesini Hz. Resul'den talep ederler. Hepsini dinleyip ikrâr verip "tâlîp" olurlar. Hz. Muhammed, "Ey ashâp, hakikat Ali hakkındadır. Varın, Ali'ye iradet getirin" der, hepsi bu emri hemen yerine getirir.¹

Alevî geleneğinin oldukça önemsenen, teması Hz. Muhammed'in, Hz. Ali'nin sırrına vâkıf olması olan bu rivayete -ki buna binaen cemlerde "mirâciye" denilen nefesler okunur-² Şiî-Sünnî hiçbir ciddi tarih veya hadis kaynağında rastlanamamaktadır.³ Dikkati çeken diğer bir husus da eski inanışlarda önemli yer tutan "aslan" ve "kırk arkadaş" figürünün İslâmî bir şekle sokularak yaşatılmadığı.⁴

Cem âyinin işleyişine gelince, Alevî-Bektaşî ocakları arasında bu konuda bazı uygulama farkları bulunmaktadır.⁵

III. A. 2- Âyin-i Cemde On İki Hizmetli

Âyin-i cemde dinî görevleri yapan on iki hizmetli bulunmaktadır. Alevî geleneğinde hizmet sayının 12 rakamında sabitlemesi, On İki İmam'a ithaf edilir. Ancak bu sabitlemenin Eski Türklerin kırmızı âyinlerindeki on iki hizmetliye dayandığı ve aralarında bazı benzerliklerin bulunduğu bazı Alevî yazarlar tarafından ifade edilmektedir.⁶

¹ Adil Ali Atalay, *Buyruk*, s. 13-21.

² Mehmet Yaman, *a.g.e.*, s. 178, 241.

³ Ethem Ruhi Fığlalı, *a.g.e.*, s. 247.

⁴ Ethem Ruhi Fığlalı, *a.g.e.*, s. 249.

⁵ Kutluay Erdoğan, *a.g.e.*, s. 138.

⁶ Fuat Bozkurt, *a.g.e.*, s. 85.

1- Dede (Pîr, Serçem, Mürşit)¹

Cem ibadetini idare eden, duâları ve nefesleri -tercihe bağlı olarak- okuyan, cemaate nasihat eden birincil konumdaki kişi.

2- Rehber

Dededen sonra en yetkili kişi olan rehber, görgüsü yapılanlara ve ceme katılanlara yardımcı olur.

3- Gözcü

Beline “tığ-ı bent” bağlayan ve elinde bir asa alan “Gözcü” düzeni ve sükûneti sağlar. Uygunsuz davrananları uyarır, gerekirse “Dâra” çekilmelerini talep eder. Bu hizmetin pîri Karaca Ahmet Sultan’dır.

4- Çerağcı (Delilci)

Çerağı (mumu) ya da “delil” adı verilen aydınlatma aracını yakar.

5- Zâkir (Sazandâr, Güvende, Âşık Baba)

Zakir, saz eşliğinde deyiş, düvâzdeh, mirâçlama, mersiye ve nefesleri söyleyen kişiye denir.

6- Süpürgeci (Ferrâş, Cârcı)

Cem meydanını her hizmetin sonunda sembolik olarak “Yâ Allah, Yâ Muhammed, Yâ Ali” diyerek süpüren kimsedir. Ferrâş gerektiğinde rehberine yardımcı da olur.

7- Sakka (İbrikdâr, Sakî, Tezekâr, Dolucu)

Bu hizmeti iki kişi yürütür. Lokmalar yenildikten sonra el temizliği için biri ibrîğ diğeri leğen getirip havlu tutan hizmetlilerdir. Ayrıca bular su dağıtmayla da ilgilenirler.

¹ Kutluay Erdoğan, *a.g.e.*, s. 138; Mehmet Yaman, *a.g.e.*, s.191-193; Hayri Dede (Hasan Şanlı), *a.g.e.*, s. 66- 74; Sezai Öztürk, *a.g.e.*, 56-57; Ethem Ruhi Fığlalı, *a.g.e.*, s. 336-337; Fuat Bozkurt, *a.g.e.*, s. 156-158.

8-Sofracı (Kurbancı, Lokmacı, Niyâzıcı, Nakip)

Kurbanı pişirip meydana getirmekle sorumlu kişiye sofracı denir. Ayrıca niyâzlarla da ilgilenir. Kurbanı pişiren kadınlara da “Kadıncık ana” denir.

9-Pervâne (Semâhçı)

Semâh yapanları düzene koymakla sorumludur.

10- Peyk (Davetçi)

Cemin yapılacağını önceden bütün canlara haber vermekle sorulu kişiye denir.

11- İznikçi (Meydancı)

İznikçi, cem evinin temizliğiyle sorumlu kişidir.

12- Kapıcı (Bekçi)

Cem evini kapısında bekleyip, giren çıkanı kontrol eden hizmet sahibidir. Kapıcıya musâhibi ve eşleri de yardımcı olur.

III. A. 3- Âyin-i Cemin Yapılışı¹

Cem âyini yapılmadan bir gün önce bütün hazırlıklar yapılır. Erkân post hizmetiyle başlar. Meydana her biri başka bir şeyi simgeleyen postlar serilir.² Cemi yönetecek dedenin postu başköşede bulunur. Buna “Mürşit postu” denir. Dededen başka diğer hizmet sahipleri rehber sağ başta olmak üzere dâra³ dururlar.⁴ Dede onlara şu duâyı okur:

“Allah... Allah... Akşamlar hayrola. Hayırlar fethola, şerler def ola. Hizmetleriniz kabul ola. Muratlarınız hâsıl ola. Hazır, gâib, zâhir, bân cem erenlerinin nûr cemallerine aşkola. Onsekiz bin âlemlerle birlikte mümin müslim

¹ Cemin işleyişi için bk: Ek VI- SARI SALTİK OCAĞI CEMİ GÖRÜNTÜLERİ (CD)

² Ethem Ruhi Fığlalı, *a.g.e.*, s. 338-339.

³³ Dâr sözcüğü, çok defa “Dâr-ı Mansûr” şeklinde söylenmiştir. Dâr ile ilgili bir nefes:

“Özüm dârda yüzüm yerde durmuşam,
Muhammed Ali’ye ikrâr vermişem;
Sekahüm hamrimi anda görmüşem,
İçip kana kana mestane geldim.” Abdülbaki Gölpınarlı, *Tasavvuf’tan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*, s. 83.

⁴ Mehmet Yaman, *a.g.e.*, s. 193; Ethem Ruhi Fığlalı, *a.g.e.*, s. 339-340.

cümle kardaşlarımızı Muhammed-Ali eşiğinden mahrum etmeye. Allah, cümlemizi didar-ı Ehl-i Beyt'e, meşreb-i Hüseyin'e nâil eyleye. Hizmet sahiplerinin hüsn-ü himmetleri üzerinizde ola. Bozatlı Hızır cümlenizin yoldaşı ola, saklaya, bekleye. Dil bizden, nefes Hünkâr Hacı Bektaş Veli'den ola. Gerçek erenler demine hü..."¹

Duâdan sonra hizmet sahipleri meydana niyâz edip tekrar topluca dâra dururlar. Bu kez dede şu duâyı yapar:²

"Tecellâ, tevellâ Hakk'a yazıla. Tecellânız temiz, yüzünüz ak ola. Tecellâ gören cehennem nârı görmeye. Erenlerden himmet, şey'en-lillah, Allah, eyvallah..."³

Hizmet sahipleri, hizmetlerinin başına giderler. Süpürgeci, meydana üç sefer sembolik olarak süpürge çaldıktan sonra, süpürgeyi koltuğunun altına alarak dâra durur ve:

"Allah ... Allah ... Gürûh-ı Nâci'yim. Kırklar meydanında süpürgeciyim. Bir divanında durucuyum. Hamd-u lillah pîrimiz Hz. Bektâş'dır. Âli Muhammed'den üstadımız Seyyid-i Ferrâş'dır. Allah eyvallah. Nefes pîr nefesidir."⁴

Dede buna şu duâyla karşılık verir:

"Allah Allah. Hizmetiniz kabul ola! Muradınız hâsıl ola! Seyyid-i Ferrâş Efendimizin himmeti üzerinize ola! Gerçek erenler demine hü."⁵

Bundan sonra görgüsü yapılacakların Görgü Cemi'nde görgüsü, ikrar verileceklerin İkrâr Cemi'nde ikrarı alınır. Akabinde kurban hizmeti başlar.⁶ Kurban meydana getirilir. Kurban su ve tuz verildikten sonra kurban sahibi yönü dedeye dönük bir şekilde dâra durur. Dede ise Saffât süresindeki kurban âyetini⁷ okur. Ondan sonra

¹ Mehmet Yaman, *a.g.e.*, s. 193; Sezai Öztürk, *a.g.e.*, 58.

² Ethem Ruhi Fırlalı, *a.g.e.*, s. 340; Mehmet Yaman, *a.g.e.*, s. 193.

³ Ethem Ruhi Fırlalı, *a.g.e.*, s. 340; Mehmet Yaman, *a.g.e.*, s. 193.

⁴ Mehmet Yaman, *a.g.e.*, s. 193-194. Ethem Ruhi Fırlalı, *a.g.e.*, s. 340-341.

⁵ Mehmet Yaman, *a.g.e.*, s. 194. Ethem Ruhi Fırlalı, *a.g.e.*, s. 341.

⁶ Mehmet Yaman, *a.g.e.*, s. 194-198. Ethem Ruhi Fırlalı, *a.g.e.*, s. 341-345.

⁷ es-Saffât 37/103-107: "Böylece ikisi de Allah'a teslimiyet gösterip, babası oğlunu alnı üzerine yatırınca, biz: Ey İbrahim! Rüyayı gerçek yaptın; işte biz iyi davrananları böyle mükâfatlandırırız, diye seslendik. Doğrusu bu, apaçık bir imtihan idi. Ona, fidyeye olarak büyük bir kurbanlık verdik."

dede “kurban-ı Halîl, fermân-ı Celîl, itaat-ı İsmail” diyerek kurbancılarla birlikte tekbir getirir. Tekbirden sonra sıra aşağıdaki gülbankı okumaya gelir.

“Allah Allah... Akşamlar hayrola. Hayırlar fethola. Şerler defola. Münkirler mat, münafıklar berbat ola. Müminler şad ola. Meydanlar abâd ola. Sırlar mestur, gönüller mesrur ola. Hak-Muhammed-Ali yardımcınız ola. On İki İmam, On Dört Masumu Pâk, On Yedi Kemerbest katarlarından, didarlarından ayırmaya. Pîrimiz, üstadımız Hünkâr Hacı Bektâş-ı Velî muîn ve destigiriniz ola. Cenab-ı Hak münkir, münafık şerrinden adû mekrinden hıfzı emande eyleye.... Kurbanlarımızı dergâh-ı izzetinde kabul eyleye. Lokmaya sevap yazıla. Kazaları, âfetleri, belaları defetmiş ola. Dil bizden Hz. Hünkâr’dan ola. Nûr-u Nebî, kerem-i Ali, gülbank-ı evliya Hünkâr Hacı Bektâş-ı Velî, gerçek erenler demine hû.”¹

Lokma duâsından sonra dede cemaate nasihat eder.² Akabinde zâkirler kurbanla ilgili üç nefes bir düvâz okurlar:

Deyiş:

Uyur idik uyardılar
Diriye saydılar bizi
Koyun olduk ses anladık
Sürüye saydılar bizi.³

(Pîr Sultan Abdal)

Deyiş:

Bu erenlere kurban
Serim meydanda meydanda
Kalbim ikrar canım feda
Canım meydanda meydanda⁴

(Nesîmî)

Deyiş:

Virdî Dervîş kurban ede gör seri
Ayrılma yolundan olma serseri
Ali’nin evladı, Resûl’ün yari
Hacı Bektâş gibi ere vardın mı?⁵

(Virdî Dervîş)

¹ Mehmet Yaman, *a.g.e.*, s. 199-200; Ethem Ruhi Fıglalı, *a.g.e.*, s. 346-347.

² Hayri Dede (Hasan Şanlı), *a.g.e.*, s. 16.

³ Deyişin devamı için bk: Mehmet Yaman, *a.g.e.*, s. 200.

⁴ Deyişin devamı için bk: Mehmet Yaman, *a.g.e.*, s. 200-201.

⁵ Deyişin öncesi için bk: Mehmet Yaman, *a.g.e.*, s. 201.

Düvâzdeh:

Akıl ermez yaradanın sırrına
Muhammed Ali'ye indi bu kurban
Kurban olam kudretinin nûruna
Hasan Hüseyin'e indi bu kurban

....

Şah Hatayî'm eder bilir mi her can
Kurbanın üstüne yürüdü erkân
Tırnağında tesbih kanadında mercan
Mümin müslümana indi bu kurban¹

(Hatayî)

Düvâzdeh bitince zâkirler, sazlarının üstüne hafif eğilerek “Allah Allah” deyip dededen duâ isterler. Dede, daha önceki duâlara benzer bir duâ yaptıktan sonra ferrâş tekrar meydanı üç kez süpürge çalar ve dara durur. Dede, ferrâşa tekrar duâ eder. Kurban hizmetinin böylece bitmesiyle, o zamana kadar diz üstü oturmakta olan cemaate “dar çeken didâr göre, erenler sefasına vara, gerçeğe hû” der ve mola verilir. Bu sırada ihtiyaçlar giderilir.²

Moladan sonra âyin-i cem “çerağ uyarılması”yla devam eder. Çerağcı gelip dedeye karşı dara durur, yüksek sesle Nûr suresi 35.³ ayeti okur. Eğilip çerağı (mumu) yakar ve cemdeki canları salâvat vermeye çağırır: “Çerağ-ı ruşan, fahr-i dervişân, zuhur-i iman, himmet-i pîran, pîr-i Horasan, küşâd-ı meydan, kuvve-i abdalân, kanun-i evliyâ, gerçek erenler demine hû. Çerağ-ı evliyâ, nûru's-semavât, ki bu menzildir ol bu münacat, kaçan kim ruşen ola kıl niyâzı, Muhammed Ali'ye candan salâvat.” Bu çağrı karşısında cemaat, başta Hz. Peygamber'e, daha sonra On İki İmam'a salâvat getirirler. Salâvattan sonra çerağcı sağına, soluna ve önüne niyâz eder. Sonra ayağa kalkıp dara durarak bir düvâzdeh okur. Dede çerağcıya duâ ettikten çerağcı meydanı terk eder.⁴ Süpürgeci hizmetini yine tekrarlar.⁵ Bu hizmetin bitmesinden sonra dede cemaate “rıзалık aldırır”⁶

¹ Düvâzın tamamı için bk: Mehmet Yaman, *a.g.e.*, s. 202.

² Sezai Öztürk, *a.g.e.*, s. 58; Mehmet Yaman, *a.g.e.*, s. 203; Ethem Ruhi Fığlalı, *a.g.e.*, s. 349.

³ en-Nûr 24/35: “Allah göklerin ve yerin nûrudur...”

⁴ Mehmet Yaman, *a.g.e.*, s. 203-204; Ethem Ruhi Fığlalı, *a.g.e.*, s. 349-350.

⁵ Hayri Dede (Hasan Şanlı), *a.g.e.*, s. 23.

⁶ Kus olanlar varsa barıştırılır.

Akabinde secdeler bölümü başlar. Secdelerden önce dede bir gülbank okur.¹ Cemde üç secde vardır. Her secdede üç düvâzdeh okunur.² Cemlerde deyişler dedeler veya zâkirler tarafından saz eşliğinde okunur. Genellikle Bazı dedeler deyişleri tamamen zâkirlere okuturlar.³ Ancak genellikle dedeler tarafından okunur. Bu deyişler genellikle Alevîlerin “Yedi Ulu Ozan” olarak isimlendirdiği Seyyid İmâdeddin Nesimî, Hatayî (Şah İsmail), Fuzûlî, Yeminî, Virânî, Pîr Sultan Abdal ve Kul Himmet’in deyişleri, nefesleri ve düvâzları okunur.⁴ Bu deyişler cemaat tarafından büyük bir vecd içinde, aşk ve sevgiyle “Allah Allah, Muhammed Ali aşkına” gibi sözler söylenmek suretiyle dinlenir. Bu esnada cemaat içinden cezbeye gelenler, ağlayanlar olur. Bu deyişler dinlenirken On İki İmam’dan birinin adı geçtikçe cemaatte bulunanlar ellerini ağızlarına götürüp başlarına koyar ve bu arada başlarını hafifçe öne doğru eğler. Bu işleme “kelle kesme” denir.⁵

Sarı Saltık Ocağı’nda bu safhada şu düvâzlar okunur:

Divane gönlümüz geçmez güzelden
Mihri yâr eyledik senden yâ Ali
Menim arzumanım sensin ezelden
Gitmez muhabbetin candan yâ Ali

Sen mürşitsin mürvet eyle şaşkına
Çağırınca imdad eyle düşküne
Kerbelâ’da yatan İmam aşkına
İnâyet umarız senden yâ Ali

Can u dilden sevenlerin canısın
Âşıkların medhetmede şanısin
Noksana kalmazsın mürvet kânısın
Geçersin günahattan kandan yâ Ali

Nice yüzbin yıllar kandilde durdun
Atanın belinde anadan geldin
Anunçün bu halkı gümana saldın
Binbir dondan baş gösterdin yâ Ali

¹ Hayri Dede (Hasan Şanlı), *a.g.e.*, s. 26.

² Tezimiziz Mülâkat Metni, s. 41.

³ Ali Yaman, *Alevilikte Dedeler Ocaklar*, s. 134.

⁴ Rıza Zelyut, *a.g.e.*, s. 230; Sezai Öztürk, *a.g.e.*, s. 10.

⁵ Sezai Öztürk, *a.g.e.*, s. 59; ayrıca bk: Ek VI- SARI SALTİK OCAĞI CEMİ GÖRÜNTÜLERİ (CD)

Tarîkat içinde görünür yolun
 Hakîyat içinde söylenir halin
 İstemem cenneti göster cemâlin
 Kul Himmet geçince candan yâ Ali.¹

Sonra devam edilir:

Hamdu lillah din İslâmım
 Delilim Mustafa geldi
 Pîrim rehberim Şahım
 Aliyyu'l-Murtaza geldi

İmamım ol kerem kâni
 Nice ben sevmiyem anı
 Resûlün kurretü'l-aynı
 Hasan Hulkı Rıza geldi

Ona feda olsun canım
 Ki odur dinde imanım
 İki cihanda sultanım
 Hüseyin-i Kerbela geldi

Ana ins u melek mende
 En edna ednası mende
 Cihan-ı kutb-i âlemde
 İmam Zeyne'l-Aba geldi

Muhammed Bakır'dır Şahım
 Cafer-i Sadık kıblegâhım
 Anlardır Musa-ı Kâzım
 Ki bize rehnuma geldi

Yüzüdür kafu ve'l-Kur'ân
 Gazidir Kâbe-i üryan
 Cihanda rahmet-i Rahman
 İmam Muhammed Bakır geldi

Tâkî sırr-ı inayetin
 Nâkî nûr-i hidayetin
 Onlar makbul-i hazretin
 Gözüme tütüya geldi

¹ Abdülbaki Gölpınarlı, *Alevî-Bektaşî Nefesleri*, s. 113. Alevilikte “Yedi Ulu Ozan”ın önemli yeri vardır. Bunlar: Seyyid İmadeddin Nesîmî, Hatâyî (Şah İsmail), Fuzûlî, Yeminî, Virânî, Pîr Sultan Abdal ve Kul Himmet'tir. Bk: Rıza Zelyut, *a.g.e.*, s. 230; Sezai Öztürk, *a.g.e.*, s. 10.

Hasan Askerî'dir kıblem
Eşîğin başıdır Kâbem
Yoluna can baş vermek
Gayet bana sefâ geldi

Muhammed Mehdî'dir âhir
Birgün bize olur zuhûr
Bu yolu sormayan kafir odur
Dergâhında cüda geldi

Sana derim behey derviş
Aman gözlerini aç bak
Onların bastığı toprak
Çeşmime tütüya geldi

Sözün seyf-i ilahidir
Kelamı nutk-u şahımdır
Kudreti burc-u padişahımdır
Anlar bize büryan geldi.¹

Düvâzlar bittikten sonra dede, cemaate rahmet diyerek bitirir. Sonra cemaat topluca ayağa kalkar ve dâra durular. O sırada niyâzlar gelir, dede gülbank okumaya başlar:

.....14 masum-i Pak,17 kemerbest efendilerimizin himmetleri üzerlerimizde hasıl ola. Şahı Velayet didârından ikrârından imanından ayırmaya. Dilde ileğinizi, gönülde muradınızı ihsan eyleye. Pîrimiz üstadımız Seyyid-i Hünkâr Hünkâr Bektaş-ı Velî'nin ruhaniyeti rehberimiz ola. Dil bizim, nutuk Hz. Pîrin. Niyâzlar nûr ola, gönüller bir ola, Hz. Pîrin defterine kaydola. Cenâb-ı Hak tekkelerinizi doldura. Rızkınızı bol haznesinden vere. Keremi evliyû, gerçeğin demine Hû....

Cemaat gülbankı dinlerken Allah Allah diyerek karşılık verir, en son olarak secdeye benzer bir şekilde üç kez yer öpülür, bu sırada Allah-Muhammed- ya Ali denilir. Bu şekilde birinci secde bitmiş olur. Akabinde niyâz dağıtılır. Niyâzlar yenirken dede cemaate, kul hakkı, dargınlık gibi ahlâki konularda nasihatler eder.²

Akabinde sıra miraçlamaya gelmiştir. Cemde en fazla okunan Hatâyî'nin aşağıdaki mirâçlamasıdır:

¹ Bk: Ek VI- SARI SALTİK OCAĞI CEMİ GÖRÜNTÜLERİ (CD); Yörede okunan diğer düvâzlar için bk: Sezai Öztürk, a.g.e., s. 59-63; Dede (Hasan Şanlı), *Dersim'de Cem*, s. 27-50.

² Bk: Ek VI- SARI SALTİK OCAĞI CEMİ GÖRÜNTÜLERİ (CD).

Geldi Cebrail çağırdı
 Hak Muhammed Mustafa
 Hak seni mirâca okur
 Davete kadir Hudâ

.....
 Şâh Hatayî vakıf oldu
 Bu sırrın ötesine
 Hakk'ı inandıramadı
 Özü çürük ervâha¹

(Hatâyî)

Bundan sonra ise “semâh” başlar. Tunceli’de semâhın tarihçesi XII, XIII yüzyıla kadar gider. Bu uygulamla da eski Türk geleneklerini andırmaktadır.² Semâha kalkacak olan önce el, ayak ve yüzlerini yıkarlar. Bu bir tür abdest işlevidir. Semâh yapanların sayısını tek olmasına dikkat edilir³. Bu uygulamanın dışına çıkıldığı da yer yer görülebilir. Semâh baş döndürücü bir hızla yapılır. Adeta pervane gibi dönülür. Semâh Türkçe deyişler eşliğinde dönülür. Bu deyişler semâha özgü bir üslupla söylenir.⁴ Semâhta birey bağımsızlığı esastır, el ele tutulmaz. Ancak hepsinin hareketlerine yeknesak bir görünüm göze çarpar. Semâhlar iki ana figüre dayanır. Bunların başında kuşun uçuşunu andıran kolları aynı anda kaldırıp indirme gelir. İkincisi yürüyüş ve ayak figürüdür. Bunlar arasında bir uyum bulunur.⁵

Semâh yapılırken Hak aşkına, Pîr aşkına, Hasan Hüseyin aşkına, Yâ Hızır gibi sözler tekrar edilir.⁶ Semâh sırasında ritme göre bazen yavaş bazen hızlı şu deyiş okunur:

Bir şehire vardım, cümlesi nazdır
 Temenna, tecella Hakk’a niyâzdır
 Bir elek seyrettim, teli beyazdır
 Orda un elerler, tozu görünmez
 Ha canım canım; Hakk nenni nenni
 Ha gülüm gülüm; dost nenni nenni

¹ Miraçlamanın tamamı için bk: Mehmet Yaman, *a.g.e.*, s. 214-217; Ayrıca diğer miraçlama örnekleri için bk: Kutluay Erdoğan, *a.g.e.*, s. 170-179; Dede (Hasan Şanlı), *Dersim’de Cem*, s. 52-56.

² İzzettin Doğan, *Türkiye’de Aleviler, Bektaşiler, Nusayriler, İSAV Tartışmalı İlmi Toplantılar Dizisi*, s. 415.

³ Ahmet Taşgın, *a.g.e.*, s. 67-68.

⁴ Sezai Öztürk, *a.g.e.*, s. 65.

⁵ Ahmet Taşgın, *a.g.e.*, s. 68

⁶ Bk: Ek VI- SARI SALTİK OCAĞI CEMİ GÖRÜNTÜLERİ (CD).

Ol şehirde asılıdır elekler, ha can elekler
 Arş yüzünde semâh döner melekler
 Hakk katında kabul olsun dilekler
 Avcılar av eder, izi görünmez
 Ha canım canım; Hakk nenni nenni
 Ha gülüm gülüm; dost nenni nenni

Bülbül bülbül, suna bülbül
 Bülbülün figanı, güldür ya gül
 İşte reyhan işte sümbül
 Bülbül ağlar ağlar, haniya gül
 Alim gel ha gel Hakk nenni nenni
 Yürü Turnam yürü dost nenni nenni

Yürü turnam yürü dağlar dumandır
 Eşinden ayrılanın hali yamandır
 Bizim güldüğümüz ikrar imandır
 Yad avcılar vurmuş, vurmuş allı turnamı
 Yürü Turnam yürü ha gülüm yürü
 Kervanımız gitti sen kalma geri

Allah'ım Allah eyvallah, ol güzel şahım eyvallah
 Semâh erenlerindir, çarha dönenlerindir
 Sığmaz bu yola hilaf, doğru gidenlerindir
 Turnam al, Turnam kanatların sal
 Eylen Turnam eylen bir haber salam
 Kervanımız gitti sen kalma geri

Bir çeşme yaptırdım mermer taşından
 Akıttım suyunu çeşmim yaşından
 Sadık sofuların hakkın işinde
 Hizmeti yol almış almış, işi görülmez
 Yürü Turnam yürü dost nenni nenni
 Kervanımız gitti sen kalma geri

Allah'ım Allah eyvallah, ol güzel şahım eyvallah
 Semâh erenlerindir, çarha dönenlerindir
 Sığmaz bu yola hilaf, doğru gidenlerindir
 Turnam al, Turnam kanatların sal
 Eylen Turnam eylen bir haber salam
 Kervanımız gitti sen kalma geri

Turnam al, Turnam kanatların sal
 Eylen Turnam eylen bir haber salam
 Yürü Turnam yürü ha gülüm yürü
 Kervanımız gitti gitti sen kalma geri
 Alim gel ha gel Hakk nenni nenni

Yürü Turnam yürü dost nenni nenni¹

Akabinde dede tekrar nasihat eder ve diğer secdeler başlar. İkinci secdede okunan deyişlere şunlar örnek verilebilir:²

Gece gündüz hata etmektir işimiz
Tövbe günahlarımıza estağfirullah
Muhammed-Ali'ye bağlıdır başımız
Tövbe günahlarımıza estağfirullah

Hasan Hüseyin'de balğa nûr ise
İmam Zeynel sır içinde sır ise
Eğer özümüzde benlik var ise
Tövbe günahlarımıza estağfirullah

Muhammed Bakır'ın izinden çıkmamak
Cafer-i Sadık'dan yükün tuta gör ahmak
Kâr mı sanırsın hatırlar yıkmak
Tövbe günahlarımıza estağfirullah

Benim sevdiceğim Musa-i Kâzım
Ol İmam Rıza'ya bağlıdır özüm
Ya Ali kerem kanisin, eksik noksan bizim
Cemi günahlarımıza estağfirullah

Muhammed Tâkî el ele varalım Şah'a
Ya Ali emekleri sen vermeyesin zay'a
Ezelden ettiğimiz kem söz bed huye
Tövbe günahlarımıza estağfirullah

Hasanü'l-Askerî'nin gülleri bite
Mehdi kalbimizin gamını ata
Ezelden ettiğimiz kova gıybete
Cemi günahlarımıza estağfirullah

Derviş Süleyman'en Bağdat Basra
Bak şu dünyanın kem vaktine esire
Sen kerem kanisin kalma kusura
Tövbe günahlarımıza estağfirullah
Estağfirullah, estağfirullah hû....

¹ Bk: Ek VI- SARI SALTİK OCAĞI CEMİ GÖRÜNTÜLERİ (CD)

² Bk: Ek VI- SARI SALTİK OCAĞI CEMİ GÖRÜNTÜLERİ (CD)

Diğer bir nefes:

Bir mürvetim vardır gerçek erlere
 Muhammed Mustafa Ali'den medet
 Hatice, Fatıma candan yarlara
 Şah Hasan, Şah Hüseyin Velî'den medet

Zeynel-i Bakır'dır ezberim virdim
 Cafer-i Sadık'a yüzümü sürdüm
 Kâzım Musay-ı Rıza mürvete geldim
 Şah Tâkî ve Nâkî Ulu'dan medet

Hasanü'l-Askerî Şaha varalım
 Muhammed Mehdi'ye yüzler sürelim
 Masum-i Pâklara can baş verelim
 Hünkâr Hacı Bektâş Velî'den medet

Şeyh Şafii üstazın güruhu nâci
 Sabretsin muhibbi hânedan tacı
 Veysel Karanî'dir dertler ilacı
 Sunar Sultan Hızır doludan medet

Mikail İsrail rah-ihak açar
 Azrail elinden mevtü-can geçer
 Delil-i Cebrâil göklere uçar
 Nûrdan merdüvanı yol eder medet

Pîr Sultan Abdâl'ın nûrundan katıp
 Sultan Hatâyî'den dert derman tutup
 Kul Himmetle her bir sırlara yetip
 Nesimî derisin yüzdüren medet

Koca Seyyid Köse seyyid erlere
 Bir seyyidle seyyid mençek pîrlere
 Seyyid Sabun Baba Mansur nûrlara
 Sarı Saltuk Hızır Kızıl Deli'den medet

Minnet eyleyelim Üryân Hızır'a
 Abdâl Mûsâ Garip Mûsâ Hazır'a
 Gözcü Karaca Ahmet yolda nazıra
 Bekliye karı kışı doludan medet

Ali Abbas Sultan'dır alemin nûru
 Kültür şeyhleridir onların yarı
 Gönlümüz arzular güzel hub yarı
 Balı baldan zehri bal eden medet

Koca pîr de yardım ede düşküne
Abdullah hak yol göstere şaşkına
Derviş Cemal derviş Halil aşkına
Munzur çeşmesini göl eden medet

Fuzûlî, Niyâzî, Derviş Sezâî
Usulî, Zayıfî, Hasretî, Zatî
Eşrefoğlu Aşık Emir Hudayi
Aşk ile balından muş edel medet

Yek nefesle cihanın binasın kuran
Onsekiz bin âlemin kalbine giren
Şeş cihet çar anasırdan dem vuran
Lahmekan elini sır eden medet

Muhammed ile bile hatm-ı enbiya olup
Yüz yirmi dört bin nebinin kalbine girip
Nûr-i velayeti Ali'de bulup
Du cihan sultanı Ali'den medet

Nefes bitince dede tekrar gülbak okur ve ikinci secde yapılır. Dede Ayetü'l-Kürsî'yi okuduktan sonra Nâdı Aliyyen duâsını yapar:

“Bismişâh, Allah... Allah... Nâd-ı Aliyyen mazharıl acaibi, tecidü avnen leke fin-nevâibi. Li külli hemmin ve ğammin seyenceli binûr-i azametike ya Allah ya Allah ya Allah ve binûr-i nübüvvetike ya Muhammed ya Muhammed ya Muhammed ya Muhammed ve binûr-i velâyetike ya Ali ya Ali. Edrikni, edrikni, edrikni. Lâ feta illâ Ali, lâ seyfe illâ Zülfikâr. Lâ gazâ illâ gazâ el-Murtazâ bil-iktidâr. Her bir kazâ ve belâ senden gelirse defeyleye Perverdigâr. Münkirin boynundan gitmesin tığ ile teber. Lâ feta illâ Ali, lâ seyfe illâ Zülfikâr.”¹

İkinci secdeden sonra ise üç düvâzdeh daha okunur. Bu bölümde okunanlara örnek:

Her sabah, her sabah ötüşür kuşlar
Allah bir Muhammed-Ali diyerek
Bülbül de gül için figana başlar
Allah bir Muhammed-Ali diyerek
Allah bir Muhammed-Ali diyerek

¹ Bk: Ek VI- SARI SALTİK OCAĞI CEMİ GÖRÜNTÜLERİ (CD); Mehmet Yaman, *Alevilik*, s.234; Adil Ali Atalay, *Buyruk*, s.203; Bu duânın levha şekli için bk: Abdülbaki Gölpınarlı, *Tasavvuf'tan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*, s. 97.

Dündül, Kanber, Fatıme durdu duâya
 İsa gark oluben çıktı havaya
 Şhriban üryan olup bindi deveye
 Allah bir Muhammed-Ali diyerek
 Allah bir Muhammed-Ali diyerek

Kısmetimiz kalbimize verile
 Veysel Karan gitti Yemen eline
 Arıyız uçarız kudret balına
 Allah bir Muhammed-Ali diyerek
 Allah bir Muhammed-Ali diyerek

Biz de çektik imamların yasını
 İştelim gerçeklerin sesini
 İmam Hasan içti ağı tasını
 Allah bir Muhammed-Ali diyerek
 Allah bir Muhammed-Ali diyerek

Arif olan eleklerde elendi
 Talip olan Hak yoluna talandı
 Şah Hüseyim al kanlara bölendi
 Allah bir Muhammed-Ali diyerek
 Allah bir Muhammed-Ali diyerek

İmam Zeynel parelendi bölündü
 Muhammed Bakır'a secde kılındı
 Cafer-i Sadık erkân çalındı
 Allah bir Muhammed-Ali diyerek
 Allah bir Muhammed-Ali diyerek

Gönül kuşu yüksek yapar yuvası
 Serime de çöktü Şahın yuvası
 Budur Musa-ı Kâzım Rıza duâsı
 Allah bir Muhammed-Ali diyerek
 Allah bir Muhammed-Ali diyerek¹

Bundan sonra ise sıra “tevhid”e gelmiştir. Tevhid deyişinden bir bölüm:

Eyvallah Şahım eyvallah
 Musa-ı Kâzım'ın Rıza'nın destine
 Tâkî, Nâkî, Askerî'nin postuna
 Cebrail'in kanadının üstüne
 La ilahe illallahu yazılır

¹ Bk: Ek VI- SARI SALTİK OCAĞI CEMİ GÖRÜNTÜLERİ (CD)

İllallah Şahım illallah
 Ali mürşid güzel Şah
 Eyvallah pîrim eyvallah
 Hak la ilahe illallah
 Şah şah şah....¹

Cemde sıra Kerbelâ şehitlerini anmaya gelmiştir. Bu bölümde okunan deyişlere örnek:

Dünü günü secde gâhım
 Ah Hüseynim vah Hüseyim
 Hem dinimsin hem imanım
 Ah Hüseynim vah Hüseyim

 Hüseyin'e nûrum dedi
 Nûr içimde sırrım dedi
 Şâh Hatayım pîrim dedi
 Ah Hüseynim vah Hüseyim²

Mersiyelerin okunmasından sonra, sıra “lokmaya gelmiştir. Cem âyiniinde yiyilen meyve, çörek, gömme³ ve yemiş türü gıdalara “lokma” yahut “hakkullah” denir. Ceme gelen her Alevî, arzusuna göre bu tür yiyecekler getirir. Cem âyini bittikten lokmalar dağıtılırken beraberinde de şu dörtlük söylenir:

Gazilerden gazi,
 Dağıttım bu niyâzı,
 Elimde yoktu terazi,
 Herkes hakkına oldu mu razı?

Lokmayı dağıtanın rızalık istemesine, cemaat hep bir ağızdan, razıyız diye cevap verir ve herkes lokmasını yer.⁴ *Buyruk*'ta lokmanın menşei şöyle anlatılmaktadır:

“Hz. Muhammed, (Gadîr-ı Hum'daki meşhur hutbesini irad edip akabinde herkesin kendisine bir musâhip seçmesini istedikten sonra kendisi de) Ali'yi musâhip seçti. İnananlar bu olayı kutlamak istediler. Bir inanan peksimet, yağ ve hurma getirdi. Hz. Ali, Hz. Muhammed'in önünde peksimet, yağ ve hurmayı lokma yaptı, o lokmadan tüm inananlara sundu. İnananların tümü o

¹ Bk: Ek VI- SARI SALTİK OCAĞI CEMİ GÖRÜNTÜLERİ (CD); Diğer tevhid örnekleri için bk: Hayri Dede (Hasan Şanlı), *Dersim'de Cem*, s. 56-62; Mehmet Yaman, *Alevilik*, s. 208-213.

² Hayri Dede (Hasan Şanlı), *a.g.e.*, s. 61,62. Bu bölümle ilgili deyişler için bk: Hayri Dede (Hasan Şanlı), *Dersim'de Cem*, s. 59-62; Mehmet Yaman, *Alevilik*, s.221-223.

³ Gömme, bu yörede sıklıkla yapılan bir tür yağlı pastanın adıdır.

⁴ Tezimizizin Mülâkat Metni, s. 35.

lokmadan yiyerek doydular. Bir parça lokma arttı. O sırada Hasan, Hüseyin ve Fâtîmetü'z-Zehrâ Medine'de bulunuyordu. O mecliste bulunanlar bu artan lokmayı bir kaba koydular. Selmân-ı Fârisî lokmayı Medine'ye ulaştırdı. Sevgi belirtmek için sofular arasında lokma göndermek bu olaydan kaldı.”¹

Ayrıca cem âyininde sofracının kurban etiyle beraber ekmek sunmasına da “lokma sunma” denilmektedir. Sofracı “dar’a durarak” şu gülbankı okur:

“Evvel Allah diyelim... Kadim Allah diyelim... Geldi Ali sofrası, Hakk versin biz yiyelim. Allah, Allah eyvallah gerçeğin demine Hû”

Dede ise şöyle karşılık verir:

“Allah... Allah... Hayır hizmetiniz kabul, muradınız hâsıl ola. Sofranız, Kanber'in serdiği sofraya ola. Gerçek erenler demine Hû”

Dedenin onayı mahiyetindeki bu diyalogdan sonra gözcünün nezaretinde sofraya serilir. Destur verilmeden “lokma”ya başlanmaz. Yemekler yenildikten sonra dede asıl sofraya duâsını yapar:²

“Allah... Allah... Bu gitti ganisi gele, Hak-Muhammed-Ali bereketini vere. Yiyip yedirenlere, pişirip kotaranlara, nûr-ı imam ve aşk-u şevk ola. Gittiği yerde gam ve gusubet [kasavet ?] görmeye. Hizmet sahipleri, hizmetlerinden şefaata bula. Lokma hakkına, evliyâ kerametine, cömertler cemine, gerçek erenler demine Hû..”³

Lokmadan sonra “Cem Birleme Duâsı” dede tarafından yapılır. Üç düvâzdeh daha okunur,⁴ akabinde cemde bulunanlar, meydana niyâz ettikten sonra çekilip evlerine giderler. Diğer hizmet sahipleri topluca dâra dururlar. Dede onlara duâ eder. Duâyı müteakiben dede ayağa kalkar, çerağı meydanın ortasına getirir. “Peygamber postuna” doğru diz üstü oturur. Diğer hizmet sahipleri de dedenin arkasında ayakta beklemeye devam ederler. Dede:

“Allah... Allah... Bâtın oldu, Çerâğ-ı Nûr-ı Ahmed, zahir oldu Şems-i Mâh-ı Muhammed, Allah eyvallah, Hû...”

¹ Adil Ali Atalay, *Buyruk*, s. 25.

² Kutluay Erdoğan, *a.g.e.*, s. 199.

³ Mehmet Yaman, *a.g.e.*, s. 237; Kutluay Erdoğan, *a.g.e.*, s. 200.

⁴ İlyas Üzüm, *a.g.e.*, s.110.

“Çerağ” (mumu) söndürürler ve hep birlikte meydan-ı erenlere niyâz ederek cem evini terk ederler. Cem sona ermiş olur.¹

III. A. 4- Âyin-i Cemin Çeşitleri

Alevîliğin temel ibadeti olan âyin-i cemin birkaç çeşidi bulunmaktadır.

III. A. 4. a- Musâhiplik (İkrâr) Cemi

Tarikata yeni girecek olan tâlipler, dedenin kontrolünde musâhip olacakları kişiyi belirledikten sonra yapılan “yol” giriş âyinine “Musâhiplik/İkrâr Cemi” denir. Musâhiplik ceminin adayların rehber tarafından “cem meydanına” getirilmesiyle başlar. “Yol” girecek olanlar eşleriyle beraber dedenin önünde diz çökerler. Rehber, önce erkânı, yolu ve pîri selamlar ve şöyle der: “Ey tarikat erenleri! Size bir çift sofı getirdim”. Pîr sorar: “Nereden getirip nereye götürüyorsun?” Rehber ise, “Şeriattan tarikata, tarikattan marifete, marifetten hakikate götürüyorum,” diye cevaplar. Pîr tekrar sorar: “Önünde setler, dereler, bentler var, katran kazanı var, sırat var nasıl götüreceksin?” Rehber cevap verir: “Erenlerin kuvvetiyle, cemin birliğiyle inşallah götürürüm.” Meydana gelirler. Rehber kenarda durur, onları dedeye teslim eder. Pîr, onları hukuki yönden sorguya tutar: “Oğlum, dile gelen, bile gelsin. Bir insan olarak bugüne kadar ne yaptınsa dök meydana.” der. Adaylar eğer bir hata yapmışsa, bir kusur yapmışsa onu dökmek zorundadır.² Dede, bundan sonra yeni musâhiplere “yol” erkânından ve musâhiplikte bahseder.³ Akabinde dede, “girdiğiniz Hak kapısı, durduğunuz Mansûr dârı ne gördünüz? Diye sorar. “Allah... Eyvallah” diyerek cevaplarlar.⁴ Sonra dede, el- Fetih Süresinin onuncu ayetini okur.⁵ Daha sonra “Lâ fetâ illa Ali, lâ seyfe İllâ Zülfikâr” der ve erkân değneğiyle (târik) tâliplerin sırtına “Allah

¹ Mehmet Yaman, *a.g.e.*, s. 226.

² Tezimizin Mülâkat Metni, s. 33.

³ Fuat Bozkurt, *a.g.e.*, s. 169; Sezai Öztürk, *a.g.e.*, s.71.

⁴ Adil Ali Atalay, *Buyruk*, s. 53.

⁵ “Ey Muhammed, şüphesiz sana baş eğerek ellerini verenler, Allah’a baş eğmiş el vermiş sayılırlar. Allah’ın eli onların ellerinin üstündedir, verdiği bu sözden dönen ancak kendi aleyhine dönmüş olur. Allah’a verdiği sözü yerine getirene Allah büyük ecir verecektir.” el-Fetih 48/10.

Muhammed Ali” diyerek üç defa vurur.¹ Musâhiplik töreni bittikten sonra kurban hizmetine geçilir.

III. A. 4. b- Görgü Cemi

Görgü cemi, terceman (tercüman) kurbanı diye adlandırılan bu tören, Kızılbâş Alevîlerinin en önemli dinî âynidir.² Bu ceme ancak musâhibi olan Alevîler, girebilir. Ceme gelinirken boy abdesti alınır. Bu ceme “**cumalıktan geçme**” de denir. Görgü cemi, her cuma akşamı yani perşembeyi cumaya bağlayan gece düzenlenir. Yılın elli iki haftasının dört haftası muharrem ayına geldiği için bu ayda, Görgü Cemi yapılmaz. Geçmişte kırk sekiz hafta boyunca bu cem tekrarlanırken, zamanla arada bir yapılmaya başlanmıştır.³

Bu cem, görgü ve sorgu âyinedir.⁴ İkrâr vermiş ve “yol”a girmiş taliplerin sorgusunun yapıldığı “görgü cemi”, Alevî içtihadına göre, Hz. Peygamber (s.a.s.)’in “Ölmeden önce ölünüz, hesaba çekilmeden önce kendinizi hesaba çekiniz.” meâlindeki hadis-i şerifine dayanmaktadır.⁵ Dedenin hizmet sahiplerine verdiği duâdan sonra carcı, carını çalar. Temsili olarak bütün günahları ocağa döker ve ortaya gelerek süpürgesini koltuğunun altına alarak “dâr”a durur. Dedenin: “Allah... Allah... Hizmetin kabul ola! Murâdın hâsıl ola! Seyyid Ferrâş Efendimizin himmeti üzerinde ola! Gerçek erenler demine Hû” duâsından sonra çekilerek yerini alır.⁶

Görgüsü yapılacak iki musâhipten büyük olan sağda eşi de yanında, diğer musâhip de eşi ile birlikte dört kişi, meydana yalın ayak gelerek dâra dururlar. Bellerine de kemerbest bağlarlar. Rehber görgü dârında meydandaki dört kişinin sağ tarafına geçerek niyâzın eder ve A'râf sûresinin 23. âyetini okur.⁷ Rehber devamla şunları söyler:

¹ Erkân değneği, melhem ağacından cennetteki Tûbâ ağacının dalı temsili olarak 50-60 cm uzunluğunda, 2,5 cm kutrunda üç boğumlu bir daldan yapılır. Bu gelenek, Asya'dan Anadolu'ya, Şaman inançlarının tesiriyle Erdebil Tekkesi dervişleri tarafından getirilmiştir. Bk: Kutluay Erdoğan, *a.g.e.*, s.145.

² Ethem Ruhi Fırlalı, *a.g.e.*, s. 331.

³ Kutluay Erdoğan, *a.g.e.*, s. 140,141.

⁴ Adil Ali Atalay, *Buyruk*, s. 36, 91.

⁵ Fuat Bozkurt, *a.g.e.*, s. 173; Bk: Adil Ali Atalay, *Buyruk*, s. 212.

⁶ Kutluay Erdoğan, *a.g.e.*, s. 140.

⁷ “Her ikisi Rabbimiz kendimize yazık ettik. Bizi bağışlamaz ve bize merhamet etmezsen biz kayıp edenlerden oluruz”. el-A'râf 7/23.

“Allah...Allah... Eli erde, gözü yerde, özü dâr-ı mansûrda, Hak, Muhammed, Ali yolunda, erenler meydanında, pîr divânında, cân-ı kurban, ten-i tercemân. On iki imam ve On Dört Masum-i Pâk Efendimizin dostlarına dost düşmanlarına düşman olmak olmak kavliyle, Hak erenlerinin nasihatini kabul muktezasıyla amel etmek üzere, yalın ayak yüzü üzere sürünerek gelmiş, (... görgüye girenlerin baba ve kendi adları) cem erenlerinin izni icâzetiyle Muhammed-Ali yoluna Seyyid-i Hünkâr Hacı Bektâş-ı Velî Tarik-i Nâzenîn’e dahil olmak üzere koçlu kuzulu kurbanlarıyla gelmişler, Hakk’ı görüp râh-ı Hak bilmişler, Nesîmî gibi yüzülüp, Mansûr gibi asılıp, Fazlı gibi borçdan halâs olmak dilerler, Himmet-i Pîr niyâz ederler. Allah, eyvallah!”

Dede ise: “ Ey cem erenleri, siz bu canlardan razı mısınız?” diye üç kez sorar. Çoğu zaman görülen şahıslar bu sorguya meydan vermeden, görülmeden önce aralarındaki problemleri hallederler. Ancak şikâyeti olan biri çıkarsa müsaade isteyerek kalkar onlar gibi dâra durur ve şikâyetini arz eder. “Selmân Halkası” denilen başka bir mekânda dede, varsa diğer dedeler, rehber ve zâkirin de katıldığı bir oturumda konu ele alınarak tartışılır. Kusurlu bulunursa gerektiğinde “düşkün” konumuna düşürülür. Hiç kusurları yoksa, veya sorgudan aklanırlarsa dede, talipler için yeniden rızalık ister, cemaat de yere niyâz etmek suretiyle razı olduğunu gösterir. Dede de “ derviş-i dervîşân kabul-i makbulân” diye talipleri kabul eder ve Tevbe Sûresinin 119. âyetini okur.¹ Ardından “Tevbe günahlarımıza estağfirullah, elimizle, dilimizle, belimizle işlediğimiz günahlarımıza tövbe estağfirullah, kalbimizle cem-i azamızla işlediğimiz günahlarımıza tövbe estağfirullah, isyanlarımıza tövbe estağfirullah” der. Dede devamla “Ber cemâl-i Muhammed, kemâl-i Hasan u Hüseyin, Ali-ra bülend salavât” der ve âyin-i cemde bulunanlar, salavat getirirler. Görülen ve cemde bulunanlar yüzleri üzere secdede dururlar. Dede devamla “geldiğin Ali yolu, durduğun Mansûr dârı, gördüğün Hak Ali’dir. Hak cesedine can verdi, kalbine iman verdi, ağız talip, dil mürşit, erenler meydanında ne gördün, ne işittin?” diye sorar. Dârdakiler başlarını kaldırmadan “Hakkı gördüm, Hakkı işittim” derler. Dede “Hak uvarsın işimizi” der ve devamla:

“Allah eyvallah kapısında, döktüğüm varsa doldur, ağlattığım varsa güldür, yıktığım varsa kaldır. Doğru gez dost gönlünü incitme, mürşide teslim-i rıza ol. Yalan söyleme haram yeme, zina etme, elinle koymağın şeyi alma, gözünle görmediğin şeyi söyleme, gelme gelme, dönme dönme, gelenin malı dönenin canı, riya ile ibadet, şirk ile taât olmaz, Allah... Eyvallah” der.

¹ “Ey insanlar Allah’tan sakının, doğrularla birlikte olun.” Bk: et-Tevbe 9/119.

Bunun üzerine görgüsü yapılanlar dârdan kalkarlar. Dede sorar, ancak bu soruları sağ tarafta bulunan yaşlı olan talip cevaplar.

“Erenler meydanında pîr huzurunda mürşide teslim oldunuz mu? Ehl-i Beyt soyunda imam-ü ikrar ettiniz mi? Kazaya razı olup kadere bağlandınız mı? Cafer-i Sadık içtihadı üzerine, hak dediğini hak batıl dediğine batıl bildin mi? Muhammed-Ali ve Ehl-i Beyt’in sev dediğini sevip sevme dediğini sevmeyip “tevellâ” ve “teberrâ” ettiniz mi?

En büyük tâlip ve görülenler her soruda “ Allah... Eyvallah “ derler. Görgüsü yapılanlar kalkarlar. Akabinde ise kurban hizmeti başlar.¹

III. A. 4. c- Abdâl Mûsâ Kurbanı

Abdâl Mûsâ kurbanı diğer cemlerden farklı olarak bütün topluma açıktır. İkrâr ve Görgü Cemi’ne sadece musâhibi olan “yol” ehli kalırken buna bütün Alevîler katılabilir. Sadece “düşkün” olanlar katılamazlar.²

Genellikle isteğe bağlı olarak “dede” veya başka bir misafir geldiğinde ve toplumu kaynaştırmak için düzenlenir.³ Bu âyine, “rıızalık alma” denir. Çünkü temel işlevi kırıgınları barıştırmak ve bunun için ne gerekiyorsa yapmaktır. Ceme gelirken, her talip abdestini alarak gelir; çörek, meyve ve çerez gibi yiyecekler getirir. Abdâl Mûsâ kurbanında şahıslar kurban kesmezler. Kurban birkaç kişi tarafından ortakça ve “salma yoluyla” cemde bulunanlardan para toplayarak kesilir. Bu âyin de diğerleri gibi Cuma akşamı düzenlenir.⁴

Bu ceme, tekkesi XVI. yüzyılda kurulan⁵ ve Antalya- Elmalı’da bulunan Abdâl Mûsâ’nın isminin ad olması, menkıbelerinin Alevîler arasında yoğun olarak anlatılıp bir “kült” haline gelmesinden kaynaklanmalıdır.

Anlattığımız bu üç cemin dışında; Kerbelâ âyini, koldan koparma erkânı, dârdan indirme erkânı, baş okutma erkânı, düşkünlük cemi, gağand (yılbaşı) cemi, Hızır ayı cemi ve nevruda düzenlenen cemler gibi başka cemler de bulunmaktadır.¹

¹ Kutluay Erdoğan, a.g.e., s. 142-143; Fuat Bozkurt, a.g.e., s. 175-177; Mehmet Yaman, a.g.e., s.194-198.

² Fuat Bozkurt, a.g.e., s. 189.

³ Ethem Ruhi Fığlalı, a.g.e., s. 331; İlyas Üzüm, a.g.e., s. 114; Mehmet Yaman, a.g.e., s.271.

⁴ Kutluay Erdoğan, a.g.e., s. 139.

⁵ Bu tekke için bk: M. Baha Tanman, “Abdal Mûsâ Tekkesi”, *DİA*, I, 65-66.

III. A. 5- Âyin-i Cem'in Menşei

Tafsilatını bu şekilde verdiğimiz “Âyin-i cem”in kökeni eski Türlerde kıymızlı âyinlere dayanmaktadır.² Eski Türkler, dinî ve içtimaî sistemlerin icabı olarak, her vesileyle toplantılar, şöenler, ziyafetler düzenler; burada yer içer, eğlenir veya yas tutarlardı. Bunlar, içtimaî dayanışma ve kaynaşmanın vesilesi olurdu. Oğuz Kağan Destanı'na, Dede Korkut Hikâyelerine ve tarih kayıtlarına bakıldığında, Türk içtimaî hayatının, kurultay toplantıları ve şöenler ile bir arada yürüğü görülmektedir. Tarihin en eski devirlerinden günümüz Türkiye'sindeki cemlere kadar hep böyle olmuştur. Buralarda, kesilen kurban ve yenilen yemekler yanında bol miktarda kıymız içilir ve raks (semâh, semâ) edilirdi.³

Türklerin kadınlı erkekli toplantılar yaparak, buralarda içki içip eğlenmeleri, çalgılar çalıp semâh (semâ, raks) etmeleri, töreleri icabıdır. İslâmiyet'i kabul ettikten sonra, bu âdetleri terk etmeyerek, onları İslâmî bir kılığa soktular. İşte Alevî- Bektaşî ceminin aslı, eski Türklerdeki bu âyin-şöenlerdir. Güney Altaylı Türk oymakları arasında kadınlı-erkekli bir arada toplantılar, şöenler halen devam etmektedir.⁴

Kazak din adamlarının kullandıkları “kopuz”, Alevî- Bektaşîlerde saza dönüşmüştür.⁵ Alevî âyin-i cemleri günümüzde dahi hep gece yapmaktadır. Şamanizm'deki âyinler de hep geceleri yapılırdı. İki âyini karşılaştırdığımızda, dinî liderlerin kıyafetleri, davranışları, hizmet sahipleri, çerağın bulunması, âyinlerde çalınan sazlar, müzik, oyunlar ve duâlar bakımından büyük benzerlikler vardır.⁶

İslâmiyet'i kitleler halinde kabul eden göçebe Türklerde bu âdetler devam edegelmiştir. Zira bu Türkmenler, İslâmiyet'i şeklen kabul etmekle beraber onların eski dinlerindeki âyinlerde yer alan birçok figür, Müslüman olduktan sonra da devam etmiştir.⁷ Bu hususu çok iyi bilen Yesevîlik, Orta Asya göçebeleri arasında yayılma başarısı gösterdi. İslâmiyet'in eski din inanışları ve ibadet şekilleri ile bir arada tutulup

¹ Ethem Ruhi Fığlalı, *a.g.e.*, s. 332,333; Hayri Dede (Hasan Şanlı), *a.g.e.*, s.13; Nazmi Sevgen, *a.g.e.*, s.208.

² Ahmet Yaşar Ocak, *Türkler, Türkiye ve İslâm*, s. 50; Fuat Bozkurt, *a.g.e.*, s. 78; İlyas üzüm, *a.g.e.*, s. 104.

³ Mehmet Eröz, *a.g.e.*, s. 50.

⁴ Mehmet Eröz, *a.g.e.*, s. 56.

⁵ Nejat Birdoğan, *a.g.e.*, s. 166; Cemal Şener, *a.g.e.*, s. 111.

⁶ Mehmet Eröz, *a.g.e.*, s. 65; Ethem Ruhi Fığlalı, *a.g.e.*, s. 367.

⁷ Nazmi Sevgen, *a.g.e.*, s. 204.

kabul edilmesi tarikatla, bile tesir etmişti.¹ Ahmet Yesevî'ye göre “eğer erkek- kadın bir ehl-i Hak meclisinde birleşerek beraber zikir ve ibadete devam etseler bile, Hak Teâla onların kalplerindeki her türlü kin ve düşmanlığı yok etmeğe muktedirdir.”²

Kızılbaş Alevîleri merkezî bir konumu olan, Baba İlyas'ın Şeyhi Seyyid Ebü'l-Vefâ'nın kadınlı- erkekli âyinler düzenlediği bilinmektedir.³ Baba İlyas ve Hacı Bektaş-ı Velî'nin yaptırdığı dinî törenlere kadın ve çocukların katıldığı da bilinmektedir. *Menâkıb-ı Kudsiyye* ve *Menâkıb-ı Hacı Bektâş-ı Velî'de* bu tipik Şamanist Türk geleneğini andıran iki önemli bölüm vardır.⁴ Bu konu *Buyruk*'ta da geçmektedir.⁵

III. A. 6- Günümüzde Âyin-i Cem

Alevî geleneklerinin önemli bir kısmı zayıflamış hatta terkedilmiştir. Bunların başında da cem âyinleri gelmektedir, Kırsal kesimden göç edip İstanbul, Ankara, İzmir gibi kentlere gelen topluluklar sosyal ve ekonomik problemler içinde cemleri, on iki hizmeti ve diğer erkânı bir kenara bırakmışlardır. Âyin-i cemde gelenekten uzaklaşma, araştırmamızın fiziki ve sosyal alanını teşkil eden Tunceli'de de gözlemlenmektedir. Alevî topluluklar, 1990'lardan sonra kurulan dernekler ve vakıflar sayesinde hissedilir bir canlanma içine girmişlerdir. Belli dernek ve vakıfların ön ayak olmasıyla cem evleri, saz ve semâh kursları düzenlenmiştir. Ancak bu tür derneklere ilgi beklenen ölçüde olmamıştır.

Görgü ve ikrâr cemleri hemen hemen hiç yapılmamaktadır.⁶ Alevî- Bektaşî ana-babadan gelen kimseler “yol”a girmek için “nasip” almamaktadır. Ancak bugünkü kuşağın çok önemli bir bölümünün musâhibi de yoktur.

Toplumun ileri gelenlerine göre bugün büyük şehirlerde yapılan cemler aslına uygun biçimde icrâ edilmemektedir.⁷ Gerçekte büyük şehirlerde yapılan bugünkü

¹ Mehmet Eröz, *a.g.e.*, s. 10; Kutluay Erdoğan, *a.g.e.*, s. 75.

² M. Fud Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, s. 34.

³ Ahmet Yaşar Ocak, *Babaîler İsyanı*, s. 113; ayrıca bk: Hayri Dede (Hasan Şanlı), *Dersim'de Cem*, s. 9; Rıza Zelyut, *Öz Kaynaklarına Göre Alevîlik*, s. 289.

⁴ Ahmet Yaşar Ocak, *Alevî Bektaşî İnançlarının İslâm Öncesi Temelleri*, s. 175.

⁵ Adil Ali Atalay, *Buyruk*, s. 73.

⁶ Tezimizin Mülâkat Metni, s. 6.

⁷ Tezimizin Mülâkat Metni, s. 6; Ali Yaman, *Alevîlikte Dedeler Ocaklar*, s. 151-152.

cemler ne ikrâr, ne de görgü cemidir. Dedelerin de ifadesiyle bunlar tarihte örneği olmayan birer “**temsîlî cem**” niteliğindedir.¹ Bunlarda gerçek bir cemde yerine getirilmesi zaruri olan on iki hizmet yerine getirilmemektedir. Zira ortalama olarak beş-altı saat sürdüğü belirtilen özgün bir cemde, bugünün insanını bu kadar süre cemin icrâ edildiği yerde tutmak mümkün değildir. Ayrıca cemdeki on iki hizmet, kırsal hayata göre düzenlenmiş olup, bunun günümüz şehir şartlarına aynen aktarılması mümkün gözükmemektedir, Söz gelimi peyk, gözcü ve bekçinin hizmetleri büyük ölçüde sembolik kalmaktadır.

Günümüzde artık cemlerin gizliliği de kalmamıştır. Daha önce ikrârı olmayanın ceme alınmaması, konuşulanların “meydan” da kalması esas iken, bugün isteyen herkes ceme girebilmekte, hatta günümüz cemlerinde televizyon çekimleri bile yapılabilmektedir.²

Günümüzde temsili olarak da yapılsa cemlere iştirak eden ve samimi biçimde zikredip özellikle “Hak lâ ilâhe illâllah” diye biten tevhid terennümleri sırasında ağlayanlar bulunduğu gibi; yapılan cemi ve cemde icrâ edilen hizmetleri günü geçmiş mistik motifler olarak gören ve artık bunlara itibar edilmemesi gerektiğini ileri süren çevreler de vardır.³

III. B- Duâ

Alevîlikte ibadet dili Türkçe olup, duâlar genellikle Türkçe yapılır.⁴ Yöresel özelliklerden dolayı Türkçeyi anlayamayanlar için ise duâlar yöresel lehçe ve şivelere aktarılır.⁵ Tunceli Zazaları'nın cem âyinlerinde kullandıkları bütün deyiş, nefes ve gülbankların Türkçe olması, yaşlıların çocuklarıyla yaptıkları tartışmalarda hem de Kürtçe olarak “Esas Türkler biziz, ... Bizim ecdadımız Horasan Türkleridir” demeleri oldukça anlamlıdır.⁶

¹ Bk: Ek VI- SARI SALTİK OCAĞI CEMİ GÖRÜNTÜLERİ (CD)

² Tezimizin Mülâkat Metni, s. 9.

³ İlyas Üzüm, *a.g.e.*, s. 111,112.

⁴ Mülâkat Metni, s. 1; Hayri Dede (Hasan Şanlı), *a.g.e.*, s. 5; Ali Yaman, *Alevîlikte Dedeler Ocaklar*, s.52; ayrıca bk: Bedri Noyan, *Alevîlik-Bektaşîlik Nedir?*, s. 104.

⁵ Munzur Çem, *a.g.e.*, s. 158; Hayri Dede (Hasan Şanlı), *a.g.e.*, s. 14; m, Şerif Fırat, *a.g.e.*, s.201.

⁶ Cemal Şener, *Alevîlik Olayı*, s. 161; ayrıca bk: Tezimizin Mülâkat Metni, s. 18; Munzur Çem, *Dersim'de Alevîlik*, s. 123, 126, 127, 144, 145.

Bir duâ (yakarış) örneği:

Hüdâ kıl mağfiret cümle günahım,
Muhammed Mustafâ hakkı bağışla.
Velâyet mülkünün hem padişahı,
Aliyye'l-Murtazâ hakkı bağışla.

Resûl-i Kibriyâ'ya hem ser olan,
Şefaitle onla sa-rehber olan,
Muhakkak-ı muhata ekber olan,
Bu dem fehri'l-İsa (?) hakkı bağışla.

Budur emvâcı bahrinin esası,
Getirin lü'lüü, mercanı, hası,
Yüz sürüp, Fatime'dendir ricası,
Haccetü'l-Kübriya [Hatice ?] hakkı bağışla.

Anların kapısı darü'l-emandır,
Şefi rüzi hem asıyandır,
Keremkâre imam-ı dü cihandır,
Şah Hasan Hulki Rıza hakkı bağışla.

Eder edna esri burci el-emân,
Ziyasında ayırma eyle ihsan,
Kusurum hak aman Şahi Şehidan,
Hüseyn-i Kerbela hakkı bağışla.

Yüzüm yerde, özüm bu dar içinde,
Mükimen, müminen ikrar içinde,
Aman yandırma, her ginzar içinde,
Şah İmam Zeynel Eba hakkı bağışla,

Gürüh-ü Nâci'nin hem peşivası,
Tarik-i müstakimin müptelası,
Kul kusur işler, gerçi olur hatası,
Bakır Nûri Beka hakkı bağışla,

Muhibbi Ehl-i Beytine, eyle rahmet.
Divanı dergâhında bula şefkat.
Aman dü cihanda verme sen zahmet.
Cafer-i Rehnema hakkı bağışla.

Dedi Mürsel bunlar size emanet,
Biri evlat, biri Kur'ân temamet,
Sevini yarlığa yevmi'l-kıyamet,
Şah İmam Musa-i Kâzım hakkı bağışla.

Horasan hâkimi, şahı, emiri,
İmam-ı Heştî'nin tacı seriri,
Gamı mücrimlerin hem destigiri,
Şah İmam Ali Rıza hakkı bağışla.

İsteriz anlarda bir çare ümmet,
Kul ne kadar günah işlerse elbet.
Günah bir zerresi şemsi nübüvvet,
Muhammed Taki Cevad hakkı bağışla.

Açar rahmet kapusunu bi nihaye,
Durup dare gelir, cümle ricaye.
El eman affi kıl koyma ferdaye,
Naki-i Mahi livâ hakkı bağışla.

Bağışla cürmümü, mürselleriyle,
Gamu cem olmuştur, haki deriyle,
Seza kıl rahmetin kemterlerine,
Şah Hasan Ali Asker-i hakkı bağışla.

Muhammed Mehdi'nin her dü cihanın,
Yanmada haşri kıl sahip livanın,
Bugün bendesiz Al-i Aba'nın,
Bir ismi kibriya hakkı bağışla.

Çarde-i Masumeyni, bildim ekrem,
Divanı dergâhında durmuşum bu dem,
Sığandım feyzine lütfüne her dem.
Medet Al-i Aba hakkı bağışla.¹

Diğer duâlar ise şunlardır:

a- Sabah Gülbankı

“Bism-i Şâh, Allah Allah... Erenler sabahlar hayrola. Hayırlar fethola. Münkir, münafık yuf ve mat ola. Niyâzımız kabul ola. Muradımız hâsıl ola. Şâh-ı merdan On İki İmam yardımcımız ola. Hazreti pîr efendimiz hayırlar verdikçe vere. Şâh Abdal Musa Sultan gözcümüz bekçimiz ola. Kaygusuz Abdal himmeti üzerimize hazır ve nazır ola. Allah eyvallah. Gerçeğin demine Hû.”²

¹ Tezimizin Mülâkat Metni, s. 21-23.

² Adil Ali Atalay, *Buyruk*, s. 242.

b- Akşam Gülbankı

“Akşamlar hayrola, hayırlar fethola, şerler def ola, münkirler mat ola, demler daim ola, ibadetler kaim ola On İki İmam, On Dört Masum-ı Pâk yardımcımız ola, rızkınızı bol haznesinden vere, muhannete muhtaç etmeye, devletimizi milletimizi payidâr eyleye.”¹

c- Uyku Gülbankı

“Bism-i Şâh. Vakitler hayrola. Hayırlar fethola. Er hak Muhammed Ali destigirimiz ola. Er hak tarikat karındaşlarımızı postunda şıyr-i gazan eyleye. Fakire kast edenin boynundan Ali'nin Zülfikâr'ı eksik olmaya. Yuf münkire lanet Yezid'e. Rahmet mûmine. Hünkâr Hacı Bektaş demine Hû.”²

III. C- Niyâz

Alevîlikte “**niyâz**”, üç manada kullanılmaktadır:

a- Allah'a karşı yapılan yakarışa “niyâz” denilmektedir. Alevîler, sabah güneş doğarken ve akşam güneş batarken niyâz ederler. Bu Şamanizm tesiriyle yaşanan bir ibadet tarzıdır.³

b- Ziyaretlerde veya cemlerde dağıtılan yiyeceklere de “niyâz” denilmektedir. Niyâzlar dağıtılırken, “niyâzlarımız, niyâz; abdestlerimiz, abdest; niyâzlarımız Beytü'l-Mamûr'a, kırklar makamına, Hz. Pîr'in defterine kaydola, diye duâ edilir.”⁴

c- Evliyaya karşı yakarışa ve dinî önderler olan dedelere karşı gösterilen saygıya da “niyâz” denilmektedir.⁵ “Yol” ehlinin tavrı bu olmalıdır.⁶ Kızılbaş Alevîlerin, dedeleri önünde secdeye kapanması veya onlar duâ ederken hafifçe öne eğilerek saygı göstermeleri şeklinde tanımlanabilecek olan niyâz,⁷ eski bir Türk geleneğidir. İbn-i Fazlân, Türkmenlerin bu âdetinden bahsederken; Kaşgarlı Mahmûd,

¹ Tezimizin Mülâkat Metni, s. 36.

² Adil Ali Atalay, *Buyruk*, s. 243.

³ Mehmet Eröz, *a.g.e.*, s. 115; Munzur Çem, *a.g.e.*, s. 102.

⁴ Tezimizin Mülâkat Metni, s. 36.

⁵ Tezimizin Mülâkat Metni, s. 36.

⁶ Adil Ali Atalay, *Buyruk*, s. 111.

⁷ Dedeye niyâz fotoğrafı için bk: Ekler Bölümü, Fotoğraf: 14.

Türkmenlerin saygı duydukları şeylere ve insanlara “yükündüklerini” (secde ettiklerini) aktarır.¹

III. D- Musâhiplik

Bir dayanışma kurumu olan musâhiplik Alevîliğin en önemli geleneklerinden biri olup Kızılbaşlığa mahsustur. Bu cihet itibarıyla Bektaşîlikten ayrılır. Zira Bektaşîlikte musâhiplik kurumu yoktur. Musâhipliğe “**ahiret kardeşliği**” ve “**yol kardeşliği**” de denilmektedir.²

Toplumsal bir dayanışma olan musâhipliğe, Orta Asya Saka Türklerinde ve Harzemler’de rastlanmaktadır. Bu kurum eski Türklerden Âhîlere, oradan da Alevîliğe geçmiştir.³

Alevî geleneğine göre ise “musâhiplik”, “**Kırklar Cemi**”nde Hz. Peygamber’in her iki canı musâhip, kardeş tayin etmesine⁴ ve Gadir-i Hum’da Hz. Peygamber’in irad ettiği meşhur hutbeye dayanmaktadır.⁵ Bu hutbe *Buyruk*’ta şöyle geçmektedir:

“Hz. Resûl buyurdu: “İki adam birbiriyle musâhip olmalı.” Hemen ol saat Hz. Muhammed, Şah-ı Merdân Ali ile musâhip ve kardeş olup birlik manasını gösterdiler. Muhammed Mustafa, kendi mübarek eliyle kuşağını açtı. Şah-ı Merdân Aliyye’l-Murtaza’yı bağrını bastı. İki bir gömlekten baş gösterdiler. Baş, iki gövdeyi bir gördüler. Hz. Resûl, Ali hakkında: “Lahmüke lahmî, demüke demî, rûhuke rûhî, cismike cismî – Senin etin benim etim, senin kanın benim kanım, senin suhun benim ruhum, senin canın benim canımdır.” Peygamber kutsal gömleği giydi ve: “Ali ile ben, bir ağacın meyvesiyiz” buyurdu... “Ey insanlar! Her iki kişi birbirinizi kardeşliğe kabul edin” buyurdu. O zaman her inanan kendisine bir kardeş buldu. Böylece bütün inananlar musâhip oldu.”⁶

Buyruk’un diğer versiyonlarında, bu olayın Miraç hadisesinden sonra gerçekleştiği ifade edilmektedir.⁷

¹ Mehmet Eröz, *a.g.e.*, s. 32.

² Fuat Bozkurt, *a.g.e.*, s. 84, 160.

³ Nejat Birdoğan, *a.g.e.*, s. 166; Baki Öz, *a.g.e.*, s. 108; Fuat Bozkurt, *Alevîliğin Toplumsal Boyutları*, s. 84.

⁴ Adil Ali Atalay, *Buyruk*, s. 21.

⁵ Tezimizin Mülâkat Metni, s. 8.

⁶ Adil Ali Atalay, *Buyruk*, s. 23-25. *Buyruk*’ta musâhiplikle ilgili olarak bk: s. 47, 50.

⁷ Fuat Bozkurt, *Buyruk*, s. 54; Fuat Bozkurt, *Alevîliğin Toplumsal Boyutları*, s. 160.

Musâhiplikten amaç, rızâ çerçevesinde bir dayanışma sağlamaktır. Zira Alevîliğe göre tarikatta rızâ musâhiplikle başlar. Musâhipler arasında gerçek anlamda rızâ olursa tarikatta rızâ olur, tarikatta rızâ olursa toplumda rızâ olur, toplumda rızâ olursa kişinin özünde rızâ olur. Böylece üç rızâ birleşmiş olur. El ele, el de Hakk’a ulaşır.¹

Alevîliğe göre “yol” a girmek, musâhiplikle başlar.² Bir kimse yirmi yaşına vardığında ikrâr verip “yol” a girmelidir.³ Bir kişinin musâhip olabilmesi için evli olması gerekir. İki evli çift, hep birlikte musâhip olurlar. Musâhip olan erkeklere “kardeş” kadınlara ise “bacı” denir.⁴

Musâhip olmaya karar veren gençler, bu durumu önce dedeye haber verirler. Dede, musâhipliğin yükümlülüklerini ve kurallarını anlatır. Ancak onları hemen musâhip kılmaz. Onlara bir sene enine boyuna düşünmelerini salık verir. Bir sene sonra tekrar gelen musâhip adayları, düzenlenen “**İkrâr Cemi**”nde ikrarlarını verip “**yol**” a girmiş olurlar.⁵ Artık “yol” un tâlibi olanlar, dervişlik mertebesine çıkmışlardır. Bunun işareti olarak “hırka” giyerler. Bu âdetin, Orta Asya Şamanizm’i ile şaşırtıcı bir benzerliği vardır.⁶

Musâhip olacak kişilerin birbirlerine denk olması gerekir. Câhilin kâmil ile, dedenin tâlib ile musâhip olması erkândan değildir.⁷ Musâhip olan iki aile, Alevî toplumunun çekirdeğini oluşturur. Bu dört kişi birbirleriyle kardeş sayılırlar. Alevîlere göre kardeş çocuklarının birbirleriyle evlenebilmesine karşın; “yol kardeşleri” nin çocukları birbirleriyle evlenemezler.⁸ Bu evlenme yasağı üç-dört göbeğe kadar devam.⁹ Bu, yol kardeşliğinin ne denli ileri ve köklü olduğunu gösterir. Musâhip ailelerden birisinin hanımı, diğerinin ise erkeği ölse ikisi birbirleriyle evlenemezler. Alevîlere göre musâhip, öz kardeşten evlâdır. Musâhibin dar anında, maddî ve mânevî zararında onun

¹ Adil Ali Atalay, *Buyruk*, s. 97.

² Adil Ali Atalay, *Buyruk*, s. 97; Abdülbaki Gölpınarlı, *Tasavvuf’tan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*, s. 239.

³ Adil Ali Atalay, *Buyruk*, s. 63; Tezimizin Mülâkat Metni, s. 6.

⁴ Ethem Ruhi Fığlalı, *a.g.e.*, s. 314.

⁵ Tezimizin Mülâkat Metni, s. 33; bu konuyla ilgili tafsilatlı bilgi için bk: Üçüncü Bölüm, III. A. 4. a- Musâhiplik (İkrâr) Cemi

⁶ Mehmet Eröz, *a.g.e.*, s. 21-22-23; Ethem Ruhi Fığlalı, *a.g.e.*, s. 315.

⁷ Tezimizin Mülâkat Metni, s. 36.

⁸ Fuat Bozkurt, *Alevîliğin Toplumsal Boyutları*, s. 161.

⁹ Tezimizin Mülâkat Metni, s. 36.

yardımına koşacak kişi yine musâhibidir.¹ Görüşmelerimiz esnasında Sarı Saltık Ocağı tâliplerinden biri olan Yusuf dayının: “Musâhibin damında gezinsen ve evine toz dökülse bu bile günahdır” sözü musâhiplerin birbirlerine karşı konumunu gayet güzel bir şekilde özetlemektedir.

Musâhip ikrarından dönmek ise düşkünlük gerektirir.² Şah Hatâyî, bir şiirinde musâhipliği aşağıdaki şekilde mısralara aktarmıştır:

Musâhip davisin kılan
Evvel baştan hâli gerek
Ruhu hem ruha ulaşık
Ceset dahi ölü gerek

Gönül âyinesin silip
Kendi kemâlini bilip
Hırsı ile nefsi ölüp
Aşk ile can diri gerek

Gönül aynasın açana
Hakkı batıldan seçene
On iki derbent geçene
Hakka gider yolu gerek

Gönlünde kibir tutmaya
Sevdiceğin unutmaya
Yırta-dike yara etmeye
Cerrahlıktan eli gerek

Şah Hatâyî'nin bendine
Şah gerek şah menendine
Lahmüke lahmî yurduna
Şah Murtaza Ali gerek.³

Alevî toplumunun dayanışması hüviyetindeki musâhiplik kurumu, günümüz itibarıyla tarihteki işlevinden tamamen olmasa da büyük ölçüde uzaklaşmıştır.⁴ Yaşlı kuşağın hemen hepsinin musâhibi bulunmasına karşın genç kuşak buna çok fazla önem vermemektedir.

¹ Tezimizin Mülâkat Metni, s. 36.

² Mehmet Yaman, *a.g.e.*, s. 248.

³ Adil Ali Atalay, *Buyruk*, s. 51.

⁴ İlyas Üzüm, *a.g.e.*, s. 114.

III. E- Kirvelik

Kirvelik, bir çocuğun sünnet düğününün giderlerini başka bir aile büyüğünün üzerine almasıyla iki aile arasında kurulan “itibari akrabalığa” verilen addır.¹ Alevî toplum dayanışmasının önemli kurumlarından biri de kirvelik olup, bu anlayış günümüzde bütün canlılığıyla devam etmektedir.²

Alevîlere göre Hz. Muhammed dahi, torunları Hasan ve Hüseyin’in kirvelliğini yapmıştır. Kirvelik kurumu hemen hemen musâhiplik kadar önemlidir. Kirvelik, Peygamber dostluğu olarak kabul edilip bu bağla iki aile arasında akrabalıktan daha öte de bir bağ kurulur. Kirve çocukları, tıpkı musâhip çocukları gibi birbirleriyle kesinlikle evlenemez.³

Çocuğunu sünnet ettirmek isteyen kimse, bir elçi aracılığıyla hatırı geçecek bir kimseden çocuğuna kirve olmasını ister. Aracı/davetçi eline bir elma veya bir mum alıp gider ve daveti uygun bir dille iletir. Kirveliğe davet edilen kişi, örf ve âdetlerin gereğine uyarak daveti kabul etmek zorundadır. Daveti kabul etmeyen kimse çok kınanır. Kirve tespitinden sonra sünnet düğünü hazırlıkları başlar.⁴ Düğünden bir iki gün önce sünnet olacak çocuk kirvesini davet edip, adına “peygamberlik kurbanı” denilen bir kurban keser. Kirve de sünnet olacak çocuk için bir keçi keser ve çocuğa düğün elbisesi ve birtakım hediyeler alır.⁵ Çocuğun babası düğün akabinde, kirvenin getirdiği hediyelerin takriben iki katını kendisine takdim ederek kirveyi uğurlar. Sünnet düğünü, sazlı-sözlü geçer. Düğünün ikinci günü, bütün davetliler düğün evinin damında tekrar toplanırlar. Sünnet edilecek çocuk kirvesi tarafından tutulur, o sırada sünnetçi yüksek sesle üç defa: “Âdem (a.s.) dünyaya geldi, oldu zürriyet; Hakk’a kul Peygambere ümmet; Halil İbrahim’den kaldı bu âdet; herkese oldu farz ile sünnet; her kim Muhammed’i severse Muhammed’e salâvat!” der ve cemaatte topluca salâvat

¹ Özdemir Nutku, “Kirvelik”, *DİA*, XXVI, 68-69.

² Mehmet Yaman, *a.g.e.*, s. 319; Nazmi Sevgen, *a.g.e.*, s. 121; Sezai Öztürk, *a.g.e.*, s. 96.

³ Tezimizin Mülâkat Metni, s. 36.

⁴ Sezai Öztürk, *a.g.e.*, s. 96-97.

⁵ Nazmi Sevgen, *a.g.e.*, s. 122.

getirir.¹ Duâ edildikten sonra çocuk sünnet edilir ve daha önce hazırlanmış olan yatağına yatırılır. Bundan sonra hediye töreni başlar. Hediyeler “Muhammed kalburu” diye tabir edilen ve bir bezle örtülü kalburun içine bırakılır.²

Alevî toplumu içinde kirvelik, aileler arasında sevgi bağlarını arttırıcı, toplumu birbirine kenetleyici ve var olan problemleri giderici bir işleve sahiptir. Zira kirve olan aileler, musâhiplikten sonra yeni bir toplumsal dayanışma içine girerler. Bazen de problemleri iki aile, kirvelik yoluyla barıştırılır.³

III. F- Muharrem Mâtemi

Kerbalâ olayı, 10 Muharrem 61 (10 Ekim 680), Bağdat’ın yaklaşık 100 km. güneybatısında Kerbalâ mevkiinde, Hz. Hüseyin’in ve ailesinin Emevilerce şehit edilmesi suretinde gerçekleşmiştir.⁴ Kerbelâ olayı, Alevîlik düşüncesi ve inanışında önemli bir yer tutmaktadır. Her cem âyinin mutlaka “Kerbelâ mâtemi” teması yoğun bir şekilde işlenir. Kerbelâ olayı Hicrî ayların birincisi olan Muharrem’de gerçekleştiğinden dolayı, Alevîler arasında Muharrem ayına “**yas ayı**” denilir.⁵

Alevîler, “**Kerbalâ mâtemi**” günlerinde 12 gün oruç tutarlar. Asıl itibariyle Muharrem’deki Alevî uygulaması oruç değil mâtemdir. Vakıa, Muharrem’in 1’i ile 10’u arasında gerçekleşmesine karşın Alevîler, On İki İmam’ın sayısını tamamlamak için 12 gün oruç tutulmaktadır.⁶ Tunceli’de buna “On İki İmam Orucu” da denilmektedir.⁷

Oruç, sahura kalkılmadan sadece iftar edilerek tutulur. İftardan sonrada hiçbir şey yenilmez, dolayısıyla 24 saat içinde bir kez yemek yenilir. Bu tutum Kerbalâ olayından sonra Şam’a götürülen Ehl-i Beyt’in torunlarına günde yalnız bir kez yemek verilmesine dayandırılır.⁸ Alevîler, Muharrem mâtemi sırasında su içmeden, etli yemek yemeden oruç tutar. Bazı kimselerin ayran ve benzeri içecekler içtiğine rastlanmaktadır. Ayrıca Alevîler, Muharrem mâtemi sırasında tıraş olmak, banyo yapmak, çamaşır

¹ Sezai Öztürk, *a.g.e.*, s. 97.

² Sezai Öztürk, *a.g.e.*, s. 97.

³ Mehmet Yaman, *a.g.e.*, s. 321-322.

⁴ Mustafa Öz, “Kerbalâ” *DİA*, XXVI, 271-272.

⁵ Sezai Öztürk, *a.g.e.*, s. 75.

⁶ Tezimizin Mülâkat Metni, s. 24.

⁷ Munzur Çem, *a.g.e.*, s. 24.

⁸ Sezai Öztürk, *a.g.e.*, s. 75; Tezimizin Mülâkat Metni, s. 25.

yıkamak, evde bulunan tablolara ve aynaya bakmak gibi davranışlardan kaçınırlar.¹ Bu günlerde sadaka verilmesine özen gösterilir, bir Alevînin fakir fukaraya yardım zamanı işte bu günlerdir.²

Mâtem bittikten sonraki gün, yani Muharrem'in 13. günü aşure pişirilir. Bu günün akşamı cem düzenlenir, bu cemde daha ziyade Kerbalâ şehitlerine ve On İki İmamlara yakılan yanık mersiyeler, düvazdeh imamlar okunur. Bunlar okunurken bütün cemaat kendinden geçercesine için için ağlayarak hüznünü ifade eder. Cemin sonunda bu güne mahsus kesilen “**mâtem kurbanı**”³ ve cemaatin getirdiği niyâzlar yenir, şerbetler dağıtılır. Bu şerbet dağıtıldığı zaman bütün cemaat hep bir ağızdan “ Sakâhüm Yâ Hüseyin” der. Aşure de yenildikten sonra herkes dedeye niyâz ederek cem evinden ayrılır.⁴

Bu uygulamanın diğer erkâna göre günümüzde daha canlı olduğu gözlemlenmektedir.

III. G- Hızır Orucu

Kur’ân’a göre, Hz. Mûsâ döneminde yaşayan, kendisine ilâhî bilgi öğretilen kişi olan Hızır,⁵ efsanevî kişiliğiyle folklor, tasavvuf ve halk inançları telakkilerinde önemli bir yere sahip olup,⁶ dünyanın birçok kültüründe “kült” halinin almıştır.⁷ “Hızır kültü” “Hızır” adı etrafında somut önderlikten soyuta gidişte, yarı insan, melek, peygamber ve tanrı kimliğine büründürülerek oluşmuş koruyucu, kurtarıcı hatta yaratıcı bir simgedir.⁸ Bu kült, eski Türk inançlarında var olup, yolda, darda kalana yardım eden “Boz atlı yol Tengrisi”nin İslâmî devreye Hızır- İlyas/Hıdrellez yansımış şeklidir.⁹ Tunceli yöresinde İlyas figürü silinmiş yerini tamamen Hızır’a bırakmıştır.¹⁰

¹ Tezimizin Mülâkat Metni, s. 25.

² Sezai Öztürk, *a.g.e.*, s. 76.

³ İlyas Üzüm, *a.g.e.*, s. 116.; Mehmet Yaman, *a.g.e.*, s. 281.

⁴ Sezai Öztürk, *a.g.e.*, s. 76.

⁵ el-Kehf 60-72.

⁶ Cemal Kumaz, “Hızır”, *DİA*, XVII, 411-412.

⁷ Bk: Ahmet Yaşar Ocak, *İslâm Türk İnançlarında Hızır yahut Hızır-İlyas Kültü*, Ankara, 1985; Süleyman Uludağ, “Hızır”, *DİA*, XVII, 409-411.

⁸ Daimi Cengiz, “Hızır Kültü”, *Pir Dergisi*, 1996, yıl: 2, sayı: 5, s. 23-31.

⁹ Yaşar Kalafat, *a.g.e.*, s. 40.

¹⁰ Daimi Cengiz, *a.g.mak.*, s. 29.

Tunceli Alevîliğinde, bâriz bir kült olan “Hızır” karalarda ve denizlerde yardımı umulan, değişik kıyafetlerde hânelere misafir olarak gelen ve geldiği evi bereketlendiren, yolda yoldaşlık eden, ülke sınırlarını, bağı, bahçeyi koruyan, ilahî habere elçilik eden, insana dar anında yetişen biri konumunda görülür.¹ “Hızır kültü” bilmecelelere dahi yansımıştır.²

Hızır, yörede birçok değişik adla anılır ki, bazıları şunlardır: Nâzır, Hâzır, Hıdır, Spela (beyazımsı), Suariye (kıratın süvarisi), Khala Sıpe (aksaçlı ihtiyar).³ Pîr Sultan Abdal, Bozatl Hızır’ı şöyle anlatıyor:

Allah Allah desem, kalksam yürüsem
Acep şu dağları aşmam m’ola
Boz atlı Hızır’ı yoldaş eylesem
Varıp efendime düşemem m’ola⁴

Tunceli Alevîliğinde, her yılın Ocak ile Şubat ayları arasında her aşirette farklı zamanlarda tutulan “üç günlük oruç” geleneği vardır.⁵ Süre farklılaşması ise, Hızır ayında dedelerin taliplerini gezmelerinden dolayı, her talibe ulaşma imkânsızlığını çözme gayretiyle vuku bulmuştur. Zira özellikle bu ayda dedeler talipleri gezerek irşad görevlerini icra etmektedirler.⁶ Bu oruçta da -Muharrem orucunda olduğu gibi- 24 saatte bir kez yemek yenilir. Muharrem orucundan farklı olarak, su içme serbestliği vardır.⁷ Alevîler, “(Yemeğe olan) sevgi(lerine ve iştahlarına) rağmen yoksulu, yetimi, esiri doyururlardı”⁸ mealinde ki ayetin, Hz. Ali, Hz. Fatma, Hz. Hasan ve Hüseyin’in üç gün oruç tutmaları, her orucun iftar vaktinde ise –sırasıyla- bir yoksulun, yetimin ve esirin kapıyı çalması üzerine iftarlıklarını onlara verip aç kalmaları üzerine nazil olduğunu ve Hızır orucunun da bu olaya ithâfen yaygınlaştığını -çekincelerle beraber- düşünmektedirler.⁹

Bu zaman dilimine “Hızır Ayı” denilir. Hızır ayında, Hızır gölüne gidenler Kırat’ın gölden çıkıp köpükleri yaratacağına inanırlar. Her aşiret, bu ay içinde en yakın

¹ Tezimizin Mülâkat Metni, s. 25; Daimi Cengiz, *a.g.mak.*, s. 23-31.

² Tuncer Gülensoy-Ahmet Buran, *a.g.e.*, s. 139.

³ Daimi Cengiz, *a.g.mak.*, s. 30-31.

⁴ Mehmet Yaman, *a.g.e.*, s. 273.

⁵ Tezimizin Mülâkat Metni, s. 2; Birdoğan, *a.g.e.*, s. 152; Munzur Çem, *a.g.e.*, s. 23.

⁶ Munzur Çem, *a.g.e.*, s.23.

⁷ Tezimizin Mülâkat Metni, s. 25.

⁸ el-İnsan 76/6.

⁹ Mehmet Yaman, *a.g.e.*, s. 272; Tezimizin Mülâkat Metni, s. 24.

göl, ırmak veya su kaynağına giderek duâ eder, bu sudan içer, yaralılara, insanlara ve evdeki hayvanlara sürer.¹ Ayrıca Hızır ayında adına “Hızır Orucu Kurbanı” denilen bir kurban kesilir.²

III. H- Çıralık (Çerağ) Hakkı

Çıralık hakkına “hakkullah, yol hakkı, uma” da denilir.³ Dedeler, her yıl - genellikle mahsulün toplandığı, işlerin kısmen hafıflediği sonbahar ve kış aylarında-taliplerini gezer, onları yoklar ve irşat ederler. Bu geziler sırasında kendilerine, büyük konukseverlik gösterilir.⁴

Ayrılma zamanında ise konuk olunan aile dedeye çıralık/çerağ⁵ hakkı verir. Çıralık verme, din adamının dinî hizmetleri yerine getirmesi içindir. Daha özgün bir ifadeyle, pîr ya da rehberden “bir çıra (mum) da benim için yak” diye talepte bulunan talibin bu iş için ödediği karşılıktır. Çıralık verme anında aile bireyleri pîr ya da rehberin karşısında yan yana dizilirler. Dara dururlar⁶Her talip dedesine gönlünden koptuğu kadarıyla bir hediye vermekle yükümlüdür. Bu, para, eşya veya hayvan olabilir.⁷

“Çıralık hakkı” Anadolu Selçuklu Sultanı Alaaddin Keykubat döneminde Alevî din adamları olan dedelere mürşitlik hakkı tanınarak resmen verilmiştir.⁸ Hacı Bektâş-ı Vefî'nin nefes ve nüfuzuyla her müritten on iki lira çıralık hakkı alınmış; bunun beş lirası üstatlık yapan kişiye, yedi lirası da dergâh hakkı olarak dergâha ayrılmıştır.⁹

Pîrlere (dedeler) ve rehberler, senede sadece bir defa taliplerine gidip çıralık alabilirler. Önce rehber dolaşır, akabinde aynı yerleri sırayla pîr dolaşır. Bundan sonra talipleri gezme sırası, dinî lider hiyerarşisinin en üst mertebesi olan mürşide gelir.

¹ Daimi Cengiz, *a.g. mak.*, s. 29.

² Mehmet Yaman, *a.g.e.*, s. 282.

³ Nazmi Sevgen, *Zazalar ve Kızılbaşlar*, s. 183; Ali Yaman, *a.g.e.*, s. 22, 69; Ethem Ruhi Fıçlalı, *a.g.e.*, s. 290.

⁴ Munzur Çem, *Dersim'de Alevilik*, s. 16.

⁵ Yörede “Çıralık hakkı” yerine, genellikle “Çerağ Hakkı” tabiri kullanılmaktadır.

⁶ Dâra durmak: Hafifçe öne doğru eğilip sağ ayak başparmağını sol ayağın başparmağı üzerine koyup ellerin iç içe konulması halidir.

⁷ Munzur Çem, *a.g.e.*, s. 16.

⁸ M. Şerif Fırat, *Doğu İlleri ve Varto Tarihi*, s. 23; Sezai Öztürk, *a.g.e.*, s. 21.

⁹ Tezimizin Mülâkat Metni, s. 35.

Mürşitler taliplerini yedi senede bir gezerler. Her yedi senede bütün tâlipleri bilâ-istisnâ gezerek onlara dinî anlamda bilgi, görgü ve feyz verirler. Bu arada da çıralığı toplamış olurlar. Bazen çıralık büyük meblağları bulur.¹

Ancak günümüzdeki durum böyle değildir. Bunu, anket bulgularını değerlendireceğimiz dördüncü bölümde açıklayacağız.

III. I- Düşkünlük

Alevîliğin inanç ve ilkelerine karşı suç işleyen, “yol”u, erkânını çiğneyen bu nedenle de “yol”dan süreli veya süresiz uzaklaştırılan kimseye Alevîlikte “**düşkün**” yani suçlu denilir. Düşkünlük, bir ahlâkî yaptırım yasasıdır. Düşkün olanlar toplum tarafından dışlanır, ceme alınmazlar. Düşkünlüğün kaldırılması ancak “düşkünlük meydanında” yargılanıp, ceza çekilmesiyle mümkündür.²

Alevî toplumu içinde yargılama yetkisi dedelere aittir. Haklı ile haksızı birbirinden ayırt etmek ve adil bir karar vererek sorunu çözmek dedelerin yükümlülüklerindedir. Verilen karar genellikle bağlayıcı olur. Karşı tarafa zarar veren kişi, içinde bulunduğu koşullara göre maddi tazminat ödemeye mahkûm edilir. İşlenen suçun ve yapılan haksızlığın ağır olması veya verilen karara uymama halinde dede yahut rehber başka bir şekilde ceza verme yoluna gidebilir.³

Alevî geleneğine göre adam öldürmek, zina etmek, hanımını boşamak, hırsızlık yapmak, Kur’ân’da evlenmesi yasak olan kimselerle evlenmek, ikrardan dönmek, yalan söylemek, yalan yere şahitlik yapmak, sırrı fâş etmek, pîr ve ocak hakkını ödememek, gibi suçlar işleyen kimse “yol”da düşkün kabul edilir. Bunun için yargılama yapılan meydana “düşkünlük meydanı” denir.⁴ Bu suçlar ağır sayılıp affedilmez. Düşkün kabul edilen kimsenin evine dedesi gitmez. Böyle bir kimse yedi yıl süresince cem âyinine de alınmaz. Bunların dışında başkasının malını gasp etmek, söz gezdirmek, fesatlık

¹ Sezai Öztürk, *a.g.e.*, s. 51.

² Mehmet Yaman, *a.g.e.*, s. 246.

³ Munzur Çem, *a.g.e.*, s. 17.

⁴ Ethem Ruhi Fırlalı, *a.g.e.*, 374-375.

yapmak başkasına verilmiş kızı, sözünden dönerek diğerine nikâhlamak, ahlâk kurallarına uymamak kişiyi düşkün durumuna düşüren suçlardır.¹

Buyruk'ta düşkünlükle ilgili şu ifadeler yer almaktadır:

“Ve bir sûfî bir sûfiyi incitse. Ol yıktığı yeri yapmayınca onu mürşit, mürebbi, pîr, rehber kabul etmeyeler. ... Ve eğer bir sûfinin hak ile kendi arsında bir günah olsa pîr yamacına gelip yargılansa onu bir dahi sormak erkân değildir.”²

Büyük günahlar “düşkünlük meydanı”nda affettirilemez, “onu Ulu Tanrı bağışlasın” denilir. Ancak affedilebilecek suçlar için “düşkünlük meydanı” kurulur. Şikâyetçi olan kişi dededen önce daha önce rehberine veya gözcüye şikâyetini anlatır. Durumdan haberdar olan dede, “meydanı” kurmadan önce ileri gelenlerle problem hakkında istişare eder. Akabinde “düşkünlük meydanı” açılır. Gözcü tarafından içeriye alınan “düşkün” ancak üçüncü gelişinde “meydan”a kabul edilir. Rehberle birlikte “dar”a dururlar. Düşkünün savunması alındıktan sonra, dede ileri gelenlerle tekrar bir özel görüşme yapar. Bu kez düşkün, rehber tarafından boynuna tıg bend geçirilmiş, başı açık, yalınayak bir şekilde meydana getirilir. “Düşkün” yaptıklarını gizleyip itiraf ederse, suçu da affedilebilecek suçlardan ise, bir daha işlememek şartıyla tövbe ettirilir. Burada alını yere koyup secde durumunda olan düşkünün sırtına, dede elindeki “erkân” ile “Allah, Muhammed, Ali” diyerek, cezası nispetinde vurur. O sırada Dede şunları söyler:

Hal erenler halidir
Yol erenler yoludur
Gâfil olman gâziler
Değen üstad elidir

Bundan sonra, düşkün başını kaldırır. Dede ikrârını hatırlatıp, ona nasihat eder ve son olarak düşküne gülbank okur.³

Ancak “düşkünlük” müessesesi günümüzde diğer erkânlar gibi tarihteki işlevini kaybetmiştir.

¹ Düşkünlükle ilgili bk: Sezai Öztürk, *Tunceli'de Alevilik Üzerine Sosyolojik Bir Deneme*, s. 81; Kutluay Erdoğan, *Alevî-Bektaşî Geleneği*, s. 266; Fuat Bozkurt, *Alevîliğin Toplumsal Boyutları*, s. 114; M. Şerif Fırat, *Doğu İlleri ve Varto Tarihi*, s. 44; Mehmet Yaman, *Alevîlik*, s. 246; Nejat Birdoğan, *Anadolu ve Balkanlarda Alevî Yerleşimi*, s. 168; İmam Cafer-i Sadık Buyruğu, s. 90; Bedri Noyan, “*Bektaşî ve Alevîlerde Hukuk Düzeni (Düşkünlük)*”, I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, IV, s. 189-213, Ankara, 1976.

² Adil Ali Atalay, *Buyruk*, s. 91.

³ Mehmet Yaman, *a.g.e.*, s. 249-253.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

I. ÖRNEKLEM GRUBUNUN SOSYO-DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİ

II. ALEVÎLİK ve DEDELİK KURUMU İLE İLGİLİ BULGULAR

III. GENEL İSLÂMÎ ANLAYIŞ ÇERÇEVESİNDEKİ TEMEL
İNANÇLAR ve DİĞER BELİRGİN TEMEL İNANÇLARLA İLGİLİ
BULGULAR

IV. GENEL İSLÂMÎ ANLAYIŞ ÇERÇEVESİNDEKİ İBADETLER ve
DİNÎ HAYATLA İLGİLİ BULGULAR

V. YOL ERKÂNI İLE İLGİLİ BULGULAR

VI. ALEVÎ OLMAYANLARLA İLİŞKİLER ve TALEPLERİ İLE İLGİLİ
BULGULAR

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SARI SALTIK OCAĞINA BAĞLI ALEVÎLER ÜZERİNE YAPILAN ANKETE DAYALI BULGULAR ve DEĞERLENDİRME

Tunceli Alevîliğinde İnanç ve İbadet (Sarı Saltık Ocağı Örneği) adlı yüksek lisans tez çalışmamızın anket sorularını ve resmi gerekliliklerini tamamladıktan sonra, söz konusu ocağın merkezi olan Tunceli'nin Hozat ilçesinde 27, 28, 29 ve 30 Haziran 2000 tarihlerinde anket çalışmamızı tamamladık.

Anket çalışmamıza Ocak mensubu Alevîlerden çekinceli yaklaşanlar olsa da genel itibariyle vatandaşlarımızın olumlu bir tavır gösterdiklerini hatta memnun olduklarını gözlemledik. Ocağın dedesi Ahmet Yurt Dede'nin ifadesine göre Hozat'ın merkezinde ve köylerinde Sarı Saltık Ocağına mensup takriben 150-200 hâne bulunmaktadır. Yaptığımız ankete ise 85 Ocak mensubu katılmıştır.

Bu bölümde önce demografik özelliklerle ilgili bulgular aktarılacaktır. Daha sonra ise dedelik kurumu, inanç, ibadet, erkân, Alevî olmayanlarla ilişkiler ve taleplerle ilgili bulguları ve bunların yaş ve eğitim faktörleriyle ilişkilerini yansıtan bulgular aktarılacaktır.

I. ÖRNEKLEM GRUBUNUN SOSYO-DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİ

Bu başlık altında ankete katılan kişilerin cinsiyetleri, yaşları, hayatları, yaşadıkları yerleşim birimleri, eğitim durumları, meslekleri, ekonomik durumları, ocaktaki konumları, kimlik itibarıyla kendilerini tanımlama biçimleri ve dini bilgilerini alma kaynakları ile ilgili bulgular verilmektedir.

1- Cinsiyet

Tablo 1: Ankete Katılanların Cinsiyetlerine Göre Dağılımı

<i>Cinsiyet</i>	Sayı	%
Erkek	60	70,6
Kadın	24	28,2
Cevapsız	1	1,2
Toplam	85	100,0

Tablo 1, deneklerin cinsiyetlerine göre dağılımlarını göstermektedir. Buna göre ankete katılan 85 kişinin 60'ı (% 70.6) erkek; 24'ü (% 28.2) kadındır. 1 kişi ise cinsiyetini belirtmemiştir.

2- Yaş

Tablo 2: Ankete Katılanların Yaşlarına Göre Dağılımı

<i>Yaş</i>	Sayı	%
18-29	35	41,2
30-41	22	25,9
42-53	9	10,6
54 ve yukarısı	19	22,4
Toplam	85	100,0

Tablo 2, deneklerin yaşlarına göre dağılımlarını göstermektedir. Buna göre ankete katılan 85 kişinin 35'i (% 41.2) 18-29; 22'si (% 25.9) 30-41; 9'u (% 10.6) 42-53; 19'u (% 22.4) ise 54 yaş üstüdür.

3- Yaşadıkları Yerleşim Birimleri

Tablo 3: Ankete Katılanların Yaşadıkları Yerleşim Birimlerine Göre Dağılımı

<i>Yerleşim Birimi</i>	Sayı	%
Köyde	22	25,9
İlçede	44	51,8
İlde	17	20,0
Cevapsız	2	2,4
Toplam	85	100,0

Tablo 3, deneklerin yerleşim yerlerine göre dağılımlarını göstermektedir. Buna göre ankete katılan 85 kişinin 22'si (% 25.9) köyde; 44'ü (% 51.8) ilçede oturmakta olup 2 kişi (% 2.4) ise soruyu yanıtızsız bırakmıştır.

4- Eğitim Durumu

Tablo 4: Ankete Katılanların Eğitim Durumlarına Göre Dağılımı

<i>Eğitim</i>	Sayı	%
İlk-Orta	38	44,7
Lise-Üniv.	47	55,3
Toplam	85	100,0

Tablo 4, deneklerin eğitim durumlarına göre dağılımlarını göstermektedir. Buna göre ankete katılan 85 kişinin 38'i (% 44.7) orta okul ve altı eğitime sahipken; 47'si (% 53.3) ise lise ve üniversite mezunudur.

5- Meslek

Tablo 5: Ankete Katılanların Meslek Durumlarına Göre Dağılımı

<i>Meslek</i>	Sayı	%
Hayvancılık	8	9,4
Memur	15	17,6
İşçi	8	9,4
Serbest meslek	19	22,4
Ev hanımı	10	11,8
Emekli	4	4,7
Öğrenci	10	11,8
Çalışmıyor	10	11,8
Cevapsız	1	1,2
Toplam	85	100,0

Yukarıdaki tablo, deneklerin mesleklerine göre dağılımlarını göstermektedir. Buna göre ankete katılan 85 kişinin 8'i (% 9.4) hayvancılıkla uğraşmakta; 15'i (% 17.6)

memur; 8'i (% 9.4) işçi; 19'u (% 22.4) serbest meslek sahibi; 10'u (% 11.8) ev hanımı; 4'ü (% 4.7) emekli; 10'u (% 11.8) öğrenci; 10'u (% 11.8) çalışmamakta olup; bir kişide bu soruyu boş bırakmıştır.

6- Ekonomik Durum

Tablo 6: Ankete Katılanların Ekonomik Durumlarına Göre Dağılımı

<i>Ekonomik Durum</i>	Sayı	%
Düşük	18	21,2
Orta	59	69,4
İyi	8	9,4
Toplam	85	100,0

Tablo 6, deneklerin ekonomik durumlarına göre dağılımlarını göstermektedir. Buna göre ankete katılan 85 kişinin 18'nin (% 21.2) ekonomik durumu zayıf; 59'unun (% 69.4) orta halli; 8'i (% 9.4) ise iyi bir ekonomik yapıya sahiptir.

7- Ocaktaki Konum

Tablo 7: Ankete Katılanların Ocaktaki Konumlarına Göre Dağılımı

<i>Ocaktaki Konum</i>	Sayı	%
Mürşid	3	3,5
Dede	25	29,4
Talip	43	50,6
Rehber	1	1,2
Cevapsız	13	15,3
Toplam	85	100,0

Yukarıdaki tablo, deneklerin ocaktaki konumlarına göre dağılımlarını göstermektedir. Buna göre ankete katılan 85 kişinin 3'ü (% 3.5) mürşit; 25'i (% 29.4) dede; 43'ü (% 50.6) talip; 1'i (% 1.2) rehber; 13'ü (% 15.3) ise soruyu cevapsız bırakmıştır.

8- Kendini Tanımlama Biçimi

Tablo 8: Ankete Katılanların Kendilerini Tanımlamalarına Göre Dağılımı

<i>Tanımlama</i>	<i>Sayı</i>	<i>%</i>
Alevî	61	71,8
Bektaşî	1	1,2
Kızılbaş	3	3,5
Alevî- Bektaşî	11	12,9
Başka	4	4,7
Cevapsız	5	5,9
Toplam	85	100,0

Tablo 8, deneklerin kimlik itibariyle kendilerini tanımlamalarına göre dağılımlarını göstermektedir. Buna göre ankete katılan 85 kişinin 61'i (% 71.8) kendini Alevî; 1'i (% 1.2) Bektaşî; 11'i (% 12.9) Alevî-Bektaşî olarak tanımlarken; 4'ü (% 4.7) kendilerini başka tanımlamalar ile ifade ederken; 5'i (% 5.9) ise bu soruyu cevaplamamıştır.

9- Dinî Bilgiyi Alma Kaynağı

Tablo 9: Ankete Katılanların Dini Bilgilerini Alma Kaynaklarına Göre Dağılımı

<i>Dini Bilgi Alma Kaynağı</i>	<i>Sayı</i>	<i>%</i>
Ailemden	36	42,4
Dedelerden	18	21,2
Çevreden	17	20,0
Okuldan	10	11,8
Cevapsız	4	4,7
Toplam	85	100,0

Yukarıdaki tablo, deneklerin dini bilgilerini alma kaynaklarına göre dağılımlarını göstermektedir. Buna göre ankete katılan 85 kişinin 36'sı (% 42.4) dini bilgilerini ailelerinden; 18'i (% 21.2) dedelerden; 17'i (% 20.0) çevreden; 10'u (% 11.8) okuldan aldıklarını ifade ederken; 4'ü (% 4.7) ise bu soruyu yanıtlamamıştır.

II. ALEVİLİK ve DEDELİK KURUMU İLE İLGİLİ BULGULAR

Bu bölümde ankete katılanların Alevîliği tanımlama biçimlerine, Alevîlik ile Bektaşîliği kıyaslamalarına, Alevîlik ile Şîa arasında fark olup olmadığına dair düşüncelerine, dedelere bakış açlarına, dedelik kurumu hakkındaki düşüncelerine ve herhangi bir ciddi problem anında sorunun çözüme kavuşturulması için başvurdukları mercilere dair bulgular ile Hacı Bektaş-ı Velî ve Sarı Saltık hakkındaki görüşlerine dair bulgulara bakılacaktır.

Tablo 10: Ankete Katılanların Alevîliği Tanımlama Biçimlerine Göre Dağılımı

<i>Alevîlik</i>	Sayı	%
Din	24	28,2
Tarikat/yol	17	20,0
Mezhep	18	21,2
Yaşam Tarzı	24	28,2
Cevapsız	2	2,4
Toplam	85	100,0

Yukarıdaki tablo, deneklerin Alevîliği tanımlama biçimlerine göre dağılımlarını göstermektedir. Buna göre ankete katılan 85 kişinin 24'ü (% 28.2) Alevîliği İslâm'ın ve diğer dinlerin özü; 17'si (% 20.0) "yol"; 18'i (% 21.2) bir İslâm mezhebi; 24'ü (% 28.2) yaşam tarzı olarak görürken; 2'si (% 2.4) ise bu soruyu yanıtlamamıştır.

Tablo 11: Ankete Katılanların Alevîliği Tanımlama Biçimleri ve Yaşlarına Göre Dağılımı

<i>Alevîliği Tanımlama- Yaş İlişkisi</i>		Yaşınız?					
		18-29	30-41	42-53	54 ve yukarısı	Toplam	
Size göre Alevîlik nedir?	Din	Sayı	11	6	1	6	24
		Sıra %	45,8%	25,0%	4,2%	25,0%	100,0%
		Toplam %	13,3%	7,2%	1,2%	7,2%	28,9%
	Tarikat/yol	Sayı	2	4	1	10	17
		Sıra %	11,8%	23,5%	5,9%	58,8%	100,0%
		Toplam %	2,4%	4,8%	1,2%	12,0%	20,5%
	Mezhep	Sayı	10	3	4	1	18
		Sıra %	55,6%	16,7%	22,2%	5,6%	100,0%
		Toplam %	12,0%	3,6%	4,8%	1,2%	21,7%
	Yaşam Tarzı	Sayı	11	8	3	2	24
		Sıra %	45,8%	33,3%	12,5%	8,3%	100,0%
		Toplam %	13,3%	9,6%	3,6%	2,4%	28,9%
	Toplam	Sayı	34	21	9	19	83
		Toplam %	41,0%	25,3%	10,8%	22,9%	100,0%

$$X^2 (9) = 23.719, p < .05$$

Diğer taraftan, Alevîliği tanımlama biçimleri ile yaş arasındaki ilişkiye bakıldığında (Tablo 11) anlamlı bir ilişkinin varlığı görülmektedir, ($X^2 (9) = 23.719, p < .05$). Buna göre, deneklerin yaşları farklılaştıkça Alevîliği algılama biçimlerinde farklılık meydana gelmektedir. Alevîliği din olarak algılayanlar arasında ilk sırayı % 13.3 ile 18-29 yaş grubu alırken, bunları % 7.2 ile 30-41 ve 54 ve yukarı yaş grupları takip etmektedir. Alevîliği yol olarak algılayanlar arasında ise ilk sırayı % 12.0 ile 54 ve yukarı yaş grubu alırken, Alevîliği mezhep olarak algılayanlar arasında ilk sırayı % 12.0 ile 18-29 yaş grubu almıştır. Alevîliği yaşam tarzı olarak algılayanlar arasında ilk sırayı % 13.3 ile 18-29 yaş grubu alırken, bunları % 9.6 ile 30-41 yaş grubu takip etmekte, bu kanaate son sırayı ise %2.4 ile 54 ve yukarı yaş grubu almaktadır.

Alevî geleneğinin kendisini “yol” olarak tanımladığı bilinmektedir.¹ Ancak analiz sonuçları, bu anlayışın genç nesillere aktarılamadığını göstermektedir. Zira (Tablo 11)’de Alevîliği yol olarak algılayanlar 54 ve yukarı yaş grubunda toplanırken, bu konuda gençlerin farklı kabuller içinde oldukları görülmektedir. Bu da Alevî zümrenin XX. yüzyıldan itibaren modernite ve çağdaş beşerî ideolojilerle tanışmasıyla değişmeye başladığı yönündeki düşünceyle paralellik arz etmektedir.²

¹ Adil Ali Atalay, *Buyruk*, s. 133.

² Ahmet Yaşar Ocak, *Türkiye’de Alevîler, Bektaşîler, Nusayrîler, İSAV Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi*, s. 397-398; Reha Çamuroğlu, *a.g.e.*, s. 13-17.

Tablo 12: Ankete Katılanların Alevîlik ile Bektaşîliği Kıyaslamalarına Göre Dağılımı

<i>Alevîlik ile Bektaşîlik Fark</i>	Sayı	%
Evet	21	24,7
Hayır	45	52,9
Kısmen	16	18,8
Cevapsız	3	3,5
Toplam	85	100,0

Yukarıdaki tablo, deneklerin Alevîlik ile Bektaşîliği kıyaslamalarına göre dağılımlarını göstermektedir. Buna göre ankete katılan 85 kişinin 21'i (%24.7) Alevîlik ile Bektaşîliğin farklı olduğunu düşünürken; 45'i (% 52.9) böyle bir farkın olduğunu kabul etmemektedir; 16'sı (% 18.8) kısmî bir farkın varlığını ifade etmişlerdir. 3'ü (% 3.5) ise bu soruyu yanıtlamamıştır.

Tablo 13: Ankete Katılanların Alevîlik ile Şîa Farkına Dair Görüşlerine Göre Dağılımı

<i>Alevîlik ile Şîa</i>	Sayı	%
Evet	46	54,1
Kısmen	8	9,4
Hayır	21	24,7
Cevapsız	10	11,8
Toplam	85	100,0

Yukarıdaki tablo, deneklerin Alevîlik ile Şîa arasında fark olup olmadığına dair düşüncelerinin dağılımlarını yansıtmaktadır. Buna göre ankete katılan 85 kişinin 46'sı (% 54.1) bir farkın varlığını düşünürken; 8'i (% 9.4) kısmî farkın varlığını ifade etmişler; 21'i (% 24.7) böyle bir farkın varlığını kabul etmemektedirler. 10'u (% 11.8) ise bu soruyu yanıtlamamışlardır.

Tablo 14: Ankete Katılanların Dedelerin Konumlarına Bakış Açıklarına Göre Dağılımı

<i>Dede Konum</i>	Sayı	%
Dinî Lider	63	74,1
Günahtan Korunmuş Pîr	4	4,7
Saygı Duyulan Büyük Kimse	11	12,9
Cevapsız	7	8,2
Toplam	85	100,0

Tablo 14, deneklerin dedelere bakış açılarına göre dağılımlarını göstermektedir. Buna göre ankete katılan 85 kişinin 63'ü (% 74.1) dedeleri Alevî

toplumun dinî liderleri olarak görürken; 4'ü (% 4.7) dedeleri gûnahtan korunmuş pîr olarak; 11'i (% 12.9) dedeleri saygı duyulan kişiler olarak görmektedir. 7'si (% 8.2) ise bu soruya cevap vermek istememiştir.

Tablo 15: Ankete Katılanların Dedelik Kurumu Hakkındaki Görüşlerin Göre Dağılımı

<i>Dedelik Kurumu</i>	Sayı	%
Evet	40	47,1
Kısmen	19	22,4
Hayır	25	29,4
Cevapsız	1	1,2
Toplam	85	100,0

Tablo 15, deneklerin dedelik kurumu hakkındaki düşüncelerine göre dağılımlarını göstermektedir. Buna göre ankete katılan 85 kişinin 40'i (% 47.1) dedelik kurumunu bozulduğunu düşünürken; 19'i (% 22.4) kısmî bir bozulmanın varlığını ifade etmiş; 25'i (% 29.4) de dedelik kurumunun bozulmadığını ve sömürüye dönüşmediğini düşünmektedir. 1'i (% 1.2) ise bu soruyu yanıtsız bırakmayı yeğlemiştir.

Tablo 16: Ankete Katılanların Dedelik Kurumu Hakkındaki Görüşleri ve Eğitim Durumlarına Göre Dağılımı

<i>Dedelik Kurumu'na Bakış- Eğitim İlişkisi</i>		Eğitim durumunuz?			
		İlk-Orta	Lise-Üniv.	Toplam	
Dedelik kurumunun bazıları tarafından istismar edildiği, bozulduğu ve kısmî olarak sömürüye dönüştüğüne katılıyor musunuz?	Evet	Sayı	15	25	40
		Sıra %	37,5%	62,5%	100,0%
		Toplam %	17,9%	29,8%	47,6%
	Kısmen	Sayı	5	14	19
		Sıra %	26,3%	73,7%	100,0%
		Toplam %	6,0%	16,7%	22,6%
	Hayır	Sayı	17	8	25
		Sıra %	68,0%	32,0%	100,0%
		Toplam %	20,2%	9,5%	29,8%
	Toplam	Sayı	37	47	84
		Toplam %	44,0%	56,0%	100,0%

$$X^2 (2) = 8.939, p < .05$$

Diğer taraftan Dedelik Kurumu'na bakış açısı ile eğitim durumu arasındaki ilişkiye bakıldığında, (Tablo 16) anlamlı bir ilişkinin varlığı görülmektedir, ($X^2 (2) = 8.939, p < .05$). Analiz sonuçlarına göre, deneklerin eğitim düzeyleri yükseldikçe Dedelik Kurumu'na bakış açısında farklılaşma meydana gelmektedir. Dedelik Kurumu'nun bozulduğunu düşünenler arasında ilk sırayı % 29.8 ile lise-üniversite

mezunları alırken, kısmen bozulduğunu düşünenler arasında yine % 16.7 ile bu grup başta gelmektedir. Dedelik Kurumu'nun bozulmadığını düşünenler arasında ise ilk sırada % 20.2 ile orta okul ve daha alt tahsili bulunanların olduğu görülmektedir. Lise-üniversite mezunlarından bu kanaate sahip olanlar ise % 9.5 oranındadır.

Bu sonuç, özellikle 1950'li yıllardan sonra hızlanan kente göç dalgası, köylerdeki eski toplumsal yapıyı parçalamıştır. Modern hayatla beraber dede-tâlip ilişkilerini sağlayan sosyal yapı da çözülmeye başlamıştır.¹ Alevîlik-Bektaşîlikte önemli bir yeri olan dedelik kurumu geleneksel yapının bozulmaya yüz tuttuğu dönemle birlikte büyük bir darbe almıştır. Dedeler kendilerini yeterli derecede yetiştirememiş, dolayısıyla toplumu eğitememiş; farklı inanç ve ideolojilerle yüz yüze gelen insanlar da dedelere fazlaca itibar etmemeye başlamışlardır.² Değişimin bir sebebi de yurt dışı dalgasıyla başlayan modern hayatı tanımak olmuştur. 1960'lı yıllardan itibaren Alevî toplumu, modernleşmeyi bilinçli bir şekilde istemeye; ayrıca kendini tanıma ve tanımlama yolunda çaba göstermeye başlamıştır. Bu yıllardan itibaren Alevîliğin mistik teolojisi özellikle genç kuşakları tatmin etmemeye başlamış ve bunların bir kısmı ateizme kaymıştır.³ Alevî toplumu değişime uğradıkça dedelerin rollerinde de değişiklikler olmuş, özellikle büyük kentlerde sadece semboller haline gelmişlerdir.⁴ Gerek Alevî/Kızılbaşların gerekse Bektaşîlerin arasındaki hiyerarşik yapının bugün büyük ölçüde özelliğini kaybettiği iddiasını, desteklemektedir. Analiz sonuçları da bu düşünceyle paralellik arz etmektedir. Zira bulgulara dayanak, Ocak mensuplarının eğitim seviyeleri yükseldikçe söz konusu kurum hakkında daha karamsarlaştıkları ve bu kurumun işlevini yitirdiği düşüncesine sahip oldukları görülmektedir (bk: Tablo 16).

¹ Ali Yaman, *a.g.e.*, s. 72-73.

² İlyas Üzüm, *Günümüz Alevîliği*, s. 194.

³ Ahmet Yaşar Ocak, *Türkiye'de Alevîler, Bektaşîler, Nusayriler, İSAV Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi*, s. 398.

⁴ David S. Hankland, *Türkiye'de Alevîler, Bektaşîler, Nusayriler, İSAV Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi*, s. 321.

Tablo 17: Ankete Katılanların Sorun Çözümlemesinde Başvurdukları Mercilere Göre Dağılımı

<i>Sorun Çözüm</i>	Sayı	%
Ocak Dedesine	47	55,3
Büyüklerle	23	27,1
Yasal Yollar	7	8,2
Cevapsız	8	9,4
Toplam	85	100,0

Tablo 17, deneklerin herhangi bir ciddi problem anından sorunun çözümü kavuşturulması için başvurdukları mercilere göre dağılımlarını göstermektedir. Buna göre ankete katılan 85 kişinin 47'si (% 55.3) ocak dedesine başvururken; 23'ü (% 27.1) ileri gelen büyüklerle; 7'si (% 8.2); yasal yollara baş vurmaya tercih ettiklerini ifade etmiş; 8'i (% 9.4) ise bu soruyu cevapsız bırakmışlardır.

Tablo 18: Ankete Katılanların Hacı Bektaş-ı Veli Hakkındaki Görüşlerine Göre Dağılımı

<i>Hacı Bektaş</i>	Sayı	%
Bektaşiliğin Kurucu	19	22,4
Erenler Pîri	63	74,1
Hiçbiri	1	1,2
Cevapsız	2	2,4
Toplam	85	100,0

Tablo 18, deneklerin Hacı Bektaş-ı Veli hakkındaki görüşlerinin dağılımlarını yansıtmaktadır. Buna göre ankete katılan 85 kişinin 19'sı (% 22.4) Hacı Bektaş-ı Veli'yi Bektaşiliğin kurucusu olarak; 63'ü (% 74.1) Anadolu Erenlerini pîri olarak görürken; 1'i (% 1.2) hiçbiri şıkkını işaretlemiş; 2'si (% 2.4) ise bu soruya cevap vermek istememiştir.

Tablo 19: Ankete Katılanların Sarı Saltık Hakkındaki Görüşlerine Göre Dağılımı

<i>Sarı Saltık</i>	Sayı	%
Erenlerden Biri	45	52,9
Tarihi Şahsiyet	27	31,8
Efsanevi	9	10,6
Cevapsız	4	4,7
Toplam	85	100,0

Tablo 19, deneklerin Sarı Saltık hakkındaki görüşlerine göre dağılımlarını göstermektedir. Buna göre ankete katılan 85 kişinin 45'i (% 52.9) Sarı Saltık'ı Anadolu ve Balkanlar'da irşat faaliyetlerinde bulunan Anadolu Erenlerden biri olarak; 27'si (% 31.8) tarihi olarak yaşayan "Anadolu Erenleri'nden" biri olarak görürken; 9'u (% 10.6)

“Efsanevi bir şahsiyettir” şikkını işaretlemiş; 4’ü (% 4.7) ise bu soruya yanıtız bırakmıştır.

Tablo 20: Ankete Katılanların Sarı Saltık Hakkındaki Görüşleri ve Yaşlarına Göre Dağılımı

<i>Sarı Saltık’a Bakış-Yaş İlişkisi</i>			Yaşınız?				Toplam
			18-29	30-41	42-53	54 ve yukarısı	
Sarı Saltık hakkında ne düşünüyorsunuz?	Anadolu Erenlerinden biri	Sayı	11	12	4	18	45
		Sıra %	24,4%	26,7%	8,9%	40,0%	100,0%
		Toplam %	13,6%	14,8%	4,9%	22,2%	55,6%
	Tarihî bir eren	Sayı	15	7	4	1	27
		Sıra %	55,6%	25,9%	14,8%	3,7%	100,0%
		Toplam %	18,5%	8,6%	4,9%	1,2%	33,3%
	Efsanevî bir şahsiyet	Sayı	6	2	1		9
		Sıra %	66,7%	22,2%	11,1%		100,0%
		Toplam %	7,4%	2,5%	1,2%		11,1%
	Toplam	Sayı	32	21	9	19	81
		Toplam %	39,5%	25,9%	11,1%	23,5%	100,0%

$$X^2 (6) = 18.468, p < .05$$

Ayrıca Sarı Saltık’a bakış açısı ile yaş arasındaki ilişkiye bakıldığında (Tablo 20) anlamlı bir ilişkinin olduğu görölmektedir, ($X^2 (6) = 18.468, p < .05$). Analiz sonuçlarına göre, deneklerin yaşları farklılaştıkça Sarı Saltık hakkındaki düşüncelerde farklılık meydana gelmektedir. Sarı Saltık’ı Anadolu ve Balkanlar’da irşad faaliyetlerinde bulunan Anadolu Erenlerinden biri olarak algılayanlar arasında ilk sırayı % 22.2 ile 54 ve yukarı yaş grubu alırken, bunları % 14.8 ile 30-41 yaş grubu takip etmektedir. Onu tarihî bir Anadolu Ereni olarak görenler arasında ise başı % 18.5 ile 18-29 yaş grubu çekerken, bunları % 8.6 ile 30-41 yaş grubu takip etmektedir. Sarı Saltık’ı efsanevî bir şahsiyet olarak görenler arasında ise yine 18-29 yaş grubu % 7.4 ile başta gelirken 54 ve yaş grubundan bu kanaate sahip olan yoktur.

Ocak büyüklerinin Sarı Saltık’ı Hacı Bektaşî Velî’nin nasip vererek Rumeli’ye gönderdiği ve Anadolu ve Balkanlar’da irşad faaliyetlerinde bulunan bir er olarak gördüğu açıktır.¹ Ancak analiz sonuçları, bu kanaatin tüm yaş grupları tarafından paylaşılmadığını ifade etmektedir. Zira tabloda Sarı Saltık’ı efsanevî bir şahsiyet olarak görme 54 ve yukarı yaş grubunda bulunmazken, gençlerin bu konuda daha farklı düşündükleri ortaya çıkmaktadır (bk: Tablo 20).

¹ Tezimizin Mülakat Metni, s. 13-15.

III. GENEL İSLÂMÎ ANLAYIŞ ÇERÇEVESİNDEKİ TEMEL İNANÇLAR ve DİĞER BELİRGİN TEMEL İNANÇLARLA İLGİLİ BULGULAR

Bu bölümde ankete katılanların Hz. Muhammed’le ilgili inançlarına, Hz. Ali ile ilgili inançlarına, “Kur’ân-ı Kerîm’in değişikliğe uğradığı” düşüncesiyle ilgili görüşlerine, kıyamet günü ve hesapla ilgili inançlarına, cennet ve cehennemle ilgili inançlarına, kader, hayır ve şerrin Allah’tan olduğuna dair inançlarına ve anket metninin ikinci bölümünün 9. sorusundaki Hz. Ali ile ilgili nefes hakkındaki görüşlerine, “Hak-Muhammed-Ali bir bütün ve nûrdurlar” şeklindeki inançla ilgili görüşlerine, “Allah, kendini Âdem’de göstermiştir. Bunun için secdemiz yüz yüzedir” şeklindeki inançla ilgili görüşlerine, “Güneş, Muhammed’i; ay, Ali’yi temsil eder” şeklindeki inançla ilgili görüşlerine ve “Hacı Bektaş-ı Velî’nin Hz. Ali donunda geldiği” şeklindeki inançla ilgili görüşlerine dair konulara ve bunların yaş ve eğitim durumuna göre ilişkilerini yansıtan bulgulara bakılacaktır.

Tablo 21: Ankete Katılanların Hz. Muhammed’le İlgili Kanaatlerine Göre Dağılımı

<i>Hz. Muhammed</i>	Sayı	%
Son Peygamberdir	71	83,5
Kur’ân’ın Yazarıdır	2	2,4
Ali’nin Yerine Peyg. Olm.	10	11,8
Cevapsız	2	2,4
Toplam	85	100,0

Yukarıdaki tablo, deneklerin Hz. Muhammed’le ilgili kanaatlerine göre dağılımlarını göstermektedir. Buna göre ankete katılan 85 kişinin 71’i (% 83.5) Hz. Muhammed’i son peygamber olarak görürken; 2’si (% 2.4) Kur’ân’ın yazarı olarak; 10’u (% 11.8) ise Hz. Muhammed’in Hz. Ali’nin yerine peygamber olduğunu düşündüklerini ifade etmiş; 2’si (% 2.4) bu soruyu yanıtlamak istememiştir.

Tablo 22: Ankete Katılanların Hz. Ali’yle İlgili Düşüncelerine Göre Dağılımı

<i>Hz. Ali</i>	Sayı	%
En üstün Sahabe ve Son Halife	56	65,9
Peygamber	11	12,9
Alevîliğin Pîr’i	17	20,0
Cevapsız	1	1,2
Toplam	85	100,0

Tablo 22, deneklerin Hz. Ali ile ilgili inançlarına göre dağılımlarını göstermektedir. Buna göre ankete katılan 85 kişinin 56'sı (% 65.9) Hz. Ali'yi en üstün sahabe ve son halife olarak görürken; 11'i (% 12.9) peygamber olarak; 17'si (% 20.0) ise Alevîliğin pîri olarak gördüklerini ifade etmiştir. 1'si (% 1.2) bu soruyu cevapsız bırakmıştır.

Tablo 23: Ankete Katılanların “Kur’ân-ı Kerîm’in Değişikliğe Uğradığı” Düşüncesiyle İlgili Görüşlerine Göre Dağılımı

<i>Kur’ân-ı Kerîm</i>	Sayı	%
Evet	63	74,1
Kısmen	13	15,3
Hayır	7	8,2
Cevapsız	2	2,4
Toplam	85	100,0

Deneklerin “Kur’ân-ı Kerîm’in değişikliğe uğradığı” düşüncesiyle ilgili görüşlerine göre dağılımları, yukarıdaki tabloda görülmektedir (Tablo 23). Buna göre ankete katılan 85 kişinin 63’u (% 74.1) bu düşüncüyü benimserken; 13’ü (% 15.3) kısmen benimsediklerini ifade etmiş; 7’si (% 8.2) ise böyle bir düşüncüyü kabul etmezken; 2’si (% 2.4) bu soruya cevap vermek istememişlerdir.

Tablo 24: Ankete Katılanların “Kur’ân-ı Kerîm’in Değişikliğe Uğradı” Düşüncesiyle İlgili Görüşleri ve Eğitim Durumlarına Dağılımı

<i>Kur’ân-ı Kerîm’in Değişikliğe Uğrayıp Uğramaması-Eğitim İlişkisi</i>			Eğitim durumunuz?		
			İlk-Orta	Lise-Üniv.	Toplam
Kur’ân-ı Kerîm’in günümüze gelinceye kadar değişikliğe uğradığı inancına katılıyor musunuz?	Evet	Sayı	32	31	63
		Sıra %	50,8%	49,2%	100,0%
		Toplam %	38,6%	37,3%	75,9%
	Kısmen	Sayı	1	12	13
		Sıra %	7,7%	92,3%	100,0%
		Toplam %	1,2%	14,5%	15,7%
	Hayır	Sayı	3	4	7
		Sıra %	42,9%	57,1%	100,0%
		Toplam %	3,6%	4,8%	8,4%
	Toplam	Sayı	36	47	83
		Toplam %	43,4%	56,6%	100,0%

$$X^2 (2) = 8.152, p < .05$$

Diğer taraftan, Kur’ân’ın değişikliğe uğrayıp uğramaması ile eğitim durumu arasındaki ilişkiye bakıldığında (Tablo 24), anlamlı bir ilişkinin varlığı görülmektedir,

($X^2 (2) = 8.152, p < .05$). Yani, deneklerin eğitim düzeyleri yükseldikçe Kur'ân'ın değişikliğe uğrayıp uğramaması ile ilgili kanaatlerinde farklılık meydana gelmektedir. Kur'ân'ın değişikliğe uğradığını düşünenler arasında ilk sırayı % 38.6 ile orta okul ve altı alırken, kısmen değiştirildiğini düşünenler arasında ise ilk sırayı % 14.5 ile lise-üniversite mezunları almaktadır. Kur'ân'ın hiçbir değişikliğe uğramadığını düşünenler arasında ise ilk sırada % 4.8 ile lise-üniversite mezunlarının bulunduğu bunları % 3.6 ile orta okul ve daha alt tahsili olanların takip ettikleri görülmektedir.

Ocak mensupları arasında, Kur'ân'ın değişikliğe uğradığı konusunda yaygın bir kanaat bulunurken, analiz sonuçlarına göre, eğitim durumu bu kanaati nisbî olarak etkilemektedir. Değişikliğin tamamen vuku bulduğunu düşünenler orta okul ve daha alt tahsili bulunanlarda toplanırken, buna karşılık kısmen vuku bulduğunu düşünenler lise-üniversite mezunları grubunda yoğunlaşmaktadır. Ocak büyüklerine göre, Kur'ân İslâm'ın kutsal kitabıdır. Kur'ân 114 sûre, 6666 ayettir. Ancak hâlihazırdaki Kur'ân'da 6336 ayet mevcut olup 6666 ayet bulunmamaktadır. Kur'ân-ı Kerîm 84 yıl Emevîlerin elinde, 600 yıl da Abbasîlerin elinde kaldığı süre içinde, Hz. Ali ile ilgili ayetleri çıkarılmıştır. Fakat bu kanaat kendileri tarafından ayrıntılı bir şekilde izah edilmezken, iç dünyalarında böyle bir inanç bulunduğu anlaşılmaktadır.¹

Tablo 25: Ankete Katılanların Kıyamet Günü ve Hesapla İlgili İnançlarına Göre Dağılımı

<i>Kıyamet Günü</i>	Sayı	%
Evet	52	61,2
Kısmen	8	9,4
Hayır	23	27,1
Cevapsız	2	2,4
Toplam	85	100,0

Yukarıdaki tablo, deneklerin kıyamet günü ve hesapla ilgili inançlarına göre dağılımlarını göstermektedir. Buna göre ankete katılan 85 kişinin 52'si (% 61.2) bu inancı benimserken; 8'si (% 9.4) kısmen benimsediklerini ifade etmiş; 23'ü (% 27.1) ise böyle bir inanca sahip olmadıklarını ifade eden "Hayır" şikkını işaretlemişlerdir. 2'si (% 2.4) ise bu soruyu cevaplamak istememişlerdir.

¹ Tezimizin Mülâkat Metni, s. 4, 5, 10.

Tablo 26: Ankete Katılanların Ahiret, Cennet ve Cehennemle İlgili İnançlarına Göre Dağılımı

<i>Ahiret, Cennet ve Cehennemle</i>	Sayı	%
Evet	55	64,7
Kısmen	8	9,4
Hayır	22	25,9
Toplam	85	100,0

Tablo 26, deneklerin ahiret, cennet ve cehennemle ilgili inançlarına göre dağılımlarını göstermektedir. Buna göre ankete katılan 85 kişinin 55'i (% 64.7) bu inancı benimserken; 8'si (% 9.4) kısmen benimsediklerini ifade etmiş; 22'si (% 25.9) ise böyle bir inanca sahip olmadıklarını ifade etmişlerdir.

Tablo 27: Ankete Katılanların Kaderle İlgili İnançlarına Göre Dağılımı

<i>Kader</i>	Sayı	%
Evet	56	65,9
Kısmen	13	15,3
Hayır	14	16,5
Cevapsız	2	2,4
Toplam	85	100,0

Deneklerin kader, hayır ve şerrin Allah'tan olduğuna dair inançlarına göre dağılımlarını, yukarıdaki tablo görülmektedir (Tablo 27). Buna göre ankete katılan 85 kişinin 56'si (% 65.9) bu inancı benimserken; 13'si (% 15.3) kısmen benimsediklerini ifade etmiş; 14'ü (% 16.5) ise böyle bir inanca sahip olmadıklarını ifade etmişlerdir. 2 kişi ise bu soruyu cevaplamamıştır.

Tablo 28: Ankete Katılanların Hz. Ali ile İlgili Nefese Dair Görüşlerine Göre Dağılımı

<i>Hz. Ali Nefese</i>	Sayı	%
Ali Allah'tır	4	4,7
Ali İnsandır	25	29,4
Ali Batini Allah'tır	54	63,5
Cevapsız	2	2,4
Toplam	85	100,0

Yukarıdaki tablo, deneklerin anket metninin ikinci bölümünün 9. sorusundaki Hz. Ali ile ilgili nefes hakkındaki görüşlerine göre dağılımlarını göstermektedir. Buna göre ankete katılan 85 kişinin 4'ü (% 4.7) "Ali Allah'tır" şıkkını işaretlemiş; 25'si (%

29.4) “Ali insandır” şikkını işaretlerken; 54’ü (% 63.5) “Ali insan görünümünde Allah’tır, fakat bu Ali’nin sırrıdır. Mahiyeti bilinmez” şikkını işaretlemiştir. 2’si (% 2.4) ise bu soruyu cevapsız bırakmayı yeğlemiştir.

Tablo 29: Ankete Katılanların Hz. Ali ile İlgili Nefese Dair Görüşleri ve Yaşlarına Göre Dağılımı

<i>Hz. Ali ile İlgili Nefese-Yaş İlişkisi</i>			Yaşınız?				Toplam
			18-29	30-41	42-53	54 ve yukarı	
Yukarıdaki nefeste aşağıdakilerden hangisi anlatılmaktadır?	Ali Allah’tır	Sayı	2	1		1	4
		Sıra %	50,0%	25,0%		25,0%	100,0%
		Toplam %	2,4%	1,2%		1,2%	4,8%
	Ali İnsandır	Sayı	17	6	2		25
		Sıra %	68,0%	24,0%	8,0%		100,0%
		Toplam %	20,5%	7,2%	2,4%		30,1%
	Ali Batini Allah’tır	Sayı	15	14	7	18	54
		Sıra %	27,8%	25,9%	13,0%	33,3%	100,0%
		Toplam %	18,1%	16,9%	8,4%	21,7%	65,1%
	Toplam	Sayı	34	21	9	19	83
		Toplam %	41,0%	25,3%	10,8%	22,9%	100,0%

$X^2 (6) = 16.004, p < .05$

Hz. Ali ile ilgili nefese¹ dair görüşler ile yaş arasındaki ilişkiye bakıldığında (Tablo 29) Hz. Ali’ye bakış açısıyla ile yaş arasında anlamlı bir ilişkinin varlığı görülmektedir, ($X^2 (6) = 16.004, p < .05$). Buna göre, deneklerin yaşları farklılaştıkça Hz. Ali hakkındaki düşüncelerinde farklılık oluşmaktadır. Hz. Ali’ye Allah’tır diyenler arasında ilk sırayı % 2.4 ile 18-29 grubu alırken, Hz. Ali’yi insan olarak görenlerin başında da bu grup % 20.5 ile bulunmaktadır. Bunları % 7.2 ile 30-41 yaş grubu takip etmektedir. “Hz. Ali insan görünümünde Allah’tır, fakat bu Ali’nin sırrıdır. Mahiyeti bilinmez” şikkını işaretleyenler arasında ise % 21.7 ile 54 ve yaş grubu ilk sırayı alırken, bunları % 16.9 ile 30-41 yaş grubu takip etmektedir.

Sarı Saltık Ocağı büyükleri “Hz. Ali insan görünümünde Allah’tır, fakat bu Ali’nin sırrıdır. Mahiyeti bilinmez” görüşünü benimserken,² analiz sonuçlarına göre, özellikle gençlerin gelenekten farklı olarak, Hz. Ali’yi bir insan olarak gördükleri neticesi çıkarılabilir. Çünkü “Ali’yi İnsandır”, şikkı 42-53 yaş grubu ile 54 ve yukarı

¹Nice yüz bin yıllar kandilde durdun

Atanın belinden madere geldin

Anun için halkı gümana saldın

Binbir dondan baş gösterdin ya Ali. Bk: Ekler Bölümü, Anket Formu.

² Tezimizin Mülâkat Metni, s. 45.

yaş gruplarında yok denecek kadar az iken, bu şıkta toplananların 18-29 ile 30-41 yaş grupları olduğu görülmektedir. 42-53 ile 54 ve yukarı yaş grupları ise gelenekle uygun olan, “Hz. Ali insan görünümde Allah’tır, fakat bu Ali’nin sırrıdır. Mahiyeti bilinmez” şikkı işaretledikleri görülmektedir (bk: Tablo 29).

Tablo 30: Ankete Katılanların “Hak, Muhammed, Ali” İnancıyla İlgili Görüşlerine Göre Dağılımı

<i>Hak, Muhammed, Ali</i>	Sayı	%
Evet	69	81,2
Kısmen	7	8,2
Hayır	6	7,1
Cevapsız	3	3,5
Toplam	85	100,0

Tablo 30, deneklerin “Hak-Muhammed-Ali bir bütün ve nûrdurlar” şeklindeki inançla ilgili görüşlerine göre dağılımlarını göstermektedir. Buna göre ankete katılan 85 kişinin 69’ü (% 81.2) bu inancı benimserken; 7’si (% 8.2) kısmen benimsediklerini ifade etmiş; 6’sı (% 7.1) ise böyle bir inanca sahip olmadıklarını ifade eden “Hayır” şikkını işaretlemişlerdir. 3’ü (% 3.5) ise bu soruyu cevapsız bırakmıştır.

Tablo 31: Ankete Katılanların “Allah Kendini Âdem’de Göstermiştir” İnancıyla İlgili Görüşlerine Göre Dağılımı

Allah Âdem’de	Sayı	%
Evet	54	63,5
Kısmen	6	7,1
Hayır	19	22,4
Cevapsız	6	7,1
Toplam	85	100,0

Tablo 31, deneklerin “Allah, kendini Âdem’de göstermiştir. Bunun için secdemiz yüz yüzedir” şeklindeki inançla ilgili görüşlerine göre dağılımlarını göstermektedir. Buna göre ankete katılan 85 kişinin 54’u (% 63.5) bu inancı benimserken; 6’sı (% 7.1) kısmen benimsediklerini ifade etmiş; 19’u (% 22.4) ise böyle bir inanca sahip olmadıklarını ifade etmişlerdir. 6’si (% 7.1) bu soruyu yanıtlamamışlardır.

Tablo 32: Ankete Katılanların “Güneş Muhammed’i Ay Ali’yi Temsil Eder” İnancıyla İlgili Görüşlerine Göre Dağılımı

<i>Güneş Muhammed’i Ay Ali’yi Temsil</i>	Sayı	%
Evet	35	41,2
Kısmen	11	12,9
Hayır	33	38,8
21,00	1	1,2
Total	80	94,1
Cevapsız	5	5,9
Toplam	85	100,0

Yukarıdaki tablo, deneklerin “Güneş, Muhammed’i; ay, Ali’yi temsil eder” şeklindeki inançla ilgili görüşlerine göre dağılımlarını göstermektedir. Buna göre ankete katılan 85 kişinin 35’i (% 42.2) bu inancı benimserken; 11’i (% 12.9) kısmen benimsediklerini ifade etmiş; 33’ü (% 38.8) ise böyle bir inanca sahip olmadıklarını ifade eden “Hayır” şikkını tercih etmişlerdir; 5’i (% 5.9) bu soruyu cevapsız bırakırken; 1 tanesi ise farklı bir şekilde cevaplamıştır.

Tablo 33: Ankete Katılanların “H. Bektaş’ın Hz. Ali Donunda Geldiği” İnancıyla İlgili Görüşlerine Göre Dağılımı

<i>H. Bektaş’ın Hz. Ali</i>	Sayı	%
Evet	39	45,9
Kısmen	6	7,1
Hayır	31	36,5
Cevapsız	9	10,6
Toplam	85	100,0

Yukarıdaki tablo, deneklerin “Hacı Bektaş-ı Velî’nin Hz. Ali donunda geldiği” şeklindeki inançla ilgili görüşlerine göre dağılımlarını göstermektedir. Buna göre ankete katılan 85 kişinin 39’u (% 45.9) bu inancı benimserken; 6’sı (% 7.1) kısmen benimsediklerini ifade etmiş; 31’ü (% 36.5) ise böyle bir inanca sahip olmadıklarını “Hayır” şikkını tercih ederek belirtmişlerdir. 9’u (% 10.6) bu soruyu yanıtlamamışlardır.

IV. GENEL İSLÂMÎ ANLAYIŞ ÇERÇEVESİNDEKİ İBADETLER ve DİNÎ HAYATLA İLGİLİ BULGULAR

Bu bölümde ankete katılanların “bizim namazımız niyâzımızdır” inancıyla ilgili görüşlerine, namazla ilgili tutumlarına, oruçla ilgili tutumlarına, hacca gitmekle ilgili düşüncelerine, kurban bayramındaki kurban kesmekle ilgili tutumlarına ve türbeleri ve bazı özel mekânları ibadet maksadıyla ziyaret edip etmediklerine, aşureyle ilgili tutumlarına, Ramazan ve Kurban bayramlarını kutlamalarıyla ilgili tutumlarına, içki hakkındaki düşüncelerine ve kumar hakkındaki düşüncelerine dair konulara ve bunların eğitim durumuna göre ilişkilerini yansıtan bulgulara bakılacaktır.

Tablo 34: Ankete Katılanların “Bizim Namazımız Niyâzımızdır” İnancıyla İlgili Görüşlerine Göre Dağılımı

<i>Bizim Namazımız Niyâzımızdır</i>	Sayı	%
Evet	61	71,8
Kısmen	5	5,9
Hayır	13	15,3
Cevapsız	6	7,1
Toplam	85	100,0

Yukarıdaki tablo, deneklerin “bizim namazımız niyâzımızdır” inancıyla ilgili görüşlerine göre dağılımlarını göstermektedir. Buna göre ankete katılan 85 kişinin 61’i (% 71.8) bu inancı benimserken; 5’i (% 5.9) kısmen benimsediklerini ifade etmiş; 13’ü (% 15.3) ise böyle bir inancı kabul etmediklerini ifade etmişlerdir. 6 kişi ise bu soruyu yanıtızsız bırakmayı tercih etmiştir.

Tablo 35: Ankete Katılanların Namazla İlgili Tutumlarına Göre Dağılımı

<i>Namaz</i>	Sayı	%
İnanmıyorum	37	43,5
Kılmıyorum	28	32,9
Arada Sırada	8	9,4
Cevapsız	12	14,1
Toplam	85	100,0

Tablo 35, deneklerin namazla ilgili tutumlarına göre dağılımlarını göstermektedir. Buna göre ankete katılan 85 kişinin 37’si (% 43.5) namaz kılmanın

gerekliliğine inanmazken; 28'i (% 32.9) namazın kılınmasının gerekliliğine inanmakla birlikte, kılmadıklarını ifade etmiş; 18'i (% 9.4) ise arada sırada kıldıklarını ifade etmişlerdir. 12 kişi ise bu soruyu cevaplamamışlardır.

Tablo 36: Ankete Katılanların Oruçla İlgili Tutumlarına Göre Dağılımı

<i>Oruç</i>	Sayı	%
Muh-Hızır	60	70,6
Muh-Hızır Ramazan	14	16,5
Hiç Biri	9	10,6
11,00	1	1,2
Cevapsız	1	1,2
Toplam	85	100,0

Tablo 36, deneklerin oruçla ilgili tutumlarına göre dağılımlarını göstermektedir. Buna göre ankete katılan 85 kişinin 60'ı (% 70.6) Muharrem ve Hızır oruçlarını tuttıklarını ifade etmiş; 14'ü (% 16.5) Muharrem, Hızır ve Ramazan oruçlarını tuttıklarını ifade etmişlerdir. Ancak bazı kimseler Ramazan orucunu üç gün tuttıklarını ayrıca belirtmişlerdir; 9'u (% 10.6) ise "hiçbirini tutmam" şikkını işaretlemiştir. 1 kişi bu soruyu cevaplamazken, 1 kişi de bu soruyu düşüncelerini yazarak ifade etmiştir.

Tablo 37: Ankete Katılanların Hacca Gitmeyle İlgili Düşüncelerine Göre Dağılımı

<i>Hac</i>	Sayı	%
Evet	13	15,3
Belki	24	28,2
Hayır	47	55,3
Cevapsız	1	1,2
Toplam	85	100,0

Tablo 37, deneklerin hacca gitmekle ilgili düşüncelerine göre dağılımlarını göstermektedir. Buna göre ankete katılan 85 kişinin 13'ü (% 15.3) hacca gitmeyi düşünürken; 24'i (% 28.2) "belki" şikkını işaretlemiştir; 47'si (% 55.3) ise hacca gitmeyi düşünmediklerini ifade etmişlerdir. 1'i (% 1.2) ise soruyu cevapsız bırakmıştır.

Tablo 38: Ankete Katılanların Kurban Bayramındaki Kurban Kesmele İlgili Tutumlarına Göre Dağılımı

<i>Kurban</i>	Sayı	%
Evet	46	54,1
Bazen	29	34,1
Hayır	10	11,8
Toplam	85	100,0

Yukarıdaki tablo, deneklerin kurban bayramındaki kurban kesmele ilgili tutumlarını göre dağılımlarını göstermektedir. Buna göre ankete katılan 85 kişinin 46'sı (% 54.1) her sene kurban kestiklerini ifade ederken; 29'u (% 34.1) "bazen" şıkkını işaretlemiş; 10'u (% 11.8) ise kurban bayramında kurban kesmediklerini belirtmişlerdir.

Tablo 39: Ankete Katılanların Türbe Ziyaretiyle İlgili Tutumlarına Göre Dağılımı

<i>Türbe</i>	Sayı	%
Evet	72	84,7
Kısmen	8	9,4
Hayır	5	5,9
Toplam	85	100,0

Tablo 39, deneklerin "türbeleri ve bazı özel mekânları ibadet maksadıyla ziyaret ediyor musunuz?" sorusuna verdikleri cevaplara göre dağılımlarını göstermektedir. Buna göre ankete katılan 85 kişinin 72'si (% 84.7) evet derken; 8'i (% 9.4) nâdiren böyle ziyaretler yaptıklarını ifade etmiş; 5'i (% 5.9) türbeleri ve bazı özel mekânları ibadet maksadıyla ziyaret etmediklerini ifade etmişlerdir.

Tablo 40: Ankete Katılanların Aşureyle İlgili Tutumlarına Göre Dağılımı

<i>Aşure</i>	Sayı	%
Evet	81	95,3
Kısmen	2	2,4
Hayır	2	2,4
Toplam	85	100,0

Yukarıdaki tablo, deneklerin aşureyle ilgili tutumlarına göre dağılımlarını göstermektedir. Buna göre ankete katılan 85 kişinin 82'i (% 95.3) evet şıkkını

işaretlerken; 2'si (% 2.4) bazı seneler aşure yaptıklarını ifade etmiş; 2'si (% 2.4) ise aşure yapmadıklarını belirtmişlerdir.

Tablo 41: Ankete Katılanların Ramazan ve Kurban Bayramlarını Kutlamalarıyla İlgili Tutumlarına Göre Dağılımı

<i>Bayram</i>	Sayı	%
Kutlarım	61	71,8
Kısmen	13	15,3
Önemsemem	10	11,8
Cevapsız	1	1,2
Toplam	85	100,0

Tablo 41, deneklerin Ramazan ve Kurban bayramlarını kutlamalarıyla ilgili tutumlarına göre dağılımlarını göstermektedir. Buna göre ankete katılan 85 kişinin 61'i (% 71.8) bayramları kutladıklarını ifade ederken; 13'i (% 15.3) "kısmen" şıkkını işaretlemiş; 10'u (% 11.8) ise önemsemediklerini belirtmişlerdir. 1'i (% 1.2) ise bu soruyu cevap vermemeyi tercih etmişlerdir.

Tablo 42: Ankete Katılanların İçki Hakkındaki Düşüncelerine Göre Dağılımı

<i>İçki</i>	Sayı	%
İçilebilir	17	20,0
Bazen	41	48,2
Hiç İçilmemeli	26	30,6
Cevapsız	1	1,2
Toplam	85	100,0

Yukarıdaki tablo, deneklerin içki hakkındaki düşüncelerine göre dağılımlarını göstermektedir. Buna göre ankete katılan 85 kişinin 17'si (% 20.0) içki içmeyi dinen mahzurlu görmezken; 41'i (% 48.2) bazen içilebileceğini ifade etmiş; 26'si (% 30.6) ise içkinin hiç içilmemesi gerektiğini ifade etmiştir. 1 kişi ise soruyu cevaplamamıştır.

Tablo 43: Ankete Katılanların Kumar Hakkındaki Düşüncelerine Göre Dağılımı

<i>Kumar</i>	Sayı	%
Uygun değil	48	56,5
İddiasız Oynanabilir	28	32,9
Normaldir	5	5,9
Cevapsız	4	4,7
Toplam	85	100,0

Tablo 43, deneklerin kumar hakkındaki düşüncelerine göre dağılımlarını göstermektedir. Buna göre ankete katılan 85 kişinin 48'i (% 56.5) kumar oynamayı dinen mahzurlu görürken; 28'i (% 48.2) iddiasızsa oynanabileceğini ifade etmiş; 5'i (% 5.9) ise bu durumu normal gördüklerini belirtmişlerdir. 4'ü (% 4.7) ise soruyu yanıtlamamıştır.

İnançlar ve ibadetlerle ilgili bulguların sonuçları, aşağıda anlatılan Alevîlerin inanç ve ibadetle ilgili konularda -beraberlik arzeden hususlar olmakla birlikte- Sünnî anlayışla farklılık gösterdiği vakıyasıyla paralellik arz etmektedir.

Günümüz Alevîlerinin ataları olan Türkmenlerin, dinî algılayışları yerleşik ahalinin dinî anlayışına göre farklılık arz ediyordu. IX. ve X. yüzyıllarda İslâmîyet, Türklerin arasında yayılmaya başladığı ilk günden itibaren, sosyal ve kültürel ortama göre birbirinden farklı iki ayrı nitelik kazanmaya başlamıştı. Şehirli ahali, medreselerde öğretilen kitabî İslâm'ı, başka bir deyişle Sünnî İslâm'ı; konar-göçer Türkmenler ise kendilerine, önce İranlı sonra da Türk sûfiler tarafından getirilen tasavvuf ağırlıklı bir mistik İslâmî anlayışı benimsemişti. Kısa zamanda geleneksel inanç yapılarının rengini alan bu Müslümanlık tarzı, Sünnî Müslümanlıktan birçok bakımdan farklılaştı. Büyük çoğunluğu okuma yazma bilmeyen konar-göçer Türkmenler, Sünnî İslâm'ın karmaşık inanç esaslarını; ayrıca abdest, günde beş vakit namaz, Ramazan ayında bir ay oruç vb. türden yerleşik hayatın sağlayabileceği ve bir intizamı gerektiren şer'î ibadetleri fazla önemsemiyorlardı. XI. yüzyıldan itibaren Anadolu'ya göç eden Türkmenler, Vefaî, Yesevî, Kalenderî ve Haydarî Türkmen babalarının etrafında odaklaştı. Bu Türkmen babaları, çok samimi bir şekilde İslâm'a bağlanmış olmalarına rağmen; konar-göçer Türkmenlere, geleneksel hurafelerle karışmış, basitleştirilmiş bir tasavvuf anlayışını aktarıyorlardı.¹

Türkmenlerin İslâm anlayışı, gerek dayandığı sosyal taban gerekse bu tabanın yapısal nitelikleri ve buna bağlı hayat tarzının oluşturduğu yorum şekli bakımından, Sünnî İslâm yorumundan birçok önemli farklılıklar taşıyordu. Bu İslâm yorumunu "heterodoks İslâm" olarak adlandırmak yanlış olmayacaktır.²

¹ Ahmet Yaşar Ocak, *Babailer İsyanı*, s. 45-46.

² Ahmet Yaşar Ocak, *Türkler, Türkiye ve İslâm*, s. 43.

V. YOL ERKÂNI İLE İLGİLİ BULGULAR

Bu bölümde ankete katılanların İkrâr Cemi'ne katılmayıp musâhibi olmayanın Alevî sayılıp sayılmayacağına dair düşüncelerine ve çıralık hakkıyla ilgili tutumlarına dair konulara ve bunların eğitim durumuna göre ilişkilerini yansıtan bulgulara bakılacaktır.

Tablo 44: Ankete Katılanların İkrâr Cemine Katılmayıp Musâhibi Olmayanın Alevî Sayılıp Sayılmayacağına Dair Kanaatlerine Göre Dağılımı

<i>İkrâr</i>	Sayı	%
Evet	24	28,2
Kısmen	10	11,8
Hayır	43	50,6
Cevapsız	8	9,4
Toplam	85	100,0

Tablo 44, deneklerin İkrâr Cemi'ne katılmayıp musâhibi olmayanın Alevî sayılıp sayılmayacağına dair düşüncelerine göre dağılımlarını göstermektedir. Buna göre ankete katılan 85 kişinin 24'ü (% 28.2) böyle kişilerin olabileceğini ifade ederken; 10'u (% 11.8) "kısmen" şikkını işaretlemiş; 43'ü (% 50.6) ise İkrâr Cemi'ne katılmayıp musâhibi olmayanın Alevî sayılmayacağını belirtmişlerdir. 8'i (% 9.4) ise bu soruyu cevapsız bırakmayı tercih etmiştir.

Tablo 45: Ankete Katılanların İkrâr Cemine Katılmayıp Musâhibi Olmayanın Alevî Sayılıp Sayılmayacağına Dair Düşünceleri ve Eğitim Durumlarına Göre Dağılımı

<i>İkrâr Cemine Giriş-Eğitim İlişkisi</i>		Eğitim durumunuz?			
		İk-Orta	Lise-Üniv.	Toplam	
Sizce İkrâr Cemi'ne katılmayan ve musâhibi olmayan Alevî olabilir mi?	Evet	Sayı	10	14	24
		Sıra %	41,7%	58,3%	100,0%
		Toplam %	13,0%	18,2%	31,2%
	Kısmen	Sayı	1	9	10
		Sıra %	10,0%	90,0%	100,0%
		Toplam %	1,3%	11,7%	13,0%
	Hayır	Sayı	23	20	43
		Sıra %	53,5%	46,5%	100,0%
		Toplam %	29,9%	26,0%	55,8%
	Toplam	Sayı	34	43	77
		Toplam %	44,2%	55,8%	100,0%

$$X^2 (2) = 6.310, p < .05$$

Diğer taraftan, Tablo 45’ya İkrâr cemine katılmayıp musâhibi olmayanın Alevî sayılıp sayılamayacağına dair düşünceler ile eğitim düzeyi arasındaki ilişkiye bakıldığında, anlamlı bir ilişkinin varlığı görülmektedir, ($X^2 (2) = 6.310$, $p < .05$). Deneklerin eğitim düzeyleri yükseldikçe, İkrâr cemine katılmayıp musâhibi olmayanın Alevî sayılıp sayılamayacağına dair kanaatlerde farklılık meydana delmektedir. Bu durumdaki kişilerin Alevî sayılabileceğini düşünenler arasında ilk sırayı % 18.2 ile lise-üniversite mezunları alırken, İkrâr Cemi’ne katılmayıp musâhibi olmayanın Alevî sayılabileceğini kısmen düşünceler arasında da ilk sırayı % 11.7 ile aynı grup almaktadır. İkrâr cemine katılmayıp musâhibi olmayanın Alevî sayılamayacağı görüşünü benimseyenler arasında ise ilk sırayı % 29.9 ile orta okul ve daha altı tahsili olanlar almaktadır. Bunları % 26.0 ile lise-üniversite mezunları takip etmektedir.

Alevîliğe geleneğine göre “yol” a girmek, musâhiplikle başlamaktadır.¹ Bir kimse yirmi yaşına vardığında ikrar verip “yol” a girmelidir.² Gelenekte durum bu iken, analiz sonuçlarına göre, Alevîlerin eğitim düzeylerinin yükselmesiyle bu şartı fazlaca önemsemedikleri görülmektedir (bk: Tablo 45). Zira İkrâr Cemi’ne katılmayıp musâhibi olmayanın Alevî sayılabileceğini ve bu düşünceye kısmen katılanlar lise ve üniversite mezunlarıdır.

Tablo 46: Ankete Katılanların Çıralık Hakkıyla İlgili Tutumlarına Göre Dağılımı

Çıralık Hakkı	Sayı	%
Her Sene Veririm	14	16,5
Bazen	41	48,2
Hiç Vermem	25	29,4
Cevapsız	5	5,9
Toplam	85	100,0

Yukarıdaki tablo, deneklerin çıralık hakkıyla ilgili tutumlarına göre dağılımlarını göstermektedir. Buna göre ankete katılan 85 kişinin 14’ü (% 16.5) düzenli olarak “çıralık verdiklerini” ifade ederken; 41’i (% 48.2) “bazen” şıkkını işaretlemiş; 25’i (% 29.4) ise hiç vermediklerini belirtmişlerdir. 5’i (% 5.9) ise bu soruyu yanıtlamamışlardır.

¹ Adil Ali Atalay, *Buyruk*, s. 77, 97; Abdülbaki Gölpınarlı, *Tasavvuf’tan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*, s. 239.

² Adil Ali Atalay, *Buyruk*, s. 63; Tezimizin Mülâkat Metni, s. 6.

Geçmişte, pîrlar (dedeler) ve rehberler, senede sadece bir defa taliplerine gidip çıralık alırlardı. Önce rehber dolaşır, akabinde aynı yerleri sırayla pîr dolaşır. Bundan sonra talipleri gezme sırası, dinî lider hiyerarşisinin en üst mertebesi olan mürşide gelirdi. Mürşitler taliplerini yedi senede bir gezerlerdi. Her yedi senede bütün tâlipleri bilâ-istisnâ gezerek onlara dinî anlamda bilgi, görgü ve feyz verirlerdi. Bu arada da çıralığı toplamış olurlardı. Bazen çıralık büyük meblağları bulurdu.¹ Ancak yukarıdaki tablo da günümüzde durumun bu şekilde olmadığını ifade etmektedir. Ankete katılanlardan 41 kişi (% 48.2) çıralığı bazen verdiklerini; 25'i (% 29.4) ise hiç vermediklerini belirtmişlerdir.

¹ Sezai Öztürk, *a.g.e.*, s. 51.

VI. ALEVÎ OLMAYANLARLA İLİŞKİLER ve TALEPLERİ İLE İLGİLİ BULGULAR

Bu bölümde ankete katılanların Sünnîler hakkındaki düşüncelerine, “Sünnîlik ve Alevîlik arasında inanç farklılaşmasıyla” ilgili soruya verdikleri cevaplara, Sünnîlerle kız alıp-vermeye, Sünnîlerle komşuluk ilişkilerine, alış-veriş ihtiyaçlarını karşılamalarıyla ilgili tutumlarına ve “Türkiye’de Alevîlerin ibadetlerini icra edecekleri cem evleri yapılmalıdır” fikri hakkındaki düşüncelerine, Diyanet İşleri Başkanlığı’yla ilgili düşüncelerine dair konulara ve bunların yaşlara göre ilişkilerini yansıtan bulgulara bakılacaktır.

Tablo 47: Ankete Katılanların Sünnîler Hakkındaki Düşüncelerine Göre Dağılımı

<i>Sünnîler</i>	Sayı	%
Halife Seçim Far. Düş.	35	41,2
Yezidi	5	5,9
Alevî Dışındaki Müs.	32	37,6
Cevapsız	13	15,3
Toplam	85	100,0

Tablo 47, deneklerin Sünnîler hakkındaki düşüncelerine göre dağılımlarını göstermektedir. Buna göre ankete katılan 85 kişinin 35’i (% 41.2) halifeliğin seçime olması gerektiğine inanan ve Hz. Ali’nin tayinini kabul etmeyen Müslümanlar olarak görürken; 5’i (% 5.9) Yezid’in ve Emevîlerin taraftarları olarak gördüklerini ifade etmişler; 32’si (% 37.6) ise “Alevîliğin dışında kalan Müslümanlar” şikkını işaretlemişlerdir. 13’i (% 15.3) ise bu soruyu yanıtızsız bırakmışlardır.

Tablo 48: Ankete Katılanların Sünnîlikle Alevîlik Kıyaslamasına Dair Düşüncelerine Göre Dağılımı

<i>Sünnî-Alevî Farkı</i>	Sayı	%
Evet	54	63,5
Kısmen	23	27,1
Hayır	8	9,4
Toplam	85	100,0

Yukarıdaki tablo, deneklerin “Sünnîlik ve Alevîlik arasında inanç farklılaşmasıyla” ilgili soruya verdikleri cevaplara göre dağılımlarını göstermektedir. Buna göre ankete katılan 85 kişinin 54’ü (% 63.5) bir farklılaşmanın varlığını kabul ederken; 23’ü (% 27.1) “kısmen” şıkkını işaretlemiş; 8’i (% 9.4) ise bu soruya hayır cevabı vermiştir.

Tablo 49: Ankete Katılanların Sünnîlerle Kız Alıp Vermeye Dair Düşüncelerine Göre Dağılımı

<i>Kız Alma- Verme</i>	Sayı	%
Sadece Alınabilir	14	16,5
Alıp Verilebilir	59	69,4
Olmamalı	11	12,9
Cevapsız	1	1,2
Toplam	85	100,0

Tablo 49, deneklerin Sünnîlerle kız alıp-vermeye dair düşüncelerine göre dağılımlarını göstermektedir. Buna göre ankete katılan 85 kişinin 14’ü (% 16.5) sadece kız alınabilir derken; 59’u (% 69.4) kız alıp verilebilir düşüncesindedir; 11’i (% 12.9) ise “böyle evlilikler yapılmamalı” şıkkını işaretlemiştir. 1’si ise soruyu yanıtızsız bırakmıştır.

Tablo 50: Ankete Katılanların Sünnîlerle Komşuluk İlişkilerine Göre Dağılımı

<i>Sünnî Komşu</i>	Sayı	%
İyi	73	85,9
Orta	9	10,6
Zayıf	1	1,2
Cevapsız	2	2,4
Toplam	85	100,0

Tablo 50, deneklerin Sünnîlerle komşuluk ilişkilerine göre dağılımlarını göstermektedir. Buna göre ankete katılan 85 kişinin 73’ü (% 85.9) Sünnîlerle olan komşuluk ilişkilerini iyi şekilde vasıflarken; 9’u (% 10.6) orta; 1’i (% 1.2) ise zayıf demiştir. 1’si ise soruyu cevaplamamayı yeğlemiştir.

Tablo 51: Ankete Katılanların Alış-Veriş İhtiyaçlarını Karşılamalarıyla İlgili Tutumlarına Göre Dağılımı

<i>Alış- Veriş</i>	Sayı	%
Alevî Tacirden	4	4,7
Hesaplı Olan Yerden	46	54,1
Rasgele	34	40,0
Cevapsız	1	1,2
Toplam	85	100,0

Yukarıdaki tablo, deneklerin alış-veriş ihtiyaçlarını karşılamalarıyla ilgili tutumlarına göre dağılımlarını göstermektedir. Buna göre ankete katılan 85 kişinin 4'ü (% 4.7) Alevî bir tüccarı tercih ederken; 46'sı (% 54.1) hesaplı olan yeri tercih ederken; 34'ü (% 40.0) ise "Ayrım yapmaksızın rast gele yaparım" şikkını işaretlemiştir. 1'si ise soruyu cevapsız bırakmıştır.

Tablo 52: Ankete Katılanların "Türkiye'de Alevîlerin İbadetlerini İcra Edecekleri Cem Evleri Yapılmalıdır" Fikri Hakkındaki Düşüncelerine Göre Dağılımı

<i>Cem Evleri</i>	Sayı	%
Evet	78	91,8
Kısmen	5	5,9
Hayır	2	2,4
Toplam	85	100,0

Tablo 52, deneklerin "Türkiye'de Alevîlerin ibadetlerini icra edecekleri cem evleri yapılmalıdır" fikri hakkındaki düşüncelerine göre dağılımlarını göstermektedir. Buna göre ankete katılan 85 kişinin 78'i (% 91.8) bu düşünceyi benimserken; 5'i (% 5.9) "Kısmen" şikkını işaretlemeyi tercih etmiş; 2'si (% 2.4) ise bu fikri benimsemediklerini ifade etmişlerdir.

Tablo 53: Ankete Katılanların Diyanet Hakkındaki Düşüncelerine Göre Dağılımı

<i>Diyanet</i>	Sayı	%
Alevîler Temsil Edilmeli	54	63,5
Kalkmalı	18	21,2
Olduğu Gibi Kalmalı	6	7,1
Cevapsız	7	8,2
Toplam	85	100,0

Tablo 53, deneklerin Diyanet İşleri Başkanlığı'yla ilgili düşüncelerine göre dağılımlarını göstermektedir. Buna göre ankete katılan 85 kişinin 54'ü (% 63.5) Alevîlerin Diyanet'te temsilini isterken; 18'i (% 21.2) Diyanet Teşkilatının

kaldırmasının gerekliliğini ifade etmiş; 6'sı (% 7.1) ise Diyanet olduğu gibi kalmalıdır, düşüncesindedir. 1'si ise soruyu cevapsız bırakmayı yeğlemiştir.

Tablo 54: Ankete Katılanların Diyanet Hakkındaki Düşünceleri ve Yaşlarına Göre Dağılımı

<i>Diyanet Hakkındaki Düşünce-Yaş İlişkisi</i>			<i>Yaşınız?</i>				Toplam
			18-29	30-41	42-53	54 ve yukarı	
Diyanet İşleri Başkanlığı hakkında ne düşünüyorsunuz?	Al. Diy.de temsil edilmeli	Sayı	22	10	7	15	54
		Sıra %	40,7%	18,5%	13,0%	27,8%	100,0%
		Toplam %	28,2%	12,8%	9,0%	19,2%	69,2%
	Diyanet Kalkmalı	Sayı	5	8	2	3	18
		Sıra %	27,8%	44,4%	11,1%	16,7%	100,0%
		Toplam %	6,4%	10,3%	2,6%	3,8%	23,1%
	Diyanet olduğu gibi	Sayı	3	2		1	6
		Sıra %	50,0%	33,3%		16,7%	100,0%
		Toplam %	3,8%	2,6%		1,3%	7,7%
	Toplam	Sayı	30	20	9	19	78
		Toplam %	38,5%	25,6%	11,5%	24,4%	100,0%

$$X^2 (6) = 6.136, p > .05$$

Ayrıca, ankete katılanların Diyanet İşleri Başkanlığı hakkındaki düşünceleri ile yaş arasındaki ilişkiye bakıldığında, (Tablo 54) anlamlı bir ilişkinin varlığı görülmemektedir, ($X^2 (6) = 6.136, p > .05$). Buna göre, deneklerin yaşları farklılaştıkça Diyanet İşleri Başkanlığı'yla ilgili taleplerde bir farklılık meydana gelmemektedir. Alevîlerin Diyanet'te temsilini isteyenlerin arasında ilk sırayı % 28.2 ile 18-29 yaş grubu alırken, bunları % 19.2 ile 54 ve yukarı yaş grubu takip etmektedir. Diyanet Teşkilatının kaldırmasının gerekliliğini düşünenler arasında ise % 10.3 ile 30-41 yaş grubu ilk sıradadır. Diyanet olduğu gibi kalmalıdır, şeklinde düşünenler arasında ise ilk sırada % 3.8 ile 18-29 grubu bulunmaktadır.

Ocak mensubu olan veya olamayan Alevîlerin Diyanet'te temsili ile ilgili taleplerinin bulunduğu bilinmektedir.¹ Analiz sonuçlarına göre, yaşın Diyanet İşleri Başkanlığı'yla ilgili taleplere etki etmediği, yani bütün yaş gruplarında olanların, Alevîlerin Diyanet'te temsil edilmesini, istedikleri anlaşılmaktadır (bk: Tablo 54).

¹ Tezimizin Mülakat Metni, s. 12; ayrıca bu konuyla ilgili olarak bk: İlyas Üzüm, *a.g.e.*, s. 129-137.

SONUÇ

Alevîlikte Dedelik Kurumu ve Ocak Kültü, Sarı Saltık ile Tunceli Alevîliği'nin inanç, ibadet ve erkân boyutlarını incelediğimiz bu çalışmada ulaşılan sonuçlar şöyle sıralanabilir:

— “Alevî” tabiri, İslâm Mezhepleri Tarihi'nde Hz. Ali'yi en üstün sahabî olarak gören ve onun Hz. Muhammed'den sonra, Allah'ın ve Hz. Peygamber'in tayini ile halife olması gerektiğini kabul edenler için kullanılan “Şîa” terimiyle aynı anlamda kullanılmıştır.

— “Kızılbaş” ifadesi ise, X. yüzyıldan itibaren İslâmiyet'i kabul etmeye başlayan ve bu yeni dini, daha önceki inanç ve gelenekleriyle kendilerine has biçimde bağdaştırmış olan konar-göçer Türkmenler için kullanılan isimlerden biridir.

— Ankete katılanların Alevîliği tanımlama biçimlerine genel olarak bakıldığında, deneklerin % 28.2'si Alevîliği İslâm'ın ve diğer dinlerin özü; % 20'si “yol”; % 21.2'si bir İslâm mezhebi; % 28.2'si ise “bir yaşam tarzı” olarak görmektedir (bk: Tablo 10). Alevîliği tanımlama biçimleri ile yaş arasındaki analiz sonuçları, bu anlayışın genç nesillere aktarılamadığını göstermektedir (bk. Tablo 11). Bu da Alevî zümrenin XX. yüzyıldan itibaren modernite ve çağdaş beşerî ideolojilerle tanışmasıyla değişmeye başladığı yönündeki düşünceyle paralellik arz etmektedir.

— Yeni bir dine geçmiş insan topluluklarının, bu geçiş sırasında eski dinleriyle ilgilerini tamamen kesmedikleri, ona ait bazı unsurları olduğu gibi, bazılarını da yeni girdikleri dinin kalıplarına uydurarak muhafaza ettikleri bilinen sosyolojik bir vâkıadır. İslâm dinini kabul eden Türkler de, Şamanizm, Budizm, Mazdekizm ve benimsedikleri diğer dinlerin tesirlerini Anadolu'ya kadar taşımışlardır. Konunun bazı uzmanlarınca “Heterodoks İslâm” olarak adlandırılan bu İslâm yorumu (Alevîlik), inanç ve ibadet itibarıyla Şamanizm-İslâm ve diğer dinlerin karışımı bir senkretik yapı arz etmektedir.

— XVI. yüzyılda ise Bektaşî-Kızılbaş ayrımı gerçekleşmiş, bu dönem Heterodoks İslâm yorumu için mühim bir dönüm noktası oluşturmuştur. XV. yüzyıldan itibaren Bektaşî-Kızılbaş zümre, Safevî propagandasının etkisi sonucunda Şîî unsurlar anılan dönemde Alevîlik inancına dâhil olmuştur. Alevîlik bütün kurumlarıyla söz

konusu asırda oluşmuştur. Ancak ankete katılanların büyük kısmı Şîa ile Alevîlik arasında fark bulunduğunu belirtmektedir (bk: Tablo 13).

— Alevî zümrenin geleneğinde hâkim unsur sözlü kültürdür. Sözlü kültür, Alevîliğin heterodoks-senkretik bir yapı arzetmesinde önemli bir etkidir.

— Türklerin göçebe ve yarı göçebe bir hayat süren kesimlerine Türkmen denilir. Bu topluluklar içinde bulunup Orta Asya Türklerinin kam-ozanlarına benzeye babalar, kendi toplumlarının dinî önderliğini yapmaktaydılar. Bunlar daha sonra Anadolu'ya gelerek “dede” adını aldılar.

— Alevî toplumunun hiyerarşisi içinde mürşitlik, pîrlük (dedelik), rehberlik ve tâlip olmak üzere dört merteye bulunmaktadır.

— Anketimizin Dedelik Kurumu ile ilgili bulguları genel olarak incelendiğinde, deneklerin eğitim düzeyleri yükseldikçe Dedelik Kurumu'na bakış açısında farklılaşma meydana gelmektedir (bk: Tablo 16).

— Eski Türkler, ocak çevresinde düğümlenen bir külte sahiplerdi. Buna “Atalar Kültü” denmektedir. Atalar kültünden “Ocak Kültü” doğmuştur. Eski Türklerden beri devam eden ocak ile ateşin kutsal sayılması olgusu Anadolu'ya kadar ulaşarak kutsal sayılan pek çok dinî kurum ve mekânların adı olmuştur.

— Alevî topluluklarının cemaat yapılanması da ocak disiplinine bağlıdır. Alevîlikteki ocak sistemine göre, hangi ocağın kimlere pîrlük edeceği; ayrıca bir tâlip aşiretine kimlerin pîr olacağı bellidir.

— Alevî/Kızılbaş yapılanması açısından Tunceli, tarihten günümüze değin merkezî bir misyon yüklenmiş; bir çok ocak bu yörede kendisine yer bulabilmiştir. Günümüzde Tunceli'de Ağu İçen Ocağı, Baba Mansur Ocağı, Derviş Cemal Ocağı, Kureyşan Ocağı ve Sarı Saltık adlı beş ocak varlığını sürdürmektedir.

— Sarı Saltık Ocağı, Tunceli'nin Hozat ilçesindedir. Sarı Saltık Ocağı'na bağlı 150-200 hâne bulunmaktadır. Ocağın hali hazırdaki dedesi, Tuncelili dedeler arasında da saygın bir yeri olan Ahmet Yurt Dede'dir.

— Sarı Saltık, XIII. yüzyılın ikinci yarısında İslâm'ın Balkanlar'a girişine ve bunun sosyal tabanını teşkil eden Türk iskânına adı karışan, gerçek kimliği menkıbe ve efsanelerle örülmüş menkıbevî bir şahsiyettir. Tarihî ve menkıbevî kaynaklarda Sarı Saltık'ın Tunceli'de yaşadığına dair hiçbir işaret bulunmadığı halde, Tunceli Alevîleri ve Ocakzâdeler, Sarı Saltık'ın asıl mezarının Hozat'ta olduğuna inanmaktadır.

Ankete katılan Alevîlerin Sarı Saltık hakkındaki görüşlerine bakıldığında ise, çoğunluğun (% 84.7), Sarı Saltık'ı Anadolu ve Balkanlar'da irşat faaliyetlerinde bulunan Anadolu Erenlerinden biri olarak; % 10.6'sı ise Sarı Saltık'ı efsanevî bir şahsiyet olarak görmektedir (bk: Tablo 19). Ocak büyüklerinin Sarı Saltık'ı Hacı Bektaş-ı Velî'nin kendisine nasip vererek Rumeli'ye gönderdiği ve Anadolu ve Balkanlar'da irşad faaliyetlerinde bulunan bir er olarak görmektedir. Diğer yandan analiz sonuçları Sarı Saltık'ın Anadolu ve Balkanlarda irşad faaliyetlerinde bulunan bir er olduğu kanaati tüm yaş grupları tarafından paylaşılmadığını ortaya koymaktadır. (bk: Tablo 20).

— “Sarı Saltık kültü”, Alevî kültürüne Sarı Saltık'ın dinî ve siyasî etkinliğinin bir ifadesi olarak yansımıştır. Sarı Saltık'a atfedilen on altı makam-türbe bulunmaktadır. Konuyla ilgili ciddi bilimsel araştırmalara göre Tuna kenarındaki Babadağı, Kalenderî bir derviş olan Sarı Saltık'ın en bilinen ikametgâhı olup, onun gerçek mezarı da buradadır.

— Sarı Saltık menkıbelerinden oluşan *Saltuk-nâme*, Fatih Sultan Mehmed'in Şehzadesi Cem Sultan tarafından, Ebü'l-Hayr-ı Rûmî'ye yazdırılmıştır. *Saltuk-nâme*, dinî, tarihî ve edebî yönlerden önemli bir kaynak olup, Anadolu Türk destanlarının en seçkinlerinden biridir.

— Alevîliğin inanç yapısı, homojen bir özellik arzetmez. Yöreden yöreye, ocaktan ocağa farklılık gösterir. Bir yöredeki Alevîliğin inanç motiflerini yansıtan en önemli kaynakların başında, o yörenin ocağı tarafından cem âyinlerinde okunan deyiş ve nefesler gelir.

— Genel anlamda Tunceli, özelde ise Sarı Saltık Ocağı Alevîlerinde, Allah ve peygamber inancı -tasavvufî bir nitelik arzetmekle birlikte- Ehl-i Sünnet inancından pek farklı değildir. Bulgular da bu görüşü destekler yöndedir (bk: Tablo 21).

— Melek, cin, şeytan gibi gaybî varlıklarla ilgili inançlar da, Ehl-i Sünnet inancıyla bir ayrılık arzetmemektedir.

— Kur'ân-ı Kerîm, diğer semâvî kitaplar ve suhurların Allah katından inzâl olduğuna inanılmaktadır. Ocağa göre ilk üç kitap (Tevrat, Zebûr, İncil) tahrif edilmiştir. Emevîler ve Abbasîler döneminde Kur'ân-ı Kerîm'in de bazı bölümlerinin çıkarıldığına dair kanaatler bulunmaktadır (bk: Tablo 23). Ocak mensupları arasında, Kur'ân'ın

değişikliğe uğradığı konusunda yaygın bir kanaat bulunurken, analiz sonuçlarına göre, eğitim durumu bu kanaati nisbî olarak etkilemektedir (bk: Tablo 24).

— Kıyamet günü, âhret, cennet ve cehennemle ilgili inançlar da Ehl-i Sünnet inancından pek farklı değildir (bk: Tablo 25, 26).

— Sarı Saltık Ocağı diğer iman esaslarında Ehl-i Sünnet itikadına yakın bir inanca sahipken, kader inancında Şî-Mutezilî anlayışı benimsemektedir (bk: Tablo 27).

— Ocağa bağlı Alevîlerde inançlar, büyük oranda Bâtınî-tasavvufî bir yorum arz etmektedir. “Üçler” denilen Hak-Muhammed-Ali inancı, ocağın inanç yapısı içinde en temel öğeyi oluşturmaktadır. Anket sonuçlarına dayanarak ocak mensupları içinde bu inancın büyük oranda canlılığını koruduğu söylenebilir (bk: Tablo 30).

— Allah ile Âdem ilişkisi genel olarak Alevîlikte, özel olarak da Sarı Saltık Ocağı’nda önemli bir yere sahiptir. Bu kesimde, Allah’ın kendi sûretini Âdem’e vererek onu yarattığına ve insanın Tanrı’nın sembolü olduğuna inanılır (bk: Tablo 31).

— Genel olarak Tunceli Alevîliğinde, özel olarak Sarı Saltık Ocağı’nda Hz. Ali’nin müstesna bir mevkiî bulunmaktadır. Üçlerin içinde velâyet nûrunun sahibi olan Ali’dir. Hz. Ali, insanüstü bir insan olarak görülür. Ona yönelik inanç, “Ali Hak’tır, Allah değildir” şeklinde ifade edilir. Eski Türklerin inançlarında çok gelişkin yeri olan “Gök Tanrı İnancı”, XVI. yüzyıl başlarından itibaren Safevî propagandasının etkisiyle bir “Hz. Ali Kültü” ne dönüşmüştür. Ocak mensuplarının Hz. Ali ile ilgili kanaatlerinin ifade edildiği, Hz. Ali ile ilgili nefesin yer aldığı soruda, ankete katılanların çoğu (% 63.5) “Ali insan görünümünde Allah’tır, fakat bu Ali’nin sırrıdır. Mahiyeti bilinmez” şikkını işaretlemiştir (bk: Tablo 28). Hz. Ali ile ilgili nefese dair görüşler ile yaş arasındaki ilişkiye bakıldığında, deneklerin yaşları farklılaştıkça Hz. Ali hakkındaki düşüncelerinde de farklılık oluşmaktadır (bk: Tablo 29).

— Zikredilen inançların dışında İnsân-ı Kâmil İnancı, “Tanrı inancıyla” ilişkili olan vahdet-i vücûd inancı da ocağa mensup Alevîlerin inançları arasında bulunmaktadır. Tunceli Alevîliğinde ve Sarı Saltık Ocağı’nda inanç ve felsefe “Dört Kapı, Kırk Makam” ilkelerinde somutlaşmıştır. Ayrıca üç sünnet, yedi farz, on iki farz inancı da vardır.

— Türklerin eski dininin tesiri Alevîlikte görülmektedir. Bunların başında, Gök Kültü ve güneşin Hz. Muhammed’i, ayın da Ali’yi temsil ettiği inancı gelmektedir.

Anket sonuçlarına dayanarak söz konusu inancın belirli bir kitle tarafından benimsense de canlılığının sürdüğü söylenebilir (bk: Tablo 32).

— Türklerin eski dininin tesiri ile süren diğer inançlar ise şöyle sıralanabilir: Yer-Su Kültü, Dağ-Tepe Kültü, Ağaç Kültü, Uğurlu-Uğursuz Hayvanlar Kültü, Tabiat Kuvvetlerine ve Ateşe Hâkim Olmak, Kemiklerden Diriltmek, Hastaları İyileştirmek ve Tahta Kılıçla Mücadele.

— Alevîliğin inançlarında Türklerin eski dininin tesiri görüldüğü gibi Uzak Doğu ve İran dinlerinin tesiri de görülmektedir. Bunların başında Ruh Göçü (Tenâsüh) inancı gelmektedir. Anket sonuçlardan yola çıkarak bu inancın da ocak mensupları büyük oranda arasında devam ettiği söylenebilir (bk: Tablo 33).

— Alevîliğin inançlarında Uzak Doğu ve İran dinlerinin tesirinin görüldüğü diğer inançlar ise: Don (Şekil) Değiştirme (Metamorfoz), Mehdi İnanıcı, Ejderha ile Mücadele, Dört Unsur ve Ateş Kültüdür.

— Alevîlikte Şîîliğin tesiriyle oluşan inançlar da önemli bir yer arz etmektedir. Bunlar: Ehl-i Beyt İnanıcı, On İki İmam İnanıcı, On Dört Masûm-i Pâk ve On Yedi Kemerbest İnanıcı, Tevellâ-Teberrâ ve Sır Saklama-Takiyye'dir. Şîî inançların etkileri, genelde Türkler, özelde Alevîler arasında Şeyh Cüneyd ile başlayıp Şah İsmail ile doruğuna ulaşan Safevî propagandası sonrasında görülmüştür. Anadolu Alevîliğinde önemli yeri olan “Hz. Ali kültü”, “Ehl-i Beyt kültü”, “tevellâ-teberrâ” ve “takiyye” gibi inanç unsurları, Alevîlik inancına bu dönemde dâhil olmuştur.

— Anadolu'ya gelen Türklerin Hıristiyanlıkla münasebeti Nasturilik yanında Anadolu'ya geldiklerinde karşılaştıkları Hıristiyanlarla sınırlı kalan bazı zayıf ilişkiler olduğu için, Hıristiyanlığın Türkler arasındaki tesiri de oldukça zayıf kalmıştır. Kitâb-ı Mukaddes'te rastlanan “su üstünde yürüme” motifi, Sarı Saltık Ocağı'nda Hıristiyanlığın tesiriyle oluşan oldukça yoğun bir inanç motifidir.

— İslâm'ın belli başlı ibadetleri olarak kabul edilen namaz, zekât, oruç, hac gibi hususlar, Alevî-Bektaşî kaynaklarınca da benimsenerek bunların yerine getirilmesi teşvik edilmiştir. Ancak İslâm'ın temel ibadetleri Alevî-Bektaşî otoriteleri ve kaynaklarında farklı şekilde yorumlanmıştır. İslâm'ı kabul edişlerinden itibaren Alevîlerin ataları olan konar-göçer Türkmenlerin, abdest alma ve beş vakit namaz kılmaya –yaşam şartlarından kaynaklanan zorluklardan dolayı- bir türlü alışamadıkları ve bu ibadeti bu yüzden nâdiren yerine getirdikleri söylenebilir.

— Alevilerin İslâm'ın temel ibadetlerine yönelik farklı yorumlarından biri de namazla ilgilidir (bk: Tablo 34). Ayrıca deneklerin namazla ilgili tutumlarına göre dağılımlarını gösteren tabloda da (Tablo 35) görüldüğü gibi ocak mensupları arasında, namaz kılmak pek yaygın değildir.

— Kur'ân-ı Kerîm'de ve başta *Buyruk* olmak üzere diğer Alevî kaynaklarında orucun farziyetinin açık bir şekilde ifade edilmesine rağmen, bu kesimin oruç karşısındaki düşünce ve tutumları, onların namaz karşısındaki düşünce ve tutumlarına paraleldir. Ramazan orucunun farziyeti kabul edilmekle beraber, uygulama genellikle Ramazan ayının başında, ortasında ve sonunda olmak üzere birer gün veya bu ayın 25, 26 ve 27. günlerinde olmak üzere, peşpeşe üç gün oruç tutmak şeklindedir (bk: Tablo 36).

— Ziyaret kültürünün yoğunlukla yaşandığı Tunceli yöresinde “Hac ibadeti”nin yerini büyük ölçüde “erenleri ziyaret” almıştır. Tablo 37'de görüldüğü gibi, deneklerin büyük çoğunluğu (% 55.3) hacca gitmeyi düşünmezken; sadece % 15.3'ü hacca gitmeyi düşünmektedir. Katılımcıların % 28.2'si ise bu soruyu “belki” diyerek yanıtlamıştır.

— Alevîlikte oldukça önemli bir yere sahip olan kurban uygulamasının birçok çeşidi bulunmaktadır. Bu kesimin kurban anlayışı, daha çok Türklerin eski dininin tesiriyle oluşmuştur. Genel İslâmî ibadetler içerisinde en yoğun biçimde yaşanan ibadet, kurban kesmedir (bk: Tablo 38).

— Ziyaret kültürü Alevîlerin hayatında büyük bir öneme sahiptir. Her ziyarette bir evliyâ veya melek bulunduğuna inanılır. Melek ve evliyâlara insanüstü bir gözle bakılır ve onların ölümsüz olduklarına inanılır. Ziyaretgâhlar sadece yatırımlarla sınırlı kalmayıp, bazen bir dağ, bir kaya, göl, çeşme veya ağaç da ziyaretgâh olabilmektedir. Ankete katılan ocak mensuplarının büyük çoğunluğu, ziyaretgâhları ziyaret ettiklerini ifade etmişlerdir (bk: Tablo 39).

— Alevîlikte aşure, daha çok Kerbelâ mâtemiyle alâkalı olarak yaygınlaşan, hatta bir kült haline dönüşerek yoğun olarak yapılan bir uygulamadır. Araştırma bulguları da bu görüşü desteklemektedir (bk: Tablo 40).

— Bayram kutlamasına Alevîlikte bir hayli önem verilir. Alevîlerin -Ramazan orucunu tutmadıklarından dolayı- Ramazan Bayramına biraz çekimser durdukları, ancak Kurban Bayramını gereği gibi kutladıkları söylenebilir (bk: Tablo 41).

— Alevî kesimde Ramazan ve Kurban Bayramları dışında, Sultan Nevruz Bayramı ile Hıdrellez Bayramı da kutlanmaktadır.

— Alevî toplumunda yerleşik olan içtimaî dayanışmanın bir gereği olarak hasta ziyaretine ve cenaze kaldırmaya büyük önem verilir. Cenazeyi duyan kimse –uzak veya yakın olsun- mümkün olduğunca cenazeye katılmaya özen gösterir.

— Toplumun çekirdeği sayılan aileye ilk adım mahiyetindeki evlilik müessesine Tunceli’de büyük önem verilir. Evlenecek kız ile erkeğin görüşü mutlaka sorulur. Alevîlikte çok evlilik uygulaması yoktur. Zaruret dışında bu şekilde evlenenler “düşkün” sayılırlar. Eşini boşayan kimseler de “düşkün” olarak görülür.

— Özellikle geleneksel hayat anlayışına mensup Alevî topluluklarında örtünmeye önem verilmektedir.

— Alevîlerdeki ahlâk anlayışı, toplumda görülen her tür olumsuz davranış ve tutumları kontrol etme eğilimindedir. Alevîlerde görülmeyen “dem” olgusu, Sarı Saltık Ocağı’na bağlı Tunceli Alevîlerinde de yoktur. İçki “dem” olarak görülmez. Ancak ibadetin dışında kişisel bir alışkanlık olarak içki içildiği vakidir (bk: Tablo 42).

— Yoğun bir ahlâkî öğretiyeye sahip olan Alevîlerde kumar, haram olarak telakki edilmektedir. Bu durum ocak mensupları tarafından da benimsenmektedir (bk: Tablo 43)

— Alevîlerin temel ibadetini teşkil eden cemlerin dinî yönü ön plana çıkmakla beraber, sosyal ilişkileri canlı tutma, kültürel ve ahlâkî öğretileri genç nesillere aktarma, dargınları barıştırma ve toplumu bilgilendirme boyutlarıyla bir hayli önemli fonksiyonları vardır. Alevîliğin temel ibadeti olan âyin-i cemin, Musâhiplik (İkrâr) Cemi, Görgü Cemi ve Abdal Musa Kurbanı gibi çeşitleri bulunmaktadır.

— Türklerin kadınlı erkekli toplantılar yaparak, buralarda içki içip eğlenmeleri, çalgılar çalıp semâh (semâ, raks) etmeleri, törelerinin icabıdır. Onlar, İslâmiyet’i kabul ettikten sonra da bu âdetlerini terk etmeyerek, bunları İslâmî kılığa büründürmüşlerdir. İşte Alevî- Bektaşî cemilerinin aslı, eski Türklerdeki bu âyin ve şölenlerdir. Cem âyinlerinde dinî görevleri yapan on iki hizmetli bulunmaktadır.

— Alevî geleneklerinin önemli bir kısmı gibi cem âyinleri de zayıflamış, özgünlüğünü yitirmiştir. Bugün yapılan cemler, tarihte örneği olmayan birer “temsili cem” niteliğindedir.

— Alevîlikte ibadet dili Türkçe olup, duâlar da genellikle Türkçe yapılır.

— Alevîlikte “niyâz”, Allah’a karşı yapılan yakarış, ziyaretgâhlarda veya cemlerde dağıtılan yiyecekler; evliyâyâ veya dedelere karşı gösterilen saygıya “niyâz” anlamlarında kullanılmaktadır.

— Bir dayanışma kurumu olan musâhiplik, Alevîliğin en önemli geleneklerinden biri olup Kızılbaşlığa mahsustur. Alevîliğe göre “yol”a girmek, musâhiplikle başlar. Toplumsal bir dayanışma olan bu kurum, Eski Türklerden Âhîlere, oradan da Alevîliğe geçmiştir. Alevî toplumunun dayanışması hüviyetinde olan musâhiplik kurumu, günümüz itibariyle tarihteki işlevinden büyük ölçüde uzaklaşmıştır. Yaşlı kuşağın hemen hepsinin bir musâhibi bulunmasına karşın, genç-egitimli Alevî nesli bu kuruma çok fazla önem vermemektedir (bk: Tablo 45).

— Alevî toplumu içinde kirvelik, aileler arasında sevgi bağlarını arttırıcı, toplumu birbirine kenetleyici, karşılaşılması muhtemel bazı problemleri giderici bir işleve sahiptir. Bu anlayış, günümüzde de bütün canlılığıyla devam etmektedir.

— Alevîler, “Kerbelâ mâtemi” günlerinde 12 gün oruç tutarlar. Asıl itibariyle Muharrem ayındaki Alevî uygulaması oruç değil, mâtemdir. Kerbelâ olayı dolayısıyla Alevîler Muharrem ayına da “yas ayı” derler.

— Tunceli Alevîliğinde, bâriz bir kült olan “Hızır”, karalarda ve denizlerde yardımı umulan, değişik kıyafetlerde hânelere misafir olarak gelerek geldiği yeri bereketlendiren, yolda yoldaşlık eden, ülke sınırlarını, bağı, bahçeyi koruyan, ilahî habere elçilik eden, insana hep dar anlarında yetişen biri olarak görülür. Tunceli Alevîliğinde, her yılın Ocak ile Şubat ayları (Hızır ayı) arasında her aşirette farklı zamanlarda tutulan “üç günlük oruç” bir hızır orucu geleneği vardır.

— Çıralık hakkı dedelere, dinî hizmetleri yerine getirmeleri için verilen ücrettir. Çıralık vermek, günümüzde büyük oranda zayıflayan bir uygulamadır (bk: Tablo 46).

— Alevîliğin inanç ve ilkelerine karşı suç işleyen, “yol”u, erkânını çiğneyen bu nedenle de “yol”dan süreli veya süresiz uzaklaştırılan kimseye Alevîlikte “düşkün” yani suçlu denilir. Ancak “düşkünlük” müessesesi günümüzde diğer erkânlar gibi tarihteki güçlü işlevini kaybetmiştir.

— Araştırmamızın bulgularını genel olarak değerlendirecek olursak; anketimize katılan Alevîlerin yaşları ile eğitim durumlarının çeşitli konulardaki kanaatlerinde etkili olduğu ve bir farklılaşmaya yol açtığı görülmektedir. Yani yaş

küçüldükçe ve eğitim seviyesi yükseldikçe Alevîlerin gelenekten farklı düşündükleri ortaya çıkmaktadır. Bu durum, “XX. yüzyıldan itibaren modernite ve çağdaş beşerî ideolojilerle tanışmanın, Alevî zümre üzerinde bazı değişikliklere sebep olduğu” yönündeki düşünceyi destekler konumdadır.

Sonuç olarak Alevîlik, inanç, ibadet ve erkân itibariyle Şamanizm, Uzak Doğu ve İran dinlerinden etkilenmiştir. Bu sebeple de senkretik bir yapı taşımakta ve Sünnî anlayıştan farklı bir yapı arz etmektedir. Buna “Heterodoks İslâm” denilebilir. Alevîlikteki hâkim unsurun, sözlü gelenek olduğunu bu hususun altını çizerek belirtmek gerekir. Bu sözlü gelenek, söz konusu geleneğin tarih sürecinde karşılaştığı tüm inanç yapılarından etkilenmiş ve bunları da kısmen etkilemiştir. Bu yönüyle Alevîlik bir nehre benzetilebilir. Kızılırmak nasıl geçtiği topraktan etkilenecek kızıl bir renge bürünüyor, akıp geçtiği topraklarda etki bırakıyor ve kendisine katılan dereciklerle büyüyerek ilerliyorsa, Alevîlik de karşılaştığı diğer inanç yapılarından etkilenmiş ve onları da etkilemiştir.

XX. yüzyıl itibariyle de Alevîlik, modern hayatın etkisiyle bir değişim sürecine girmiştir. Gelenekteki birçok erkân işlevini yitirmiş veya yitirmek üzeredir.

Tunceli Alevîliği ise sahip olduğu tarihî ve sosyal özelliklerden dolayı Doğu Kızılbaş/Alevîliği için merkezî bir konuma sahiptir. Nitekim günümüzde birçok Alevî ünlü yazarın, Alevî müziği icrâ eden birçok sanatçının da Tunceli kökenli olduğu bilinmektedir. Bütün bunlar, Tunceli’de -diğer Alevî bölgelerine göre- “yol erkânı”nın daha yoğun bir şekilde yaşanmakta olduğunu göstermektedir.

BİBLİYOGRAFYA

KUR'ÂN-I KERÎM

ABDÜLBAKÎ, M. Fuad, *el-Mu'cemu'l-müfehres li-elfâzı'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Dâru'l-Hadis, Kahire, 1991.

AKALIN, Şükrü Halûk, *Ebü'l-Hayr-ı Rûmî'nin Saltuk-Nâme'si*, Türk Kültürü Araştırmaları, Yıl-XXXII/1-2, Ankara 1994, ss. 63-87, Prof. Dr. Zeynep Korkmaz'a Armağan Sayısı.

— *Saltuk-Nâme'nin Yeni Bulunan Nüshaları ve Bazı Düşünceler*, Türk Kültürü Araştırmaları c. XXVI/2 (1998) Ankara, ss. 229-234.

AKSU, Hüsametdin, "Hurûfilik", *DİA*, XVIII, 408-412.

ALGAR, Hamid, "Çârdeh Ma'sûm-i Pâk", *DİA*, VIII, 227-228.

— "Ehl-i Hak", *DİA*, X, 513-515.

AŞAN, Muhammet Beşir, *Elazığ, Tunceli ve Bingöl İllerinde Türk İskân İzleri*, XI-XIII. yy. Türk Kültürünü Araştırma Enst. Yay: 125, Seri I- sy: A. 25, Ankara, 1992.

ATALAY, Adil Ali, (Derleme) *Vîrânî Divanı ve Risalesi (Buyruğu)*, İstanbul, 1998.

— *İmam Cafer-i Sadık Buyruğu*, Can Yay. İstanbul, 1999, (9. Baskı).

AZAMAT, Nihat, "Kalenderîyye", *DİA*, XXIV, 253-256.

BABINGER, "Sarı Saltık Dede", *İA*, X, 220-221.

— *Anadolu'da İslâmiyet*, çev. Ragıp Hulusî, Yayına haz. Mehmet Kanar, İnsan Yay. İstanbul, 1996.

BARDAKOĞLU, Ali, "Kumar", *DİA*, XXVI, 364-367.

— "Kurban", *DİA*, XXVI, 436-440.

BEŞİKÇİ, İsmail, *Doğu Anadolu'nun Düzeni, Sosyo-Ekonomik ve Etnik Temeller*, Yurt Yay. Ankara, 1992.

BEYDİLİ, Celal, *Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük*, Yurt Kitap-Yayın, Ankara, 2005.

BİRDOĞAN, Nejat, *Anadolu ve Balkanlar'da Alevi Yerleşmesi*, Mozaik Yay. İstanbul, 1995, (2. Baskı).

— Türkiye'de *Alevîler, Bektaşîler, Nusayriler, İSAV Tartışmalı İlmi Toplantılar Dizisi*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 1999.

BOZKURT, Fuat, *Aleviliğin Toplumsal Boyutları*, Yön Yay. İstanbul, 1990.

- *Buyruk*, İstanbul, 1982.
- CANAN, İbrahim, *Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, Akçağ Yay. Ankara, 1988.
- CENGİZ, Daimi, “Hızır Kültü”, *Pir Dergisi*, 1996, yıl: 2, sy: 5, s. 23-31.
- CUMBUR, Müjgan, *Saltuk-Nâme'nin Türk Milliyetçiliğindeki Yerine ve Üçüncü Nüshasına Dair*, Milli Kültür, Yıl 1, c. 1, sy: 1, Ocak 1997, s. 52-55.
- ÇAMUROĞLU, Reha, *Değişen Koşullarda Alevilik*, Doğan Kitapçılık A.Ş. İstanbul, 2000, (3. Baskı).
- ÇELEBİ, Elvan, *Menâkibü'l-Kudsiyye fi Menâsibi'l-Ünsiyye*, Haz. İ. E. Erünsal-A. Y. Ocak, *İ.Ü. Ed. Fak. Yay.* İstanbul, 1984.
- ÇELEBİ, Mehmet (Derleme), *I. Ehl-i Beyt Kurultayı*, İstanbul, 1997.
- ÇEM, Munzur, *Dersim'de Alevilik*, Peri Yay. İstanbul, 1999.
- DANIK, Ertuğrul, *Dersim (Tunceli) Bibliyografyası*, Kebikeç Yay. Ankara, 1996.
- DERSİMÎ, Nuri, *Kürdistan Tarihinde Dersim*, Dilan Yay. Diyarbakır, 1992, (4. Baskı).
- DOĞAN, İzzettin, *Türkiye'de Alevîler, Bektaşîler, Nusayriler, İSAV Tartışmalı İlmi Toplantılar Dizisi*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 1999.
- Ebü'l-Hayr-ı Rumî, *Saltuk-Nâme*, Haz. Şükrü Halûk Akalın, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay: 809, Ankara, 1987.
- EKİNCİ, Mustafa, *Anadolu Aleviliğinin Tarihsel Arka Planı*, Beyan Yay. İstanbul, 2002.
- ENGİN, İsmail, *Türkiye'de Alevîler Bektaşîler Nusayriler İSAV Tartışmalı İlmi Toplantılar Dizisi*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 1999.
- ERDEM, Sargon, “Bayram”, *DİA*, V, 257-259.
- ERDOĞAN, Kutluay, *Alevî-Bektâşî Gerçeği, İslamiyet'in Türkmen Tôreselliği İçinde Özümlelenerek Anadolulaşması*, Alfa Basım Yayım Dağıtım Ltd. İstanbul, 2000, (3. Baskı).
- ERÖZ, Mehmet, *Eski Türk Dini (Gök Tanrı İnancı) ve ALEVİLİK-BEKTAŞİLİK*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yay. İstanbul, 1992, (3. Baskı).
- FIĞLALI, Ethem Ruhi, *Türkiye'de Alevilik Bektâşilik*, Selçuk Yay. Ankara, 1996, (4. Baskı).
- “Gadîr-i Hum”, *DİA*, XIII, 279-280.
- FIRAT, M. Şerif, *Doğu İlleri ve Varto Tarihi*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay. Ankara, 1983, (3. Baskı).

- GÖLPINARLI, Abdülbaki, *Alevî-Bektâşî Nefesleri*, İnkılap Kitapevi, İstanbul, 1992, (2. Baskı).
- *Tasavvuf'tan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*, İnkılap ve Aka Kitapevleri, İstanbul, 1977.
- *Vilayet-Nâme Manâkıb-ı Hünkâr Hacı Bektâş-ı Veli*, İnkılap Kitapevi, İstanbul, ts, (2. Baskı).
- *Yunus Emre ve Tasavvuf*, ss. 27-41, İnkılap Kitapevi, İstanbul, 1992, (2. Baskı).
- “Kızılbaş”, *İA*, VI, 789-795.
- GÜLENSOY, Tuncer- BURAN, Ahmet, *Tunceli Yöresi Ağzlarından Derlemeler*, Boğaziçi Yay. İstanbul, 1992.
- HANÇERLİOĞLU, Orhan, *İnanç Sözlüğü Dinler-Mezhepler-Tarikatler-Efsaneler*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1975.
- *İslâm İnançları Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2000, (3. Baskı).
- HANKLAND, David S., *Türkiye'de Alevîler, Bektaşîler, Nusayriler, İSAV Tartışmalı İlmi Toplantılar Dizisi*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 1999.
- HASLOK, F. R., *Bektaşîlik Tetkikleri (Sarı Saltık Rivayeti)*, çev. Râgıp Hulûsî, Sadeleştiren: Kâmil Akarsu, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 2000.
- HAVEMANN, A., “Nakîb al-Ashrâf”, *EF*², VII, 926-927.
- İLHAN, Avni, *Mehdilik*, Beyan Yayınları, İstanbul, 1993.
- “Bâtiniyye”, *DİA*, V, 190-194.
- KALAFAT, Yaşar, *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay. Ankara, 1990.
- KARLIĞA, H. Bekir, “Ânasır-ı Erbaa”, *DİA*, III, 149-151.
- KAYA, Ali, *Başlangıçtan Günümüze Dersim Tarihi*, Can Yay. İstanbul, 1999.
- *Deylem'den Dersim'e (İran'a Seyahat)*, Can Yay. İstanbul, 2001.
- *Tunceli (Dersim) Kültürü*, Can Yay. İstanbul, 2001, (2. Baskı).
- KEKİL, Kureşanlı Seyyid, *Peygamberler İle Seyyidlerin Şecereleri ve Aşiretlerin Tarihi*, Köln, ts, Özel Basım.
- KİTÂB-I MUKADDES, Kitabı Mukaddes Şirketi, İstanbul, 1998.
- KIEL, Michael, “Sarı Saltık ve Erken Bektaşîlik Üzerine Notlar”, trc. Fikret Elpe, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, İstanbul, 1980/2, sy: 9, ss. 25-36.

- KINAĞU, Hüseyin – GÜNDÜZ, Hüseyin, “Kürt Alevî Ocaklarının Oluşumu”, *Dersim Dergisi*, Yıl. 5, sy: 9, İstanbul, 1999.
- KORKMAZ, Esat, *Alevîlik ve Bektaşîlik Terimleri Sözlüğü*, Anahtar Kitaplar, İstanbul, 2005.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuad, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay. Ankara, 1991, (7. Baskı).
- *Anadolu’da İslâmiyet*, çev. Ragıp Hulusî, Yayına haz. Mehmet Kanar, İnsan Yay. İstanbul, 1996.
- “Ahmed Yesevî”, *İA*, I, 210-215.
- “Abu’l-Hayr-ı Rumi, Saltuknâme (XV. Asır)”, *TTK, Belleten*, VII/ 27, s. 430-441, Ankara, 1943.
- KÖPRÜLÜ, Orhan F., “Alp”, *DİA*, II, 525.
- KÖSE, Saffet, “Kurban”, III, 412-414.
- KURNAZ, Cemal, “Hızır”, *DİA*, XVII, 411-412.
- KUTLU, Sönmez, *Alevîlik-Bektaşîlik Yazıları*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2006.
- LEİSER, G., “Sarı Saltık Dede”, *EF*, IX, 62-63.
- MELİKOFF, Irene, *Türkiye’de Alevîler, Bektaşîler, Nusayriler, İSAV Tartışmalı İlmi Toplantılar Dizisi*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 1999.
- MENZEL, TN. “Yezidîler”, *İA*, XIII, 415-423.
- NOYAN, Bedri, *Alevîlik-Bektaşîlik Nedir?* Ankara, 1985.
- “Bektaşî ve Alevîlerde Hukuk Düzeni (Düşkünlük)”, *I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, IV, Ankara, 1976.
- NUTKU, Özdemir, “Kirvelik”, *DİA*, XXVI, 68-69.
- OCAK, Ahmet Yaşar, *Alevî ve Bektâşî İnançlarının İslam Öncesi Temelleri (Bektâşî Menakıbnâmelerinde İslam Öncesi İnanç Motifleri)*, İletişim Yay. İstanbul, 2000, (2. Baskı).
- *Babaîler İsyanı Aleviliğin Tarihsel Altyapısı Yahut Anadolu’da İslam-Türk Heterodoksisinin Teşekkülü*, Dergâh Yay. İstanbul, 2002, (3. Baskı).
- *SARI SALTİK Popüler İslam’ın Balkanlardaki Destanî Öncüsü*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2002.
- *Türkler, Türkiye ve İslam*, İletişim Yay. İstanbul, 2000, (3. Baskı).

- *Türkiye’de Alevîler, Bektaşîler, Nusayriler, İSAV Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 1999.
- “Alevî”, *DİA*, II, 368-369.
- “Barak Baba”, *DİA*, V, 61-62.
- “Battalnâme”, *DİA*, V, 206-208.
- “Bektaşîlik”, *DİA*, V, 373.
- “Dânişmendnâme”, *DİA*, VIII, 478-480.
- “Hidrellez”, *DİA*, XVII, 313-315.
- “Sarı Saltuk ve Saltuknâme”, *Türk Kültürü*, 1978, sy: 197, ss. 266-275, Yıl: XVII.
- OKIÇ, M. Tayyib, “Sarı Saltuk’a Ait Bir Fetva”, *AÜİFD*, 1952, I/1.
- ÖKTEM, Niyazi, *Türkiye’de Alevîler, Bektaşîler, Nusayriler, İSAV Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 1999.
- ÖZ, Baki, *Alevilikle İlgili Osmanlı Belgeleri*, Can Yay. İstanbul, 1997, (3. Baskı).
- *Alevilik Tarihinden İzler*, Can Yay. İstanbul, 1997, (İlk Baskı).
- ÖZ, Mustafa, “Ehl-i Beyt”, *DİA*, X, 498-501.
- “Kerbalâ” *DİA*, XXVI, 271-272.
- “Mehdilik”, *DİA*, XXVIII, 384-386.
- ÖZTÜRK, Sezai, *Tunceli’de Alevilik Üzerine Sosyolojik Bir Deneme* (İstanbul Ün. Edebiyat Fak. Sosyoloji Bölümü Yayınlanmamış Mezuniyet Tezi), 1972.
- PAMİR, Balçıçek, “Dedelerin sözü kalbe geçmiyor”, *Sabah Gazetesi*, (18/04/2005).
- “İşte Anadolu Cem’i”, *Sabah Gazetesi*, (18/04/2005).
- PARMAKSIZOĞLU, İsmet, *İbn Batuta Seyahatnâmesinden Seçmeler*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1971.
- ROUX, Jean-Paul, *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, trc. Aykut Kazaneyil, İşaret Yay. İstanbul, 1998, (2. Baskı).
- SALTIK, Veli, *İz Birakan Erenler ve Alevî Ocakları*, Ankara, 2004.
- SARICIK, Murat, “Osmanlı Devleti’nde Nakîbü’l-Eşrâfîlik Kurumu”, *TÜRKLER*, X, 385-393.
- SEVGİN, Nazmi, *Zazalar ve Kızılbaşlar Coğrafya-Tarih-Hukuk-Folklor-Teogoni*, Kalan Yay. Ankara, 1999.

- SMITH, Grace M., “Some Turbes/Maqams of Sarı Saltuq, An Early Anatolian Turkish Gazi-Saint”, *TURCICA*, XIV, 216-222, Paris, 1982.
- ŞANLI, Hasan, *Dersim 'de Cem*, Tij Yayınları, İstanbul, 2004.
- ŞENER, Cemal, *Alevilik Olayı Toplumsal Bir Başkaldırının Kısa Tarihçesi*, Ant Yay. İstanbul, 1990, (9. Baskı).
- *Aleviler Ne Yapmalı -Alevilerin Güncel/Tarihsel Görevi-*, Ant Yay. İstanbul, 1998.
- *Osmanlı Belgelerinde Aleviler-Bektâşîler*, Karacaahmet Sultan Derneği Yay. İstanbul, 2002.
- TANMAN, M. Baha, “Abdal Mûsâ Tekkesi”, *DİA*, I, 65-66.
- TANYU, Hikmet, “Ateş”, *DİA*, IV, 52-55.
- TAŞGIN, Ahmet, *Ereğli ve Çevresindeki Alevilerde Sosyal ve Dini Hayat*, Basılmamış Tez, 1997, Selçuk Ün. S.B.E.
- TÜMER, Günay, “Atalar Kültü”, *DİA*, IV, 42-43.
- “Budizm” *DİA*, VI, 352-360.
- UÇMAN, Abdullah, *Rıza Tevfik (Hayatı, Edebî Şahsiyeti, Şiirleri)*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay: 652, Ankara, 1986.
- ULUDAĞ, Süleyman, “Abdal”, *DİA*, I, 59-61.
- “Aynü'l-cem(âyin-i cem)”, *DİA*, IV, 257.
- “Dede”, *DİA*, IX, 76.
- “Erenler”, *DİA*, XI, 294-295.
- “Hızır”, *DİA*, XVII, 409-411.
- ULUSOY, Celalettin, *Hünkâr Hacı Bektâş-ı Veli ve Alevî-Bektaşî Yolu*, Hacı Bektaş, 1986.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal*, TTK Yay. Ankara, 1998, (4. Baskı).
- ÜNAL, Bülent, *Türkiye'de Günümüz Aleviliği Üzerine Bir Araştırma*, İzmir, 2001.
- ÜZÜM, İlyas, *Günümüz Aleviliği*, İSAM Yay. İstanbul, 1997.
- *Kültürel Kaynaklarına Göre Alevilik*, Horasan Yay. İstanbul, 2002.
- “Kızılbaş”, *DİA*, XXVI, 546.
- WOODHEAD, Christine, “Hasluck, Frederick William”, *DİA*, XVI, 391-392.

- YAMAN, Ali, *Alevilikte Dedeler-Ocaklar*, Özel Basım, Uğur Matbaacılık, İstanbul, 1998.
- *Kızılbaş Alevi Dedeleri*, Şahkulu Sultan Külliyesi Mehmet Ali Hilmi Dede Baba Araştırma Eğitim ve Kültür Vakfı Yay. İstanbul, 1998.
- YAMAN, Mehmet, *Alevilik, İnanç-Edebiyat-Erkân*, Garipdede Türbesi Koruma Onarma ve Yaşatma Derneği, İstanbul, 2001, (5. Baskı).
- YAVUZ, Yusuf Şevki, “Aşure”, *DİA*, IV, 25.
- YAZICI, Tahsin, “Haydarîyye”, *DİA*, XVII, 35-36.
- YILMAZÇELİK, İbrahim, *XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Dersim Sancağı (İdari, İktisadi ve Sosyal Yapı)*, Özel Basım, Çağ Ofset Mat. Elazığ, 1998.
- YÖRÜKAN, Yusuf Ziya, “Anadolu’da Aleviler ve Tahtacılar” Ekleriyle Yay. Haz. Turhan Yörükan, (ss. 471-484), T.C. Kültür Bakanlığı Başvuru Kitaplar Dizisi, Ankara, 1988.
- YÜCE, Kemal, “Saltuk-Nâme’nin Türk Kültür Tarihi Bakımından Önemi”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 1992, Ankara, (1995), ss. 61-66.
- *Saltuk-Nâme’de Tarihî, Dinî ve Efsânevi Unsurlar*, Kültür Bakanlığı Yay. Ankara, 1987.
- ZELYUT, Rıza, *Öz Kaynaklarına Göre Alevilik*, Karacaahmet Sultan Derneği Yay. İstanbul, 2002, (10. Baskı).

EKLER

EK I: TEZİMİZİN MÜLÂKAT METNİ

EK II: ANKET FORMU (Sorular)

EK III: ARAŞTIRMAYLA İLGİLİ RESMÎ BELGELER

EK IV: ARAŞTIRMAYLA İLGİLİ FOTOĞRAFLAR

EK V: TUNCELİ-HOZAT SARI SALTİK TÜRBESİ KİTÂBE METNİ

EK VI: SARI SALTİK OCAĞI CEMİ GÖRÜNTÜLERİ (CD)¹

¹ Bu CD, Tunceli'nin Hozat İlçesi'ndeki Foto Ozan'dan temin edilmiştir.

EK I: TEZİMİZİN MÜLÂKAT METNİ

Sarı Saltık Ocağı Dedesi Ahmet Yurt ile “ Tunceli Alevîliğinde İnanç ve İbadet (Sarı Saltık Ocağı Örneği)” Tezi İçin Yaptığımız Mülakat ¹

Talip Tuğrul:² İlk olarak şunu sormak istiyorum; size göre Alevîlik nedir?

Ahmet Yurt Dede:³ Alevîlik İslâm’ın bir koludur. İslâm’ın içindedir. Alevîlik Cenâb-ı Peygamberden sonra dört halifenin sonunda, meselâ Muâviye ile Ali’nin çarpışmasından sonra, o dönemde İslâm âlemi üç gruba ayrıldı: Hâricîler, Emevîler bir de Şîîler (Alevîler). Alevîliğin başlangıcı oradan geliyor. İslâm’a dayalıdır, kitabı Kur’ân’dır. Dini İslâm’dır, aynı peygambere hürmet eder, Hz. Muhammed’e. Alevîlik bir kültürdür, mezhepçilikle pek fazla alâkası yoktur.

T.T: Bir dinî anlayış mı?

Dede: Bir dinî anlayış tabîî, bir kültürdür, bir felsefedir. Daha doğrusu Alevîlik insanlığa dayalı bir kültürdür. İnsan ölçüsü ve değeri Alevîlikte çok yüksektir. Sevgiye dayanır, hoşgörüyü dayanır. Tüm dünya insanına aynı gözle bakar. Kimseyi küçümsemez. Kimseyi horlamaz, insan değeri yüksektir. Büyük bir inanışla insandan daha yüce bir şey olmadığını, Tanrının da insana çok yakın olduğunu (öngörür), hatta bunu Kur’ân-ı Kerîm de ispatlar (ki bir âyette): “Ben ey Âdem sana şah damarından daha yakınım” buyrulmuştur. Bu seviyede insana bakılır. İnsana saygı gösterilir, insana hürmet edilir. Alevîliğin temel kuralları bunlardır.

T.T: İslâm’ın ilk döneminde vuku bulan siyasî çekişmelerden dolayı mezheplerin ortaya çıkışı bir vâkiadır. Alevîlik de Şîâ içersinde bir koldur. Ama bakıyoruz ki bugün kitaba bağlı olan Şîâ ile yaşanan Alevîlik arasında bazı farklılıklar var. Örneğin şöyle bir iddia var: Alevîlik aslında göçebe Türkmenlerin İslâm’ı kabul ediş şekliydi. Daha sonraki süreçte Alevîlik bugünkü halini aldı. Şah İsmail’in etkisiyle vb. şeylerle... Bunlara ne diyorsunuz?

Dede: Mezhepler Hz. Peygamber’den 100, 150 sene sonra Abbasîler zamanında, Câfer-i Mansûr tarafından kurulmuştur. Hz. Peygamber zamanında mezhepler yoktur. İslâm bir bütündür. Mezhepler ondan sonra kuruldu. Ama Anadolu’ya gelen Alevîler, Türkmen boyları 1200’lerden itibaren Hünkâr Hacı Bektâş-ı Velî’nin, Seyyit Mahmûd-i Hayrânî’nin, Sarı Saltık’ın, Seyyit Cemal’in, Abdal Mûsâ’nın, Karaca Ahmet Sultan’ın yandaşlarıdır. Son edebî erkân, Hacı Bektâş-ı Velî’nin başbuğluğunda onun nezareti altında kurulmuştur. Hatta Hacı Bektâş-ı Velî şunu da söylüyor: “Fars edebiyatı, Arap lisanı ortadan kalkacaktır. İbadet dahi Türkçe olacaktır.” Alevîlerin bu güne kadar yaptığı ibadetler Türkçedir, okuduğu gülbenkler Türkçedir. Duaları Türkçedir. Hep Türkçe konuşurlar, pek Arap diline önem vermezler.

T.T: Peki, Kürtçe konuşmaya sonradan mı başlanıyor?

¹ Bu metin Sarı Saltık Ocağı’nın dedesi Ahmet Yurt Dede ile 1 Mayıs ve 27-30 Haziran 2002 tarihlerinde yaptığımız mülâkatın, ses kayıt cihazından çözümlenmiş metnidir.

² Bundan böyle metindeki Talip Tuğrul ismi “**T.T**” şeklinde gösterilecektir.

³ Bundan böyle metindeki Ahmet Yurt Dede ismi “**Dede**” şeklinde gösterilecektir.

Dede: Tabii biz, buranın yedi yüz yıldır yerlisiyiz. Biz Sarı Saltıklı olarak bu güne kadar Türkçe konuşuyoruz. İki köyümüz Akören ve Karaca Türkçe konuşuyor, hatta Taşlı Köyü de bugüne kadar Türkçe konuşuyordu. Zazaca ve Kürtçe (Sobe, Herewere) sonra çevreden öğrenilmiştir.

Bu bölge bir taraftan Çemişgezek'e dayanır, bir taraftan Pertek'e dayanır, bir taraftan Tunceli'ye dayanır. Bir taraftan Pülümür'e dayanır. Ovacık da dâhil olmak üzere, Erzincan'ın bir kısmı Munzur Dağları Geçidi'ne Seyyid-i Şeyh Hasan aşiretleri denir.

T.T: Bunlar Sarı Saltık'a mı bağlı?

Dede: Sarı Saltık Ocağı'na bağlı değil, ancak nihayetinde ona da bağlanır. Ancak Seyyid-i Şeyh Hasan Aşiretleri denildiği zaman, o büyük Türk Tasavvuf düşünürü olan Hoca Ahmet Yesevî'nin soyundan gelmektedir.

Burada Kürtçe ve Zazaca konuşma sonradan olan bir şeydir. Ana dilleri Türkçedir. Ama yörenin tesiriyle bu diller öğrenilmiştir. Yoksa bunların kökenin de Kürtlük yoktur.

T.T: Bu konuyla alâkalı olarak bir şey söylemek istiyorum. Siz Allah'a “Hak” diyorsunuz değil mi?

Dede: Evet “Hak” diyoruz.

T.T: Ancak Palu'daki Zazalar “Hüdâ” diyorlar. Bu sanki şöyle bir şeyi çağrıştırmaktadır: Eğer bir topluluk bir dili sonradan öğrenirse Tanrısının ismini değiştirmez. Allah her zaman Allah olarak kalır, Hak hep Hak olarak kalır. Hak, Hüdâ'ya dönüşmemişse o zaman bu insanlar bu dili sonradan öğrenmişlerdir. Böyle denilebilir mi?

Dede: Evet sonradan...

Belediye Başkanı:¹ Orta Asya Türkmen dilleri, Azerbaycan'da, İran'ın bazı yerlerinde kullanılan dil Sobe'dır. Zazaca denilen Türkmen dilidir. Herewere denilen Kürtçe ise Yavuz'un Şah İsmail'le olan kavgasından sonra, Türkmen Alevîler üzerinde kurulan baskıyla beraber, kendilerinin Türk olduklarını saklamak için bu Kürtçeyi, Herewere'yi o dönemlerde öğrenmişlerdir. Özellikle dağlık bölgelerde yaşayan insanlar bu dili öğreniyor. O zamanlarda Kürt kabilelerine, aşiretlerine karışılmıyor. Şâfiî olan Kürtler, Osmanlıyla beraber hareket ediyorlar, Osmanlı da Kürtlere karışmıyor. Türkmen aşiretleri ise kendilerini saklamak ve Osmanlı'nın baskısından uzak olmak için bu dili öğreniyorlar ve Türkmenliklerini gizliyorlar.

Sobe Orta Asya'dan getirilmiş oluyor. Geline bölge ise İran Horasânındaki Deylem'dir. Deylem bölgesindeki dil, bugün Hozat ve Ovacıkta yaşıyor. Deylem bölgesinde konuşulan Türkmen dilidir. Bizim “*Deylem'den Dersim'e*” adlı çalışmayı yapan bir araştırmacımız var: Ali Kaya. Buna göre Zazaca ile Türkmen dili aynıdır. Bugün Hozat'ta, Ovacık'ta, Çemişgezek'in bazı köylerinde, Nazimiye'de konuşulan dil budur. Diğer ilçelerde ise Kürtçe konuşuluyor. Bazı yerler ise karmadır. Lahiciyan'da,

¹ Güzel Doğan, görüşmeyi Belediye Başkanlığı makamında yaptığımızdan dolayı kendisi de bulunuyordu.

Horasân'da konuşulan dille bizimkisi aynı. Giysi de aynı. Oradaki kadınlar da kuşak bağlıyor meselâ. Lahiciya'da 15 cami var, 25 cem evi var, yani her şey örtüşüyor.

T.T: Sarı Saltık Ocağı Erdebil Tekkesine mi, yoksa Hacı Bektâş'a mı yakın?

Dede: Hacı Bektâş'a yakın. Anadolu'daki bütün ocakların Hacı Bektâş'la ilişkisi vardır. Son olarak bizim müridimiz Hacı Bektâş-ı Velî'dir. Bir de Alevîlik içerisinde Bektaşîlik bulunuyor. Balım Sultan Hazretlerinin kurmuş olduğu Bektaşîlik. Alevîlik ile Bektaşîlik arasında bazı farklılıklar var. Balım Sultan'ın kurmuş olduğu Bektaşîlik'te dede soyu aranmıyor. Kültürlü, ilim sahibi, insan yetiştirmesini bilen birini baba tayin ediyorlar. Ancak Alevîlikte dede soyu olması gerekiyor. Bugün Dersim'de (Tunceli'de) belli başlı beş ocak bulunuyor:

1. Sarı Saltık
2. Kara Donlu Can Baba (Ağuçan)
3. Seyyit Cemal (Derviş Cemal)
4. Seyyit Mahmûd-i Hayrânî (Kureşan)
5. Baba Mansûr Ocakları

T.T: Alevîlik İslâm içerisinde bir olgu. Peki, Sünnîlikle arsındaki ayrım nereden kaynaklanıyor?

Dede: Hz. Ali ile Muâviye'nin çarpışmasında Sıffîn Savaşıyla beraber İslâm üçe ayrılır: Ali'nin taraftarları(na) (Ali sevenler anlamında) Şîî denildi. Diğer tarafa da Sünnî denildi. Bir de Hâricîler var, bunlar iki tarafa da karışmadılar. Ne Alevî'ye ne Emevîlere (Sünnîlere) karışmadılar. İslâmiyet o zaman üçe bölündü: Şîîler, Hâricîler, Emevîler.

Ali Sevgisi o zamandan itibaren başlamış. Ondan sonra da Kerbelâ olayı yaşanmış. Hz. Ali'nin şahadeti, Hz. Hasan'ın şahadeti ve Hz. Hüseyin'in Kerbelâ olayından sonra Hz. Ali'nin soyu çok kötü bir duruma düşüyor, Ali'yi sevenler orada tutunamıyorlar. Arap ülkesinden geçip gelip İran'a göçüyorlar. Her ne kadar İran'a geçiyorlarsa da gerek Emevîlerin, gerek Abbasîlerin zulümleri sürüyor. Meselâ imamların altısını Abbasîler, beşini Emevîler şehit ediyor. O sevgi devam edegelmiş, ancak zulümlerden gözlerini açamamışlar. O süreçte büyük bir tasavvuf düşünürü Hoca Ahmet Yesevî ortaya çıkıyor. Etrafındaki kimseleri yetiştiriyor. Başta Hacı Bektâş-ı Velî olmak üzere onları Anadolu'ya gönderiyor. O zamanda Selçuklular gelip buraları işgal ediyor. Âhî Evrenler ve diğerleri Hacı Bektâş-ı Velî Alevîliği, Türklüğü yayıyorlar. Hatta Selçukluların dağılmasından sonra, Hacı Bektâş-ı Velî, Sarı Saltık, Şeyh Edebâlî Hazretleri Osmanlı Beyliğinin temelini atıyorlar, kuruluşunda rol oynuyorlar.

T.T: Dediniz ki Ali taraftarları İran'a gitmek zorunda kaldılar. Ve orada bir öbekleşme oluştu. Türkmenler de bir şekilde oraya geldiler -Hoca Ahmet Yesevî'nin önderliğinde- ve buluşma gerçekleşti. Belli bir zamandan sonra da Anadolu'ya göç ettiler. O zaman ocak-zâdeler Arabistan'dan gelmiş oluyorlar.

Dede: Ocak-zâdeler On İki İmam'ın neslinden, bilhassa Mûsâ Kâzım Hazretlerinin ve Zeyne'l-Âbidîn Hazretlerinin soyundan gelirler. Hünkâr Hacı Bektâş-ı Velî, İmam Mûsâ-ı Kâzım'ın 5. torunudur. Onların soyundan geldikleri için dedelerin soyu, On İki İmam'a dayanır. Halk da İran Horasânından gelmiş, halk Türkmen. Bunları eğitmişler, kültürünü onlara aşılamişlar ve Anadolu'ya göç başlamış. Anadolu'ya gelirken bazı kabileler de doğrudan doğruya İslâm olmadan geliyor. Hacı Bektâş-ı Velî, Kafkaslar üzerinden Anadolu'ya gelen Hıristiyan bir kabileye Kara Donlu Can Baba'yı Divrik boğazında onların önünü kesmesini için gönderiyor. Bu şekilde Anadolu'ya gelmeleri engelleniyor. Kara Donlu Can Babayı fırına atıyorlar, zehir içiriyorlar, birçok şeyler yapıyorlar. Tabii bu er, onlara bazı mucizeleri gösteriyor. Bu suretle irşatları sağlanan bu kabile Anadolu'ya geçiş emri alıyor. Serbest bırakılıyorlar. Bu gelen kabile üçe ayrılıyor: Bir kolu Amasya, Zile, Tokat, Çorum yöresine, bir kolu Toros eteklerine -bugün Avşarlar diye bilinenler-, bir kolu da daha ileri giderek Mersin, Silifke, Anamur, Antalya çevresine -şimdi bunlara "Tahtacı" deniliyor- gidiyorlar. Hatta Yörük de deniliyor. Balıkesir, Edremit yöresindekilere de "Çepni" deniliyor.

Belediye Başkanı: Çepniler, Karadeniz üzerinden Anadolu'ya gelen ilk Türk boyudur.

Dede: Alevî doğrudan doğruya Hz. Ali'nin bendesidir. On İki İmamların soyu ise Hz. Hüseyin'den devam etmiştir. Muhammed Mehdî'ye kadar devam eder, O'nun da sır olduğu söylenir. Seyyit kolları (irşâd hizmet kolları) ikiye ayrılır: Şeyh kolu, meşâyih kolu. Şeyh kolu, kendi hizmetiyle, çalışmasıyla bir hikmete sahip olabilir. Ama meşâyih kolu ise doğrudan doğruya Hz. Hüseyin'in veya On İki İmamların soyundan gelen dede kollarıdır.

T.T: Dedenin birden fazla oğlu varsa dedelik hangi oğluna geçer?

Dede: Mutlaka ehline geçer, büyük küçük fark etmez.

T.T: Şu anda Sarı Saltık Ocağı'nın başı siz misiniz?

Dede: Ben bir baş değilim ancak o soydan geliyorum. Bizden yaşlılar da kalmadığı için ben yürütüyorum.

T.T: Anadolu Alevîliği, Sünnî inançla bazı farklılıklar arz ediyor. Meselâ Kur'ân hakkında ne düşünüyorsunuz? İran'daki bazı Şiîler, Kur'ân'ın tahrif edildiğini, Hz. Ali'yle ilgili yerlerin eksik olduğunu, Emevîlerin bu bölümleri çıkarttıklarını söylüyorlar. Bunlara siz ne diyorsunuz?

Dede: Kur'ân, İslâm'ın kutsal kitabıdır. Ben Arapça bilmiyorum, tefsir yapamam ancak bazı âlimlerin tefsir ve meâllerinden okuduğuma göre, Kur'ân 114 sûre, 6666 âyettir. Fakat hâlihazırdaki Kur'ân'da 6336 âyet mevcut. 6666 âyet yok. Şimdi Kur'ân-ı Kerîm 84 yıl Emevîlerin elinden, 600 yıl da Abbasîlerin elinden geçti. Ben Kur'ân-ı Kerîm'in Cenâb-ı Hak'tan Hz. Peygamber'e vahiyle gönderildiği gibi korunduğuna, harfi bozulmamış, kelimesi bozulmamış, cümlesi bozulmamış olduğuna inanmıyorum. Kanaatim bu.

T.T: Ama Kur'ân'da bir âyet-i kerîme var: Hicr Sûresi 9. âyet: “İnnâ nahnu nezzelna'z-zikre ve innâ lehu lehafizûn - Muhakkak ki o Kur'ân'ı biz indirdik. Onu koruyacak olan da Biziz”, burada tahrifin kıyamet gününe kadar olmayacağına dair Allah'ın garantisi var?

Dede: Şimdi Allah'ın buyruğu var da! Kur'ân-ı Kerîm Hz. Peygamber'e gönderilmiş, Hz. Peygamber de ümmetine tebliğ etmiş. Ancak insanoğlunun nefsanî çekişmeleri içerisinde her şey olabilir. Tanrı bunu söylemiş ama kul bunu yapar. Kur'ân-ı Kerîm'e baktığımız zaman insanın tekâmüle erişmesi için birçok buyruk bulunuyor. İnsan kötülüklerden arınsın, Hak'tan uzak kalmasın, nasıl temiz gönderildiyse o şekilde huzuru âleme gitsin fakat bunların hepsi işleniyor mu? İnsanoğlu bunların hepsini yapıyor mu? Eksiklikler çok! İnsanoğluna yasaklanan birçok şey var fakat insanoğlunun nefsi için yapmadığı şey yok.

Meselâ Hz. Aliyle Muâviye'nin çarpışması...

Nübüvvetin sahibi Cenâb-ı Resûlullah'tır. Velâyetin sahibi Hz. Ali (k.v.)'dir. Hz. Ali durduğu yerde, Ebû Süfyân'ın oğlu Muâviye'nin hilafette ne hakkı olabilir? Bu bir nefsanî çekişme değil midir? Şimdi Câfer-i Mansûr'un kurmuş olduğu mezheplere ne gerek var. Eğer gerek olsaydı Hz. Peygamber bir de mezhep kurardı. Mezhepler, Hz. Peygamber'den 100, 150 sene sonra Câfer-i Mansûr tarafından kuruldu. Mezhepler kurulduktan sonra, her mezhep imamının ayrı ayrı fetvaları, -Kur'ân'ın dışında- İslâm âlemini karşı karşıya getirdi.

T.T: Câfer-i Sâdık'a nispet edilen bir mezhep var?

Dede: Biz İmam-ı Câfer-i Sâdık'ı bir mezhep imamı olarak görmüyoruz. Bize göre Câfer-i Sâdık Hz. Resûlullah'ın altıncı torunudur. Biz mezhebi önemsemiyoruz. Benim mezhebim olsa da olur olmasa da olur. O dönemde imamlar mezhepleri kurunca, Alevîler de Câfer-i Sâdık'ı benimsemişler. O'nun etrafında toplanmışlar ancak bir mezhep imamı olarak görülmemiş. İmam-ı Câfer-i Sâdık da bunu kabul etmemiş, hatta diğer mezhep imamları da huzura çağırıldıkları vakit, biz Şîâ'ya bağlıyız demişler. Bu insanlar zindanlarda kırbaçlanmış, otorite sahipleri zorla bunlara kabul ettirmişler. Mezhep kavgalarında nice hadiseler çıkmış. Timurlenk Semerkant'tan geliyor, Ankara meydanında Yıldırım Beyazıt'la çarpışıyor. İki de “La ilahe illallah Muhammedu'r-Resûlullah” diyor. Timur da onu söylüyor, Yıldırım da onu söylüyor ama arada mezhep kavgası var. Bir Yavuz Selim'le Şah İsmail çarpışıyor, ikisi de “La ilahe illallah Muhammedu'r-Resûlullah” diyor, ikisi de aynı kitaba, aynı peygambere bağlı fakat aralarında mezhep kavgası var. Bunları ben yadırgıyorum. Bunların olmaması gerekir, bugüne kadar devam ettirilmesinin de bir anlamı yok, bitsin bunlar.

T.T: İran'daki Şîâ'yla Anadolu Alevîliğinin ilişkisi nasıl, ayrımı nasıl, beraberliği nasıl?

Dede: İran, Şîî'dir, On İki İmam'a bağlıdır, Hz. Ali'nin sevgisini taşır, Hz. Peygamber'i peygamber olarak görür ve onlara gerçek bir bağlılıkları vardır. Yalnız bizimle onların arasındaki değişiklik şu: Biz ibadetlerimizi cem evinde yaparız. Onlar camide yaparlar. İbadetlerini şeriat hükümlerine göre Arapça yaparlar. Fakat biz Türkçe deyiş, düvâzde okuyoruz, dualarımız Türkçedir. Gülbenklerimiz Türkçedir. Tabii

farklılıklar var. Cemde Hatayî'den, Nesimî'den, Viranî'den, Fuzûlî'den, Kul Himmet'ten okuruz.

T.T: Cemin menşeyinden bir şeyler anlatır mısınız? Menşei nereden gelmektedir, Alevîlikte cemin önemi nedir? Kırklar Cemi, Görgü Cemi arasındaki fark nedir? Sarı Saltık Ocağı'nın anlayışına göre anlatın lütfen.

Dede: Burada beş ocak bulunuyor. Bu ocakların da Sarı Saltık Ocağı'ndan ayrı bir şeyleri yoktur. Hepimiz aynı sülekten, aynı yoldan, aynı içtihadattan geliyoruz.

Cemimiz iki türlüdür. Bir görgü cemi vardır. Ancak bugünkü şartlarda pek görgü cemi yapamıyoruz. Ama diğer cemler, bir ibadet olarak, birkaç düvâzde imam okumak ve dua okumak şeklinde yapıyoruz. Fakat Görgü cemine gelince, buna katılacak bir kişinin mutlaka dört kapısı mevcut olacak: Pîri, rehberi, mürşidi, musâhibi. Görgü cemine giren insanın başta evli olması gerekir ve bir musâhip tutması gerekir. Alevîlikte musâhibe âhiret kardeşi derler. Yani onlar birbirleriye musâhip olduktan sonra, sırdaş olurlar, birbirlerinden gizli tarafları olmaz. Musâhip olmayı düşünenler önce rehberle başvurular. Rehber, bunlara Alevîlikle, insanlıkla ilgili bazı telkinlerde bulunur: Doğru durun, yanlış yapmayın, komşu hakkını hak bilin, insanlara güzel bakın, insanlara saygılı olun, büyüğünüzü bilin, küçüğünüzü sevin, kimsenin hakkını gasp etmeyin, kimseye kırıcı davranmayın, kırıcı söz söylemeyin. Birbirinizle küs durmayın –bu katiyetle olmaz-. Haram yemeyin, zina etmeyin, günah işlemeyin... Pîri, rehberi, mürşidi, musâhibi hak bilin, bunlara saygılı olun. Musâhip olacak kişiler bunları kabullendikten sonra ikrârdan geçerler. Sonra bir sorgu sual yapılır. Şimdiye kadar neler yaptın, büyük bir hatan var mı? Bunu açıklayabilirsin şeklinde şeyler söylenir.

T.T: İkrâr cemi bir nevi musâhip olanların giriş töreni. Bunları yapıyor musunuz?

Dede: Biz bunu yaptık ancak bu aralar yapamıyoruz. Bu olaylardan dolayı...

T.T: Yani o ocağa bağlı olmanın göstergesi mi musâhip sahibi olmak?

Dede: Ocağa bağlı olan zaten mürittir. Zaten herkes bir ocağa bağlıdır, tâliptir. İmam Câfer-i Sâdık'ın Buyruğuna göre, bir kişi yirmi yaşına girdiğinde, bu musâhipli ceme girmesi, bu ikrârdan geçmesi lâzım. Edebini, erkânını, kişiliğini, komşusunu, yakınını, dostunu, düşmanını, kötülüklerden arınmayı bilmesi. Hırsı, nefsi, tamahı, buğzu, adaveti, kini, kibri, hasedi atması lâzım. Bunlara ikrâr vermesi gerekir. İkrârdan sonra dualanırlar, kurban kesilir, pişirilip cemaate dağıtılır, lokma yapılır. Daha sonra bir erkândan geçerler. Cemin sorumlusu olan dede bunları elifler, bunlara şelpe vurur - Allah-Muhammed-Ali- diye şelpeler. Ve cem biter. Görgü cemi budur.

T.T: Sizde Hak-Muhammed-Ali inancı nasıl?

Dede: Üçler dediğimiz zaman Alevînin aklına Allah, Muhammed, Ali; beşler dediğimiz zaman, Muhammed, Ali, Fatıma, Hasan, Hüseyin; yediler dediğimiz zaman Allah, Muhammed, Ali, Hasan, Hüseyin, Fatıma ve Hatice gelir. Bir de kırklar vardır.

İnancımıza göre, On İki İmam ve yirmi sekiz mürsel peygamber anlaşılır. Böyle tanımlıyoruz.

T.T: Hak-Muhammed-Ali inancında bir üçleme söz konusu, bu nasıl oluyor?

Dede: Alevî içtihadına, inancına göre şöyle tanımlıyoruz: Biz Hz. Muhammed’i diğer yirmi yedi mürsel peygamberden farklı görüyoruz. Önde görüyoruz. Son peygamber olmasıyla beraber ilk de görüyoruz. Şöyle, bir elma diyelim. Üçe bölünmüş, velâyet, nübüvvet, azimet. Azimet, Allah Teâla’nın nûrudur. Nübüvvet, peygamberin nûrudur. Velâyet, Hz. Ali’nin nûrudur. Bunların üçünü inançlarımıza göre bir bütün olarak kabul ediyoruz.

T.T: Bu Hristiyanlıktaki baba-oğul-kutsal ruh teslisi gibi değil, değil mi?

Dede: Bu farklı. Hz. Muhammed’e bakış açımız farklı. O’na zâhirî değil de bâtinî olarak bakıyoruz. Şöyle: Mükevvenatın kuruluşunda Hz. Muhammed’in var olduğunu, -az önce Allah-Muhammed-Ali dedim ya- kün emriyle beraber var olduklarına inanıyoruz. Daha sonradan Hz. Peygamber’in Abdullah ve Âmine’den olmasını pek önemsemiyoruz.

T.T: Hz. Âdem’in günah işledikten sonra cennette “La ilahe illallah, Muhammedu’r-Resûlullah” yazısını görüp bununla tevessül ettiğini kabul ediyorsunuz yani?

Dede: Tabii, âmennâ. Âdem dahi o tabelaya saygı duymuştur.

T.T: Ve bu şekilde bütün peygamberlerin nûru intikal etmiştir.

Dede: Muhakkak. Bizim inancımız üçlü bir inanç, Allah-Muhammed-Ali. Azimet müphemdir, Allah’ın nûru müphemdir. Cenâb-ı Hakk’ı kimse görmemiştir. Hiçbir peygamber de görmemiştir. Nübüvvet ise -bizim inancımıza göre-, mana âleminde Âdem’e intikal etmiştir. Âdem’den teselsülen Hz. Peygamber’e kadar gelmiştir. Âdem’den gelen nûr Abdülmüttâlip’te ikiye ayrılmış; velâyet, Ebû Tâlip’ten Ali’ye geçmiştir. Nübüvvet ise Abdullah’tan Muhammed’e geçmiştir. Böyle inanıyoruz.

T.T: Yani Hz. Peygamber’in ağırlığı kadar bir nevi Hz. Ali’nin de ağırlığı var. Velâyet de On İki İmamla devam ediyor?

Dede: Evet.

T.T: Dede Ehl-i Beyt inancı nasıl?

Dede: Ehl-i Beyt inancı. Dedim ya beşler: Muhammed, Ali, Fatıma, Hasan, Hüseyin’dir. Ehl-i Beyt’in başı Hz. Muhammed, Ali ve evlatlarıdır. Bizlerin onlara büyük saygımız var. Onlar her ne kadar zâhirî âleme bir anne-babadan gelseler de onları çok evveli kabul ediyoruz. Viranî risalesinde derki: Yer su iken, gök duman iken, Allah Teâlâ Cebraîl’e buyurdu ki; küreyi bir gez bakalım. Gezerken kubbe-i Rahman’a

rastlıyor. İçerden bir seda geliyor: sen kimsin? Cebrail diyor ki: sen sensin ben benim. Ve geri geliyor ancak kanatları yanmış. Allah Teâlâ O'nu tekrar sağlığına kavuşturuyor ve ekliyor: Sen de ki; sen halıksın, ben mahlûkum, sen yaratıcısın, ben yaratılanım. Gidip kubbenin üzerinde duruyor. Sen kimsin diye nidâ edilince, sen hâlıksın, ben mahlûkum, sen yaratıcısın, ben yaratılanım diye cevap veriyor. Bir kapı açılıyor. İçeri giriyor. Altın bir köşk üzerinde Fatıma'nın oturduğunu görüyor. Başında taç, Hz. Muhammed; belinde kemer, Hz. Aliyye'l-Murtaza; kulağında küpe, Hasan ve Hüseyin ve On İki İmamın ruhları orda asılı durmakta. Her biri bir renk almış, biri yeşil, biri kırmızı, biri mavi, zaman ve devran döndükçe zuhura gelir. Böyle inanıyoruz.

T.T: Dede bunlardan sonra, şunu sormak istiyorum. Hz. Peygamber'le Hz. Ali'yi karşılaştırdığımız zaman ne gibi bir fark var?

Dede: Hz. Ali ile Hz. Peygamber arasında ben fark göremiyorum, sadece görevleri ayrı. Biri nübüvvetin sahibidir, biri velâyetin sahibidir. Bunlar musâhiplerdir. Hz. Ali ile Hz. Peygamber'in kardeşlikleri de var. Hz. Peygamber, Veda Haccından döndüğünde Gadîr-i Hûm'da bir hutbe okudu.

T.T: Yani Gadîr-i Hûm olayını ve Hz. Ali'yi vekil tayin ettiğini kabul ediyorsunuz?

Dede: Biz inanıyoruz. Gadîr-i Hûm'a gelip o hutbeyi okuduğuna biz inanıyoruz. Birçok kitaplarda da okuyoruz. Meselâ; Ali bendendir, ben Alidenim. Ben ilmin şehriysem Ali onun kapısıdır. Ali'ye varmadan bana gelmez. Ali benim kanımdandır. Ali benim canımdandır, tenimdendir, ruhumdandır. Ben kimin mevlâsıysam Ali de onun mevlâsıdır. Her kim Ali'ye düşmanlık ederse bana eder, bana düşmanlık eden Allah'a (düşmanlık) eder. Alevî camiası olarak bunlara kesinlikle inanıyoruz. Peygamberle Ali arasında hiçbir fark gözetmeyiz.

T.T: Sarı Saltık Ocağı da böyle düşünüyor değil mi?

Dede: Evet.

T.T: Sarı Saltık Ocağı, Tunceli yöresinde sadece Hozat'ta mı bulunuyor?

Dede: Türbesi burada. Biz 700 senedir buranın yerlisiyiz. Soyumuz bugüne kadar devam etmiştir. Sağa sola dağılmalar olsa da kökeni buradadır.

T.T: Kur'ân-ı Kerîm'le ilgili inançlarınızı sordum. Diğer ilahî kitaplar ve suhurlar hakkında ne düşünüyorsunuz?

Dede: Dört kitaba, Tevrât'a, Zebûr'a, İncil'e, Kur'ân'a aynı saygıyı duyuyorum. Suhurlara da öyle.

T.T: Bu kitapların tahrif edildiğine inanıyor musunuz?

Dede: Ona da inanıyorum. *Battâlnâme*'de şöyle geçiyor: *İncil* iki yüz yıl boyunca kaybolmuş. Sadece hafız keşişlerin zihninde kalmış. Bizans tekfuru, dört yüz keşiş çağırılmış ve her birinin bir *İncil* yazmasını –Bizans iktidarının gurur ve haysiyetini zedelememek suretiyle- emretmiş. Yazılıp, gelince dört tanesini almış diğerlerini yaktırmış. Bu şekilde *İncil*'in iki yüz yıl kaybı var. Dört kitaba saygı duyarım. Zira söz Allah'ın sözüdür. Allah buyurmuş ve Peygamberine vahyetmiştir. Benim onda bir şüphem yok. Kur'ân'da bir şüphem yok.

T.T: Dede Kur'ân'ın Arapçasını okuyor musunuz?

Dede: Kur'ân-ı okuyorum, ancak manasını bilmiyorum. Eski Türkçe de (Osmanlıca) biliyorum.

Fakat birkaç tercüme- meâl var –Abdülbaki Gölpınarlı'nın vb.– onları okuyorum.

T.T: Cemlerde Kur'ân'dan bölümler okuyor musunuz?

Dede: Vallahi, bizim Türkçe söylediklerimizin hepsi Kur'ân'dan. Kur'ân da yalan söyleme diyor, biz de onu Türkçe söylüyoruz.

Ben bazen Tunceli'de cem yapıyorum. Devlet büyüklerini paşayı, valiyi, emniyet müdürünü, bürokrat sınıfı davet ediyorum. Gelin Alevîlerin cemini görün. Bugüne kadar Alevîlere çeşitli çeşitli çamurlar atılmış. Gelin ne yaptığımızı görün diyorum. Onlarda geliyorlar, görüyorlar. Çok memnun kalıyorlar. Okuduklarımız hep Türkçedir.

T.T: Melek, cin, şeytan ve âhiret inançlarını sormak istiyorum? Bu inançlarınızı şekillendirirken Kur'ân'ı okuyor musunuz?

Dede: Kur'ân'dan da okuyoruz. Türkçe meâllerini okuyoruz. Kur'ân cinin var olduğunu, meleğin var olduğunu, kıyametin olacağını, ölünün tekrar dirileceğini buyurmuşsa buna karşı çıkılmaz. Bu Cenâb-ı Hak'ın nutku, kelâmıdır.

Ben Kur'ân'ı şöyle görüyorum. Cenâb-ı Peygamber bir meclis kurmuş, o mecliste ne konuşulmuşsa, ne görüşülmüşse o konu hakkında Cenâb-ı Hak âyet göndermiş. Tarım konuşulmuşsa tarım vb... Kur'ân-ı Kerîm'de tarım da var. Nikâh da var. Ağaç dikme de var. Ahlâk da konuşulmuş, ahlâkı tarif etmiş. Cin de var demiş. Kıyamet gelecek demiş. Ne söylediyse ben kabul ediyorum.

Cenâb-ı Hak Âdem'i, insanı o kadar kutsal yaratmıştır ki 18000 âlemi onun emrine vermiştir. Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: “Ey Âdem! Ben sana şah damarından daha yakınım.” Demek ki Allah'ın arzı hikmetleri bu bedeninde içerisindedir. İnsan, Tanrı'nın insana ne kadar yakın olduğunu, insandan daha yüce bir varlık yaratmadığını, bütün nimetleri insan için yarattığını, emirlerini baş üstünde taşıma gerekliliğini, nehyettiklerinden uzak kalmasını fark edebilse, idrak edebilse, işte Kur'ân o adamın cisminde, bedeninde mevcuttur. Eğer kendi kendine bunları idrak edemezse, binbir türlü kitap okusa kaç para eder. Benim anlayışıma göre, insan bu kadar kutsal yaratıldığından dolayı kendi kendini yönlendirmelidir. İnsan anadan günahsız doğuyor. Allah Teâlâ hayrı ve şerri, güzel ile çirkini, iyi ile kötüyü tarif etmiştir. Şu ifade hadis midir? “Men

arefe nefsehu, fekad arefe rabbehu.” Bir adam kendi nefisini dizginleyemiyor, onun üstesinden gelemiyorsa, o adamın ilahî emirle, kullukla ne alâkası kalır.

T.T: Hz. Peygamber’in örnekliliği ve buyurduğu hadisler hakkında neler düşünüyorsunuz?

Dede: Hadisler şöyle, biz o zamanda yaşayıp, hadisleri kendi kulağımızla dinlemiş değiliz. Duyanlar tarafından naklen bize ulaşmış. Ben her şeyi gerçek mantık ölçüsünde değerlendirir ve doğru düşünceleri kabul ederim. Ancak ferdin veya toplumun menfaatini doğrultusunda olmayan bir hadisi kabul edemem, üstelik ben o hadisin peygamber tarafından söylendiğini de kabul etmem.

T.T: Yani metin tenkidi açısından yaklaşıyorsunuz. Metinde mantığa aykırı bir şey yoksa kabul ediyorsunuz. Tersine bir şey varsa?

Dede: Bunu kabul etmiyorum.

T.T: Hz. Ali ile ilgili âyetlerin Emevîler tarafından çıkarıldığını kabul ediyormusunuz?

Dede: Kur’ân’daki eksikliği şöyle görüyorum. Âyetlerin toplamı 6666 iken niçin 6334 oldu? Hz. Ali, Hz. Peygamber’e bu kadar yakınken, hem sırdaşı, hem musâhibi, hem damadı, hem amcasının oğluyken niçin Hz. Ali o seviyede görülüyor?

T.T: Kur’ân’dan bu âyetler çıkarılmış mı?

Dede: Çıkarılmış dediğim zaman, o âyetleri benim bilmem lâzım, şu âyet vardı ancak çıkarılmış diyebilmem ve kanıtımın olması lâzım.

T.T: Benim sormak istediğim sizin ve Alevîlerin gönlünde böyle bir şey var mı?

Dede: Gönlümde var.

T.T: Cennet, cehennem ve kader inancıyla ilgili neler söylersiniz?

Dede: Cenâb-ı Hak Kur’ân’da cennetin ve cehennem varlığından bahsediyor. İnsanların dünyayı terkiyle mana âlemine gittikten sonra, iyi hal ve iyi ahlâk sahibi kişileri cennetinde mükâfatlandıracağını, kendisine kulluk yapmayanları azabıyla cezalandıracağını Kur’ân’da ifade ediyor. Buna inanıyorum. Kadere gelince, doğal afet ve benzerlerini kadere sayarım ama biri diğerini kasten öldürürse bunu kadere saymıyorum. Cenâb-ı Hak insanları aklıyla, fikriyle, düşüncesiyle mükâfatlandırmıştır. Bir yerde insanlar kendi kaderlerini kendileri çizer. Hz. Hüseyin’e yapılan katliamı kadere saymıyorum. Hz. Ali’nin şahadetini kadere saymıyorum. Şeriat ehli şöyle diyor, “hayrihi ve şerrihi minellahi teâlâ”. Benim inancıma göre Allah Teâlâ her iki yolu da açıklamıştır. Biri şer yoludur, biri hayır yoludur. Hayra giderse istikamet Allah’adır. Şerre giderse azaziledir.

T.T: Kaderi bu şekilde açıklıyorsunuz.

Dede, bu söyledikleriniz, Alevîlerin özelde Sarı Saltık Ocağının düşünceleri. Ancak Alevîler içinde, konuştuğumuz bu inançlarla ilgili farklı düşünenler var. Hz. Peygamber'in peygamberliğini kabul etmeyen, Hz. Ali'yi peygamber olarak gören, hatta Allah olarak görenler var. Bir de gençlerin bunlara fazla inancı yok gibi bunlara ne diyorsunuz?

Dede: Alevî zümresi hiçbir zaman çılgın, akliselim olmayan, ilimle irfanla alâkası olmayan şeylere pirim vermez. Hz. Peygamber'in peygamber olmadığını, Hz. Ali'nin Allah olduğunu söyleyenler sapık insanlardır. Alevîlerdeki akliselim insanlar bunları düşünmezler. Çünkü kültürü buna müsaade etmez. Biz Hz. Peygamber'i Ali'den, Ali'yi peygamberden ayırt etmeyiz. Yalnız görevleri ayrıdır, biri veliyullahtır, velâyetin sahibidir. Biri peygamberdir, nübüvvetin sahibidir. Böyle biliriz. Hz. Ali'nin Allahlığına gelince, başta da ifade ettiğim gibi, azimet var, nübüvvet var, velâyet var. Bunu üçledim Allah-Muhammed-Ali. Bir âyet var: Ben sana yakıным. Yani Âdem'den uzak değilim, ben Âdemdeyim. Beni dağda, bayırda, gökte, yerde, denizde, karada arama. Beni insanda ara. İnsana hizmet ettiğin zaman bana ulaşabilirsin. O insanda mürşîd-i kâmilidir. İlim irfan sahibidir. İnsanları eğitendir. Allah'a yaklaştırandır. Bir evliyâ sınıfı var. Muhiddin Arabî, Hacı Bektâş-ı Velî, Mevlâna Celâlettin-i Rûmî, Sarı Saltık ve diğerleri. Bunlar Hak ile haktır. Haktan uzak değildir. Bunlar ermiş insanlardır. Hak bunlara çok yakındır. Hak bunlarla beraberdir.

T.T: Bir nevi vahdet-i vücud.

Dede: Vahdet-i vücud tabii.

T.T: Yaratıcılık meselesi nasıl?

Dede: Ali ben yarattım diyemez. Çünkü bir yaratan var. Ama O bütün haliyle, bütün hikmetiyle, bütün faziletiyle Hakk'a ulaşabilir. Hakla hak olabilir. Hakla hemhal olabilir. Yaratıcılık makamı ayrı bir makamdır.

T.T: Peki, Hz. Ali'nin bu makamına başka biri niye olmamış. Niye Ali? Niçin Câfer olmamış. Ebû Bekir niye olmamış. Bu konuma Hz. Ali'nin gelmesi bizzat Allah tarafında mı?

Dede: Allah tarafından yönlendirilmezse ona velâyet tecelliyatı gelmez. Tabii bu Allah tarafından gelmiş. Ona o nakşı, o hikmeti vermiş. Burada bir kaymakam vardı. Bir konuşma sırasında benim bir akrabama, Hz. Ali ile Hz. Peygamber'i sordu. O da şöyle cevap verdi: Ali ile Muhammed arasında hiçbir fark göremiyorum. Yalnız Hz. Peygamber'e bir soru sorulduğunda, O direk cevap vermezdi. Cebrail vahiy getirsin, cevap vereyim derdi. Fakat Hz. Ali'ye gelince, O yeter ki siz sorun derdi. Ali ile Tanrı arasında bir aracı melek yoktur. Ama Peygamberle Allah arasında bir aracı melek vardır. Ebû Bekir, Ömerü'l-Farûk halifelik yapmışlardır. Ancak biz, ilim, fazilet, mucize ve diğer bütün meselelerde Ali ile diğer üçünü mukayese etmeyiz.

T.T: Yani Peygamber en üstün şahıs, daha sonra?

Dede: En üstün şahıs olarak Hz. Ali'yi görüyoruz.

T.T: İkisini yan yana koyduğumuzda?

Dede: Hemen hemen aynı ancak Peygamber'in bir makamı var. Hz. Ali de bir yere gittiği zaman Hz. Peygamber'e danışıyordu. Bir yere gittiğinde Ondan düstur almadan bir yere gitmezdi. Peygamber'in bir saygınlığı var. Peygamber de Hz. Ali'ye karşı o sevgiyi taşıyordu.

T.T: Gençlerin biraz farklı düşünmesi nasıl değerlendiriyorsunuz?

Dede: Alevîlik tarih boyunca baskı altında kaldı. Hz. Ali'nin şahadetinden sonra Emevîler, Abbasîlerin zulmü, sonra Selçuklular geldi, sonra Osmanlılar, daha sonra Cumhuriyet... Biz 1960'lardan sonra kendimize Alevî diyebildik. Meselâ ben kendim, üç kez dedelikten dolayı kelepçeye vuruldum. Alevîlere çamurlar atıldı. Mum söndü ve benzeri şeyler. Bizim gençlerimizin kültür zaafı var. Türkiye Cumhuriyetinde, Diyanet İşleri Başkanlığı var. Yalnız Diyanet sadece Hanefî mezhebine hizmet ediyor. Şâfiî, Hanbelî, Mâlikî mezhebine hizmet yok. Bu ülkede en azından 10–15 milyon Alevî var. Dini İslâm, kitabı Kur'ân. Ancak Diyanet'te Alevîleri temsilen bir tek Alevî âlim yok. Biz burada kendi kendimize yetişiyoruz.

T.T: Bu da yetersiz kalıyor.

Dede: Tabîî, gençlere yetersiz kalıyor. Bugün üniversiteyi bitirmiş bir Alevî gencini irşat etmeye benim gücüm yetmez. Ben ilkokul mezunuyum. Ama Alevîlik düşüncesini, anlayışını, inancını öğreten Diyanet İşleri Başkanlığı'nda bir temsilci veya bir kurum olsa, bu inançlar açıklanır, gerektiğinde izahatlar, vaazlar yapılır. Böyle bir şey gerekiyor. Cem evimiz yok. Yeni yeni Türkiye'de cem vakıfları açılıyor. Dernekler açılıyor. Bizim düşüncemiz Hacı Bektâş-ı Velî'nin bir sözünde şöyle ifade edilir:

Hararet, nardadır; sacda değildir,
Keramet, sendedir; taçta değildir,
Her ne ararsan kendinde ara.
Mekke'de, Kudüs'te, Hac'da değildir.

Son olarak, Mevlâna bir tarif yapmış:

İster Mecusi ol, ister Hıristiyan
İster Katolik ol, ister Müslüman

Gel diyor, irşadiyete gel, bin defa tövbeni bozmuş olsan da ümidini kesme gel. Çünkü ümitsizlik doğru değildir. Ama bir şeyle gelme. Kul hakkıyla huzuruma gelme. Kulun hakkını çiğneme, o kul, gün gelir hakkını senden alır. Onu ezme, onu üzme. Ona saygı duy. Benim varlığımı onda gör, ona hürmet et. Biz tasavvufu bir hikmet olarak görürüz. Biz tasavvufçuyuz, tasavvufa inanırız. Cenâb-ı Hak, kendi nakşına bakmış,

balçığı o kafanın üzerine koyarak, insanı yaratmış. Kendi zatı sıfatını getirmiş bu kalıbın üzerine koymuş. Nûruna renk olarak beyazı seçmiş. Bak seninki siyah, benimki beyazlaşmış. Nûru gelmiş buranın –başını göstererek- üzerine konmuş. Şöyle aynaya bakıp, kendi kendimden utanmam lâzım. Allah'ın nûru budur, benim cemalimin üzerinde. Son olarak şunu söyleyeyim, hırs, nefis, tamah, buğz, adavet, kin, kibir bunlardan uzaklaş; eline, diline, beline sahip olmak. İşin özü bu...

**27 Haziran 2002,
Ahmet Yurt Dede'nin evi, mülakata devam ediyoruz...**

T.T: Dede, tarihi bir şahsiyet olup, Anadolu Alevîliği açısından önemli biri olan Sarı saltık hakkında bilgi verir misiniz?

Dede: Büyüklerimizden edindiğimiz bilgiye göre, Sarı Saltık 1209-10 tarihinde Buhârâ'da doğmuştur. Babasının adı Seyyit Meşhûr olan bu zat, Anadolu'ya ilk gelişinde Seyyit Muhammed Buhârî olarak anılıyor. Anadolu'ya geldikten sonra Sulucakarahöyük'te Hacı Bektâş-ı Velî ile karşılaşılıyor. Hacı Bektâş-ı Velî ismini sorunca, Sarı İsmail diyor. O da seni Rûm'a saldı diyerek karşılık verince, Sarı Saltık diye anılmaya başlıyor. Kendisine bir tahta kılıç, bir seccade, bir post, bir yay ve yedi ok veriyor. İki tane de arkadaş veriyor. Birinin adı Ulu Abdal, birinin adı Keçi Abdal. Karadeniz'e doğru yola çıkıyor. Kandihar denilen bir yerde konaklıyorlar. Sabah olunca Hacı Bektâş-ı Velî'nin verdiği seccadeyi Karadeniz'e seriyor. Ulu Abdal'ı sağ tarafına, Keçi Abdal'ı sol tarafına alıp seccadenin üzerine oturuyor. Ve şöyle sesleniyor: Ey erenler seccadesi! Erenler hangi tarafa buyurmuşsa o tarafa yürü. Seccade denizin üzerinde Gürcistan'a doğru harekete geçiyor. Gürcistan'a yaklaştıklarında, deniz kenarına seyrana çıkmış olan padişah ve avnesi uzaktan gelen bir karaltıyı fark ediyor. İlk olarak bir odun kütüğü olsa gerek diyorlar. Fakat yaklaştıkça insan oldukları anlaşılıyor. Padişahın çok akıllı bir veziri varmış, O hemen gelenlerin kimler olduğunu anlıyor. Vezir diyor ki: Padişahım, gelenler ermiş kişilerdir. Bunların şerri sana bulaşır, çok kötü olur. Bunlar senin ekmeğini, aşını yiyip, kahveni içerlerse sana hiç zararları dokunmaz. Ne yaparsan yap, bunlara aşını, ekmeğini yedir. Denizin kenarına gidip, gelenleri karşılıyorlar. Hal hatır soruluyor sonra saraya gidiyorlar. Padişah, yemek yedirmek istiyor. Hayır diyor, eğer İslâm kabul ederseniz, sizin yemeğini yeriz. Ve bir de İslâm dinini kabul ettiğinize dair Hüseyinî taç giyeceksiniz. Ahdinizin üzerinde durduğunuzu ispat edeceksiniz. Bunlar ikrâr veriyorlar. İslâm dinini kabul ediyorlar. Orayı ıslah ediyorlar. Daha sonra denizin kenarına gelip yine: Ey erenler seccadesi! Erenler hangi tarafa emir buyurmuşsa o tarafa yönel. Akabinde Kaligra Kalesine gidiyorlar. Seccadesini silkip, karaya çıkıyorlar. Kaligra Kalesinde yedi başlı bir ejderha varmış. Bu ejderha senede bir kez çıkar, halkın içtiği sudan içer ve o suyu zehirlemiş. Halk da o sudan içince zehirleniyormuş. Ulu Abdal'a diyor, sen sağ taraftan dolaş, Keçi Abdal'a diyor, sen de sol taraftan dolaş. Kaleye çıkmak için bir yol var mı? Bakın bakalım. Kendisi de kaleye tırmanmaya başlıyor. Elini attığı her yer hamurlaşıyor. Kaleye çıkınca kuyunun üzerinde yedi başlı bir ejderhanın uyduğunu

görüyor. Düşmanı gafil avlamak erliğe yakışmaz deyip onu bir okla uyarıyor. Ejderhayla kapışmaya başlıyorlar. Ancak ejderha bunu epeyce bunaltıyor. O sırada Sulucakaracahöyük'te Hacı Bektâş-ı Velî Hızır'la beraber Zemzem kuyusunun üzerinde oturuyorlarmış. Hacı Bektâş-ı Velî diyor ki: Ya Hızır! Ejderha Saltığı bunalttı. Hem de o saf kılıcı unuttu. Git hatırlat. Hızır a. s. gelip, “Ey Saltık kılıcı unuttun mu?” diye sesleniyor. O da “kusura bakma gerçekten unuttum” diyor. Yoksa sana buraya kadar zahmet vermezdim. Sarı Saltık o kılıçla ejderhanın yedi başını koparıyor. Ve arkadaşlarına sağı solu araştırmalarını emrediyor. Bir çoban buluyorlar. Ona ejderhanın öldürdüklerini ve sahibini aradıklarını haber veriyorlar. Kale bir Laz beyine aitmiş. Bey gelip bakıyor ki geçekten ejderha öldürülmüş. Ancak onlar da İslâmiyet'ten habersizler. Bu olay vesilesiyle onları da irşat ediyor, kendisine mürit yapıyor. Oradan Dobruca'ya gidip, Balkanları ıslah ediyor. Henüz Osmanlı Balkanlar'a girmeden orayı Müslümanlaştırıyor. *Saltuk-nâme*'de şöyle geçer: Orhan Gazi Bursa'yı aldıktan sonra Sarı Saltık O'na bir mektup yazıyor. Gel Edirne'nin anahtarını sana vereyim, diyor. Yani henüz Osmanlı Balkanlar'a girmeden Sarı Saltık oraları ıslah ediyor. *Saltuk-nâme*'ye göre, Sarı Saltık, Amerika kıtası hariç diğer dört kıtayı, Asya'yı, Avrupa'yı, Afrika'yı ve Avustralya'yı dolaşıyor. Ve şöyle diyor: Cenâb-ı Peygamber'in yanında Ali neyse; Hacı Bektâş-ı Velî'nin yanında da Sarı Saltık odur. Güçlü bir insan, güçlü bir er. Biz bunları hem büyüklerimizden, hem okuyarak öğrendik. Sarı Saltık hakkında bir şiir var, diyor ki:

Elhamdülillahi, Muhammed Ali,
Rabbil âlemini, Ahmed-i Velî,
İçirir elinde, âşıkâ dolu,
Erenler serdarı Pîr Sarı Sultan.

Horasân'dan zuhur etti erleri,
Hem Rûm'a geliben, hem kıldı vatanı,
Ağaç ile iki böldü ejderi,
Erenler serdarı Pîr Sarı Sultan.

Yetmiş yedi yerde hem nişanın var,
Ağaçtan elinde Zülfikâr'ın var,
Dertlilere derman, Şahım sende var,
Erenler serdarı Pîr Sarı Sultan.

Seyyit Meşhûr derler, hem senin atan,
Erdebil şehrinde, ceddindir yatan,
Hosrof'u Moskof'ta kurtarıp alan,
Erenler serdarı Pîr Sarı Sultan.

Kırk sene padişah oluben gezdin,
Nice müşkillerin dertlerin yazdın,
Şehadet edenlere fermanlar yazdın,
Erenler serdarı Pîr Sarı Sultan.

El emanı mürvet, kapına geldim,
Kabul kıl günahım, elime aldım,
Cömertsin, ganisin, sultansın bildim,
Erenler serdarı Pîr Sarı Sultan.

Cemal, Barak, Taptuk senin irşadın,
Hünkâr'a demişsin pîrim, mürşidim,
Ateşsiz su ile Rûm'u pişirdin,
Erenler serdarı Pîr Sarı sultan.

Kul kusur işler, Sultan bağışlar,
Hem sana ayandır, bu cümle işler,
Kan olmuş akıyor, didemde yaşlar,
Erenler serdarı Pîr Sarı Sultan.

Seyyit Mehmet Buhârî'dir, hem senin ismin,
Arşı muallâda yazılmış, resmin,
Bel hayat yatıyor, dünyada cismin,
Erenler sultanı Pîr Sarı Sultan.

Horasân'dan zuhur, Dersim'e geldin,
Er Mustafa dağında, karargâh kurdun,
On iki er ile ikrârbend oldun,
Erenler sultanı Pîr Sarı Sultan.

Belgrat'ta nice Zülfikâr, çaldın,
Kâfiri kırıben kaleyi aldım,
Uryan Hızır ile aşına oldun,
Erenler sultanı Pîr Sarı Sultan.

Üç yüz erin başı, Bektâş-ı Velf,
Horasân'da çağırdı, hem Akpınar'ı,
Yadetme dergâhında, kulun Haydar'ı,
Erenler sultanı Pîr Sarı Sultan.

T.T: Bu şiir kime ait?

Dede: Bu şiir, bizim büyük amcamız, Seydi Efendi'nindir. Bunda Sarı Saltık'ın kimliğini, kişiliğini anlatıyor.

T.T: Sarı Saltık'ın Hozat'taki türbesinden bahseder misiniz?

Dede: Sarı Saltık'ın türbesi, Hozat'ın Akören (Ağvıran) köyü başında, Sarı Saltık ismi ile anılan dağın üzerindedir. Türbenin yapılışı şöyle anlatılır: Osmanlı İmparatorluğu'nun Çemişkezek sancak Bey'i Hosrof, Rusya'ya esir düşer. Yedi sene

esir kalan Hosrof'a domuz sürüsünün çobanlığını verirler. Yedi senelik esaretten bezen Bey, Akören Köy'ü üzerinde yatan bir evliyânın varlığını, Sarı Saltık'ı hatırlar ve mânevî galeyana gelip şöyle der: Ey gerçek er! Beni bu dertten halâs eyle. Birde bakıyor ki karşısında bir atlı duruyor. Korkup, ürperiyor. Ve siz kimsiniz? Diye soruyor. O da sen az önce kimi çağırdın diye soruyor. Bey de memleketimde Akören Köy'ü üzerinde bir er var, Sarı Saltık derler. O'nu çağırmıştım der. Ve gelenin o olduğu anlaşılır. Beni niye çağırdın, diye sorunca, Bey şöyle cevaplar: Beni bu dertten kurtar, eğer beni bu esaretten kurtarırsan, evime gitmeden senin mezarının üzerine türbe yaptıracağıma dair ikrâr veriyorum. Sarı Saltık, terkime bin ve gözünü yum, der. Gözünü açtığında Hosrof Bey, Çemişkezek'te olduğunu anlar. Birde bakıyor ki yanındaki sır olmuş. Bey'in özel bir berberi varmış. Tıraş olmak için yanına varıyor. Birkaç müşteriden sonra sıra buna geliyor. Bey'in sağ yanağında bir ben varmış. Benin sayesinde Bey'i tanıyor. Korkuyor, telaşlanıp usturayı elinden düşürüyor. Korkma! Git benim evde dolabın içerisinde bir elbisem onu al, hamama getir, diyor. Halka Bey'in geldiğini müjdeliyor. Hakla Bey'i tezahüratla karşılıyor. Evinize gitmeyecek misiniz? Diye soruyorlar. Hayır, bir ahdim var, beni Rusya'dan kurtaran Sarı Saltık'ın türbesini yapmam lâzım, diyor. Gidip, türbeyi yaptırıyor. O gece bir rüya görüyor. Sarı Saltık, ona benim üzerime toprak atmadan, sade taş ve ağaçtan türbemi yap, diyerek ayan oluyor. Sabah kalkıyor ki ne görsün, türbenin üzerindeki toprak kuzey tarafa dökülmüş. Yine aynı şekilde yapıyor. O gece tekrar aynı rüyayı görüyor. Üç kez tekrarlandıktan sonra istenilen şekilde sade taş ve ağaçtan türbeyi inşa ediyor. Sarı Saltık'ın tarihi 800 sene evveline dayanıyor. Sonraları yıkılan türbe 1937'de Sarı Saltık evlatlarından olan Karaca Köylü, Seyyit Alizâdeler'den, Merhum Seyyit Kasım'ın oğlu Seyyit Ali tarafından onarılıyor. Yine 1947'de türbe Sarı Saltık evlatları tarafından tekrar yapılmıştır. Bugün türbe, ziyarete açık durumda. Askeriyeden rica ettik, yolunu yaptılar. Mezarın boyu takriben on buçuk metre, eni 65 cm, yüksekliği 80 cm civarında.

Sarı Saltık'ın Hozat haricinde 15, 16 yerde daha türbesi bulunuyor. Diyarbakır, Niğde-Bor, Kütahya-Tavşanlı, İznik, İstanbul-Rumeli Feneri, Kırklareli-Baba Dağı, Edirne, Sinop, Denizli-Nazilli, Dobruca, Kırım, Lehistan, Bulgaristan, Bosna Hersek, Dimatoka türbesinin bulunduğu yerlerdir. Son olarak Kırklareli Baba Dağında hastalanıyor. Ziyaretine Balkanlardan yedi tane kral geliyor. Bunlara diyor ki: Ben dünyamı değiştirdikten sonra, sizin niza etmenizden korkuyorum. Hepiniz bir tabut hazırlayın. Ben hangisinde baş gösterirsen oradayım. Hakkın rahmetine kavuştuktan sonra yedi tabutta da baş gösteriyor. Kavgasız, nizasız dağılıyorlar. Bu türbeler böylece oluşuyor. Bildiğimiz malumat bu.

T.T: Balkanların Müslüman olmasında Sarı Saltık'ın büyük önemi var. Bir kaynakta şöyle bir ifade vardı. Sarı Saltık Hıristiyanlar arasında propaganda yaparken, kendini Hıristiyan'mış gibi gösteriyor, sonradan yavaş yavaş İslâm'ı empoze ediyormuş. Buna ne diyorsunuz?

Dede: Battâl Gazi Hazretlerinin bir sözü var. Esasta erlik ondur, dokuzu hiledir. O bir kahramandır. Onların içini, hareketini öğrenmek için çeşitli şekillerle giriyor. İncili harf harf, bab bab biliyor. Onlara İncil okuduğunda keşişler gözyaşlarını tutamıyorlar. Bu nasıl bir rahip! Diye hayretlerini ifade ediyorlar. Onların bütün sırlarını öğrendikten sonra, İslâm'ı anlatmaya başlıyor. İslâm'a girin diyor.

Bir Hz. Ali habersiz bir şekilde evden gidiyor. Uzun zaman gelmeyince meraklanıyorlar. O sırada Hz. Ali gezintide. Bir çeşmenin başında, kendisini arayan, on kardeşe karşılaşıyor. Hz. Ali onların yakınlarından birkaç kişiyi öldürmüş. Ama onu tanımıyorlar. Bunlara nereye gittiklerini sorar. Medine'ye, savaşta yakınlarımızı öldüren Ali'yi bulup, intikamımızı alacağız, diye cevaplarlar. O da boşa gidiyorsunuz, diye karşılık verir. Niye dediklerinde, ben onu çok iyi tanırım, onunla birkaç kez güreştim, yenişemedim. Eğer siz beni yenerseniz onu da yenebilirsiniz. Gelin, bir deneyelim. En kuvvetlileri gelir, alır bir hamlede yere çalar. Hz. Ali derki, siz kardeşinizi yerde görünce zannederim böyle sabredemez, onun üzerine hücum edersiniz. Onu da deneyelim. Ve hepsi birden saldırılar. Hz. Ali hepsini üst üste dizer ve kendisinin Hz. Ali olduğunu haykırır. Kelime-i şahadet getirmelerini ister, onlar da Müslüman olurlar.

Hz. Ali, İfrît denilen kralın ülkesine doğru devam eder. Çok zalim biriymiş, her sene gezer, bekâr bir kız beğenir ve onunla zorla evlenirmiş. Hz. Ali Kral'ın beğendiği eve misafir olur. Tabii ev halkı üzgün, müteessir. Durumu anlatıyorlar. Hz. Ali onlara bir teklif yapar. Gelini saklayın, beni gelin kılığına sokun, der. Ev halkı korkup, kabul etmek istemezse de kabul ettirir. O sırada da Hz. Peygamber iyice telaşlanmıştı. Şöyle der: kim Ali'den bana haber getirirse, cennette benim komşum olsun. Emir-i Ümeyye isminde bir sahabe hemen atılır, bu göreve tâlip olur. Araştırmalardan sonra düğünün yapıldığı şehre gider. Davullar, zurnalar çalınırken onların Hıristiyan olduklarını bildiğinden, keşiş kılığına girerek, güzel ve yüksek avazıyla İncil'den âyetler okuyarak şehre iner. İfrîte haber verirler. Bir rahibin geldiğini, İncil'in âyetlerini çok güzel okuduğunu, sanki İsa Ruhullah bizzat kendisi olduğunu, söylerler. İfrît, keşişlerle beraber gidip karşılar. İfrît, geline dua etmesini ister ve Saraya doğru yol alırlar. Emir-i Ümeyye, elini görünce gelinin Hz. Ali olduğunu anlar. İçinden hay be mübarek buna ne gerek vardı, diye geçirir. Gelin için on beş at getirmişler. Hangi ata biniyorsa atın beli kırılıyor. İfrît de içten içe seviniyor, acaba bundan olan çocuk nasıl olur diye heyecanlanıyormuş. En son kendi atını verir, çar naçar o at çeker. Yola koyulurlar. İfrît'in bir âdeti varmış, yolda geline sarkıntılık yaparmış. İlişmeye yeltenince, gelin kılığındaki Ali, bunu itekliyor. Üzülmüyor da seviniyor. Yine içten içe, bundan doğacak çocuk dünyaya hâkim kesilir, diye heyecanlanıyormuş. O vaziyet eve giderler. Sözde gerdeğe girerler. İfrît içeri girer girmez, mübarek bir muşta vurup beynini dağıtıyor. Hemen kıyafetini değiştiriyor. Dışarıda bekleyen muhafıza, İfrît'in adamları tebrik için geldiklerinde içeriye teker teker al diye, tembihte bulunuyor. Akabinde içeri gelenlerin hepsini tepeliyor. Sonra sırrını açıklıyor. Ben Medineli Ali'yim, gelin müslüman olun, 18.000 âlemde Tanrı birdir, Muhammed de O'nun elçisidir. İşte Sarı Saltık da bu tür bir metot takip ediyor. Keşiş kılığına giriyor. Sırlarını öğrendikten sonra yapılması gerekeni yapıyor. Bunun herhangi bir mahzuru yok.

T.T: Alevîler genel itibarla Türkmen boylarından geldiklerini söylüyorlar. Zaten bu ilmi bir vâkıa. Ancak benim bu konuda bir sorum olacak. Türkler, Orta Asya'dan Anadolu'ya gelen bir millet. Müslüman olduktan sonra, niye özellikle Hz. Ali'yi savunuyorlar. Bir tarafta hakkı yenilmiş bir halife, diğer tarafta ondan kilometrelerce uzakta, onun hakkını savunan bir millet. Bunun sebebi nerde acaba?

Dede: Bu yöredeki Alevîlerin soyu, o büyük Türk tasavvuf düşünürü, Hoca Ahmet Yesevî'ye dayanmaktadır. Ahmet Yesevî, Hz. Ali'nin torunudur. Muhammed

bin Hanefiyye'nin soyundan gelmektedir. Dedeler ise Hz. Hüseyin'in soyundan gelir. Dedeler, meşâyih kolundan, diğer erenler şeyh soyundan gelir.

Elbette benim dedem haklı, ben de Hz. Ali'nin, Hz. Hüseyin'in soyundan geliyorsam, (onu savunurum.) Cenâb-ı Peygamber Efendimiz, Veda Haccı'ndan sonra, yedi deve semerini üst üste koyup bir hutbe okuyor. Hutbede Kur'ân ve Ehl-i Beytim size emanettir, benden sonra varisim ve vasim Ali ve evlatlarıdır, buyurmuştur. Eğer Ebû Bekir, hilafet mevkiini işgal etmişse, bu hilafet mevkiî zorla işgal edilmiş demektir. Böylece Hz. Ali'nin hakkını savunuyoruz.

T.T: O yönden sormuyorum, Türkler sonuçta Arap olmayan insanlar...

Dede: Kökenimiz, Arap değil, Muhammed de Arap değil. Muhammed Arap olamaz. Ne demiştir Hz. Muhammed: Arap bende ama ben Arap'tan değilim. Hz. Peygamber, Hz. İbrahim'in, Hz. İsmail'in soyundan gelir. Çünkü Hz. İbrahim'in babasının adı Azer'dir. Onun soyuna Azeri denir. Yani biz Azeri kökenliyiz, Arap kökenli değiliz. Evet, Hz. Peygamber Arabistan'da dünyaya geldi. Sadece Hz. Peygamber değil tüm peygamberler ya Beytü'l-Mamûr'da ya da Kudüs'te dünyaya gelmiştir. Hz. Adem dahi Mekke'ye gelmiştir. Yani bizim kökenimiz Azeri'dir.

T.T: Sarı Saltık, Anadolu erenlerinin en büyüklerinden. Anadolu ve Rumeli'nin İslâmlaşmasında ciddi yeri olan biridir. Ve Hozat'ta yaşadığı söyleniyor, burada türbesi var. Ama buna rağmen Hozat'ta Sarı Saltık tâlibi fazla yok. Bunun sebebini neye bağlıyorsunuz?

Dede: Sarı Saltık daha çok Anadolu dışına hizmet verdiği için, müritleri oralarda kalmış. Meselâ Arnavutluk bugün Sarı Saltık tâlibidir. Bulgaristan'da Sarı Saltık tâlibleri var. Kırım'da, Dobruca'da, Keligra'da hatta Lazistan'da Sarı Saltık müritleri vardır.

Sarı Saltık buraya birkaç müridiyle gelmiş. İlk olarak Ağveran (Akören) köyüne yerleşiyor. Bizim büyük dedelerimizin, ecdadımızın mezarları, Seyyit Alizâde'ye kadar hep o köyde. Daha sonra Karaca'ya yerleşiyorlar. Dedemin, dedesi Karaca'da yatıyor. Ondan sonrası burada. 38'den önce müritlerime burada rahat vermemişler. Sarı Saltık evladı ve müridi silah nedir bilmez! Tetik nasıl çekilir bilmez! Aşiretler bunlara baskı yapınca göç etmişler. 100 hane Erzurum'a yerleşmiş. 350 hane Eskişehir'in Beylik Ağa nahiyesinin Hoşmat köyünde. 80 hane Elazığ'ın Koruk köyünde. 70 hane Pülümür'ün Göbrüğe köyünde. 50 hane Gümüşhane'nin Seyrani-İnözü köyünde. 50 hane Gümüşhane'nin Kelkit kazası'nın Çorak köyünde. 70 haneye yakın Erzincan civarında. 150- 200 hane Sivas'ın değişik köylerinde. Aşiretlerin zulümlerinden kaçarak başka taraflara göç etmişler.

Bizde şöyle bir şey daha var. Dedeler de birbirlerine bağlanırlar. Meselâ Derviş Cemal seyyit ve Evlâd-ı Resûldür. Ama Derviş Cemal, Sarı Saltık'a bağlanmış, Sarı Saltık Hz. Hünkâr'a bağlanmış, o da Kerbelâ'da Hz. Hüseyin'e bağlanmıştır. Birbirlerine ikrâr vermişlerdir. Ben dedeyim ama benim de pîrim var, benim de rehberim var, başıboş değilim. Benim pîrim benim sorgu sualimi yapar, ben de kendi müridimin sorgu sualini yaparım. El ele, el Hakk'a derler.

T.T: Sizin Pîriniz kim acaba?

Dede: Yine bizim ailemizden, Karacalı Seyyit Kasım.

T.T: Kasım Yılmaz mı?

Dede: Hayır, Seyyit Kasım ailesi denir. Altı, yedi göbekte birleşiyoruz. Ben oraya ikrâr vermişim. O bana ustalık yapar, ben de müritlerime. Böyle kenetlenip gider.

T.T: Alevîlik, dedelik kurumu üzerine oturan bir yapı. Bu yapı nasıl oluşuyor. Şimdiye kadar nasıl gelmiş. Sistematiğini kimler ortaya koymuş?

Dede: Bizde en zirvedeki pîr, Hz. Hüseyin'dir. Mürşit olarak da Hz. Ali ile Hz. Peygamber'i görürüz. Rehber ise Cebrail'dir. Bu son kademe. Aşağı doğru kademeler gelince son olarak pîr Hacı Bektâş-ı Velî'dir. Biz Hz. Ali ile Hacı Bektâş-ı Velî arasında bir fark görmüyoruz. Velâyet tecelliyatı önce Hz. Ali'de görülmüştür, sonra Hünkâr Hacı Bektâş-ı Velî'de. Dedelik, kademe kademedir. Her ocağın kendine göre müridi vardır. Müritlerine pîrlik yaparlar, Mürşitlik makamı Hz. Hünkâr'a aittir. Bütün ocakların pîri Hz. Hünkâr'dır. Rehberlik görevi de yine dede soyundan gelen birine verilir. Kamber ise dedenin yaveri konumunda, ona hizmet eden biridir.

T.T: Alevîlikte mehdi inancının yeri, nedir?

Dede: Kur'ân-ı Kerîm, kıyametin varlığından bahsediyor. Bunu hiçbir İslâm alimi –gerek Alevî, gerek Sünnî– inkâr edemez. Ancak kıyamete yakın mehdinin ve Hz. İsmâ'nın geleceğine dair, Kur'ân-ı Kerîm bir şey söylemiyor. Yalnız bu Envârü'l-Âşîkîn adlı kitapta, kıyametin başlangıcının Arabistan'da olacağını yazıyor. Bir fitne kopacak, bunun adı da deccal olacak. Cenabı- Hak deccalı bir adada mahpus etmiş. Fakat fitne birden çıkacak, yedi sene sürecek. Mehdî ile İsmâ Ruhullah, Dımeşk'te birleşecekler. Şu sözü de bizim büyüklerimiz eklerdi, o vakit atom v.b. şeyler su kesecek, para etmeyecek. Ve orada yeni bir edep, erkân, yol, süre, yeni bir teşekkül başlatacaklar. Namaz kılacakları vakit Hz. İsmâ ile Mehdî arasında bir diyalog geçecek. Mehdî diyecek ki, ya İsmâ, sen Allah'ın nebisisin, buyur. Hz. İsmâ da, sen ahir nebinin torunusun, senin hakkın. Ve mehdi imamet makamına geçecek. Şimdi Filistin'de Yahudiler ve Müslümanlar çarpışıyor. Acaba kıyametin başlangıcı mı? O da (deccal) Şaron mu? Tabii –la ya'lemu'l-ğaybe illallah- onun kararı Allah'a mahsustur. Kıyametin olacağına inanıyorum. Ölüler de dirilecektir. Allah'ın gücü neye yetmez! Her şeye yeter. O yoktan var edendir.

T.T: Ruh göçü, don değiştirme ve tenâsüh inancından bahseder misiniz?

Dede: *Vilâyetnâme*'de şöyle geçer. Cenâb-ı Hünkâr, don değiştirdiği zaman, Sarı İsmail'e diyor ki, İsmail, ben bu gece don değiştireceğim. Yarın güneş atar atmaz Arafat Tepesinden nikaplı bir atlı gelecek. Benim cenaze hizmetimi görüp, naşımı defnedecek. Ona sakın kimsin diye sorma. Sabah güneş atar atmaz ufukta bir atlı görünür. Atlı geliyor ki gerçekten nikaplı. Cenaze hizmeti için ne gerekiyorsa yapıyor. Defnediyor, Kur'ân-ı Kerîm'in tamamını okuyor. Atına binip, gideceği sırada, Sarı

İsmail (Sarı Saltık), Hünkâr'ın sorma uyarısına sabredemez. Gitmekte olan atlıya sesleniyor. Ey sultan-ı âlem, şu nikabını kaldırsan, cemalini görsem? Nikabı kaldırıyor ki Hünkâr'ın ta kendisi. Ve soruyor: Ey sultan-ı âlem bu ne hikmet şahikası? Hünkâr diyor ki, gerçekler ölmez, sadece şekil değiştirirler. (Bu arada Dede, duvarda, üzerinde tabut bulunan bir deveyi ve onu çeken bir şahsın resmedildiği bir tabloyu işaret ederek), deveyi çeken de Hz. Ali'dir, tabutun içindeki de. Ben ve benim gibi Alevîler, Hz. Ali'nin, Hz. Peygamber'in, Hünkâr Hacı Bektâş-ı Velî'nin, Âdem'den Hz. Peygamber'e kadar ne kadar Velî geldiyse, hep bu şekilde olduğuna inanıyoruz. Şuzî Baba'nın bir deyişi var:

Âdem ile balçıkta yoğruldu,
 Şit ile küpe girdim,
 Nuh ile tufana girdim,
 İdris ile don biçtim,
 Mûsâ oldum, Firavun'la çarpıştım,
 İbrahim oldum, Nemrut'la çarpıştım,
 Davut oldum, Calut'la çarpıştım,
 Zekariyya oldum, biçildim,
 Yahya oldum, kesildim,
 Îsâ oldum, çarmığa gerildim,
 Sonra Muhammed olarak, geldim.

Benim inancım şu, Hz. Peygamber ve Hz. Ali, sırasıyla nebiler, şekil değiştirerek gelmişlerdir.

T.T: Vahdet-i Vücut inancından bahseder misiniz?

Dede: Vahdet-i vücut, tasavvufun zirvesidir. Yoktan var olmadır. Âdem öyle bir varlığın sahibidir ki. Tanrı insandan uzak değildir. Tanrı insana çok yakındır. Tanrı insanın şah damarındadır. Cenâb-ı Hak, Âdem'i yarattığı zaman, boyundan aşağı kısmını Cebrail yapıyor. Ya Rabbi, baş kısmını yapamadım, diyor. Allah da orayı ancak ben yaparım, diyor. Onun ustası benim. Kendi zatı sıfatına bakarak Âdem'i yaratmıştır. Âdem Hak'tan, Hak Âdem'den uzak değildir. "Velakad kerremna beni âdem." Biz Alevî olarak, Tanrı'yı insandan uzak görmüyoruz. Desem ki insan-ı kâmil, Tanrı'nın ta kendisidir, doğru olur. İşte biz buna dayanarak, Hz Ali'ye Allah diyoruz. Şair Edip Harabî'nin deyimiyle. Ali Hak'tır, Allah değildir. Bir kişi Hak ile hak olduktan sonra, Allah'a eşdeğerdur. Tasavvufun gerçek yüzü budur. Vahdet-i vücut budur. İnsan-ı kâmilde her şey mevcuttur. Hak onda mevcuttur, ondan uzak değildir. Eğer Îsâ, ölüyü diriltiyorsa, Allah'tan başka diriltlen olur mu? Demek nasıl olur? Ama Îsâ diriltmiştir.

İnsan kemal ehli olabilmesi için evvela kendi kendini bilecek. Hırs, nefis, buğuz, adavet, kin, kibir, haset insan bunlardan feragat edecek. Eline, diline, beline sahip olacak. Komşu hakkını, hak bilecek. Kimsenin hukukunu gasp etmeyecek. Her insanı güzel görecektir. Biz Hıristiyan âlemine gâvur diyoruz. Hangi hakla? Dini, kitabı, peygamberi, Allah'ı var. İncil de Allah'ın sözü değil midir? Eğer İncil'i, Kur'ân-ı, Tevrat'ı, Zebûr'u, Allah'ı tanımıyorsa, söyle. Denilmez, her milletin güzeli vardır. Müslüman'ım diye övünme, halinle övün. Gidişatınla övün. İmanınla, mânevî sermayenle övün. Geldin, gittin, imtihan dünyasında ne kazandın? Yarın hangi amelle,

Cenâb-ı Hakk'ın huzuruna gideceksin? Sermayen nedir? Eğer parayla olsaydı, zenginler kimseye bırakmazdı. Malla mülkle olsaydı, ağalar kimseye bırakmazdı. İbadetle olsaydı, zahitler kimseye bırakmazdı. Güzellikle olsaydı, güzeller kimseye bırakmazdı. Hiçbir şeyle olmaz. Amelle olur, İşlekle olur, gidişatla olur, sevgiyle olur. Benim bildiğim budur. Güzel olmaya çalış, çirkin olma, kimseyi hakir görme. Hz. Mûsâ uyuz bir köpek görür, tiksindir. Cenâb-ı Hakk'ın huzuruna gider. Cenâb-ı Hak: Ey Mûsâ sen ne yapıyorsun, acaba cümle âlemde en edna kimdir? der. Hz. Mûsâ onun tasmasını boynuna takar, Cenâb-ı Allah'ın huzuruna çıkıp, benden ednası yok, diyerek af diler.

Vahdet-i vücudla ilgili olarak, Kur'ân-ı Kerîm'de 114 sûre, 6666 âyet var. Gerçi 300 küsuru yok, kaybolmuş, nasıl olmuş bilmiyorum. Ancak Kur'ân-ı Kerîm'in mevcudiyetinin tamamı sûre-i fatihadadır. Sûre-i fatiha, Kur'ân'ın kaymakamı değil midir? Sûre-i fatiha da besmelede mevcuttur. Besmele de ba harfindedir. O da altındaki noktadadır. İşte o nokta, bu mükevvenattır. İşte bu tasavvuftur. Bu vahdet-i vücuttur.

T.T: Alevî inancının oluşmasında diğer dinlerin etkisinin olduğuna dair bir iddia var. Hıristiyanlıktan, Yahudilikten, Şamanizm'den bazı izlerin var olduğu söyleniyor. Bunlara ne diyorsunuz?

Dede: Şamanizm'den izler olabilir. Çünkü biz Orta Asya'dan geliyoruz. Henüz İslâmiyet yokken, Şamanizm vardı, Budizm vardı. Birçok din vardı. Tabii oradan buraya gelirken, örf, âdet, geleneklerden bazı şeyleri buraya kadar getirmişler. Halen işliyor olabilir. Fakat Hıristiyanlıktan pek bir şey yok.

T.T: Meselâ Hak-Muhammed-Ali inancıyla, teslis inancı. Veya 12 imam, 12 havari, 12 kutsal boy bir benzerlik mi, etki mi?

Dede: Havari sevenleri, yakınları anlamda ama On İki İmamlar silsile halinde soydan gelir. Alevîlerin inançları *Buyruk*'ta anlatılır. Hep âyet ve hadisle açıklar. Alevîler Kur'ân'dan sonra *Buyruk*'a bağlıdırlar. *Buyruk* üzerine hareket ederler.

T.T: *Buyruk*'u kim kaleme almış?

Dede: İmam-ı Câfer'in eseridir. İnanç itibariyle Alevî, Sünnî birdir. Allah'ı bir, peygamberi birdir. Bu ayrılığı yapanlardan, Allah sorsun, bizden sormasın. Bu ayrımı yapmak, çıkarıcılıktır, menfaatçilik, irticacılıktır.

Bir yakarış:

Hüda kıl mağfiret cümle günahım,
Muhammed Mustafa hakkı bağışla.
Velâyet mülkünün hem padişahı,
Aliyye'l-Murtaza hakkı bağışla.

Resûl-i Kibriya'ya hem ser olan,
Şefaate onla sa-rehber olan,
Muhakkak-ı muhata ekber olan,

Bu dem fehri'l-İsa(?) hakkı bağışla.

Budur emvacı bahrinin esası,
Getirin lü'lüü, mercanı, hası,
Yüz sürüp, Fatime'dendir ricası,
Haccetü'l-Kübriya hakkı bağışla.

Anların kapısı darü'l-emandır,
Şefi rüzi hem asıyandır,
Keremkâre imam-ı dü cihandır,
Şah Hasan Hulki Rıza hakkı bağışla.

Eder edna esri burci el-eman,
Ziyasında ayırma eyle ihsan,
Kusurum hak aman Şah-i Şehidan,
Hüseyni Kerbelâ hakkı bağışla.

Yüzüm yerde, özüm bu dar içinde,
Mükimen, müminen ikrâr içinde,
Aman yandırma, her ginzar içinde,
Şah İmam Zeynel Eba hakkı bağışla,

Gürüh-ü Naci'nin hem peşivası,
Tarık-i müstakimin müptelası,
Kul kusur işler, gerçi olur hatası,
Bakır Nûri Beka hakkı bağışla,

Muhibbi Ehl-i Beyti'ne, eyle rahmet.
Divanı dergâhında bula şefkat.
Aman dü cihanda verme sen zahmet.
Câfer-i Rehnüma hakkı bağışla.

Dedi Mürsel bunlar size emanet,
Biri evlat, biri Kur'ân temamet,
Sevini yarlığa yevmi'l-kıyamet,
Şah İmam Mûsâ-i Kâzım hakkı bağışla.

Horasân hâkimi, şahı, emiri,
İmam-ı Heşti'nin tacı seriri,
Gamı mücrimlerin hem destigiri,
Şah İmam Ali Rıza hakkı bağışla.

İsteriz anlarda bir çare ümmet,
Kul ne kadar günah işlerse elbet.
Günah bir zerresi şemsi nübüvvet,
Muhammed Taki Cevat hakkı bağışla.

Açar rahmet kapusunu bi nihaye,
Durup dare gelir, cümle ricaye.
El eman affi kıl koyma ferdaye,
Naki-i Mahi liva hakkı bağışla.

Bağışla cürmümü, mürselleriyle,
Gamu cem olmuştur, haki deriyle,
Seza kıl rahmetin kemterlerine,
Şah Hasan Ali Asker-i hakkı bağışla.

Muhammed Mehdî'nin her dü cihanın,
Yanmada haşri kıl sahip livanın,
Bugün bendesiz Al-i Aba'nın,
Bir ismi kibriya hakkı bağışla.

Çarde-i Masumeyni, bildim ekrem,
Divanı dergâhında durmuşum bu dem,
Sığandım feyzine lütfüne her dem.
Medet Al-i Aba hakkı bağışla.

Daha bundan iyi yalvarış olur mu? Hiç olmazsa duayı Türkçe yapıyorum, herkes anlıyor. Geçenlerde bir sünnet düğünü yapıldı. Müftü ile benden dua etmemizi istediler. Müftü Efendi duasını Arapça yaptı. Ben bu dua yeter dedimse de ısrar ettiler. Ben de duayı Türkçe yaptım. Bunun üzerine Paşa: Dede! Senin duanı hepimiz anladık ama Müftünün duasını anlayamadık, dedi.

Bizi birbirimizle kim çatıştırıyor, biliyor musun? Hıristiyanlar bizden faydalanıyorlar. Burada Yakup Efendi diye çok âlim bir zat vardı. Âyet ve hadis üzerine çok bilgisi vardı. Hıristiyanlar, İslâmiyeti yok etmek istiyor, demişti. Bazı kişiler Almanya'ya gidiyor. Diyorlar ki "Almanlar, bizim Alevîleri seviyor; Sünnîleri sevmiyor". Onlar sizi birbirinizle çarpıştırmak istiyorlar. Sizden faydalanmak istiyorlar. Ahmak! Ahmak! Ahmak!

T.T: Dede geçenlerde Protestan Hıristiyanları Berlin'de, gelecek seneden itibaren Alevlik din dersi okullarımızda okutulacak, diye bir açıklama yaptılar. Bunun üzerine de Berlin Alevî Birliği, bizim İslâm ile alâkamız yok, diye açıklama yaptılar. Alevîliği farklı bir din olarak tanımlıyorlar. Bu konuyu Hayrettin Karaman 9 Haziran'da yazdı. Bu çok ciddi bir iddia, ne diyorsunuz?

Dede: Bu iddia yanlış. Alevîlik, İslâm'dan ayrı bir din olamaz. Kesinlikle bu yanlış, bunu kesinlikle kabul etmiyorum. Bizim dinimiz İslâm'dır. Kitabımız, Kur'ân'dır. Peygamberimiz, Hz. Muhammed'dir. Bunların dışında içtihadı olarak ayrı yönlerimiz olabilir. Fakat istikametimiz aynıdır. Aynı merkeze gidiyoruz. Değişen hiçbir şey yok. Onlar sadece irtica yaratıyorlar. Ben Hıristiyanlığı küçümsemiyorum. Benim İncil'e de biatım var, Tevrat'a da Zebûr'a da. Fakat benim dinim İslâm, kitabım Kur'ân'dır. Bütün peygamberlere saygım var. Çünkü Allah'ın nebileridir. Bu halkı

tekrar birbirine düşürüp, halktan faydalanmak istiyorlar. Bizim İslâm'dan ayrı bir dinimiz yok. Bunu kesinlikle kabul etmiyorum.

T.T: İbadetle ilgili bazı sorularım olacak. Birincisi namaz. Beş vakit namaz, diğer rutin namazlar hakkında neler düşünüyorsunuz?

Dede: Dünyada hiçbir millet yoktur ki ibadeti olmasın. Her milletin kendine göre ibadeti vardır. Alevîler hakkında, Hz. Ali camide öldürüldüğü için camiye gitmiyorlar, deniliyor. Öyle bir şey yok. Caminin kusuru yok. Taştan, duvardan yapılmış bir binadır. Olay Hz. Ali'nin şahadetiyle ilgili değil. Fakat Emevîler devrinde onun evladına, nesline mescitlerde hakaret edilmiş, ona lanet okunmuştur. Alevî camiası, Ali'yi sevenler o dönemde mescitlere gitmemişler. İbadetlerini evlerinde yapmışlar. İbadetsiz hiçbir millet yoktur. Hacı Bektâş-ı Velî Fars edebiyatı ve Arap lisanı kullanılmayacak, öz Türkçe ibadet edilecek demiştir. Bizde ibadetlerimizi Türkçe yapıyoruz. Benim anladığım bir ibadet varsa bunu vakte bağlamıyorum. İlle sabah, ille öğle, ille akşam, ille ikindi, ille yatsı buna bağlamıyorum. Şimdi diyelim ben burada oturuyorum. Gönül cuşu huruşa geldi, Tanrıyla karşı karşıya geldim. O zaman Tanrı'ya karşı saygınlığını gösterecek. Af dileyecek bunun saati, dakikası olmaz. Belki yolda giderken olur, belki trende, belki otobüste. İbadet budur.

II. Beyazid'e kadar Osmanlı sultanları gelip Hünkâr Hacı Bektâş-ı Velî'den inabe, ilham alıyorlardı. II. Beyazid tarikata girdi. Ama onun oğlu Yavuz döneminde, Sünnilik canlandı, Alevîlere karşı düşmanlık başladı. Sultan Reşat'a kadar devam etti. Sultan Reşat döneminde Alevîlikle ilgili kitaplar yakıldı. Alevîler yeni yeni şehirlere göç etmeye başladılar. Daha önce Anadolu'nun en sarp yörelerinde, ilim yok, tahsil yok, mektep yok, medrese yok. Yani milletin kusuru yok, büyüklerin kusuru var. Bu milleti birbirinin karşısına getirmişler.

T.T: Oruç hakkındaki düşünceleriniz nelerdir?

Dede: Ramazan orucu Kur'ân'da var. Bunu inkâr etmiyorum. Muharrem orucuna gelince, aslında muharrem oruç değil mâtemdir. Hz. Hüseyin adına yapılan mâtemdir. Hz. Hüseyin, muharrem'in birinci günü Sahra-i Kerbelâ'ya inmiştir. Yedi gün müşavere sonunda antlaşma yapılamamış. Sekizinci gün harp başlamış. Onuncu gün Hz. Hüseyin şehit düşmüştür. Esasen bu Hz. Hüseyin'e ait bir mâtemdir. Muharrem'in biri ile onu arasındadır. Ancak On iki İmamın düzinesini tamamlamak için On iki gün tutulmaktadır.

Hızır orucuna gelince, Dehr Sûresinde fakirle, esirle ilgili bir âyet var. 7. âyetinden 21. âyetine kadar olan bölüm. Cenâb-ı Peygamberle Hz. Ali oruç tutmuşlar. İftar vaktinde birinci gün bir fakir gelmiş, ikinci gün orucu açmadan bir yetim gelmiş, üçüncü gün bir esir gelmiş her seferinde de iftarlıklarını onlara vermişler. Bu âyet bu sebeple inmiştir. Ama Alevîlerin tuttuğu Hızır orucu mudur? Benim bildiğim, Hızır orucu şöyle: Hz. Hızır âb-ı hayatı aramaya çıkmış. Üç gün aramış, taramış ama çok cefâ çekmiş. Bakmış ormanın içinde bir su akıyor. Suyun çıkışıyla batışı arasında iki metre ya var ya yok. Hz. Hızır'ın kırat isminde bir atı varmış. O kadar şeyden sonra hayvan susamış, suyu görünce hemen suyun yanına gitmiş, sudan içmiş. Suyu içince kıratın bir değişiklik olmuş. Bir seda gelmiş, ya Hızır kıratın içtiği su âb-ı hayattır, denmiş. O mübarek iki avuç alıp içmiş. Ölümsüz olmuş. Onu içen ölümsüz olur. Dünya durdukça

o da var olacak. Cenâb-ı Hak ona karada, denizde kazalar, belalar bekçisi olarak görevlendirmiş. Zâhir âlem görevlisidir. Görevini yapıyor. Adamın biri geveni çekiyormuş, ama koparamıyormuş. Ya Hızır, demiş neredesin bu geveni koparamıyorum. Yanında hazır olmuş, ne istiyorsun? demiş. Bu geveni koparamıyorum, deyince. Geveni koparıp vermiş. Be adam! Benim bir sürü işim var, geven için de beni çağırma, diye çıkmış. Hızır yetişen bir kişidir. Yeter ki gönülle çağırmasını bilesin. Sesini duyurmasını bilersen, nerde olsa hâzır nâzırdır. İş, gönülle sesini ona duyurmakta. Sesini duyurmadıktan sonra, dur bağır, neye yarar?

T.T: Hızır ayı, ne zaman icrâ ediliyor?

Dede: Aşiretler bunu dörde bölmüşler. Ocak ayının birinci, ikinci, üçüncü, dördüncü haftalarında. Ovacık birinci ve ikinci haftasında yapar. Üçüncü hafta Hozat ve çevresi, dördüncü hafta Tunceli ve bazı aşiretler (olmak üzere bu kült kutlanır). Bunu devam ettirirler.

T.T: Peki buradaki oruç, muharremdeki gibi mi?

Dede: Muharremde on iki gün oruç tutan biri su içmeden oruç tutar.

T.T: Yemek var mı?

Dede: Yemek var. Gün içerisinde yemek yenilmeden sadece iftar vaktinde yirmi dört saatte bir yemek yenir.

T.T: Ayran ve benzeri şeyler içilir mi?

Dede: Ayran kimi içer, kimi içmez. Etli yemek yenilmez.

T.T: Tıraş var mı?

Dede: Tıraş olma yok. On iki gün boyunca tıraş olunmaz, banyo yapılmaz, çamaşır yıkanmaz. Yas vardır. Ama Hızır orucunda su içilir, yirmi dört saatte bir yemek yenir.

Bir şey daha anlatayım. Bizim halk arasında şöyle bir deyim var. İnsanlar öldükten sonra ameline çeşitli hayvanların sıfatına sokulur. İşte ben buna karşıyım. Niye? İnsan kutsal bir varlıktır. Cezalandırabilir. Allah'ın gücü her şeye yeter! Ama kendi nûruna bakıp, kendi fotoğrafına bakıp, o insana o cemali veren yüce varlık, kendi vermiş olduğu nakşını -çok af buyurun- bir domuz şekline sokmaz. Bir hayvan şekline sokmaz. Ama cezalandırabilir. İnsanoğlu beşeri âlemde zâhir, bâtın birbirinin aynıdır. Değişen bir şey yok. Sen gidip bir cinayet işlersin, seni götürür zindana atar. Hücreye atar. Allah'ın hücreleri yok mu? Öyle hücreleri var ki götürür seni orada cezalandırır. Niye domuz şekline soksun? Niye ayı şekline soksun? Ben ona inanmam. Kendi sıfatını o şeylere sokmaz. Onu cezalandırmasını bilir. Âdemi küçümsemeyeceksin. Âdem büyük bir varlık. Âdem Hak ile haktır. Âdem, esmâ-i hüsnadır.

T.T: Yani insan öldükten sonra başka şekillerde dünyaya gelmesi söz konusu olabilir?

Dede: Olabilir. Başka bir yerde dünyaya gelmesi olabilir. Çünkü o ruh ölümsüzdür. Orada mahkeme var. Melek-i mevt Azrail, o ruhu götürüp memura teslim ediyor. Falan kadından doğma falan, kayda alıyorlar. Gün geliyor, mahkeme-i kübrâ kuruluyor. Şâhide gerek yok. Elin sana şâhit, gözün sana şâhit, ayağın sana şâhit. Ayağınla gitmişsen, ayağın; elinle yapmışsın, elin; dilinle yapmışsan, dilin; gözünle yapmışsan, gözün. İnkâr edemezsin. Ne mutlu o babayığide ki sâlimen, alnı terlemeden, O yüce varlığın huzurundan temiz olarak çıksın. Ne mutlu o kişiye! Kimdir onlar? Onlar Mevlâna Celâlettin-i Rûmî'dir, Hacı Bayram-ı Velî Hazretleridir, Hacı Bektâş-ı Velî'dir. Onlar Yunus Emre'dir, Taptuk Emre'dir, Abdal Mûsâ Sultan'dır. Onlar On İki İmamlardır, Muhiddin Arabî'dir. Ömer Hayyâm Hazretleridir.

Sana bir şey okuyayım: Kef-i nûn hitabı izhâr olmadan. "Kef-i nûn" neyin okunuşudur. Kün'un. Yani bu kâinatın, mükevvenâtın temeli atılmadan.

Kef-ü nûn hitabı izhâr olmadan
Biz bu kâinatın ibtidâsıyız
Kimseler, vâsıl-ı didâr olmadan
Ol kaabe-i kavseyinin ev ednâsıyız

Yok iken, Âdem'le Havvâ âlemde
Hakk ile Hak idik sırr-ı müphemde
Bir gececik mihman kaldık Meryem'de
Hazreti İsâ'nın öz babasıyız.

Bize peder dedi tıfl-ı Mesîhâ
Rabbi erînî diye çağırdı Mûsâ
Len terânî diyen biz idik ana
Biz Tur-i Sina'nın tecellasıyız

Küntü kenz remzinin olduk, agâhı
Hakk al-yakin gördük, Cemalullah'ı
Ey Hoca! Bizdedir sırr-ı ilahî
Biz Hacı Hünkâr'ın fukarasıyız

Zahida şânımız İna fetahna
Harabî kemteri serseri sanma
Bir kılı kırk yarar kâmiliz amma
Pîr Balım Sultan'ın budalasıyuz

(Harabi)¹

Türaba in, türaba, türaba. Ne kadar türaba inersen, o kadar yükselirsin. Sakın!
Zirvede kendini takip eden var, izleyen var. Ne kadar küçülürsen, o kadar büyürsün.
İnsanlık âlemi budur.

¹ Abdülbaki Gölpınarlı, *Alevî Bektaşî Nefesleri*, s. 233.

(Dede devam ediyor)

Gönül kelamını, kâmile söyle,
Alicı olmazsa, açma dükkânı.
Ariflikten murat, sor sual eyle,
Müşteri olmazsa, alma lisanı.

Câhil ikrâr verir, ahdine durmaz.
Bu dem ağlayan o demde gülmez.
Yalan ile iman bir yerde olmaz.

Yerde midir? Gökte midir? Yakanda,
Acep hak mihmanı olmaya canda.
Velakad kerremna ben-i âdemde,
Her can sezemez kimde, mihmanı.

Almaya değil, sözüm alana,
Gerçekler yok dedi, kavli yalana.
Canım kurban olsun, halden bilene.

Şairin biri şöyle diyor:

Gaflet uykusunda, yatar uyanmaz,
Can gözü kapalı, gafılan çöktür.
Hak sözü dinlemez, asla inanmaz,
Kalbi çürük sofu, câhilan çöktür.

Nefs atına biner, gezer boşuna,
Haksız olanların, hakla işi ne.
İblis gibi düşer, halkın peşine,
Şeytan dolabına, aldanan çöktür.

Bildiğinden şaşmaz, nasihat almaz,
Kalbi çürük olan, imlaya gelmez.
Nefsiyle oynaşan, pehlivan çöktür.

T.T: Alevîlerin maddî ve mânevî temizlikleri hakkında biraz bilgi verirseniz sevinirim. Abdest, gusül. Bir anlamda temizliğin önemi.

Dede: Temizlik İslâm'da farz olan bir şeydir. Pâk, pâkı sever; Hak da pâkı sever. Temizlik güzel bir şeydir. Giyindiğin elbise, urba eski olabilir, yamalı olabilir. Ama temiz olması gayet güzeldir. Temiz gezmek, temiz oturup kalkmak, temiz yaşamak çok güzel bir şeydir.

Alevîlikte gusül vardır.

T.T: Dedem! Açık sormak istiyorum. Halk arasında, Alevîler gusül almıyorlar, diye bir iddia var?

Dede: Hepsi yalan, Alevîlikte gusül, vardır.

T.T: Her gerektiğinde alınır mı?

Dede: Tabii. Bizde, cenaze namazlarında, abdest alırsın, cenazeyi yıkarsın. Cenaze namazına abdestli gidersin. Diğer cemlere gittiğimiz zamanlarda, şeriat abdesti değil de, boy abdesti alırız. Ondan sonra cemlere gideriz.

T.T: Alevî kültürü içerisinde zekâtın yeri nedir? Çıralık zekâtın yerine geçmiş midir? Zenginler nasıl davranır?

Dede: Çıralığı zekât yerine kullanmıyoruz. Ancak zekât da verilir. Verilmez diye bir şey yok. Fakire yardım yapılır. Elinden geldiği kadar hayır ve ihşanda bulunur. Bu illaki para olmaz. Yiyeceği yoksa üç beş teneke buğday verir. Elinden geldiği şekilde yardım eder.

T.T: Alevîlerin hacca bakış açısı nedir? Sarı Saltık Ocağının görüşü nedir? Meselâ sizin akrabalarınızdan hacca giden oldu mu?

Dede: Elbette var. Yakında üç beş tane akrabamız hacc-ı tavafa gittiler. Ancak bizim ailemiz, hacc-ı tavafa gittiğinde sadece Cenâb-ı Resûlullah'ın merkadını ziyaret etmez. Mutlaka Kerbelâ ve Necef'e uğrarız. Hz. Ali'nin türbesini ve Kerbelâ'da Hz. Hüseyin'in türbesini ziyaret ederiz.

T.T: Haccı farz olarak görüyor musunuz?

Dede: Tabii, farzdır.

T.T: Hacca giderken ziyaret ettiğiniz mekânlar var mı? Meselâ Hacı Bektâş'a, Eyüp Sultan'a uğramak gerekiyor mu?

Dede: Bizim akrabalarımızdan üç beş kişi gitti. Önce Hacı Bektâş-ı ziyaret ettiler sonra hacca gittiler. Bu gereklidir. Eyüp Sultan'a gitmek yoktur. Önce Hacı Bektâş'a gidilir sonra direk Mekke-i Mükerrreme'ye, dönüşte ise Necef ve Kerbelâ'ya uğranır. Haccın gerektirdiği şeyler yapılır.

T.T: Kurban ve adak inancından bahseder misiniz?

Dede: Kurban bayramında kurban kesilir.

T.T: Bunun dışında adak kültürü nasıl?

Dede: Bizde kurban bayramından başka, yatırlara Sarı Saltık'a, Sultan Hıdır'a, Ağuçan'a, daha değişik türbelerde kurban kesilir.

T.T: Bu hangi amaçla yapılır.

Dede: Meselâ adamın oğlu askerden sâlimen gelmiştir, götürür oraya bir adak kurbanı keser. Sonra fakire dağıtır yahut pişirip halka dağıtır.

T.T: Alevîlikle ilgili bazı yaşam şekilleriyle ilgili olarak sorum olacak. Bunlardan ilki cenaze kaldırma nasıl yapılır?

Dede: Bu İslâmiyet'le aynı. Bu Sünnî cenazesi, bu Alevî cenazesi diye bir ayırım yoktur. Aynı şartlar altında cenaze kaldırılır. Namazı kılınır. Sadece niyette bir farklılık var. Sünnîlikte imama uydum derler, biz On İki İmam'a uyduk deriz. Bir tek fark budur.

T.T: Cenaze kaldırma esnasında, halkın yardım maksadıyla para atmasını sormak istiyorum.

Dede: O bizde var. Cenazeye bizde çok önem verilir. Bir kişi cenazeyi duyduğunda gerek köyde olsun, gerek şehirde, ne olursa olsun erinmeden gider. Cenazeyi kaldırma günü gidilir. Cenaze yıkandıktan sonra kefene sarılır. Bizde ekseriyetle tabutla kaldırılır. Tabutla gömerler. Cenaze namazı kılınmadan bir para toplama geleneği vardır. Herkes gönlünden kopanı oraya atar. Akabinde cenaze musallaya konur. Ve kabre götürülür, defnedilir. Definden sonra Kur'ân okunur. Ve dönülür.

T.T: Şu tabutla gömme meselesi, bizde kefenle gömülüyor, nasıl acaba?

Dede: Bizim Sarı Saltık ailesinde (evlat ve mürit) tabutla gömülmez. Ama yöremizde ekseriyetle böyledir.

T.T: Diğerleri niçin böyle yapar?

Dede: Arzu, istek yahut bir gelenek haline gelmiş. Kabirden döndükten sonra, cenaze sahibi fakirse, kefen parasını ödeyemiyorsa yahut aşını vermeye kudreti yoksa toplanan para ona yardım olarak kullanılır.

T.T: Tâziye evinde yemek mi pişer? Yoksa tâziye evine yemek mi götürülür?

Dede: Tâziye evi yemeği yapar, üçüncü gün yemek verilir. Halk yine boş gitmez, kimi üç kilo şeker, kimi beş kilo götürür. Yardım olarak. Tâziye sahibi aşını verir. Kur'ân-ı Kerîm okunur. Sonra kırkı beklenir. Bir de kırkıncı gün yemek verilir.

T.T: Genelde kurban kesiliyor herhalde?

Dede: Üçüncü gün de, kırkıncı günde kurban kesilir.

T.T: Tâziyeye kaç gün oturulur?

Dede: Hafta oturan da var, üç gün oturan da. Biraz gelenlere bağlı.

T.T: Aşure gününün Alevîlikte önemi nedir? Muharrem'in çok ciddi bir yeri var, bu biliniyor. Aşureye birçok peygamberin önemli anlarının denk geldiğini biliyoruz. Meselâ Hz. Mûsâ'nın Firavun'dan kurtulduğu gün, Hz. Yûnus'un balığın karnından kurtuluşu, Hz. Âdem'in tövbesinin kabul edildiği gün v.b. Bu anlamda aşure gününün önemi ve bunun kutsanması, aşure yapılması neyi ifade ediyor?

Dede: Tabii biraz önce saydıklarımız ve Hz. Hüseyin'in şahadeti bu güne denk gelir.

T.T: En önemlisi bu herhalde?

Dede: Bizde en önemlisi tabii. Aşureyi o sebeple yapıyoruz. Muharremde on iki gün oruç tutulur. Mâtem yapılır. On üçüncü gün mutlak aşure yapılır. Hemen hemen kesintisiz her sene, mutlaka mutlaka yapılır.

T.T: Bu dinî olarak neyi ifade eder? Meselâ bizde aşure onuncu gün yapılır. Bir sevap olarak yaparız. Yapmamak da günah değildir. Alevîlikte yapılmazsa günah olur mu?

Dede: Bu Alevîlikte şarttır. Yani aşureyi yapmayan Alevî Camiasında hemen hemen yadırganır. Ve adama, imkân ve olanağın yoksa biz alalım, senin kazanın da pişsin, denir.

T.T: Bayramlar nasıl kutlanıyor? Anket yaparken bazı vatandaşlarımızın ramazan bayramına karşı çekimser olduklarını hissettim. Ramazan bayramını kutlamadıklarını ifade ettiler.

Dede: Ramazan bayramı, ramazanda belki orucu Sünnîler tutar ama bayramın en güzelini de Alevîler yapar. Buna inanasın!

T.T: Bizim Sünnîler diyor ki Alevîler bizim orucumuzu tutmuyor, bayramımızı niye kutluyorlar?

Dede: Bayramı çok güzel kutlarlar. Etrafıyla bayramlaşırlar. Ve bayram günleri mutlak mezarlığa giderler. Ölülerine fatiha okurlar.

T.T: Kurban bayramında da mı?

Dede: Kurbanda da ramazanda da bunu yaparlar. Hatta muharremde de biz de bu yapılır.

T.T: Dördüncü konumuz da ziyaret kültürü. Her şeyi karşılaştırmak istemiyorum ancak bizde bir atanın bir dedenin kabrini ziyaret etmek ölümü hatırlamak için yapılır. Bu anlamda Alevîlikte ziyaretgâhları ziyaret etmek neyi ifade ediyor?

Dede: Alevîlerin evliyâ sınıfına ziyarete gitmesi veyahut bir adakta bulunması mutlaka bir dilek, talep içindir. Mutlak dilek ve talepleri vardır. Ya, derki Ya Rabbi, kazadan beladan esirge. Bu da senin yakınındır, en yakınım dileklerimizi buna iletiyoruz bu da sana iletsin... Bizim camia evliyâ sınıfının beşeri âlemde don değiştirdiğine inanıyorsa da mânevîyatta var ve ölümsüz olduklarına inanır. Bunlar Cenâb-ı Hakk'ın en yakınlarıdır. Dileklerini bu evliyâ sınıfına iletirler. Sen de bizim dileklerimizi daha yüce makamlara ilet, kanaatiyle ziyaret edilirler.

T.T: Bazı Alevîlerde “bu ziyaretgâhlar, haccın yerini almıştır”; şeklinde bir kanaat ortaya çıkıyor. Hacca gitme yerine Hacı Bektâş'a, Sarı Saltık'a, Ağuçan'a, Hıdır Baba'ya gitmek gibi.

Dede: Hayır, Talip bu olmaz. Hac ayrı bir konudur. Hac dediğin zaman akla, Cenâb-ı Resûlullah gelir. Fakat evliyâ sınıfına gittiğin zaman, bunu bir hac nezdinde olamaz.

T.T: Peki ölümü hatırlamak ve benzeri sebeplerden dolayı olabilir mi?

Dede: Bu mânalara vâkıf bir adam, ölümü hatırlamak için illaki kabristana gitmek zorunda değildir. Ölümü her an hatırlamak bir insanın görevidir. Doğan bir kişi elbette ölecektir. Bunu herkesin bilmesi lâzım. Doğan adam öleceğini bilmeli.

T.T: Dede, dinî yaşamla ilgili olarak beşinci konumuz, örtünme. Erkek ve bayanın örtünmesi. Bunun Alevîlikte nasıl olması gerektiği düşünülüyor?

Dede: Şimdi örtünme, elbette ki kadın olsun erkek olsun İslâm'ın mânevî yasasına göre bir kadının bir erkeğin örtünmesi güzel bir şeydir. Örtünme gerek Alevîlikte gerek İslâm'da çok güzel bir şeydir. Bir kadının giyindiği elbise edep yerlerini örtmelidir. Açık-saçıklığı ben mantıken kabul etmiyorum.

T.T: Baş örtülmesine nasıl bakıyorsunuz?

Dede: Baş örtülmesi de aslında güzel bir şeydir.

T.T: Gerekli midir?

Dede: Gereklidir tabii. Bir kadının başını örtmesi gereklidir. İslâm'da gereklidir, örtünme lâzımdır. En azından bir eşarpla kendi başını bağlayabilir. Hani bir yaşlıya karşı, yani edep güzel bir şeydir. Ar güzel bir şeydir. Utanma güzel bir şeydir. Büyüğe karşı saygı güzel bir şeydir. Açık-saçıklığa taraftar değilim.

T.T: Dede, bu örtünme bağlamında kadın erkek ilişkileri, nasıl olmalıdır?

Dede: Meselâ, sen bana misafir gelmişsin. Bizim örf ve âdetlerimizde, geleneklerimizde ahlâkı başta sayarız. Olur ki bir dost veya yabancı benim evime kadar gelse, ben de yoksam sana kapı açması, buyur etmesi, hoş geldin demesi, sana yer

göstermesi, belki aç olabilirsin, helal hazır ne bulunuyorsa âcilen senin önüne getirip karnını doyurması, giderken seni yolcu etmesi bizim geleneklerimizde bunlar vardır. Yani gelen insan insandır. İnsanın değeri yüksektir.

T.T: İçki, kumar ve diğer kötü alışkanlıklar konusu var. İçki hakkında Sarı Saltık Ocağı'nın bakış açısı nedir? Bektaşîlerde cemlerde dem içilir. Sizin bakış açınız nasıl?

Dede: Ben içkiyi bir dem olarak kabul etmiyorum. Engür şarabı vardır. Nasıl ki Şems-i Tebrizî Hazretlerinin, Mevlâna Celâlettin-i Rûmî Hazretlerine bir kâse engür şarabı verip, Mevlâna'nın mest-u harap olması, galeyâna gelmesi, aşka gelmesi ayrı bir konudur. Yalnız içkinin bir cemde, bir ibadette içilmesini ben doğru görmüyorum.

T.T: Peki normal hayat içerisinde? Ocağın görüşü nedir?

Dede: Günün şartları, meselâ bir misafirin geliyor tamamen içkiye bağımlı, sevdiğin bir kişi, misafirindir, onun gönlünü hoş edersin. O meyanda sende onunla beraber bir kadeh onunla beraber içersin. Ama ibadet anında kesinlikle reddediyorum. Bektaşîlerin cemlerde “dem” diye içtiklerine karşı çıkıyorum. Günün şartlarında, böyle görüyorum.

T.T: Peki ocağın bakış açısı nedir? Haram kelimesini kullanıyor musunuz?

Dede: Ocağın olarak, aile olarak hoş görmüyoruz. Haram kelimesini kullandığım zaman hiç olmuyor.

T.T: Bir de kumar hakkında neler düşünüyorsunuz?

Dede: Kumar tamamen yanlıştır. Doğru değildir. Kendi kazancını, çoluk çocuğunun nafakasını götürüp kumara vermek, İslâm'a da aykırıdır, insanlığa da aykırıdır. Şimdi kumara rahatlıkla haram diyebiliyorum.

T.T: Sarı Saltık Ocağı, çok evliliğe nasıl bakıyor?

Dede: Hem Sarı Saltık Ocağı olarak hem de İmam-i Câfer-i Sâdık Hazretlerinin Buyruğu'na göre bizde çok evlilik yoktur. Çok evliliğe karşıyız.

T.T: Hiç yaşanıyor mu?

Dede: Olur, tek tük olabilir. Aslında tek tük olur.

T.T: Dedelerde de olabilir mi?

Dede: Dedelerde de olabilir. Şöyle bir durum olur. Hanım iş görür durumda değil, hasta, yatalak. Elbette ki o eve hizmet edecek bir hanım lâzım. Fakat mutlaka evlendiğinde ilk hanımından rızalık alması gerekir.

T.T: Kapı açık yani tamamen kapalı değil.

Dede: Evet tamamen kapalı değil.

T.T: Dede bununla beraber dinî yaşama ilgili konuları bitirmiş olduk. Şimdi erkânla ilgili birkaç konumuz var. Bunların en önemlisi cem âyini. Cem âyini nasıl yapılır? Alevîlikteki yeri nedir? Hükümü nedir? Sevabı nedir? Ne zamanlar yapılır?

Dede: Cem âyini iki türlüdür. Birincisi bir tâlibin, bir yol oğlunun, bir müridin ceme girebilmesi için mutlaka dört kapıya bağlı olması lâzımdır. Pîr, mürşit, rehber, musâhip. Yani, mutlaka bir musâhibinin olması lâzım. Musâhip âhret kardeşidir. Musâhipli ceme girmesi için evli olması gerekir. Musâhip tutması için genç, pîrine gelir. Pîrine der ki: Pîrim ben bir musâhip tutacağım. O da der ki: Evladım git, aklına, mantığına, huyuna, haysiyetine uygun; seninle sırdaş olacak, seninle haldeş olacak, seninle yoldaş olacak birini bul. Bu bağlanan ikrâr, hiçbir zaman, ölüme kadar çözülemez. Git aklına uygun bir kardeş bul, âhret kardeşi bul gel der. Bulduktan sene onlara bir sene mühlet verir, biraz daha kendinizi anlayın, dinleyin, ölçün biçin, diye tavsiyede bulunur. Bir sene sonra tekrar gelirler. Dede: Birbirinizle âhret kardeşi olacağınıza emin misiniz? Birbirinizi kırmayacak mısınız? Birbirinizin sırlarına vakıf olabilecek misiniz? Birbirinizin sırlarını saklayabilecek misiniz? Kararını alır. O anda onların evli olması gerekir.

(İkrâr cemi başında) Rehber onları pîrin huzuruna getirir. Selam verir, o erkâna, o yola, yol pîrine selam verir. Şöyle başlar: Ey tarikat erenleri! Size bir çift sofu getirdim. Pîr sorar: Nereden getirip nereye götürüyorsun? Şeriattan tarikata, tarikattan marifete, marifetten hakikate götürüyorum, diye cevaplar. Pîr tekrar sorar: Önünde setler, dereler, bentler var, katran kazanı var, sırat var nasıl götüreceksin? Rehber cevap verir: Erenlerin kuvvetiyle, cemin birliğiyle inşallah götürürüm. Meydana gelirler. Rehber kenarda durur, onları pîre teslim eder. Pîr onları hukuki yönden sorguya tutar: Oğlum, dile gelen, bile gelsin. Bir insan olarak bugüne kadar ne yaptınsa dök meydana. Eğer bir hata yapmışsa, bir kusur yapmışsa onu dökmek zorundadır.

T.T: O meydanda mı? Cemaat orda?

Dede: Evet. Senin bir hakkını yemiş, sana borçlanmış parayı ödememiş. Komşuya hakaret etmiş. Veyahut başka hatalar yapmış. Döker meydana. Döktükten sonra orada cemaatle beraber müzakere edilir. Eğer üzerinde bir hak çıkarsa, derhal tahsil edilir. Akabinde pîr, nasihate geçer: Oğlum gönül kırma, kimsenin hakkına tecavüz etme, kimsenin namusuna hor bakma, komşunu hak bil, komşusunu bilmeyen tanrısını bilmez. Şerefini, haysiyetini, namusunu, onurunu koru. Haram yeme, çoluk çocuğuna helal kazanç yedir. Kötülük yapma, hırsla uyma, nefse uyma. Bu şekilde birçok nasihat eder. O nasihat esnasında her iki musâhip sağ omzuna, evet kabul ediyorum anlamında ikrâr niyâzı yaparlar.

T.T: Alevî olmayan biri, musâhip tutup, ceme katılıp Alevî olabilir mi?

Dede: Olabilir.

T.T: Soydan gelmez yani?

Dede: Soydan gelmez. Bir Sünnî de olabilir, bir Hıristiyan da Alevî olabilir. Onu kabul ettikten sonra musâhip tutabilir. Bu yola girebilir.

Bu ikrâr verildikten sonra bunların üzerine hutbe duası okunur. Pîr dua okur, bunları şelpeler. Allah-Muhammed-Ya Ali diye şelpeler. Ondan sonra bayanları da şelpeler. Onlar çekilip kenara otururlar. Cem başlar. Cem bittikten sonra o görülen musâhiplerin tercüman kurbanı dağıtılır. Mutlaka bir kurban keserler. Cemin on iki hizmetçisi vardır: gözcü, kapıcı, halife, rehber, sakacı, şamdancı, iznikçi, zâkir, kurbanı. Kurbanı, kurbanı keser, pişirir cem bittiği zaman meydana getirir. Cemaat o kurbandan nasiplenir. Yalnız kesilen kurbanın kemikleri, en ufak parçası dahi sağa sola atılmaz. Bir torbaya konulup toprağa gömülür. Af buyurun dışarıda şuna buna yedirilmez.

T.T: Bu cemin menşei nedir?

Dede: Buna Kırklar Cemi deriz. Edindiğimiz bilgilere ve Buyruğu Azimüşşan'a göre Hz. Peygamber'in zamanında yapılmıştır. Ve o Kırklar Cemine bizzat girmiştir. Gittiği zaman kapıyı vuruyor, kapıcı içeriye alıyor. İçeri girdikten sonra güya soruyor: Siz kimlerdiniz. Biz kırklarız diye, cevap veriyorlar. Sayıyor, 39 kişi. Kırklarız diyorsunuz ama biriniz yok. Birimiz Hak rızası için şeydullaha (?) gitti, diyorlar. Peki, sizin kırklar olduğunuzu nerden bileyim bana bir nişan gösterin. Birine neşter vuruluyor. Her birinden birer damla kan akıyor, bir araya toplanıyor. O anda Selmân-i Fârisî Hazretleri dışarıda. Pencereden bir damla kan akıyor, oraya ulaşıyor, 39'ün içine karışıyor. Bilahare Selmân çıkageliyor. Güyâ, getirdiği üzüm tanesi. Onu ezip şerbet yapıyorlar. İlk olarak o şerbetten Cenâb-ı Resûlullah alıyor. Cûş-u hurûşa geliyor, semaha kalkıyor, dönmeye başlıyor. Pervâne dönüyor. Kendinden geçiyor. Semahın menşei de cemin menşei de oradan geliyor.

T.T: Cem ne zaman yapılıyor?

Dede: Sene 52 hafta. Bizde cem, görgü cemleri sonbaharda başlar Mart'a kadar devam eder. Daha sonra herkes işine gücüne gider.

T.T: Kış ayları daha müsait.

Dede: Evet, kış ayları daha müsait.

T.T: Bu seneler yapıyor musunuz?

Dede: Yapıyoruz. Bu sene en fazla Tunceli'ye gittim. Tunceli Cem Evi'ne gittim. Hozat'ta Cem Evi olmadığı için, bir sefer, Hızır orucunda, düğün salonunda cem yaptım.

T.T: Alevî-Bektaşî geleneğinin en önemli erkânlarından birisi de dört kapı, kırk makamdır. Bunun menşei nedir?

Dede: Şimdi dört kapı belli. Şeriat, tarikat, marifet, hakikat. Pîr, rehber, mürşit, musâhip. Şeriat kapısı, rehber kapısıdır; tarikat kapısı, pîr kapısıdır; marifet kapısı, mürşit kapısıdır; hakikat kapısı, musâhip kapısıdır.

T.T: Bu kim tarafından ortaya konulmuş?

Dede: İmam-ı Câfer-i Sâdık tarafından.

T.T: Dört kapı kırk makam, Alevîliğin temel mantalitesini açıklıyor değil mi?

Dede: Evet.

T.T: Çıralık nedir? Hükümü Nedir? Ne zamanlar verilir?

Dede: Çıralık şu. Hünkâr Hacı Bektâş-ı Velî bir dergâh kurduktan sonra Anadolu'da dergâhın madden ayakta durabilmesi için yapılan bir şey. Yandaşlarına görev veriyor. Bölge bölge gezerek hem edep erkân öğretiyorlar hem de ahlâkî eğitim veriyorlar. Ve cemini, görgüsünü, sorgusunu yapıyorlar. Daha sonra Hacı Bektâş-ı Velî'nin nefes ve nüfuzuyla, her müritten 12 lira çırağ hakkı alıyorlar. Çıralık değil çırağ (çerağ) hakkı.

T.T: Çerağ ne demek?

Dede: Işık demektir, o müridin ışığı demektir. Toplanan miktarın 5 lirası o üstatlık yapan kişiye veriliyor, geri kalan 7 liralık kısımda dergâh hakkı olarak ayrılıyor. Bu da buradan kalıyor.

T.T: Lokmanın önemi nedir? Hakkullah deniyor. Ne zamanlar verilir?

Dede: Cemlere giden bir kişi kendi arzusuna göre, gömme, meyve, kuru yemiş, sebze ve benzeri şeyleri yanında götürür. Cem bittikten sonra cemaate dağıtılır. Her ferde verilir. Dağıtıldıktan sonra şöyle denir:

Gazilerden gazi,
Dağıttım bu niyâzı,
Elimde yoktu terazi
Herkes hakkına oldu mu razı?

Bu şekilde rızalık istenir. Cemaatte hep bir ağızdan: Razıyız, Allah razı olsun, der. Destûr verilir, herkes lokmasını yer.

T.T: Bunda bir bereketin varlığı düşünülür mü?

Dede: Tabii, olabilir.

T.T: Alevîlikte duâ ve niyâz. Meselâ, namazımız niyâzımızdır deniliyor. Namaz duadır deniliyor. Bunları nasıl açıklıyorsunuz?

Dede: Aslında namaz da denilebilir ibadette denilebilir. Namazla ibadetin arasında bir fark yoktur. Alevilikte daha çok ibadet kelimesi kullanılır. Niyâzlarımız, niyâz; abdestlerimiz, abdest; niyâzlarımız Beytû'l-Mamûr'a, kırklar makamına, Hz. Pîr'in defterine kaydola, diye dua edilir. Yine şöyle bir dua vardır: Akşamlar hayrola, hayırlar feth ola, şer def ola, münkirler mat ola, demler daim ola, ibadetler kaim ola On İki İmam, On Dört Mâsum-ı Pâk yardımcımız ola, rızkınızı bol haznesinden vere, muhannete muhtaç etmeye, devletimizi milletimizi pâydâr eyleye.

T.T: Bunlar niyâz mı oluyor? Niyâz ne demek?

Dede: Niyâz bu, büyüğe karşı bir niyâzdır. Allah'a karşı, bir evliyâya karşı yakarıştır. İstekler, dualar.

T.T: Musâhipliği cem konusunu işlerken anlattınız. Musâhipliğin başka yönleri de var. Meselâ musâhip olanlar birbirleriyle kız alıp verebilirler mi?

Dede: Veremez. Hayır!

T.T: Ne kadar devam eder?

Dede: Diyebilirim ki üç dört göbek sürer.

T.T: Bazıları yedi göbek diyor? Bazıları dört göbek diyor?

Dede: Yok, üç dört göbek sürer. Yedi göbek fazlaya kaçıyor. Musâhip, bir anadan bir babadan doğmuş kardeşten daha evladır, bizde daha evladır. Bu saygı içindir.

T.T: Peki musâhip olanların yaşıt olması şart mı?

Dede: Hemen hemen aynı yaşlarda olması lâzım. Çünkü *Buyruk*'ta der ki: Bir câhil bir kâmile, musâhib erkân değildir. Yaşı başı denk olacak. Bir dedeyle bir tâlibin musâhip olması erkân değildir. Dede, dedeyle musâhip olacak. Tâlip, tâliple.

T.T: Dede, sizin musâhibiniz kim?

Dede: Benim musâhibim benim bir akrabam. Şu anda İstanbul'da. İsmi Rahim.

T.T: Dede, kirvelik nedir? Alevilikteki yeri, önemi nedir?

Dede: Kirvelik, bizde hemen hemen musâhiplik kadar evlâdır. Kirveliğin Hz. İbrahim'den geldiğini, sünnetin oradan başlayıp geldiğini düşünüyoruz. Kirveliği peygamber dostluğu olarak kabul ediyoruz. Kirveliğe de önem veririz. Kirve çocuğuyla evlenmek musâhip çocuğuyla evlenmek kadar zaman alır.

T.T: O da mı dört göbek?

Dede: Buyruğu Azimüşşan'da göbek verilmiyor ancak halk arasındaki uygulama böyle. Bizde, yakın bir kişiyle evlilik kesinlikle olmaz.

T.T: Bir kişi hem musâhip hem kirve olabilir mi? Meselâ ben sizle musâhip oldum, sonra siz benim çocuğuma kirve olabilir misiniz?

Dede: Olabilir, kız alıp verme olmadığı için olabilir. Adamla olmazsa kardeşiyle olabilir. Kardeşin biriyle musâhipse diğeriyle kirve olabilir.

T.T: Bir dede, dedeyle musâhip olabilir ve bir dede, dede sülalesinden evlenebilir diyorsunuz. O zaman bir soyla evlendiğinde başka birisiyle ancak musâhip olabilir. Bunu nasıl sağlıyorsunuz?

Dede: Sarı Saltık ailesi 800 sene öncesine dayanır. Geniş kolları var. Meselâ bir kolla musâhip olmuşsa başka bir kolla da evlenebilir. Yahut Derviş Cemal evladıyla musâhip olabilir veya evlenebilir. Veyahut Kureşan evladıyla, Karadonlu Can Baba evladıyla...

T.T: Dede olan biri, bir tâlibe kirve olabilir mi?

Dede: Bir tâlip, bir dedeyle kirve olabilir ama musâhip olamaz.

T.T: İran'da "takiyye" diye bir mantalite var. Bu Alevîlikte de var mı?

Dede: Şu durumda yok.

T.T: Alevî teşkilatlanması Sarı Saltık Ocağı'nda nasıl? Halife, pîr, rehber, dede, tâlip sıralamasına göre mi? Yoksa mürşit, dede, rehber, tâlip şeklinde mi?

Dede: Halife, Görgü Ceminde kullanılır. Görgüyü temsil eden kişiye halife denir. Görgünün en sorumlu kişisi halifedir.

T.T: Hiyerarşik olarak en üst aşama-yapı nedir?

Dede: En başta mürşit sonra pîr sonra rehber, gelir.

T.T: Peki halife?

Dede: Mürşit halife de olabilir.

T.T: Halifeyi açıklar mısınız?

Dede: Halife, Görgü esnasında Görgünün sorumlusu olan kişidir. Cemden, Görgüden sorumlu olan kişidir.

T.T: Mürşit kimdir?

Dede: Mürşit, pîrin pîridir.

T.T: Sarı Saltık Ocağı'nda mürşit var mı?

Dede: Benim pîrim kimse, o mürşittir.

T.T: İsmi nedir? Yaşıyor mu?

Dede: İsmi Seyyit Kasım. Öldü, şimdi çocuğu var.

T.T: Mürşit ailesi ile pîr ailesi değişik mi oluyor?

Dede: Mürşitlik makamı, pîr makamından yüce olduğu için.

T.T: Siz mürşit olabilir misiniz?

Dede: Mürşit olabilirim. Bu aşiretler Derviş Cemal'e bağlı. Derviş Cemal onların pîri oluyor. Ben de Derviş Cemal'in pîri olduğuma göre ben de mürşit olabilirim.

T.T: Pîr nedir?

Dede: Pîr aslında tarikatın kurucusudur. Kurucuyla aynı anlama gelir. Alevîliğin felsefesine, kültürüne göre, genelde pîr tüm ocakların başı Hünkâr Hacı Bektâş-ı Velî'dir.

T.T: O zaman pîr yerine dede de denilebilir?

Dede: Tabii. On iki ocak varsa bunların başı, pîri Hünkâr Hacı Bektâş-ı Velî'dir.

T.T: Dedeyi açıklar mısınız?

Dede: Seyyit de derler. Türkçe dede derler. Evlâd-ı Resûl soyundan gelir. Hz. Hüseyin'in soyundan gelir. Mürit üzerinde kendisini kabul ettirmiş; edebe, erkana bağlı kişiye dede yahut seyyit denir. Ocağın başındaki kişiye de denir.

T.T: Rehberlik nedir?

Dede: Rehberlik, tâlible ilk haşir neşir olan rehberdir. Birinci kapı rehber kapısıdır, on tane makamı vardır. İşte o makamdan bazıları kötülük yapma, insanlığı sev, insana saygılı ol, insana hürmet et, Allah'ın birliğinden şaşma, Hakkın Resûlü'ne saygı duy. Bunlar babdır, kapıdır, makamdır.

T.T: Bir kişi dedeye gitmeden önce rehberine gidiyor?

Dede: Evet, önce rehberine gidiyor. Rehber onu eğitiyor, pîre gönderiyor. Ocak sahibinden de olabilir. Ocak sahibi olmayıp, gerçekten o yörede kendisini kabul ettirmiş, dürüst bir insana dede destur verebilir. Rehberlik görevi yapar.

T.T: Tâlîp Nedir?

Dede: Talep eden kişidir. Sırat-ı müstakimi talep eden kişidir. Yola, edebe, erkâna istekli olandır.

T.T: Dede, bu ocakların tâlipleri nasıl belirleniyor. Meselâ bunlar Sarı Saltık dedeleri, bunlar Sarı Saltık tâlipleri, bunlar Derviş Cemal tâlipleri. İnsanlar mı gidip dedeye tabi oluyorlar, yoksa dedeler mi bu insanları etraflarına topluyorlar.

Dede: Hz. Hünkâr bu tarikatı kurduğunda, bölge bölge görevlendirmiş. Meselâ, Dersim yöresine Sarı Saltık'ı göndermişse bunlar Sarı Saltık müridi oluyor. O zamandan bu yana devam ediyor.

T.T: Sünnîlikle ilgili bir iki sorum olacak. Özellikle sizin düşünceleriniz benim için çok önemli. Alevîler içerisinde Sünnîleri, Yezîdî olarak, Emevî taraftarı olarak görenler var. Bir nevi Emevîlerin saltanatı altında oluşan bir yapı gibi düşünülüyor. Bazı şahıslarla konuştuğumuzda İslâm dünyasında Hâricîler, Şîîler, Emevîlerin varlığından bahsederken, Emevîlerden Sünnîleri kastediyor. Ama Sünnî ulemâ buna karşı durduklarını, Emevî olduklarını kesinlikle kabul etmiyor. Bu bağlamdaki düşünceleriniz nelerdir?

Dede: Sünnîlerin doğrudan doğruya Emevî Kabilesinden geldiklerini kabul etmiyorum. Sünnîlerin geçmişte bir yere bağlandıkları, bir içtihadı bağlandıkları, bir üstat elinden geçtikleri bir gerçektir. Aklîselim bir Sünnî'nin Peygamber'in Ehl-i Beytini sevmiyorum veya Hz. Ali'yi sevmiyorum demesi mümkün değildir.

T.T: Bir Alevî kadar Hz. Ali'yi seviyoruz.

Dede: Çünkü Hz. Ali, keremullahtır, Peygamber'in amcasının oğludur. Damadıdır, halifesidir. Mânevî kudreti güçlü bir kişidir. İslâm'ın göz bebeğidir, direğidir. Bir Sünnî'ye, bir Alevînin Yezit demesine ben karşıyım. Eğer bir Yezit vardysa o da gelip gitti. Sonra insanın ahlâkı Yezit ahlâkı olursa ona bir şey demem. Meselâ Yezit'ten II. Muâviye doğdu. Dedem Muâviye, babam Yezit Ehl-i Beyte hakaret etmişler, ben onların izinden gitmiyorum. Ben Ehl-i Beytin hakkını kendisine teslim ediyorum, dedi. Adamı zehirlediler. Bu Yezit'ten doğmuş. Yezit'ten doğmuş diye onu cezalandırmak yanlış olur. Yine Emevîler'de Ömer b. Abdülaziz geldi. Ben Ömer b. Abdülaziz'e, II. Muâviye'ye saygı duyarım. Sünnîler şudur, budur demek yanlış olur.

T.T: Sünnîlerle, Alevîlerin arasındaki ayrım hilafet meselesinden kopuyor. Bununla alâkalı olarak neler söylemek istersiniz?

Dede: Cenâb-ı Resûlullah'ın rihlet etmesinden önceki Veda Hutbesinde; benim vâris ve vâsim Ali'dir, Ali benim kanımdandır, Ali benim canımdandır, ben kimin

mevlâsıysam Ali de onun mevlâsıdır, Ali'ye kötülük düşünen bana düşünür, bana kötülük düşünen Allah'a düşünür demiştir.

Hatta sahabeler, Ali'yi tebrik etmişlerdir. Hz. Peygamber'in rihletinden sonra bir haksızlık olmuştur. Hz. Peygamber'in naşı ortadan kaldırılmadan, Ömer kılıcını kullanarak halkın arasına girip, Ebû Bekir'i halife tayin etmesi, akabinde Ebû Bekir'in Fedek arazini Hz. Fatma'nın elinden alıp devlet hazinesine mal etmesi bu ayrılığı doğurmuştur.

İkincisi Ömer'in halife olması tayinle oluyor. Osman'ın halife olup devlet akranından akliselim adamları alıp, yerine soyundan gelenleri vali tayin etmesiyle erkân bozuldu. Osman katliama uğradıktan sonra Hz. Ali halife seçildi. Ve savaş çıktı. Ta o günden devam edegelmiştir. Amr b. Âs, Muâviye'nin sır kâtibi, baş veziri, akıl hocasıdır. Muâviye'ye, Ali var olduğu müddetçe, senin bu makamın hiçbir işe yaramaz, Ali'yi ortadan kaldırmalısın, diye tavsiyede bulundu. Amr b. Âs, Kufe'de Dema isminde zengin bir kadın buldu. O kadınla işbirliği yaptı. Abdurrahman b. Mülcem'in babası öldürüldükten sonra Hz. Ali onu evine getirdi, ona bir evlat gibi baktı. O kadın Abdurrahman b. Mülcem'i senin babanı cenkte Hz. Ali öldürmüştür diye kandırdı. Sen onu camide hançerle diye öğütledi. Hz. Ali'nin şahadetinden sonra Hz. Hasan'ın hanımı Cade'yi kandırıp, zehirletti. Bu şey burdan geliyor. Eğer Sünnîler kendilerinin Emevîler'den geldiklerini kabul ediyorlarsa biz onları da sevmiyoruz.

T.T: Kesinlikle kabul etmiyoruz.

Dede: Ben de zâten Sünnîlerin, Emevîler'den geldiklerini kabul etmiyorum.

T.T: Alevîlikle Sünnîler arasındaki ayrışma noktası Hz. Ali'nin birinci halife seçilmemesi. Bu tarihi olarak bir vâkıadır. Tarih boyunca bu husus tartışılmıştır. Hz. Ali'nin halife olması engellenmişse, bunun Alevîler ile Sünnîler arasında inanç ve ibadet açısından bu kadar ayrışmaya sebep olması mı gerekir? Sünnîlikte her şey kitâbidir. Meselâ sizde muharrem orucu, hızır orucu var. Namaz yerine niyâzın olduğunu düşünüyorsunuz. Ve benzeri...

Dede: Sünnîlerin bir namazı, niyâzı varsa bu kitâbidir dedin. Ama Alevîler Hemen hemen 80, 90 sene Emevîler'in bir zulmü altında kaldılar. Abbasîlerin 600 senelik baskısı var. Selçuklular ve Osmanlılar derken, 60, 70 senelik Cumhuriyet idaresinde de baskı devam etmiştir. Alevîlerde bir âlim yok mudur? Bir kitap yazılmamış mıdır? Gereği dile getirmemiş midir? Ama Alevî kitapları en son Sultan Reşat döneminde toplatılıp yakıldı. Alevîler hiçbir zaman baskıdan kurtulmadılar. Gerek Emevîler, gerek Abbasîler, gerek Osmanlılar, gerek Cumhuriyet idaresinde baskıdan kurtulmamışlardır. Anadolu'nun en ücrâ köşelerinde, en dağlık yöresinde Alevîler yaşamaktadır.

T.T: Şîâ'nın Emevîler ve Abbasîler döneminde baskıya uğradığı bir vâkıa. Ama Sünnîlik de baskı görmüştür. Meselâ Ehl-i sünnetin inançlarını bir kitap halinde toplayan İmam-ı Azam'ı Emevîler hapsetti. Abbasîler dönemi geldi aynı şey. Yine Mihne dönemindeki baskılar... Kur'ân'ın mahlûk olduğu meselesi dayatıldı. Ahmed b. Hanbel ve etrafındakiler çok zulüm gördü. Alevîler içinde şöyle bir inanç var, Emevîler ve Abbasîler Sünnîleri korumuşlar, Alevîlere baskı yapmışlardır. Ama Ehl-i sünnet

âlimlerine de baskı yapılmıştır. Bu baskılar Sünnî ulemanın inançlarında değişmelere sebep olmamıştır.

Dede: Bu tartışmaların yararlı olmadığına inanıyorum. Benim yaşım şu anda 68. Sadece dede olduğum için üç, dört kez kelepçe yedim. Biz ibadetlerimizi cemlerimizi yaparken beş, on tane nöbetçi koyuyorduk. Her ne kadar Sünnî âlimler baskıya uğramışlarsa da gerek Abbasîler, gerek Osmanlılar, gerek Cumhuriyet idaresi döneminde Alevîliğe büyük baskı yapılmıştır. Fakat Sünnîlik desteklenmiştir. Osmanlı iktidarı, Hanefîliği desteklemiştir. Bugün hala Diyanetin her ilde, her ilçede kurumu olduğu halde bir tek Alevî kuruma alınmamıştır. Alevîlik hakkında en ufak fetva verilmemiştir.

T.T: Alevî-Bektaşî geleneğinde sazın önemi nedir?

Dede: Saz müziktir. Alevî-Bektaşî geleneğinde sazı çalana zâkir derler. Yani zikreden. Saz o zâkiri cûşa getirir. O da o cûşu içerisinde meclisi galeyana getirir. Ve canı gönülden zikir yapılır. Sazın önemi budur.

T.T: Bunun menşei nereye dayanıyor?

Dede: Bunun menşei ilk olarak dördüncü imam, İmam-ı Zeyne'l-Âbidîn'den kalmıştır. Bizim cemlerimiz düvâzde imamla başlar. Her okuduğumuz düvâzde imamda, muhakkak On İki İmamın ismi geçer. Her üç düvâzde imamdan sonra bir secde yapılır. Bir gülbenk okunur. O secde biter. Üç düvâzde daha söylenir. Bir secde daha yapılır. Onun da gülbenk duası yapılır. Birinci secdenin düvâzdelelerini okuyayım sana.

T.T: Hz. Aliyle ilgili olabilir mi?

(Hz. Ali'ye yazılmış bir methiye, saz eşlinde dinliyoruz:)

Derdimin dermanı sensin,
La feta illa Ali.
Ömrümün pımarı sensin,
La feta illa Ali.

Düşmüşem elden ayağa,
Payidar olmaz vücut.
Ömrümün pımarı sensin,
La feta illa Ali.

Geceler telsip olunca,
Zar u afan eylerim,
Aşıkım didarı sensin,
La feta illa Ali.

Şeş cihet çara nasır,

Hem mürekkep, cümle bir kalem.
 Cümlenin a'yara sensin,
 La feta illa Ali.
 La şerikin ve la nezir,
 Zerrece hiç mislin yok.
 Dünyanın diyarı sensin.
 La feta illa Ali.

Çün beşerden geldi doğdu,
 Bu virani anadan,
 Döndüren devranı sensin.
 La feta illa Ali.

T.T: Dede, bu methiyeyle ilgili bir sorum olacak. Bir yerinde “ La şerkin vela nezir” bu neyi ifade ediyor?

Dede: Yani senin emsalin yok, anlamında.

T.T: Bir de Hz. Ali'ye bâtinî ulûhiyet atfeden bir nefes veya gülbenk okuyabilir misiniz?

Dede: Meselâ,

Nâdi Aliyyen, mazharu'l-acayip,
 Tebcidu an avnel leke ve lillahi garaip.
 Yani Hz. Ali, acayip ve garaip hikmetlerin sahibidir.

Bir de şunu söyleyeyim. (Saz eşliğinde.)

Cihan derya iken, âlem su iken,
 Arşta yeşil kandil, nûr olmadı mı?
 Zühre yıldızında hey hey, kırk bin yıl evvel,
 Kudretle bir top, nûr olmadı mı?

Ol nûr idi üç mürşidin atası,
 Allah âşık, Muhammed'dir putası.
 Allah, Muhammed, Ali'den ötesi,
 Ol zaman ikisi bir olmadı mı?

On ikisi kudret topun atalı,
 İşaret eyleyip, kendi tutalı,
 Dedi, kaç saattir şuben ötelî,
 Dedi, sana kırk bin yıl olmadı mı?

Kırk bin yıl olduğu Haydar, ol demde bildi.
 Mübarek eline bir elma aldı,
 Tek bir eyledi, hem yedi dildi,

Ol zaman arifler bir olmadı mı?

Arif sundu tuttu, cihanı biçti,
Cebraîl çok vakit, deryada uçtu.
Hak Teâlâ bir avuç toprak deryaya saçtı,
Deryada süzülüp de, yer olmadı mı?

Kun deyince yerin binasın kurdu,
Nice yüz bin evvel bu yolu sürdü,
Muhammed Üveysi'nin gözünü gördü,
Dost dostâ âşık olup seyr olmadı mı?

Hakikatte men bu sırâ erenler,
Muhammed Ali'nin kavline girenler,
Aynı yerin durağını soranlar,
Üçler makamında dar olmadı mı?

Üçler, Beşler, Kırklar medet Yediler,
Bir ikrâr üstüne, bina kurdular.
Dünkü gelen âşık, bu mu dediler?
Elestü ervâhı bir olmadı mı?

Benim der elestü, ervâhım birdir,
Fenerim Hak'tandır, kandilde nûrdur.
On İki İmamlardan, esrarım vardır,
Hüseyn-i Kerbelâ pîr olmadı mı?

T.T: Teşekkür ederim. Bu nefeste geçen “o ikisi bir olmadı mı?” bölümü ne ifade ediyor?

Dede: O ikisi Hz. Muhammed ve Hz. Ali'dir. Hz. Peygamber diyor ki, lahmeke lahmi, cismeke cismi, rûheke ruhi, Ali benim kanımdandır, Ali benim canımdandır, Ali benim tenimdir, Ali benim ruhumdandır. Ben kimin mevlâsıysam Ali'de onun mevlâsıdır. O ikisi bir olmuşlardır. Aliyle Hz. Muhammed kardeşirler, musâhip bağları vardır. Bir gönül birliği vardır.

(Saz eşliğinde yeni bir nefes dinliyoruz.)

Zâhir oldu çün bize dîdâr-ı vahdet aşikâr,
Hak zatında gördük anı settarı câr.
Zey-i mürekkep, zey-i kalem, zey-i kitap perverdigâr,
Zey-i kelâm vahi münezzel lam haydardır, eyy hey yâr.
Oku bu ismi olmayasın dü cihanda sen himâr.
La feta illa Ali, la seyfe illa zülfikâr.

Gün kelâmı çünkü rûşen oldu âleme,
 Feth nusret erdi ol dem insü ve cinnü ve âdeme,
 Hem Süleyman nebi yazdı bu ismi hateme,
 Düştü Îsâ çünkü bu ismiyle batın Meryem'e,
 La feta illa Ali, la seyfe illa zülfikâr.

Lehv-i Mahfûz kaçan gördü ol Muhammed Mustafa,
 Dört satır gördü anda, yazılmış ol mahbubi huda,
 Biri semiz, biri semih, biri ak, biri kara,
 Ol cihan severi Hasanü'l- Mücteba.
 La fete illa Ali, la seyfe illa Zülfikâr.
 (Vîrânî)¹

Başka bir deyiş:

Divane gönlümüz, geçmez güzelden,
 Mihrin yer eyledi senden ya Ali.
 Benim arz imanım, sensin ezelden,
 Gitmez muhabbetin ha gülüm, candan ya Ali.

Canı dilden sevenlerin canısın,
 Âşıkların methin, etmeşkanısın,
 Kalmaz günahlara cömert ganisin,
 Geçersin gûnahtan, candan ya Ali.
 (Kul Himmet)²

Başka bir deyiş:

Sen ganisin mürvet, mürvet eyle müşküle,
 Çağırınca yardım, yardım eyle düşküne,
 Kerbelâ'da yatan Hüseyin aşkına,
 Şefaât umarız ha gülüm, senden ya Ali.
 İnayet umarız ha gülüm, sende, ya Ali.

Nice yüz bin evvel, evvel kandilde durdun,
 Atanın belinden, anadan geldin,
 Anın için halkı gûmana saldın,
 Bin bir dondan baş gösterdin ya Ali.
 Bin bir dondan baş gösterdin, ya Ali.

Tarikat içinde şems ü kamerin,
 Hakikat evinde zatı kemalin,
 İstemen cenneti göster cemalin,
 Geçmez Kul Himmetin ha gülüm, senden ya Ali.
 Geçmez Kul Himmetin ha gülüm, senden ya Ali.

¹ *Vîrânî Divanı ve Risalesi (Buyruğu)*, Derleyen: Adil Ali Atalay Vaktidolu, s. 33.

² Abdülbaki Gölpınarlı, *Alevî Bektaşî Nefesleri*, s. 113.

T.T: Dede: “Nice yüz bin yıllar” bölümünde ne demek istiyor?

Dede: Nice yüz bin yıl evvel sen vardın. Kandilde var idin. Ebû Tâliple Esed’in kızı Fatma da bir bahane oldu. Yeni beşeri âleme geldi.

T.T: “Bin bir don”dan neyi kastediyor.

Dede: Sen Ali olarak bir tek sefer dünyaya gelmemişsin. Mükevvenât, kün deyip olunca gâh Ali olarak geldin, gâh Veli olarak geldin, yani şekillere büründün geldin, demek istiyor.

T.T: Bizim anketteki soruda, “Ali, Allah’tır, bunun mâhiyeti bilinmez, bu Ali’nin sırrıdır” ifadesi?

Dede: Doğru oluyor. Bizim gibi bir insan değil ki insanüstü bir insan.

T.T: Hakkın beşerde tecellisi mi?

Dede: Beşeriyete girme bir bahane. Bir usûl, bir kaide. Hani, bunlarda beşeriyete girmiş. Biz Allah-Muhammed-Ali üçlüsüne, üçler deriz. Beşler ise, Allah, Muhammed, Ali, Hasan, Hüseyin. Yediler, kimisi Ashâb-ı Kehf’e mal ediyor. Bu değil. Bize göre yediler: Hz. Peygamber, Hz. Hatice, Hz. Ali, Fatma, Hasan, Hüseyin ve Ali’nin kamberi. Bir de kırklar vardır. Bunlarda On İki İmam ve yirmi sekiz mürsel peygamberdir.

T.T: On Dört Mâsum-ı Pâk kimlerdir?

Dede: İmâmeyn neslinden mâsum olarak, çocuk yaşta şehit düşenlere denir. Hz. Hüseyin’in iki oğlu, Ali Ekber ve Ali Asker, Hz. Hasan’ın üç oğlu, Muhammed Bakır’ın iki oğlu, İmam-ı Câfer Sâdık’ın çocukları. Bunlar On Dört Mâsum-ı Pâk’tır.

Bir de On Yedi Kemerbest vardır. Hz. Peygamber’in en sevdiği kişiler. Selmân-ı Fârisî, Sad b. Ebi Vakkâs, Mâlik Eşter gibileri.

T.T: Bu araştırmada şimdiye kadar, yaptığınız yardımlarınızdan dolayı size çok teşekkür ederim. Sağ olun.

Dede: Ben de teşekkür ederim.

EK II: ANKET FORMU (Sorular)

Bu anket ‘‘Tunceli Alevîliğinde İnanç ve İbadet (Sarı Saltık Ocağı Örneği)’’ adlı yüksek lisans tezi çalışmasının bir parçasıdır. Söz konusu anketin sorularına vereceğiniz cevaplar tamamen bilimsel amaçlar için kullanılacaktır.

Anket metni üzerinde kimliğinizi belirtecek herhangi bir ifade kullanmayınız.

Sorularımı içtenlikle cevapladığınız için şimdiden teşekkür ederim.

Talip TUĞRUL
Marmara Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yüksek Lisans Öğrencisi

I. Bölüm

1- Cinsiyetiniz

- Erkek Kadın

2- Yaşınız

- 18-29 30-41 42-53 54 ve yukarısı

3- Hayatınızın en uzun dönemini nerede geçirdiniz?

- Köyde İlçede İlde

4- Eğitim durumunuz nedir?

- Okur-yazar değil Okur-yazar İlkokul
 Ortaokul Lise Yüksek okul ve Fakülte

5- Mesleğiniz nedir?

- Hayvancılık Memur İşçi Serbest meslek
 Ev hanımı Emekli Öğrenci Çalışmıyor

6- Ekonomik durumunuzu nasıl değerlendiriyorsunuz?

- Düşük Orta halli İyi Çok iyi

7- Ocaktaki konumunuz nedir?

- Mürşit Dede Tâlip Rehber

8- Kendinize en çok hangi isimle hitap edilmesini istersiniz?

- Alevî Bektaşî Kızılbaş Rafizî
 Alevî-Bektaşî Başka (belirtiniz

9- Dini bilgilerinizi en çok nerelerden aldınız?

- Ailemden Dedelerden Çevreden Okuldan

II. Bölüm

1- Size göre Alevîlik nedir?

- İslâm'ın ve diğer bütün dinlerin özüdür.
- Bir tarikattır (yoldur).
- İslâm içerisinde oluşan bir mezheptir.
- Bir yaşam tarzıdır.

2- Sizce dedelerin konumu nedir?

- Kendisine bağlı olan tâliplere yol gösteren, belli dinî merasimleri idare eden dinî lider.
- Gûnahtan korunmuş pîr.
- Bir grup Alevînin güvenini kazanmış, yaşça büyük, saygı duyulan şahıslara verilen sıfat.

3- Sizce Alevîlikle Bektaşîlik arasında fark var mıdır?

- Alevîlik soydan geldiği halde, Bektaşîlik istendiği takdirde girilecek bir tarikattır.
- İkisi de aynı anlayışın değişik isimlendirilmesidir.
- Kısmi olarak fark vardır.

4- Dedelik kurumunun bazıları tarafından istismar edildiği, bozulduğu ve kısmi olarak sömürüye dönüştüğü fikrine katılıyor musunuz?

- Evet
- Kısmen
- Hayır

5- Alevî fertler veya aileler arasındaki problemlerin çözümü için ilk önce aşağıdakilerden en çok hangisine başvurduunuz?

- Bağlı olduğumuz ocağın "Dedesine".
- İleri gelen büyüklere.
- Yasal yollara.

6- Sizce Alevîlikle Şîa arasında bir fark var mıdır?

- Alevîlik Anadolu merkezli olup bir yoldur; Şîa İran merkezli bir mezheptir.
- Kısmi olarak benzerlik vardır.
- İkisi de aynı anlayışın farklı yollarıdır.

7- Hacı Bektaş-ı Velî hakkında ne düşünüyorsunuz?

- Bektaşîliğin kurucusudur.
- Hz. Muhammed ve Hz. Ali'nin yolundan giden ve insanları irşâd eden Anadolu Erenlerinin pîridir.
- Hiçbiri.

8- Sarı Saltık hakkında ne düşünüyorsunuz?

- Anadolu ve Balkanlar'da irşâd faaliyetlerinde bulunan Anadolu erenlerinden biri.
- Tarihi olarak yaşayan “Anadolu Erenleri’nden” biri.
- Efsanevî bir şahsiyet.

9- “Nice yüz bin yıllar kandilde durdun

Atanın belinden madere geldin

Anun için halkı gümana saldın

Binbir dondan baş gösterdin ya Ali”

Yukarıdaki nefeste aşağıdakilerden hangisi anlatılmak istenmektedir?

- Ali Allah'tır.
- Ali insandır.
- Ali insan görünümünde Allah'tır, fakat bu Ali'nin sırrıdır. Mahiyeti bilinmez.

10- “Hak-Muhammed-Ali bir bütün ve nûrdurlar” şeklindeki inanca katılıyor musunuz?

- Evet
- Kısmen
- Hayır

11- “Güneş, Muhammed’i; ay, Ali’yi temsil eder” düşüncesine katılıyor musunuz?

- Evet
- Kısmen
- Hayır

12- Hacı Bektaş-ı Velî donunda gelenin, bizzat Hz. Ali'nin kendisinin olduğu fikrine katılıyor musunuz?

- Evet
- Kısmen
- Hayır

13- Kur’ân-ı Kerîm’in günümüze gelinceye kadar değişikliğe uğradığına inanıyor musunuz?

- Evet
- Kısmen
- Hayır

14- “Allah, kendini Âdem’de göstermiştir. Bunun için secdemiz yüz yüzedir” görüşüne katılıyor musunuz?

- Evet
- Kısmen
- Hayır

- 15- Hz. Muhammed hakkında aşağıdakilerden hangisi doğrudur?
- Hz. Muhammed, Allah tarafından insanlara gönderilen son peygamberdir.
 - Kur'ân-ı Kerîm'in yazarıdır.
 - Muhammed, Ali'nin yerine peygamber olan biridir.
- 16- Hz. Ali hakkında aşağıdakilerden hangisi doğrudur?
- Hz. Muhammed' den sonra gelen en üstün sahâbi ve halife.
 - Bir peygamberdir.
 - Alevîliğin pîridir.
- 17- Kıyâmet, Hesap gününün varlığına inanıyor musunuz?
- Evet
 - Kısmen
 - Hayır
- 18- Âhiret'in, Cennet ve Cehennem'in varlığına inanıyor musunuz?
- Evet
 - Kısmen
 - Hayır
- 19- Kadere, hayır ve şerrin Allah'tan olduğuna inanıyor musunuz?
- Evet
 - Kısmen
 - Hayır
- 20- "Bizim namazımız, niyâzımızdır" inancına katılıyor musunuz?
- Evet
 - Kısmen
 - Hayır
- 21- Namaz kılmakla ilgili tutumunuz aşağıdakilerden hangisine uygundur?
- Namaz kılmam, kılınması gerektiğine de inanmıyorum.
 - Namaz kılınmalı, ancak ben kılamıyorum.
 - Arada sırada kılarım.
- 22- Oruçla ilgili tutum ve davranışınız aşağıdakilerden hangisine uygundur?
- Muharrem ve Hızır orucunu tutarım.
 - Muharrem, Hızır ve Ramazan orucunu tutarım.
 - Hiçbirini tutmam.
- 23- Türbeleri ve bazı özel mekânları ibadet maksadıyla ziyaret ediyor musunuz?
- Evet
 - Bazen
 - Hayır

24- Aşure yapar mısınız?

- Evet
- Bazı seneler
- Hayır

25- Aşağıdakilerin hangisi içki hakkındaki düşüncelerinizi belirtir?

- İçki içilmesinin dinî bir mahzuru yoktur.
- Bazen içilebilir.
- İçkinin hiç içilmemesi gerekir.

26- Aşağıdakilerden hangisi sizin kumar hakkındaki düşüncelerinizi yansıtır?

- Dine göre uygun değildir.
- Ortada bir iddia yoksa oynanabilir.
- Normaldir, oynanabilir.

27- Hacca gitmeyi düşünüyor musunuz?

- Evet
- Belki
- Hayır

28- Kurban Bayramında kurban keser misiniz?

- Evet
- Bazen
- Hayır

29- Sizce ikrâr cemine katılmayan ve musâhibi olmayan Alevî olabilir mi?

- Evet
- Kısmen
- Hayır

30- Çıralık (Dedelere verilen yol hakkı) hakkındaki uygulamanız nedir?

- Her sene düzenli olarak veririm.
- Bazı seneler veriyorum.
- Hiç vermem

31- Ramazan ve Kurban bayramlarını hangi boyutta kutluyorsunuz?

- Temiz kıyafetler giyer; önce ailemin sonra yakın eş, dost ve akrabaların bayramlarını kutlarım.
- Kısmi olarak önemsiyorum.
- Önemsemem.

32- Sünnîlik hakkındaki düşünceniz aşağıdakilerin en çok hangisine uygundur?

- Halifeliğin seçimle olması gerektiğine inanan ve Hz. Ali'nin tayinini kabul etmeyen Müslümanlar.
- Yezit'in ve Emevîlerin taraftarları.
- Alevîliğin dışında kalan Müslümanlar.

33- Sizce Sünnîlik ve Alevîlik arasında inanç farklılaşması var mıdır?

- Evet
- Kısmen
- Hayır

34- Sünnîlerle kız alıp-verme konusundaki düşüncenizi aşağıdakilerden hangisi ifade eder?

- Sadece kız alınabilir.
- Kız alıp-verilebilir.
- Böyle evlilikler yapılmamalı.

35- Çevrenizdeki Sünnîlerle komşuluk v.b. ilişkileriniz nasıldır?

- İyi
- Orta
- Zayıf

36- Alış-veriş ihtiyaçlarınızı nereden karşılamayı tercih edersiniz?

- Bir Alevî ticarethaneden.
- Nerede hesaplı bulursam oradan.
- Ayrım yapmaksızın rast gele yaparım.

37- “Türkiye’de Alevîlerin ibadetlerini icra edecekleri cem evleri yapılmalıdır” fikrine katılıyor musunuz?

- Evet
- Kısmen
- Hayır

38- Diyanet İşleri Başkanlığı hakkında ne düşünüyorsunuz?

- Alevîler de Diyanette temsil edilmelidir.
- Diyanet kaldırılmalıdır.
- Diyanet olduğu gibi kalmalıdır.

Ekleme istedikleriniz, dilek ve temennileriniz:

.....

.....

.....

.....

TEŞEKKÜR EDERİM
Talip Tuğrul

EK III: ARAŞTIRMA YLA İLGİLİ RESMÎ BELGELER

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MÜDÜRLÜĞÜ

Sayı : 2002 / 4571
Konu :

İstanbul, / / 200
24 MAYIS 2002

İLGİLİ MAKAMA

Enstitümüz İslam Mezhepleri Tarihi Yüksek Lisans öğrencisi Talip Tuğrul
26.09.2000 tarihinde Enstitümüze kayıt yaptırmış olup, Prof. Dr. Metin Yurdagür
danışmanlığında "Tunceli Aleviliği'nde İnanç Ve İbadet (Sarı Saltık Ocağı Örneği)" tezi için
gerekli olan anket çalışmalarını sürdürebilmesi için gerekli iznin kurumunuzca verilmesi için,
Bilgilerinize arz ederim.

Yaşın Öztürk
Enstitü Sekreter Vekili

Hozat Kaymakamlığı'na

Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsünde "Tunceli Alevliğinde İnanç ve İbadet (Sarı Saltık Ocağı Örneği)" adlı yüksek lisans tezi hazırlamaktayım. Çalışmanın kapsamın Hozat ilçesinde anket yoklaması bulunmaktadır. Gerekli çalışmanın yapılması için izninize başvuruyordum. Bu noktada gereken şeylerin yapılmasını saygılarımla arz ederim.

Ek I: Enstitüden gelen yazı

Ek II: Anket Formu

Adres: İcadiye Mah.

Serin Sok. No: 3/3 Elazığ

Talip Tugrul

27.6.2002

Emreget Amurkama

27.6.2002

TEBLİĞ VE TEBELLÜĞ BELGESİ

Kaymakamlık Makamından havaleli dilekçe ile müracaatta bulunarak İlçe Merkezinde 28-29-30-06.2002 günleri arasında Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü adına " Tunceli Aleviliğinde İnanç ve İbadet" Yüksek lisans tezi hazırlayacağı dilekçenizden anlaşılmış olup,

Anılan konu ile ilgili olarak Kaymakamlık Makamının 27.06.2002 gün ve 103 sayılı olurları ile belirtilen tarihler arasında dilekçe ekinde gönderilen Anket formunun aslına sadık kalmak maksadı ile anket yapmanıza izin verilmiştir.Dilekçe ekinde gönderilen anket formuna sadık kalacağım tarafına tebliğ edilerek tebellüğ ettirilmiştir.

İş bu tebliğ ve tebellüğ belgesi tarafımızdan tanzim edilerek altı birlikte imza altına alınmıştır.

TEBLİĞ EDEN

Hasan COŞKUN
Polis Memuru

HAZURUN

Ozkan TURAN
Polis Memuru

TEBELLÜĞ EDEN

Talip TUĞRUL
Dilekçe Sahibi

EK IV: ARAŞTIRMAYLA İLGİLİ FOTOĞRAFLAR

Fotoğraf 1: Ahmet Dede'nin evi, (mülakat sırasında)

Fotoğraf 2: Sarı Saltık'ın Hozat Akören köyü yakınlarındaki mezarı

Fotoğraf 3: Hozat Sarı Saltık türbesi, üstten görünüm

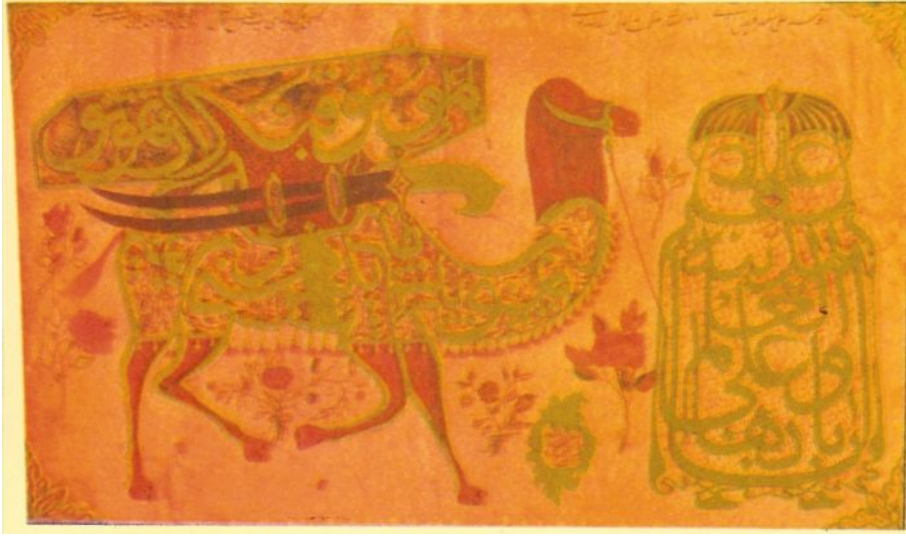
Fotoğraf 4: Sarı Saltık türbesi ve yanındaki ek bina

Fotoğraf 5: Sarı Saltık'ın türbesinde Ahmet Dedeyle

Fotoğraf 6: Dokuz Alevî ocağının Sarı Saltık ceminde toplanması

Fotoğraf 7: Alevîlikteki tenasüh inancını yansıtan resim, Hz. Ali ve devesi

Fotoğraf 8: Sarı Saltık'ın türbesinde adak kurbanı kesenler

Fotoğraf 9: Türbe ziyaretine başlarken mezarı üç kez dönerek öpme

Fotoğraf 10: Türbe ziyareti sırasında Ahmet Dede ve Tuncelili Alevîler (mum yakarken)

Fotoğraf 11: Sarı Saltık'ın türbesinin ek binasındaki dilek taşı

Fotoğraf 12: Tunceli'de yaygın olan koyun ve koç başlı mezar taşları

Fotoğraf 13: Âyin-i cemde semâh

Fotoğraf 14: Kurban kesiminden sonra duâ ve dedeye niyâz

EK V: TUNCELİ-HOZAT SARI SALTUK TÜRBEŞİ KİTÂBE METNİ

SARI SALTUK

Seyyid Muhammed-i Buhârî ve Şerif Hızır gibi isimlerle de bilinen Sarı Saltuk aslen Buharalı olup, 1263'den sonra doğmuştur. Onunla ilgili efsaneleri derleyen Ebü'l-Hayr-ı Rûmî'nin Saltuk-name'sinde onun Battâl Gazi'nin soyundan geldiği, Anadolu'da ve Rumeli'de İslâmlığın yayılması için çalıştığı, Horasân'dan gelerek Hacı Bektâş'a bağlandığı, Rumeli'ye yerleşen ilk Müslüman Türk topluluklarını yönettiği anlatılır.

İnanışa göre; Hacı Bektâş Sarı Saltuk'u İslâm dininin yaygınlaştırılması için Rum diyarına (Anadolu) salar ve yanına bir yay, yedi ok, bir ağaç kılıç, bir seccade ve Ulu Abdal ile Keçili Abdal'ı verir. Sarı Saltuk, Hacı Bektâş'tan ayrıldıktan sonra Karadeniz'de Harmankaya denilen yere gelir. Orada seccadesini denize sererek, sağına Ulu Abdal'ı soluna da Keçili Abdal'ı alıp seccadenin üstüne oturur. Seccadeye yürü demesiyle seccade Karadeniz'i geçip Gürcistan'a varır. O sırada askerleriyle birlikte denizi gören bir tepede bulunan Gürcistan padişahı Gürliş seccade üzerinde üç kişinin geldiğini görür ve onları konuk ederek saygı gösterir. Sarı Saltuk, Gürliş'i İslâm'a davet eder ve Gürliş halkıyla birlikte Müslüman olur.

Sarı Saltuk ve arkadaşları tekrar seccadelerine binerek Karadeniz'e açılırlar ve Dobruca yakınlarındaki Kaligra kalesine gelirler. Bu sırada kaleye musallat olan yedi başlı bir ejderha yüzünden kale halkı kaleyi terkedip başka yere gitmiştir. Saldırıya geçen ejderhanın yedi kafasına Sarı Saltuk üzerinde bulunan yedi oku saplar ve tahta kılıcını çekerek ejderhanın yedi kafasını koparır. Bunu duyan kale halkı kaleye döner ve Müslüman olur.

Sarı Saltuk bundan sonra çeşitli diyarlar gezerek kerametler gösterir. Balkan yarımadasına geçerek burayı tamamen İslâm dinine çevirir. Anadolu'nun dışında Kırım, Kefe, İran, Bağdat, Halep, Şam, Kudüs, Mekke, Medine, Cidde, Yemen, Umman, İskenderiye, Telmasan, Tunus, Habeş gibi şehir ve ülkelerde İslâm dini adına faaliyet yürütür; insanlık, sevgi ve hoşgörüyü yaygınlaştırır. Sarı Saltuk'un Türkiye'nin birçok yerinde ve yurtdışında türbelerinin bulunduğu bilinmektedir. Sarı Saltuk, Hozat ve çevresinde de yaşamış ve bugün tarihi mezarı Hozat ilçesi Akören mezrasında bulunan ve kendi adıyla anılan Sarı Saltuk dağının zirvesindedir. Yöre halkı her yıl bu mübarek zatın mezarını ziyaret ederek kurbanlar kesmektedir.

HOZAT KAYMAKAMLIĞI